

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI

ET-TUHFETÜ'Z-ZEKİYYE Fİ'L-LUGATİ'T-TÜRKİYYE
ÜZERİNE BİR DİL İNCELEMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Gulhan Al-Turk
2002104316

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Hülya Kasapoğlu Çengel

Ankara-2006



ÖNSÖZ

Türk dili ve tarihi çok değişik coğrafyalarda, muhtelif zamanlarda gelişen bir süreçtir. Türklerin bu yaygın dil ve tarih maceralarının karşılaştırmalı çalışmalarla takibi, pek çok bakımdan büyük önem taşımaktadır. Buna binaen değişik coğrafyalar ve zamanlarda, Türkçeye dair yazılan eserlerin tespiti ve bunlar üzerinde çalışılması, gerek Türkçenin tarihî macerası, gerekse kültür tarihimiz bakımından fevkalâde önemlidir. Türk tarihindeki devamlılık ve bunlara ait dil mahsullerinin incelenerek ortaya konulması, Türk dili ve kültürünün ortak geçmişi ve zenginliğinin ortaya çıkmasını sağlayacaktır.

Mahallî farklılıklar bir yana bırakılırsa, büyük bir tarihe sahip olan Türklerin, aynı zamanda çok geniş ve azametli bir dile sahip oldukları, bu çalışmalarla tespit edilebilecektir. Orhun kitabelerinden beri Türk ruhunun yazılı bu muhteşem tecellisinin tetkinin Türk tarih , dil ve kültürü bakımından önemi artık herkesçe malumdur. Buna binaen, Kıpçak dil ailesine ait eserlerin tetkiki de büyük bir öneme sahiptir.

Memlûk-Kıpçak Türkleri, Mısır ve Suriye civarında IX. ve XII. yüzyıllar arasında varlıklarını sürdürmüşlerdir. Aynı toplum içerisinde bir arada yaşayan Araplar ve Türkler siyasî, ilmî, ticarî gerekçelerle birbirleriyle iletişim kuruyorlardı. Bu dönemde çeşitli alanlarda eserler yazılmıştır. Özellikle tıp, edebiyat, dil, tarih ve fıkıh alanlarında eserler yazılmıştır.

Bu çalışmayı hazırlarken, eserin Beyazıt Kütüphanesi'ndeki (3092) numaralı kayıtlı orjinal tek nüshası ve Besim Atalay'ın bu nüshanın çevirisi olan *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Luğati't-Türkiyye* adlı eserini, ana kaynak olarak kullandık. Ayrıca, bu eser üzerine Tibor Halası Kun ve Besim Atalay'ın tenkit mahiyetindeki karşılıklı makaleleri ile Fazılov'un bu eserin Rusçaya çevirdiği *İzıskannıy Dar Tyurkskomy Yazıku (Grammatičeskiy taraktat, XIV v. na arabskom yazıke)* adlı kitabından faydalandık. Türkiyede bu eser üzerinde başka bir çalışma olmadığı için eserin önemine binaen Besim Atalay'ın çalışmasını gözden geçirerek, yeni bir bakış açısıyla eseri ele almak istedik. Bizim çalışmamız ise bir ilk olan bu çalışmanın; eksiklerini, yanlışlarını düzelterek hem Atalay'ın eserine bir katkı sunmak, hem de

Türk dil bilimi adına bilimsel kişiliğimizin sorumluluğunu yerine getirerek eserin doğru anlaşılmasına katkıda bulunmaktır.

Çalışmamız, üç bölümden ibarettir. Birinci bölüm giriş, ikinci bölüm sözlük, üçüncü bölüm ise, gramer tercümesinden oluşmaktadır. Birinci bölümde; müellifin doğduğu yer, kimliği, eser hakkında bilgiler, eser hakkında yazılmış yazılar ve eserin bazı imlâ özelliklerinden bahsedilmektedir. İkinci bölümde ise; eserde Kıpçak Türkçesiyle yazılmış kelimeleri transkribe ederek yazdık. Üçüncü bölümde, Kıpçak Türkçesiyle yazılmış kelimeleri, cümleleri, ibareleri transkribe ederek Türkiye Türkçesine aktardık; ayrıca, kendimize ait yorum ve notları; ismimizin baş harfleri ile kısaltarak (GT) olarak verdik.

Tezimin konu seçiminden itibaren, tezin sonuna kadar, yardımlarını esirgemeyen, hocam Prof. Dr. Hülya Kasapoğlu Çengel'e ve çalışmam boyunca her an yanımda olan arkadaşlarıma, çok uzaklarda olmasına rağmen dualarıyla beni ihata eden, benimle sevinen benimle üzülen, en büyük güç kaynağım sevgili Türk ailesine sonsuz teşekkürleri bir borç biliyorum.

Gülhan Türk

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	iii
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

<i>Et-Tuhfetü 'z-Zekiyye fi 'l-Luğati 't-Türkiyye</i> SÖZLÜK.....	34
---	----

II. BÖLÜM

<i>Et-Tuhfetü 'z-Zekiyye fi 'l-Luğati 't-Türkiyye</i> GRAMER.....	175
---	-----

SONUÇ.....	245
------------	-----

KAYNAKÇA.....	253
---------------	-----

ÖZET.....	257
-----------	-----

ABSTRACT.....	258
---------------	-----

GİRİŞ

Çalışmada Kullanılan Malzeme ve Yöntem

Çalışmamızın ana kaynağını İstanbul Beyazıt Veliyüddin Efendi kütüphanesi 3092 numarada kayıtlı *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Luğati't-Türkiyye* (Türk Dilinde Güzel Kokulu Eser) adlı el yazması eser oluşturmaktadır. Müellifi bilinmeyen ve tarafımızdan yeniden Türkiye Türkçesine çevrilmiş olan bu eser, daha önce Besim Atalay tarafından çevrilen ve Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan *Ettuhfet-üz-Zekiyye Fil-Lûgat-it-Türkiyye*¹ ile imlâ, okuma ve anlamlandırma açısından karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Tez, çeviri olmakla birlikte dipnotlarda karşılaştırmalı (comparative) yöntemle inceleme denemesini de içermektedir.

Atalay'ın *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Luğati't-Türkiyye* üzerine yaptığı çevirinin yanı sıra, Tibor Halasi Kun'un "Philologica I."² "Philologica II."³ ve yine Atalay'ın "Ettuhfet-üz-Zekiyye Çevirmesi'nin Tenkidi Dolayısıyla"⁴ adlı çalışmalar araştırmamızın başlıca kaynakları arasında yer almaktadır. Bunların dışında, araştırmamız boyunca, Memlûk devleti döneminde Arap filologlar tarafından kaleme alınmış olan, Türk diline ait *Kitâbu Bulğati'l-Muştağ fi Luğati't-Türkî ve'l Kıpçağ*⁵ (Türk ve Kıpçak Dilinde Özleyenin Son Hedef Kitabı), *El-Kavânîni'l-Küllîyye li-Zabti'l-Lûgati't-Türkiyye*⁶ (Türk Dilini Kapsayan Tüm Kuralların Kitabı), *Kitâbü'l-İdrâk li Lisâni'l-Etrâk*⁷ (Türklerin Dilini Anlama Kitabı), *Kitâb-ı Mecmû u Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugali*⁸ (Türkçe, Farsça ve Moğolca Derleme

¹ Besim Atalay, *Ettuhfet-üz-Zekiyye Fi'l-Lûgati't-Türkiyye*, TDK yay., İstanbul 1945.

² T. Halası Kun, "Philologica I.", *A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.V, S. 1, Ocak-Şubat, Ankara 1947.

³ T. Halası Kun, "Philologica II.", *A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. VII, S. 2, Haziran, Ankara 1949.

⁴ Besim Atalay, "Ettuhfet-üz-Zekiyye" Çevirmesi'nin Tenkidi Dolayısıyla", *A.Ü. Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. VI, S. 1-2, 1948 Ocak- Nisan, Ankara 1947.

⁵ Ananias Zajaczkowski, *Vocabulaire Arabe-Kiptchak de l'époque de l'Etat Mamelouk, Bulğat al-Muştağ fi luğat at-Turk wa'l Qıfçağ*, II Le Verba, Warszawa 1954; Ananias Zajaczkowski, *Vocabulaire Arabe-Kiptchak de l'époque de l'Etat Mamelouk, Bulğat al-Muştağ fi luğat at-Turk wa'l Qıfçağ*, I Le nom, Warszawa 1958.

⁶ Recep Toparlı, M.S. Çögenli, Nevzat H. Yanık, *El-Kavânîni'l- Külliyye li-Zabti'l-Lûgati't-Türkiyye*, TDK yay., Ankara 1999.

⁷ Ahmet Caferoğlu, *Kitâb al-idrâk li-Lisân al Atrâk*, Türkiyat Enstitüsü Yay., İstanbul 1931.

⁸ Martinus Houtsma, *Ein Türkisch-Arabisches Glossar*, Leiden 1894.

Sözlük), *Ad-Durrat al-Muğî'a fi-l-Luğat at-Turkî*⁹ (Türk Dilinin Parlayan İncisi) ve *Codex Cumanicus*,¹⁰ gibi sözlük ve gramer kitaplarından yararlanılmıştır. Ayrıca, *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye*'nin Fazılov ve Ziyayev¹¹ tarafından yapılan Rusça çevirisiyle birlikte *Lisânü'l-Lisâni Tehzîbu Lisani'l-Arabî*¹² ve *Esâsü'l-Belâgat*¹³ gibi Arapça sözlükler de kullanılmıştır.

Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Luğati't-Türkiyye Hakkında

Bu bölümde eserin nerede, ne zaman ve kim tarafından yazıldığı, yazılma amacı ve konusu, müellifin eseri yazarken izlediği yol ve eserin eldeki tek nüshası hakkında bilgiler verilecektir.

Eser, Nerede, Ne Zaman ve Kim Tarafından Yazıldı?

Bu eserin nerede ve ne zaman yazıldığı hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Atalay, eserde Nil nehrinde yaşayan *şırtaban* adlı balık isminin bulunmasından hareketle bu eserin Mısır'da yazılmış olabileceğini ifade etmektedir.¹⁴ Eserde kullanılan “armut” (اجاص) kelimesinin, Mısır'da “siyah erik”, Suriye'de ise “armut” anlamında kullanıldığını aynı şekilde “kış” (شتاء) kelimesinin Mısır'da “kış”, Suriye'de ise “yağmur” anlamına geldiğini belirten Fazılov da, müellifin bir süre Suriye'de yaşadktan sonra Mısır'a giderek eserini burada yazmış olabileceğini ileri sürmektedir. Fazılov, eserde yer alan *mamuğ*, *manuğ* gibi bazı isimlerin Suriye'de kullanılmasının da kendi görüşünü desteklediğini belirtmektedir. Fazılov, bazı kelimelerin Suriye'de farklı Mısır'da farklı anlamlarda kullanılmasına örnek olarak; “خوخ” kelimesinin, Mısır'da “şeftali”, Suriye'de ise “erik” veya “kara

⁹ Ananiz Zajączkowski, “chapters Choisis du Vocabulaire arabe-kiptchak “Ad-Durrat al-muđî'a fi-l-luğat at-turkiya”, *Rocznik Orientalistyczny*, XXIX, 2, Warszawa 1965.

¹⁰ K. Grønbech, *Komanisches Wörterbuch, Türkischer Wortindex zu Codeks Cumanikus*, Einar Munksgaard, Kopenhagen 1942.

¹¹ E. İ. Fazılov, İ. M. T. Ziyayev, *İzskannıy Dar Tyurkskomy Yazıku (Grammatičeskiy taraktat, XIV v. na arabskom yazıke)*, İzdatel'stvo “Fan” Uzbekskey SSR, Taşkent 1978.

¹² İbni Manzûr, *Lisânü'l-Lisâni Tehzîbu Lisâni'l-Arabî*, C. I, II, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1939.

¹³ Ez-Zemaşşerî, *Esâsü'l-Belâgat*, Dâru İhyâi't-Türâşi'l-Arabî, Beyrut 2001.

¹⁴ Besim Atalay, *Ettuhfet-üz-Zekiyye Fi'l-Luğati't-Türkiyye*, TDK yay., İstanbul 1945, s. XIII, 13.

erik” anlamına geldiği göstermektedir.¹⁵ Fazilov ayrıca, eserde geçen *Akbars* (39r. 1), *Alabuğa* (41r. 7), *Alğan* (41v. 1), *Arslan* (41r. 12), *Arslançuk* (46r. 4), *Aydoğdı* (41r. 9), *Baştaw* (41r. 8), *Bükti* (41r. 10) *Çakmağ* (77v. 4), *Kalawun* (41r. 11), *Karakesek* (41r. 8), *Kelken* (41v. 1), *Ketken* (41v. 1), *kilççük* (46r. 5), *Kündoğdı* (41r. 9), *Laçın* (41r. 12), *Toğan* (41r. 12) gibi kişi isimlerinin, Orta Asya’da kullanılan isimler olmasından dolayı eserin müellifinin Orta Asya kökenli olabileceğini ifade etmektedir.¹⁶

Eserin yazıldığı yer konusuna gelince, Kun ve Zajaczkowski bu eserin Suriye’de yazıldığı kanaatini taşımaktadır. Kun’a göre, yazarın kullandığı dil, seçtiği kelimeler, yer adları, yöresel tabirler ve Arapça karşılıklar için seçtiği kelimeler, eserin Suriye Arapçasına yakın olduğunu göstermektedir. Kun, o dönemde Suriye’de küçük bir kasaba olmasına rağmen *Safad* şehrinin isminin eserde yer almasına karşılık Mısır’la ilgili her hangi bir yer adının bulunmamasını, eserde sadece bir tek Mısır isminin yer almasını dikkat çekici bir örnek olarak sunmaktadır.¹⁷ Zajaczkowski, eserde Suriye lehçesine ait dil özelliklerinin yer aldığına ve kelimelerin Kıpçakça karşılıklarının Suriye lehçesine göre yazılmış olduğuna işaret ederek söz konusu eserin Suriye’de yazılmış olabileceğini ifade etmektedir.¹⁸ Pritsak¹⁹ ve Mutallibov²⁰ da bu eserin Suriye’de yazıldığını kabul edenler arasında bulunmaktadır.

¹⁵ E.İ. Fazilov, İ.M.T. Ziyayev, *İzskannıy Dar Tyurkskomy Yazıku (Grammatičeskiy taraktat, XIV, v. na arabskom yazıke)*, İzdatel’stvo “Fan” Uzbekskey SSR, Taşkent 1978, s. 10

¹⁶ E.İ. Fazilov, “Zamečaniya o rukopisi i jazyke “at-Tuħfa”, *Turcologica* (50), 1976, s. 334-340; T.Halasi Kun, “Die mameluk-kiptschakischen Sprachstudien und die Handschriften in Stambul”, *Körösi Csoma Archivum*, III, 1941-1943, 77-83.

¹⁷ T. Halasi Kun, “Philologica II.”, *A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. VII, S. 2, Haziran, Ankara 1949.s. 430.

¹⁸ Ananiz Zajaczkowski, Note complementari sula lessicografia arabo-turca nell’epoca dello Stato Mamelucco “Memlûklar zamanında Arap-Türk El Kitabı Çalışmaları Üzerine İlâve Notlar”, *Annali*, Napoli, Nuova Serie I, Roma, 1940, s. 149-162.

¹⁹ Omeljan Pritsak, “Das Kiptschakisch”, *Pilologiae Turcica Fundamenta*, T. I, Wiesbaden, 1959, s. 74-81.

²⁰ Fazilov, age., s. 10.

Metin içerisinde eserin hangi tarihte yazıldığına dair de kesin bir kayda rastlanılmamaktadır. Atalay'a göre eser, başlangıç ve sonuç sayfalarındaki kayıtlardan da anlaşıldığına göre, Mısır'da bu tür eserlerin yazımının yaygınlaştığı Memlûklar zamanında ve muhtemelen H. 829 yılından önce yazılmış olmalıdır.²¹ Çünkü, metinde geçen ifadelerden müellifin H. 712 (18 Aralık 1312) yılında Kâhire'de yazılmış olan Ebû Hayyân'nın *Kitâbü'l-İdrâk li Lisâni'l-Atrâk* adlı eserinden yararlanmış olduğu anlaşılmaktadır. Zaten müellifin kendisi de, metnin mukaddime kısmında, kendinden önce Kıpçak Türkçesi ile yazılmış eserleri takip ettiğini söylemektedir. Son sayfalarda da eserin muhtemelen yazılış tarihi olduğu düşünülen H. 829 yılına rastlanılmaktadır. Dolayısıyla eserin, Memlûk Kıpçaklarının son dönemlerine ait olduğu tahmin edilmektedir.

Eserin müellifinin kimliği hakkında da farklı görüşler bulunmaktadır. Atalay, eserin müellifinin Türkçe, Arapça ve Farsçayı iyi bilmeyen birisi olduğunu iddia ederken²² Kun da, iki eser arasındaki içerik benzerliğinden yola çıkarak TZ müellifinin, Ebû Hayyân'ın öğrencisi olabileceğini belirtmektedir. Kun'a göre, Kİ ve TZ'nin sözlük ve gramer olmak üzere iki ana bölümünden oluşmasının yanı sıra Kİ'de yer alan yıldız adlarının aynı şekilde TZ'de de bulunması onun kendi kanaatini desteklemektedir. Kun, örnek olarak *Ak aygır*, (TZ. 19v. 13) *Arık tak*, (TZ. 10v. 8, Kİ. 42) *Temir kazık*, (TZ. 28r. 8-9, Kİ. 101) *Ülker*, (TZ. 8r. 8, Kİ. 114) *Yitkir/ Yitker* (TZ. 6v. 11, Kİ. 124) isimleri arasındaki benzerliğe dikkat çekmektedir.²³

Zajaczkowski, eserin müellifinin muhtemelen Muḥammad bin Zain-ad-Dîn al-Manûfî olabileceğini söylemektedir.²⁴ Fazılov ise, eserin ilk sayfasında yer alan *Zekiyye* kelimesinden hareketle, müellifin adının *Zeki* olabileceğini düşünmektedir.²⁵

²¹ B. Atalay, *Ettuhfet-üz-Zekiyye Fi'l-Lûgati't-Türkiyye*, TDK yay., İstanbul 1945, s. XIII.

²² B. Atalay, *age.*, s. XIV.

²³ T. Halasi Kun, "Kipchak Turkic Philology X*: The At-Tuhfah And Its Author", *Archivum Eurasiae Medii Aevi*, Tomus V, 1985 (1987), s. 167-173.

²⁴ Ananiz Zajaczkowski, Note complementari sula lessicografia arabo-turca nell'epoca dello Stato Mamelucco "Memlûklar zamanında Arap- Türk el kitabı Çalışmaların Üzerine İlâve Notlar.", *Annali*, Napoli, Nuova Serie I, Roma 1940, s. 149-162.

²⁵ E.İ. Fazılov, "Zamečanija o rukopisi i jazyke "at-Tuhfa", *Turcologica* (50) 1976, s. 334-340; E.İ. Fazılov, İ.M.T. Ziyayev, *İzıskannıy Dar Tyurkskomy Yazıku (Grammatičeskiy taraktat, XIV, v. na arabskom yazıke)*, İzdatel'stvo "Fan" Uzbekskey SSR, Taşkent 1978, s. 13. Ayrıca Fazılov, *zeki* kelimesine "akıllı, zeki" anlamlarını yanlış vermiştir. Çünkü, bu kelime /z/ ile değil, /z/ ile yazılmıştır.

Kİ ile TZ arasındaki benzerliğe işaret eden Robert Ermers'a göre de müellifin, Ebû Hıyyân'dan iktibasta bulunduğu anlaşılmaktadır. Ona göre, eserde yer alan bölümler, ele alınan konular ve kullanılan kelimeler bu görüşü desteklemektedir.²⁶ Eserde, Muhammed bin Zeynuddin el-Menûfi adı geçmekle birlikte Hüseyin Hüsameddin bu kişinin, eserin yazarı mı yoksa metni düzelten kişi mi olduğu hususunun belli olmadığını söylemektedir.²⁷

Eserin Yazılma Amacı ve Konusu

Memlûklar döneminde Türkler, İslâm dünyasında askerî, idarî, ilmî sahalarda önemli hizmetler ifâ etmişlerdir. Çalışmamızın konusunu oluşturan eser, bu dönemde Türk diline dair yazılmış olan diğer sözlük ve gramer eserleri gibi Türkler ile Arapların bir arada yaşayabilmesi, anlaşabilmesi ve çalışabilmesine katkı sağlamak amacıyla kaleme alınmıştır. Burada asıl maksat, Araplara Türkçeyi sağlıklı bir şekilde öğretebilmektir. Müellif, içinde yaşadığı dönemde Kıpçak Türkçesinin çok yaygın olmasından dolayı kendi eserinde de aynı dili kullandığını ifade etmektedir. Onun, *“Bu dilde birçok kitaplar yazılmıştır. Benden önce bu yolu takip edenlerin yolunu takip etmek ve bu konuyla ilgili soru soranlara cevap vermek için ben de böyle bir çalışma yapmaya karar verdim.”* şeklindeki sözleri de bu eseri yazmadaki amacını açıkça ortaya koymaktadır. (TZ.2a)

Eser, sözlük ve dil bilgisi olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır. Sözlük bölümünde yer alan Arapça kelimeler alfabetik sırayla düzenlenmiştir. 39 varaktan (78 sayfa) oluşan bu bölümde Arapça kelimelerin Türkçe karşılıkları yer almaktadır. Arapça dil bilgisine göre tasnif edilen ikinci bölümde ise Türk dil bilgisi basit ve kolay bir şekilde anlatılmaktadır. Bütün gramer bilgilerinin özetlendiği, eserin son altı sayfası ise ayrı bir bölüm şeklinde düzenlenmiş gibi görünmektedir. Bu eserde yaklaşık 3500 civarında Türkçe kelime bulunmaktadır.

/z/ ile yazılan kelime “güzel kokulu” anlamına gelir. Bize göre bu kelime, “zeki” anlamında kullanılmamıştır. bk. E.İ. Fazılov, “Zameçaniya o rukopisi i yazıke “at-Tuhfe”, *Tukologica* (50), 1976, s. 334-340.

²⁶ Robert Ermers, *Arabic Grammars Of Turkic, The Arabic Linguistic Model Applied to Foreign Languages & Translation of 'Abû Hıyyân al-Andalûsî Kitâb al-'İdrâk li-Lisan al'Atrâk*, Brill, Leiden, Bostan, Köln 1999, s. 48.

²⁷ Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi , TDK yay., İstanbul 1934, s. 37-74.

Müellifin İzlediği Yol

Müellif, kendi döneminde Kıpçak Türkçesi, çok yaygın olduğu için eserinde bu dili kullandığını belirtmektedir. Ayrıca, eserde Türkmenlere ait bir takım kelimelerin de bulunduğu görülmektedir. Müellif, Türkmenlere ait sözleri ancak gerekli yerlerde zikredip, bunları قیل *kīle* “denmiş” meçhul zaman kipini veya geniş meçhul zaman kipi يقال *yukālu* “denir” ile yazıp فاقول قیل “denir, derim ki” şeklinde belirtmiştir. “*kīle*” kelimesi hem sözlük hem de gramer konusundaki farklılığa işaret etmek için kullanmıştır. Müellifin bu metodunu aşağıda gösterdik. İlk kelimeler Kıpçakça ikinci kelimeler ise bunların Türkmençe karşılıklarıdır. Burada örnek kelime yazılarak ses farklılığı gösterilmiştir.

اَوو *awu*, قیل آغو *agū* denir “zehir” (19b. 2),

دايشتي *deyişti*, قیل داکيشتي *degişti* denir “değişti” (30a.13),

اوراندي *öwrendi*, قیل أوكراندي *örgendi* denir “öğrendi” (9a. 13),

تيرمان *tirmen*, قیل داکيرمان *degirmen* denir “değirmen” (23b. 12),

طورو *toru*, قیل طوغرو *toĝru* denir “doğru” (30b. 10),

أوووردی *awurdi*, قیل آغیردی *agirdi* denir “ağır oldu” (11a. 6),

قو *ku*, قوغي *kuĝı* denir “kuğu” (8b. 13),

بودی *bodi*, بوغدی *boĝdı* denir “boğdu” (15a. 3),

بايلى *baylı*, باکلی *baglı* denir “bağlı” (23b. 12),

زار زار يىغلادى *zar zar yıĝladı*, زار زار ايلادی *zar zar yıladı* denir “sesli sesli ağladı” (37b. 3).

Bu eserde Türkmenlere ait gramer ile ilgili, müellifin kullandığı örneklerden bir kaçını göstereceğiz.

Kıpçakçada, gelecek zaman için esreli /s/ kullanılmıştır: *alası men* “alacağım”. (Türkmenler tarafından) -*çek*, *alaçek* (47a).

Kıpçakçadaki *neçik* “nasıl” soru edatı (Türkmenler tarafından) *nete*, *neçik* denir (57b).

Kıpçakçada, mübalağa *-ğan, -gen* eki ile yapılı: *külegen* “aşırı gülen” gibi. (Türkmenler tarafından) *küleçek* “gülecek, gülünç” şeklindedir (77b).

Kıpçakçada yardım istemek için: *Â kiçiler Maa buluşunuz* “Ey kişiler bana yardım ediniz.” (Türkmenler tarafından) *Maa meded eyleñiz* “Bana medet, yardım ediniz.” denir (65b).

Kıpçakçada geniş zaman kalın sıralı kelimelerde *-ğaş, -kaş*, ince sıralı kelimelerde *-keş, -geş*, ve *-oķ* ve *-ken, -gen* eki kullanılmıştır. (Türkmenler tarafından) *-layın, -leyin* de denir (88b).

Kıpçakçada *bir ança* “biraz”, (Türkmenler tarafından) *biraz da denir* “biraz” (89b).

Bazı yerlerde, müellif قیل *ķile* ve يقال *yukālu* ile bir kelimeyi göstermeyip sadece değişik sesi yazmıştır. Örneğin; و يقال بالشین, صانجتی /ş/ ile de denir (24a. 6). بۇضاي *buzay* و بالغين على ما قيل, /ğ/ ile dendiğine göre *buğday* “buday” (29a. 3). طوراندى *torandı*, و بالغين, /ğ/ ile denir *toğrandı* “kesildi, parçalandı” (10b. 5), اورۇطقا *orutķa*, و يقال بالغين, /ğ/ ile denir *orutķa* “omurga” (18b. 12), اوۇولدى *uwulđı*, و طوووردى *towurđı*, و بالغين على ما قيل, /ğ/ ile dendiğine göre *uğulđı* “bayıldı” (27a. 11), و بالغين /ğ/ ile denir *toğurđı* “doğurđı” (38b. 4). Bazen de, bu ifade Kıpçak Türkçesi ile Türkmen Türkçesinde aynı anlama gelir; ancak, yazılışı farklı olan kelimeleri göstermektedir: چاكاز تىكا *çekertige* ve صارانچىقا قیل *şarançıķa* “çekirge” (11b. 5), چىقپ *çıkıķ* ve قیل باينير *peynir* “peynir” (11b. 10).

Bazı yerlerde ise Türkmenler tarafından kullanılan kelimelerin farklılığını, تركمان “Türkmen” veya تركماني “Türkmence” ifadesini kullanarak göstermiştir. Bu hususa örnek olarak şunlar gösterilebilir: نۇغي *nügi* “ağırlık ölçek” (5a. sayfanın kenarında) طاو *ṭaw*, و بالغين تركماني, /ṭağ/ “dağ” (11a.9), اۇنادى *awnadı*, و بالغين *awnadı* “yere yatıp debelendi, ağnadı” (9a. 6), ساكسى *sakısı* “sakısı” (21a. 6). Müellif, eserde bazen Türkmenlere ait olmayan kelimeler için “bir lehçeye göre” ifadesini kullanmaktadır. Örneğin; اورکوچ *örküç* “hörgüç” (19b. 2), بوينوز *boynuz* “boynuz”, كۆپلاک *köjlek* “gömlek” gibi (29b).

Daha önce belirttiğimiz gibi eserin girişinde Kıpçak Türkçesini kullandığını belirten müellif, zaman zaman Kıpçakça kelimelere karşılık olarak *ķīle* ibaresini kullanmadan Oğuzlara ait kelimeleri de vermektedir. Meselâ; Kıpçakçadaki “dudak” anlamına gelen *erin* kelimesinin yanında Oğuzcadaki *ضوضاغ* kelimesi *duağ* “dudak” yazılmıştır (20b.6).

Müellifin, eserinde Kıpçakçadaki *bahana* kelimesinin Tatarcada *şıltaamak* anlamına geldiğini (90a) belirttiği örneğinde olduğu gibi, Tatarlara ait kelimelere de yer verdiği görülmektedir. Bu kelimelerin Tatarcadaki kullanım şekillerini ayrıca gramer kısmında da anlatmaktadır. Bunlardan; Tatarcada geniş zaman: *aladırmen ki* “alırım ki”, *aladırbiz ki* “alırız ki”, *aladırseñ ki* “alırsın ki”, *aladırsiz ki* “alırsınız ki”, *aladırki* “alır ki” (44b), Geniş zaman olumsuzluğunda bitişik zamirler için: Tatar dilinde *kelmeydirmen* “gelmem”, *kelmeydirbiz* “gelmeyiz”, *kelmeydirseñ* “gelmezsin”, *kelmeydisiz* “gelmezsiniz”, *kelmeydir* “gelmez” ve *kelmeydirler* “gelmezler”. Tatarcada III. teklik şahıs için: *ŗurmaydır* “kalkmaz”; III. çokluk şahıs için: *ŗurmaydırılar* “kalkmazlar”; I. teklik şahıs için: *ŗurmaydırmen* “kalkmam” ve I. çoğul şahıs için: *ŗurmaydırbiz* “kalkmayız”; II. teklik şahıs için: *ŗurmaydırseñ* “kalkmazsın” ve II. çokluk şahıs için: *ŗurmaydırsiz* “kalkmazsınız” (52a). Gelecek zaman III. şahıs için: *keledir* “gelir” ve *keledirler* “gelirler”, II. şahıs için: *keledirseñ* “gelirsin” ve *keledirsiz* “gelirsiniz”, I. şahıs için: *keledirmen* “gelirim” ve *keledirbiz* “geliriz” dir (71b).

Müellif, Tatarca olmadığını belirttiği (71b) ancak, hangi lehçeye ait olduğu konusunda herhangi bir açıklamada bulunmadığı kelimeler hakkında da örnekler vermektedir. Gelecek zaman için: *kelirmen* “gelirim” yerine *kelerim* “gelirim” ve *kelirbiz* “geliriz” yerine *keleriz* “geliriz” dersin.²⁸ *kelgeymen* “geleceğim” yerine *kelemen* “gelirim”dersin ve *keliriz* “geliriz” yerine *kelebiz* “geliriz” dersin.²⁹ *keldi* “geldim” yerine *kelim* “geldim” ve *keldik* “geldik” yerine *kelik* “geldik” dersin.

²⁸ Burada gelecek zamanın I. teklik ve çokluk şahısdan söz edilmektedir. Sayfa kenarında *kelevüz* çekimi vardır.

²⁹ Burada geniş zamanın I. tekil ve çokluk şahısı anlatılmaktadır.

Bunların yanı sıra müellif eserinde yer verdiği Farsça kelimelerin farkını belirtmek için اعجمي kelimesini kullanmaktadır (65b).

Arapça kelimelerin sadece ilk harflerinin dikkate alınarak sıralandığı sözlük kısmında, alfabetik sıraya tam olarak uyulmadığı görülmektedir. Ayrıca bazı kelimelerin tasnifinde ilk harfler de dikkate alınmamıştır. ذهن kelimesinin /ذ/ ile başlayan bölümde, نبي kelimesini /ر/ harfi ile başlayan bölümde, مرض kelimesinin de /ض/ ile başlayan bölümde yer alması bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Müellif, bazen aşağıdaki örneklerde olduğu gibi, Arapça kelimelerin karşılığı olarak Türkçe kelimeleri vermek yerine bazen Farsça ve Arapça kelimeler vermektedir.

أَبْرَأَش-ابو فصاده (Arapça-Arapça) “bir kuş adı” (4b. 10),

كُوسَا -أجرود (Arapça-Farsça) “tüysüz adam” (4a. 4),

خُورَمَا - تمر (Arapça-Farsça) “hurma” (8b. 13),

صَلَامَا - زفت (Arapça-Farsça) “zift” (18a. 2).

Bazen de yine örneklerde olduğu gibi Arapça kelimelerin yerine Türkçe veya Farsça kelimeler kullanmaktadır.

كُور- ايكِر (Türkçe-Türkçe) “koyu al at” (4b. 5),

يُورُورُوق - امازين (Farsça-Türkçe) “eyer altında konulan keçe”(4b. 6)

أصماني- كوك (Türkçe-Farsça) “mavi” (4a. 2).

Müellif, eserine hemze harfiyle başlamıştır. Hemze ile başlayan bu bölümde, ilk harfleri hemze olmasa da sadece Allah ve Allah’ın sıfatları, insan ve aile ilgili kelimeler, insan sıfatları,¹ insanın dış ve iç organları, at renkleri, at malzemeleri, yiyecek, yer ve yer ile ilgili isimler, hayvan, kuş ve nesnelere, yer ve zaman zarfları ile yönleri ifade eden kelimeler yer almaktadır. Diğer bölümlerde ise isimlerle birlikte görülen geçmiş zaman III. teklik şahısla çekimlenmiş fiillere de yer verilmiştir.

Müellif, Arapçada eş anlamlı kelimeleri başka bir bölümde rastgele kullanmayıp ait olduğu bölüme göndermiştir. Bu çerçevede راييه (16b), مرض Hemze bölümünde yer almaktadır (16b).

Bazen de Türkçe ve Arapçadaki eş anlamlı veya akraba kelimeler bir arada yazılmıştır. *töydi, urdı, şaptı* “dövdü” (23a. 11), *عجله apra, aştıkmak, tezletmek* (25b. 2) “tekerlek, acele”. *كلب it, tazı, eger, barak, köbelek, argımak, kuşur, parla, kaçık, urguk, enük, uruk, küçük* “köpek” (30b. 13). Arapçada ise, *كشف وفتح و عدی* *açtı* “açtı” (31b. 1), *لقط و جمع و قشش* *çöpledi, tirdi, şeşti* “çöpledi” gibi (32a. 8).

Bazı kelimelerin Türkçe veya Arapça karşılığı bir cümle içerisinde açıklanmıştır. *جا علی غله kenete keldi* “aniden geldi” (12a. 11), *جا ای مره اخري yana keldi* “yine geldi” (12a. 12), *ارز tuğrgan, pirinç* de denir, “pirinç”. Pirinç sütle pişirildiği zaman ona *butka denir* “sütlaç” örneklerinde olduğu gibi (5a. 2).

Sözlük bölümünün sayfa kenarlarında bazı kelimelerin çekimleri de bulunmaktadır. Meselâ; *boyun* kelimesi sayfa kenarında, *boynum* olarak yazılmıştır (16b). Gramer kısmının sayfa kenarında ise, *kelmek* masdarının *kelirmesem, kelirmesek, kelirmeseñ, kelirmeseñiz, kelirmese, kelirmeseler* şeklindeki çekimi yer almaktadır (52a).

Bu esere baktığımız zaman kelimelerin üzerinde çeşitli işaret veya *مرفق*, *مفخم*, *مرفق* gibi ibarelere rastlamaktayız. Müellif, bu işaretlerle kelimenin okunuş biçimini göstermektedir.³⁰ Kalın sıralı kelimeler için *مفخم* kelimesi kullanılmıştır.³¹ Örneğin; *يول yol* “yol” (23a. 13), *ياش yaş* “yaş” (25a. 3), *بالا bala* “yavru” (27b. 13), *أولودی ulüdi* “böldü”³² (30a. 5), *شابلادی şapladi* “vurdu” (32a. 10), *آلا ala* “açık kestane rengi” (4a. 3), *آل al* “parlak kırmızı renk, doru at” (4b. 5), *الداندی aldandı* “aldandı” (5b. 8), *باي bay* “mutlu, (19a. 1), *شابتي şaptı* “dövdü” (20a. 2), *اوز uz* “usta” (31b. 6). İnce sıralı kelimeler için: *اوزوندى مرفق* *üzündi* “üzüldü” (6b. 6), *پهشا مرفق* *peşe* “meslek” (22a. 6), *ون مرفق* *ün* “ün” (22a. 12), *شبابك* *şerez* “çerez” (36b. 4), *تاز مرفق* *ter* “ter” (25a. 6), *شَبَك مرفق* *şebek* “çirkin” (24b. 12),

³⁰ Burada *مرفق* *مفخم* *مرفق* ibaresini biraz açıklamak istiyoruz. Kelimesinin *مفخم* Arapça’da anlamı “elifi, elif ile ye arası okumaktır”. Bu ibare Türkçe’de /e/ ile /i/ arasındaki ses anlamına gelir. Biz de, bu ibare ile yazılmış kelimeler kapalı /e/ ile okuduk. Müellifin bir yerde kelime için yazdığı *مرفق* *مفخم* ibaresini, başka bir yerde aynı kelime için bu ibare yazılmamış olsa dahi kelimenin *مرفق* *مفخم* olduğunu kabul ettik.

³¹ Kİ’de *مرفق* *مفخم* /ق/ ile gösterilmektedir. bk. Ahmet Caferoğlu, *Kitâb al-idrâk li-Lisân al Atrâk*, İstanbul 1931, s. 6.

³² Bu kelime kalın işareti ile gösterilmesine rağmen inci sıralı okunması gerekir.

“vurdu” *urdi* “أوردى مرقق”, (28a. 13), “ovdu” *owdi* “أودى مرقق”, (23b. 4), “uç” *uç* “أوج مرقق” (37a. 4),³³ *er* “أر ممال مرقق” ibaresi de iki kelime için kullanılmıştır. Bunlar da *er* (16b. 7) ve *bedri* “بازدى ممال مرقق” (5b. 13) kelimeleridir.

Bu işaretlerden başka genellikle kalın sıralı fiiller için kullanılan /ص/ ve /ط/ işaretleri vardır.³⁴ Örnekleri şu şekilde sıralayabiliriz: *boşattı* “بوشاتى ط” (24a. 4), *azattı* “أزاتى ط” (25b. 11), *aştı* “أصتى ط” (21b. 6), *yıldırım* “يلايدى ص” (21b. 13), *dişi kamaştı* “دش قامادى ص” (23a. 11), *yaladı* “يالادى ص” (32a. 7), *şayfaldı* “شایفالى ص” (9b. 2), *umdu* “أومدى ص” (9a. 9).

Bundan başka *ikisi bitişik* anlamında bir ibare daha bulunmaktadır. Bu ibareden iki kelimenin bir kelime şeklinde okunması gerektiğini anlıyoruz. Örneğin; *dinsiz* “دين سيز” *dinsiz* kelimesinin okunuşu bitişik olarak *dinsizdir* (17b. 13).

Ekler ise, bazen uyumlu bazen de uyumsuzdur: *alacak* “الacak” (47a), *karasirek* “en siyahı” (56a) gibi.

Müellif, bazı Türkçe veya Farsça kelimeleri Arapçadaki nispet ifade eden şeddeli /ي/ ile yazmıştır. Bununla ilgili olarak eserde sadece, *nazanlı* “نازاني” (12b. 10) ve *süti* “سوتي” “binilen ve sağılan deve” olmak üzere iki örnek bulunmaktadır (12b. 12).

Müellif, zaman zaman Arapça kelimeleri halk arasındaki yaygın okunuş şekliyle yazmıştır. Bunlar arasında *üstteki olan* “فوقانى” (27b. 13), *ortanca* “وسطانى” (38a. 12), *miras* “ارت” (4a. 12), *gök* “سما” (4a. 13), *hemen* “بحين” (18b. 7), *buzer* “بضر” (7a. 5), *geldi* “جا” (52.b, 76.a, 79.b) gibi kelimeler bulunmaktadır.

³³ *uç*, *owdi*, *urdi* kelimeleri ince işaretiyle gösterilmiştir. Ancak, bu kelimelerin kalın sıra ile okunmalıdır.

³⁴ Fazılov, müellifin fiiller için: /ط/ ve /ص/ ve isimler için مرقق, مغمخ kullandığını söylemiştir; ancak, gördüğümüz gibi müellif bunları ayırmadan hem fiiller hem de isimler için kullanmıştır. bk. E.İ. Fazılov, İ.M.T. Ziyayev, *İzıskannıy Dar Tyurkskomy Yazıku (Grammatičeskiy taraktat, XIV v. na arabskom yazıke)*, İzdatel'stvo “Fan” Uzbekskey SSR, Taşkent 1978, s. 21.

Bazen أيرك “erik” (5a. 3) gibi kelimeler de iki hareke ile yazılırken bazen de birbirinden farklı kelimeler; ancak, sesçe benzediği olduğu için tek kelime olarak; ancak, iki hareke ile yazılıp anlamları da Arapça kelime ile verilmiştir. سقتي *sıktı*, *soktı* “sıktı, soktı” (13b. 10) örneğinde olduğu gibi. İmlâ özelliklerinin anlatılacağı bölümde bu konu üzerinde ayrıca durulacaktır.

Gramer kısmı 61 konu başlığı altında ele alınmaktadır. Son iki sayfada ise gramer konuları ayrıca özetlenmiştir. Gramerin ilk bölümünde belirli ve belirsiz isim konuları da işlenmekte; daha sonra da zamirlerden bahsedilmektedir. Arapça gramer kurallarına göre başlıklandırılan bölümlerde çok sayıda Arapça örneklerin yanında Türkçe örnekler de verilerek konular açıklanmaya çalışılmıştır. اشرب منا *Bizden içewçirek* “Bizden iç”, (55b), لازمك حتى تعطيني دراهمي *Seni kıoymayım aqçam berkinçe* “Seni bırakmayayım paramı verinceye kadar” (60a) örneklerinde görüldüğü gibi Türkçe olarak verilen örneklerin ayrıca Arapça karşılıkları da yer almaktadır. Bu kısımda, fiiller, altı şahıs zamiriyle çekilmiştir; ancak, müellif daha sonra şahıs zamirlerini bırakarak sadece fiillerin çekimini göstermektedir.

Eserin Nüshası

Eserin tek yazma nüshası, İstanbul Beyazıt Umumi Kütüphanesi Veliyüddin Efendi Bölümü 3092 numarada kayıtlı bulunmaktadır. 26x17.5 cm ölçüsünde ve 91 varak (192 sayfa) olan yazma nüshanın her sayfasında 13 satır yer almaktadır. Bu yazma nüshada Arapça kelimeler siyah, Türkçe kelimeler ise kırmızı renkle yazılmıştır. 79a ve 79b numaralı sayfalarda yer alan konular arasındaki farklılıktan dolayı, bu sayfalar arasında eksikliğin bulunduğu anlaşılmaktadır. Arapça metinde fazla hareke bulunmazken Kıpçakça kelimelerin hepsi harekelenmiştir. Yazma nüshada ayrıca Türkçe ve Arapça notlar yer almaktadır. Satırlarda yer alan kelimeler ve çıkartmalar (yan notlar) arasındaki yazı karakteri ise farklılık arz etmektedir. 13. yüzyıl sonlarında Safad’da doğan, Kahire, Halep, Safad ve Rakka şehirlerinde kâtiplik yapan ve aynı zamanda Ebū Ḥayyān’ın da öğrencisi olan Salahaddin Halil bin Aybek as-Safādî isimli bir şahsın, İstanbul Nuri Osmaniye Kütüphanesinde bulunan ve kendi el yazısıyla kaleme aldığı eserini, yazı tarzı bakımından TZ ile

karşılaştıran Kun, bu iki eserin aynı kaleminden çıkmış gibi büyük benzerlikler taşıdığını söylemektedir. Kun ayrıca, bu nüshadaki iki farklı kalem ile yazılmış olan kelimelerin de aynı müellif tarafından yazıldığını ifade etmektedir.³⁵

Eser Üzerine Yapılan Çalışmalar

Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lûgati't-Türkiyye isimli eser üzerinde, Türkologlar tarafından çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar arasında kitap, tez ve makaleler bulunmaktadır. Bu eser ilk defa Fuat Köprülü tarafından *Köresi Csoma Archivum* adlı Macar dergisinin 15 Haziran tarihli I. cilt 3. fasikülünde, bir konu münasebeti ile anılarak tanıtılmıştır. Daha sonra eser hakkında en geniş bilgiyi Ananiasz Zajączkowski (Note complementari sula lessicografia arabo-turca nell'epoca dello Stato Mamelucco) makalesinde vermektedir.

Eser Üzerine Yazılan Kitaplar

1. Bu eseri ilk olarak Hikmet Turhan Dağlıoğlu, Şemsettin Sami hakkında yazdığı bir kitapta onun, *Et-Tuhfet-üz-Zekiyye*'yi tercüme ettiğini ifade etmektedir. Dağlıoğlu, Şemsettin Sami'nin 1902 yılında yazmaya başladığı tercümenin müsveddesinin 212 sayfa tuttuğunu belirtmektedir.³⁶

2. Atalay (1882-1965),³⁷ 1945 yılında *Ettuhfet-üz-Zekiyye Fi'l-Lûgati't-Türkiyye* adıyla bir çalışma yapmıştır.³⁸ Atalay'ın yayımladığı TZ'yi önsöz, çeviri ve indeksten oluşmaktadır. Önsözde eserin yazılma sebepleri, Kıpçaklar ve dilleri, eserin ilk tanıtımı ve değeri, yeri, önemi, nerede olduğu, müellifi, tarihi, yazarın eksikleri ve özellikleri, içindekiler, benzerlerinden ayrılan özellikler; ve çeviride izlenen yol, etkileyenler, diğer çağdaş eserler ve gramer üzerinde yapılan çalışmalar

³⁵ T. Halasi Kun, "Kıpçak Turkic Philology X*: The At-Tuhfah And Its Author", *Archivum Eurasiae Medii Aevi*, Tomus V, 1985 (1987), s. 167-173.

³⁶ Hikmet Turhan Dağlıoğlu, *Şemsettin Sami, Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1934, s. 58.

³⁷ *İnönü Ansiklopedisi*, C. IV. Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1950, s. 85; İhsan Işık, *Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi*, C. 1, Elvan yay., Ankara 2004, s. 223-224.

³⁸ B. Aatalay, *Ettuhfet-üz-Zekiyye fil-Lûgat-it-Türkiyye*, TDK yay., İstanbul 1945.

hakkında bilgiler verilmektedir. Sonraki bölüm TZ'nin sözlük ve gramer kısımlarının çevirisinden ibarettir. Eserin sonuna bir söz dizini eklenmiştir. Atalay'ın bu çalışması Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanmıştır. Atalay, çevirisinde eserin asıl metninin sayfa numaralarını muhafaza etmeyip kendine göre bir numaralandırma yoluna gitmiştir.

3. Kun, 1942 yılında Budapeşte'de eserin faksimilesini yapmıştır; ancak, çevirisinde sayfaları karışık şekilde dizmiştir. Bu çeviri yayımlanmamıştır.³⁹

4. Bu eserin, 1968 yılında Salih Mutallibov tarafından Özbekçeye tercüme edilmesi üzerine Rus bilim adamları bu eserle ilgilenmeye başlamışlardır. Bu çerçevede, Mutallibov eserin faksimilesini yapmış; ayrıca Arapça yazılmış Türkçe kelimeleri ve TZ'de yer alan değişik kelimeleri de tespit etmeye çalışmıştır.⁴⁰

5. Fazılov ve Ziyayev'in de bu eser üzerinde müstakil bir çalışması bulunmaktadır. 1978 yılında *Türk Diline Güzel Hediye* adı altında Kiril alfabesiyle çevirisini yayımlamışlardır.⁴¹ Bu çalışmaya A.N. Kononov tarafından bir önsöz yazılmıştır. Giriş kısmında eserin nerede, ne zaman ve kim tarafından yazıldığına dair bilgiler verilmektedir. Müellifin yöntemi üzerinde durulan bu çalışmada ayrıca eserin imlâ özellikleri hakkında bilgiler de verilmektedir. Bu çalışma giriş dışında üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm bir gramer çalışmasından ibarettir. İkinci bölümde sözlük ve gramer kısmının çevirisi yer almaktadır. Üçüncü bölümde ise, eserde geçen kelimelerin, Rusça ve Kıpçakçadaki karşılıkları üzerinde durulmuştur. Ayrıca çalışmanın sonuna bir indeks eklenmiştir. Fazılov, eserin girişini asıl metne göre numaralandırmakla birlikte daha sonra bu doğru sıralamayı terketmiştir.⁴²

³⁹ E.İ. Fazılov, İ.M.T. Ziyayev, *İzıskannıy Dar Tyurkskomy Yazıku (Grammatičeskiy taraktat, XIV, v. na arabskom yazıke)*, İzdatel'stvo "Fan" Uzbekskey SSR, Taşkent 1978, s. 7; Ahmet B. Ercilasun, *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ, Ankara 2004, s. 390-391.

⁴⁰ Mutallibov, *Attuhfatuz zakiyatu filugatit Turkiya*, Türk dili (Kıpçak dili), Taşkent, Özbekistan SSR 1968.

⁴¹ Fazılov, *age*, s.10.

⁴² Peter B. Golden, bu durumu bir kusur olarak görmektedir. bk. *The King's Dictionary, The Rasûlid Hexaglot*, Brill: Leiden. Boston. Köln 2000, s. 16, 16. dipnot.

Eser ile İlgili Makaleler

1. Şeyyad Hamza hakkında yaptığı bir çalışmada *Et-Tuḥfetü'z-Zekiyye fi'l-Luġati't-Türkiyye* hakkında da bilgi verdiğini belirten Fuad Köprülü, eser hakkında verilen bu bilginin Batı bilim dünyası tarafından ilgi görmediğini ifade etmektedir. Bu eserin, *Divânü Luġât-it-Türk* ve *El-İdrak*'ten sonra bütün benzerleri arasında çok önemli bir yere sahip olduğunu ileri süren Köprülü, esere karşı gösterilen ilgisizliğin eldeki nüshanın tek olması, kolayca elde edilememesi, tanıtılmamış olması gibi sebeplerden ziyâde, Batılı bilginlerin siyasal bakışlarından kaynaklandığını vurgulamaktadır.⁴³

2. Zajaczkowski, Memlûk döneminde yazılmış olan bu eseri, *Note complementari sula lessicografia arabo-turca nell'epoca dello Stato Mamelucco* "Memlûklar zamanında Arap-Türk el kitabı Çalışmaları Üzerine İlâve Notlar." isimli makalesinde tanıtmıştır. Zajaczkowski bu makalesinde, Kİ, KK ve BM isimli eserlerin bu sahada üzerinde ilk çalışılan eserler olduğunu ve TZ'nin ilk olarak Jozef Şaht tarafından zikredildiğini, ayrıca yazarı bilinmeyen bir sözlük olan bu eserin 15. yüzyıla ait olduğunu söylemektedir. Bu eserin Tarama dergisinde⁴⁴ kullanıldığını belirten Zajaczkowski, eserin şekli hakkında da bilgiler vermektedir. Ona göre, müellif bu eserde bazı kelimelerin etimolojik yapısı üzerinde durmaktadır. Eserin düzeni ve içeriğini inceleyen ve eserde 3500 kelimenin yer aldığını belirten Zajaczkowski, eserde geçen *bulav* ve *çoqmar* gibi bazı kelimelerin Slav kökenli olduğunu iddia etmektedir. Bundan başka, *yağ* gibi bazı kelimelerin de ne Türkçeye ne de Kıpçakçaya uygun olmadığını söyleyen Zajaczkowski'nin, makalesinin sonunda küçük bir sözlük ve indeks yer almaktadır.⁴⁵

3. Atalay ve Kun arasında geçen ve TZ üzerine yapılan tartışmaları ihtiva eden makaleler dikkat çekmektedir. Tartışmalar, 1947 yılında Kun'un "Philologica I." makalesini yazıp Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi dergisinde yayımlaması ile

⁴³ Mehmet Fuat Köprülü, *Zeitschrift für türkische Philologie und verwandte Gebiet, Körösi Csoma Archivum. Zeitschrift für Türkische Philologie und verwante Gebiete*, Kölet 7, Budapest 1922.

⁴⁴ *Osmanlıcada Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi*, TDK yay., İstanbul 1934, s. 73.

⁴⁵ Ananiasz Zajaczkowski, *Note complementari sula lessicografia arabo-turca nell'epoca dello Stato Mamelucco* "Memlûklar zamanında Arapça - Türkçe el kitabı Çalışmaları Üzerine İlâve Notlar.", *Annali*, Napoli, Nuova Serie I, Roma 1940, s. 149-162.

başlamıştır. Atalay, aynı yıl “Philologica I.” makalesinin üzerine “Ettuhfet-üz-zekiyye” Çevirmesi’nin Tenkidi Dolayısıyla” adı altında aynı dergide bir makale yayımlamıştır. Kun, 1949 yılında, Atalay’a cevap mahiyetinde “Philologica II” adıyla yeni bir makale daha yayımlayarak tartışmayı sürdürmüştür.

Kun, Atalay’ın bu eseri çevirmeye hakkı olmadığını, çünkü daha önce kendisinin Macaristan’da aynı eseri tetkik edip tıpkıbasımı ile birlikte neşretmeye hazırlandığını ifade ettiğini söylemektedir.⁴⁶ Tartışmalar da buradan kaynaklanmaktadır.

Kun, bu makalelerinde Atalay’a yönelik eleştirilerini maddeler halinde sıralamaktadır. Onun eleştirileri ise, kelimelerin farklı anlamlandırılması, fonetiğe uymaması, gereksiz ve bilinen kelimelerin karşılaştırılması, dizinde anlamı olmayan kelimelere yer verilmesi, kelimelerin diğer anlamlarının verilmemesi, kelimelerin yanlış okunması ve bazı kelimelerin de okunmaması konuları üzerinde yoğunlaşmaktadır.

TZ’nin müellifi hakkında tartışma konusu olan noktaları şu şekilde özetleyebiliriz: Atalay tarafından eserin müellifinin Arapça, Farsça ve Türkçeyi iyi bilmediği söylenmekte ve buna da üç tane delil gösterilmektedir. Atalay, ilk olarak صحرا kelimesiyle ilgili, صخرة “kaya” ve صحرا *sahra* “çöl” kelimelerinin müellif tarafından anlamlarının ayrılmadığını söylemektedir. İkinci olarak ملك kelimesinin müellif tarafından iki hareke ile yazıldığını bununla beraber *firişte* ve *kaan* anlamı verildiğini söylemektedir. Müellif tarafından, دولاپ *dolap* kelimesi gibi Farsça kökenli bazı kelimelerin, Arapça olarak, Farsça olan جيهان *cihan* kelimesinin de Türkçe olarak gösterilmesi ise üçüncü delil olarak sunulmaktadır.

Kun ise, bu delillere karşı, müellifin Arapçasını ve Türkçesini mükemmel bulduğunu ifade etmektedir. Ona göre müellif, dilbilgisine hakimdir ve kuralları uygulamıştır. Atalay’ın müellif hakkında ortaya koyduğu deliller kusur olarak sayılmamalıdır.

Sesle ilgili ise Türkçe’deki (/ş/ ile /ç/), (/p/ ile /b/), (/k/ ile /g/), (/o/ ile /u/) ve (/ö/ ile /ü/) sesleri ele alınmaktadır. /ç/ ile /ş/ sesleri: Bu eserdeki bazı kelimeler /ش/ ile bazıları /ج/ ile yazılmaktadır. Atalay’a göre, *borç* > *borş* örneğinde olduğu gibi, öteki

⁴⁶ T. Halası Kun, “Philologica I.”, *A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.V, S. 1, Ocak-Şubat, Ankara 1947.

dillerdeki /ç/ harfi, TZ’de /ş/ olmuştur. Bununla beraber *içti*, *kaçtı*, *öçeçti*, kelimeleri ise /ç/ ile yazılmıştır. Bununla ilgili olarak bugünkü Türkiye Türkçesinde /ç/ harfinin bazen sızıcılaşarak /ş/ ye yakın bir şekilde okunduğunu söylemektedir Ayrıca, imlâya sadık kalmak amacıyla /ش/ ile yazılmış kelimeleri /ş/ ile okunduğunu belirtmektedir.⁴⁷

Kun’a göre, Türkçedeki /ç/ sesi, Araplar tarafından Arap alfabesinde bulunmadığı için bazen /ج/ bazen de /ش/ ile gösterilmiştir. Yaşayan Kıpçak lehçelerinin bazılarında (Nogayca gibi) /ç/ sesi /ş/ ye dönmüştür; ancak, Kıpçakçada TZ’nin yazıldığı dönemde böyle değişme henüz meydana gelmemiştir. Dolayısıyla /ش/ ve /ج/ ile gösterilen kelimelerin /ç/ ile okunması gerekmektedir. *keşel* kelimesi buna örnektir. Bu kelime /ش/ ile yazılmasına rağmen, Kıpçakçaya uygun olarak /ç/ ile okunmaktadır. Buna rağmen Kun, “Kipchak Philology and the Turkic Loanwords in Hungarian, I” isimli makalesinde yukardaki görüşünü değiştirmiştir. Ona göre, Kıpçakçada /ç/ sesinin /ş/ ye değişimi TZ’nin yazıldığı dönemde başlamıştır. TZ’nin müellifi /ç/, /ş/ ve /c/ seslerini ustalıkla kullanmıştır. Bunlardan başka Kun, bu makalede TZ ile diğer Memlûk-Kıpçak dil yadigârlarını karşılaştırarak kelime başında ç > ş kelime ortasında s- ç > ç- ç, ç- ş > ç- ç, ş > ş şeklindeki ses değişmelerini göstermiştir. Ayrıca, kelimenin başında ve ortasında /ç/ ile yazılmış kelimeleri de vermiştir.⁴⁸

/p/ ile /b/ sesi: Atalay /ب/ ile yazılmış bazı kelimeleri /p/ ile okumuştur. Kun ise, bu kelimelerin /b/ ile okunması gerektiğini söylemektedir. Çünkü Ana Türkçe’de /p/ ile /b/ ve /k/ ile /g/ sesleri yumuşar. Atalay’ın *töpe* şeklinde okuduğu kelimeyi Kun, *töbe* şeklinde okumaktadır. Atalay, *parmak* kelimesini /p/ ile okumakta; Kun ise, bu kelimenin *barmak* şeklinde okunması gerektiğini söylemektedir /u/ ile /o/ sesi: Atalay /u/ sesini tercih ederken, Kun /o/ sesini kabul etmektedir. Örneğin; Atalay’ın okuduğu *dudak*, *soklandı* kelimeleri, Kun tarafından *totaq*, *suqladı* olarak okunmaktadır.

⁴⁷ Besim Atalay, *Ettuhfet-üz-Zekiyye Fi’l-Lûgati’t-Türkiyye*, İstanbul 1945, s. XVI.

⁴⁸ T.H. Kun, “Kipchak Philology and the Turkic Loanwords in Hungarian, I”, *Archivum Euroasiae Medii Aevi. I.* 1975, s. 155-210; Melek Özyetgin, Kun’un görüşünü tekrarlayarak katıldığını. bk. A. Melek Özyetgin, *Ebû Hayyân, Kitâbu’l-İdrâk li Lisâni’l-Etrâk* (Fiil: Tarihî-Karşılaştırmalı Bir Gramer ve Sözlük Denemesi), Kösav yay., Ankara 2001, s. 103.

/ü/ ile /ö/ sesi: Atalay /ü/ sesini tercih ederken, Halası Kun /ö/ sesini kabul etmektedir. Atalay'ın okuduğu *üyüş*, *kükevüç* kelimelerini Kun, *öyüş*, *kökevüç* şeklinde okumaktadır. Atalay ve Kun arasındaki tartışma bu şekilde devam etmektedir.

Burada da /ç/, /ş/ sesleriyle ilgili farklı düşünceleri ortaya koymak istiyoruz. Ali Fehmi Karamanlıoğlu, KK ve TZ eserlerinde genellikle /ç/'lerin /ş/ yazılmasının yanında TZ'de aslî /ş/'lerin de /ç/ ile yazılmasının bir imlâ özelliği olduğunu ve diğer eserlerde rastlanan bir- iki örneğin de (şeker/ çeker) ses değişmesinden çok bir imlâ özelliğini yansıtmış olabileceğini belirtmektedir.⁴⁹

Fazılov, eserindeki /ش/ ile yazılmış kelimeleri /ş/ ile okumuştur.⁵⁰ Bu konuyla ilgili bir başka görüş şu şekildedir: “Elimizdeki sözlükler ç/ş konusunda karşılaştırıldığında nerdeyse bütün kelimelerin hem /ç/'li hem de /ş/'li yazımlarının elde edilmesi mümkündür. Bu bile konunun yalnız bir imlâ sorunu olduğunu göstermektedir. Konu, gramer kitaplarında ve sözlüklerin başında imlâ bakımından ele alınıp yazıya yansıtılmamalı, /ş/ ile yazılan örneklerin tamamı /ç/ ile okunmalıdır. Çünkü taranılan edebî metinlerin hiçbirisinde /ş/'li yazımlara rastlanılmamıştır. Tamamı Türk olan müellif ve mütercimler tarafından yazılan eserlerde /ş/'ye rastlanmazken Arap kökenli sözlükçülerce hazırlanan eserlerde /ç/ yerine /ş/'nin yazılması bizi yanıltmamalıdır.”⁵¹

4. Eser hakkında yazılmış olan makalelerden bir diğeri de “At-Tuĥfet-uz-Zekiyye”⁵² isimli makalesinde, müellifinin bilinmediğini söylediği TZ'nin, muhtemelen Mısır'da Araplara Türkçeyi öğretmek amacıyla yazıldığını belirttikten sonra Atalay ve Muttalibov'un eser hakkında yaptığı çalışmalara dair bir değerlendirme sunmaktadır. Onun, yapılan çalışmalar indeksin eksik olması ve transkripsiyonda bazı yanlışlıkların bulunmasından dolayı Muttalibov ve Atalay'a yönelik eleştirel bir yaklaşım sergilediği görülmektedir.

⁴⁹ Ali Fehmi Karamanlıoğlu, *Kıpçak Türkçesi Grameri*, TDK.yay.: 579, Ankara 1994, s. 17.

⁵⁰ E.İ. Fazılov, İ.M.T. Ziyayev, *İzıskannıy Dar Tyurkskomy Yazıku (Grammatičeskiy taraktat, XIV v. na arabskom yazıke)*, İzdatel'stvo “Fan” Uzbekskey SSR, Taşkent 1978, s. 27.

⁵¹ Mustafa Argunşah, *Kıpçakça Sözlüklerinde İmlâ Sorunları*, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II*, 20-26 Eylül 2004, s. 3337-3348.

⁵² A. Çukurlu, “Ob uzbekskom Perevode “At-Tyĥfat-uz-Zakiyye Fil-Lugat-it-Turkiyye.” *Sovetskaya Turkologiya*, 1970, No: 1, s. 100-105.

5. Daha önce TZ hakkında yaptığı çalışmadan dolayı kendisinden bahsettiğimiz Fazılov'un bu eser hakkında "at-Tuhfe"⁵³ isimli müstakil bir makalesi daha bulunmaktadır. Fazılov, eser hakkında yaptığı çalışmada olduğu gibi bu makalesinde de önce eser hakkında tanıtıcı bilgiler vermekte ve ardından da eserde yer alan gramer bilgileri üzerinde durmaktadır. Fazılov'un 1976 yılında kaleme aldığı bu makalesinin daha sonra yapacağı çalışmalar için bir ön hazırlık mahiyetinde olduğu anlaşılmaktadır. Onun eser hakkındaki değerlendirmelerine daha önce değindiğimiz için benzer değerlendirmelerin yer aldığı bu makalenin içeriği üzerinde daha fazla durmaya gerek olmadığını düşünmekteyiz.

6. Çerbak, makalesinde 1979 yılında TZ'nin Fazılov ve Ziyayev tarafından Rusçaya çevirildiğini belirtmekte ve bu esere Sovyet Türkologları tarafından gösterilen ilgi ve TZ üzerinde yapılan çalışmalar hakkında bilgi vermektedir.⁵⁴

Bu Çalışmada İzlenen Yol

Memlûk-Kıpçak Türkçesi ile yazılmış sözlük ve gramerlerle karşılaştırıldığında TZ, gerek yazımında kullanılan dilbilgisi yöntemleri gerekse imlâ ve ses bilgisi açısından olsun döneminin diğer eserlerine oranla önemli farklılıklar içermektedir. Bu eserde, satırlar dışında sayısı 600'e ulaşan çıkartmalar (yan not/derkenar), sayfanın üst, alt, sağ, sol kenarına yazılmakla beraber satır arasında da görülmektedir; ancak, hem müellife hem de başkasına ait olma ihtimali olan bu çıkartmalardan bazılarının okunması oldukça zordur. Atalay, çevirişinde bu çıkartmaları zaman zaman çevirinin metnine yazmıştır. Dolayısıyla çıkartmalar asıl metindeki kelimeler gibi anlaşılmaktadır. Bazen de bu çıkartmaları dipnotta yazmıştır. Biz ise asıl metni muhafaza etmek istedik. Çevirimizde sadece satırlardaki kelimeleri çevirip, satır arasındaki ve kenarlardaki çıkartmaların hepsini dipnotta gösterdik.

Burada, müellifin takip ettiği yolla, Atalay'ın takip ettiği yolu karşılaştırarak bizim bu çalışmadaki yöntemimizi göstermek istiyoruz.

⁵³ E.İ. Fazılov, "Zameçaniya o rukopisi i yazıke "at-Tuhfe", *Turkologika* (50), 1976, s. 334-340.

⁵⁴ A.M. Çerbak, Reçenzii "izıskanniy Dar Torkskomı Yazıkı", *Soretskaya Turkologiya*, No: 3, 1979, s. 71-73.

İlk olarak bu konu ile ilgili malzemeleri topladıktan sonra *ترکمان* veya *قیل* kelimesiyle ilgili, /ش/, /ج/ sesleriyle ilgili ve ayrıca iki hareke ile yazılmış kelimeleri belirleyerek fiş hâline getirdik. Müellifin eserinde, *قیل* veya *ترکمان* açıklamasıyla ayırdığı ve Türkmenlere ait anlamına gelen bu açıklamayı daha önce zikretmiştik. Atalay, bu iki kelimeyi bazen “denir” bazen de “Türkmenler... derler” şeklinde kullanmıştır. Çıkartmalarda yer alan *قیل* ile ilgili kelimeleri bazen metne koyan Atalay, benzer kelimeleri bazen de dipnota yazmıştır. Biz ise, *قیل* veya *ترکمان* kelimelerini hem satırlarda hem de çıkartmalarda *denir* şeklinde göstermeyi tercih ettik. Sözlük bölümü karışık olduğu için çıkartmalardaki *ترکمان* ve *قیل* kelimelerini dipnotta yazıp, gramer bölümünde metin içinde “Türkmenler tarafından (...) derler” olarak gösterdik.

Sözlük kısmında, Atalay’ın çevirisinde yaptığı gibi Arapça kelimeleri bir sütuna koyarak Türkçe transkripsiyonunu da yanlarına ilave ettik. Kelimelerin bugünkü Türkiye Türkçesindeki anlamlarını ise tırnak işareti içine alarak yanlarına yazmayı tercih ettik; ancak Atalay, bazı harfleri transkribe ederken /ق/, /ك/ harflerini /k/ ile, /ط/ ve /ت/ harflerini /t/ ile, /ذ/, /ض/ ve /د/ harflerini /d/ ile, /س/, /ص/ ve /ث/ harflerini /s/ ile ve /ه/, /خ/ ve /ح/ harflerini /h/ ile göstererek kalın harfleri ve ince harfleri birbirinden ayırmamıştır. /غ/ harfini ise bazen /ğ/ bazen de /g/ şeklinde yazmıştır. Nazal /n/’yi ise, /ng/ şeklinde göstermiştir. Biz ise bu çeviride Arapça harfleri tek tek farklı çevriyazıyla gösterdik.

Halk arasında kullanılan (ammice) ve müellifin zaman zaman olduğu gibi metne aldığı Arapça kelimelerin, “fasih” Arapçadaki kullanımını ve okunuşunu dipnotta gösterme yoluna gittik. Benzer şekilde Atalay da bazı “ammice” kelimelerin fasih hâlini dipnotlarda göstermiştir.

Eserdeki kelimelerin okunuşunu açıklayıcı mahiyette olan kelimeler ve işaretler Atalay tarafından ihmal edilmiştir. Biz ise, yaptığımız çeviride metnin asıl şeklini değiştirmek istemedik. Bu yüzden kelimelerin ve tabirlerin üzerinde ve bazen de yanında yer alan (مفخم), (مرقق) ve (ممال مرقق)⁵⁵ kelimelerini çevriyazı ile yazılmış kelimelerin üzerinde, metinde olduğu ve Arapça ile yazıldığı gibi (مرقق ممال), (مفخم) veya (مرقق) şeklinde yazdık.

⁵⁵ Bu kelimeyle ilgili bk. 30.dipnot.

Atalay, birkaç kelime hariç iki hareke ile gösterilmiş kelimelerin her iki şeklini okumamıştır. Biz ise çevirimizde bu kelimeleri yazılmış olduğu gibi iki harekesiyle birlikte okuduk. Bazı kelimeler $\overset{\curvearrowright}{\text{ü}}$ üstün ve $\overset{\curvearrowright}{\text{e}}$ esre, $\overset{\curvearrowright}{\text{ö}}$ ötre ve $\overset{\curvearrowright}{\text{e}}$ esre veya $\overset{\curvearrowright}{\text{ü}}$ süküla yazılmıştır. Metinde üstün $\overset{\curvearrowright}{\text{ü}}$ harekesi ile yazılmış kelimeleri yazıp diğer okunuşlarını dipnotta gösterdik;⁵⁶ ancak, iki hareke ile yazılan kelimeleri okurken bir sorunla karşılaştık. Üstün ve esre ile yazılmış olan bazı kelimelerin /e/ ile mi, /i/ ile mi okunması gerektiği konusu imlâ özellikleri bölümünde açıklanacaktır.

Müellif tarafından kelimelerin üzerinde kullanılan işaretler Atalay tarafından ihmâl edilmekle birlikte Atalay, gerektiği şekilde okumuştur; ancak, biz çevirimizde, /ط/ ve /ص/ harflerini transkribe ederken (ṭ), (ṣ) şeklinde ve bu harflerin yer aldığı kelimeleri kalın sıra ile okuduk. Örneğin; *uyandı* ^(s) “uyandı” (6a. 5), *baştı* ^(t) “bastı” (15b. 13), *al* ^(مفخم) “kırmızı” (4b. 5), *bêrdi* ^(ممال مرقق) “verdi” (5b. 13) , *üzündi* ^(مرقق) “üzülmek, kesilmek” (6b. 6) şeklinde gösterdik.

Atalay ile Kun arasındaki tartışmaları yansıtan makalelerde tartışma konusu olan seslerle ilgili problemler, dipnotlarda yer almaktadır. Bunları ayrıca imlâ bölümünde açıklayacağız.

Atalay ile Kun arasında tartışılan seslerle ilgili problem çerçevesinde, nüshadaki bütün /ş/, /ç/ ve /b/, /p/ ile yazılmış kelimeleri fiş hâline getirdikten sonra BM, KK, Kİ, TA, MTA, DM ve CC ile karşılaştırarak sesin doğru şeklini göstermeye çalıştık. /ج/ ile yazılmış kelimeleri /ç/ ve /ش/ ile yazılmış kelimeleri /ş/ ile okuduk. /b/, /p/ konusuna gelince, kelime başındaki /ب/ harfini /b/ ile okuduk, kelime ortasında ve sonunda olunca /p/ ile okuduk. Anlamlarla ilgili tartışma konusu olan kelimelere gelince, Arapça ve Kıpçakça ile ilgili yazılmış eserler ve sözlüklerden ve özellikle Fazılov’un çevirisinden faydalanarak kelimelerin doğru anlamlarını yazmaya çalıştık. Gramer kısmındaki tercümeyle biraz farklı yaklaştık. Arap harfleri ile yazılmış örnekleri Arap harfleri ile yazıp Kıpçakçaya ait örnekleri de çevriyazı ile gösterdik. Türkiye Türkçesindeki anlamlarını ise parantez içerisinde verdik. Burada Atalay’ın yanlış çevirdiği kelimeleri ve müelliften kaynaklanan

⁵⁶ Bu konu, eserin imlâ özellikleri başlığı altında ele alınacaktır.

eksiklikleri dipnotta gösterdik. Ayrıca, Atalay tarafından okunmayan kelimelerin, okunuşuna ve anlamlarına dipnotta yer verdik.

1.4. Çevriyazı İşaretleri

آ, ا	a	ه	h
اي, اِي	i, i, e, è	و	w
او	u, ü, o, ö	ي	y
ب	b,p	نك	ŋ
پ	p		
ت	t		
چ	c, ç		
چ	ç		
ح	h		
خ	h		
د	d		
ذ	z		
ر	r		
ز	z		
س	s		
ش	ş		
س	ş		
ض	z		
ط	t		
ظ	z		
ع	‘		
غ	ğ		
ف	f		
ق	q		
ك	k		
ل	l		
م	m		
ن	n		

Kısaltmalar

BM	<i>Bulgâtu 'l-Muštâk fi Lugâti 't-Türkî ve 'l-Kıpçak</i>
DLT	<i>Divânü Lûgât-it-Türk</i>
CC	<i>Codex Cumanicus</i>
DM	<i>Ad-Durrat al-muğî'a fi'l-luğat at-turkîya</i>
EDPT	<i>An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish</i>
Kİ	<i>Kitâbü 'l-İdrâk li Lisâni 'l-Etrâk</i>
KK	<i>El-Kavânînu 'l-Küllîyye li-Zabti 'l-lûgâti 't-Türkiyye</i>
TA	<i>Kitâb-ı Mecmû u Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugâlî</i>
TZ	<i>Et-tuhfetü 'z-Zekiyye fi 'l- Luğati 't-Türkiyye</i>

Diğer Kısaltmalar ve işaretler:

age	adı geçen eser
agm	adı geçmiş makâle
bk.	bakınız
FT	Farsça-Türkçe Sözlük
KS	Kırgızca-Türkçe Sözlük
Mkıp.	Memlûk Kıpçakçası
MW.	El- Mu'camu 'l-wasît
Oğz	Oğuzca
vb.	ve benzeri
(ش)	/ç/ ile karışmış /ş/ ve /p/ ile karışmış /b/ seslerdir.

Eserin İmlâ Özellikleri

TZ'nin imlâ özellikleri ikiye ayrılmaktadır: 1. Ünlülerin İmlâsı 2. Ünsüzlerin imlâsı.

Ünlülerin imlâsı

Bu dönemde yazılmış eserlerin ünlüleri hareke ile de gösterilmiştir. TZ'de ise ünlüler ا, و, ي ile gösterilmiştir; ancak, ünlülerin zaman zaman hareke ile gösterildiğine hatta bazen de hareksiz yazıldığına rastlanmaktadır.

Tek hareke ile yazılmış ünlüler

/a/ ünlüsü

Kelime başında; اَطْ *aṭ* “at” (4b. 5), اَيَّ *ay* “ay” (21a. 6), اَطَا *aṭa* “ata” (3a. 11), اَيْلِقْ *ayliḳ* “aylık” (35b. 4), اَلَادَى *aladı* “değiştirdi” (8b. 5), اَلْمِشِي *almışı* “fiyat” (21a. 10), اَقِينْ *aḳın* “akın” (19a. 7), اَيُّو *ayu* “ayı” (15b. 3), اَيْتَى *ayıtı* “söyledi” (29b. 12, 82b. 8).

Kelime ortasında; بَاشْ *baş* “baş” (60b. 7), قَارْ *kar* “kar” (10b. 11). TZ'de kelimenin ortasındaki ünlünün yazılmadığı görülmektedir.

Kelimenin sonunda; مَايَا *maya* “maya” (5a. 4), يُوْوَا *yuwa* “yuva” (25a. 10).

/e/ ünlüsü

Bu ses, kelimenin başında; ا, اِ, اِي, اِيْ şeklinde. Bu harfi /e/ ile gösterdik. اِبَا *ebe* “ebe” (11a. 11), اَلْكَسِيكْ *eksik* “eksik” (36b. 7), اَلنُّوكْ *enük* “köpek yavrusu” (11b. 6).

Kelimenin ortasında; bu ses, kelimenin ortasında; اَرَايْنَا *ereyne* “evet” (36b. 10), اَشَاكْ *eşek* “eşek” (1. 4), اَتَاكْ *etek* “etek” (15b.7) şeklinde gösterilmektedir.

Kelimenin sonunda // ile yazılmaktadır; سِيْزْغَا *sızğa* “küpe” (13a. 6), اِيَا *eye* “sahip, mâlik” (35a. 12).

/ı/ ve /i/ ünlüleri

Kelimenin başındaki /ı/ ve /i/ sesleri / / dir; اِقْلِقْ *ıqlıq* “bir çeşit çalgı” (16b. 13) اِيْلَان *ilan* “yılan” (10b. 12), اِيْنَاقْ *inaq* “güvenilen kişi” (14a.9), اِصْلَادِي *ısladı* “ısladı” (8a. 9).

Kelimenin ortasındaki /ı/ ve /i/ sesleri / / dir; يَارِيْقْ *yarıq* “ışık” (20b. 1), طِيْنْدِي *tındı* “sustu, dinlendi” (20a. 5), تِيْل *til* “dil” (31b. 5), كِيْم *kim* “kim” (43a. 9).

Kelimenin sonunda /ı/ ve /i/ sesleri / / ve / / dir; بَوْلْدِي *boldı* “boldı” (20a. 11), سُوْرُوْنْدِي *süründi* “süründi” (26a. 4).

/o/, /ö/, /u/, /ü/ ünlüleri

Kelimenin başında /o/ şeklindedir; اَوْقْ *oq* “ok” (36b. 5), اُوْبْدِي *öpdı* “öpti” (26a. 9), “bayıldı” (27a. 11), اُنُوْتِي *unuttı* “unuttu” (20a. 10), اُوْچ *üç* “üç” (60b. 7),

Kelimenin ortasında /o/ şeklindedir; يُوْل *yol* “yol” (3b. 1), يُوْب *yöp* “gerçek” (22a. 13), يُوْمْضِي *yumzı* “yumdı” (27a. 1), اُوْرُوْتِي *örüttı* “örttü” (27a. 12),

Kelimenin sonunda /o/ şeklindedir; كُو *ku* “kuğu” (8b. 13), اَرُوُو *aruw* “zehir” (19b. 2), اُوْغُو *ügü* “baykuş” (7b. 3).

İki hareke ile yazılmış ünlüler

Bu eserin en önemli özelliklerinden biri, iki hareke ile yazılmış kelimelerin bulunmasıdır. İki hareke, kelimelerin başında, ortasında ve sonunda bulunmaktadır. Bu eserdeki üstün ve esre ile yazılmış kelimeler /e/ ile mi yoksa /i/ ile mi yazılması gerekir? Dil tarihi bakımından /è/ ile başladığı tespit edilen kelimelerin imlâsında tutarsızlıklar görülmektedir. İlk hecesinde /è/ bulunan kelimelerin yazılışı genellikle / / ile dir. Ayrıca, bazen üstün bazen de esre ile gösterilmiştir. Brockelmann, /e/ den /i/ ye geçişle ilgili olarak, Harezmi Türkçesinde /e/ ve /i/ şeklindeki yazılışın hiçbir kaideye uymadan değişip durduğunu söylemektedir. Sadece *Nehcü'l-Feradis* isimli eserde hakim olan /e/'nin 14. yüzyılın ortalarına kadar muhafaza edildiğini; ancak, daha sonra /i/ ve /e/ ye geçişin genelleşmiş olabileceğini belirtmektedir. TZ, 14.

yüzyılın ortasına ait olduğu için çalışmamızda bu şekilde yazılmış kelimeleri /è/ olarak okuduk.; ancak Atalay, bu şekilde yazılmış kelimeleri, tek harekeyi dikkate alarak, bir kısmını /e/ ile, bir kısmını da /i/ ile okumuştur. Bazen /è/ ile okuduğu kelimeler de olmuştur. Bu kelimelerin, Türk dili tarihinde /è/ olarak geçtiğini biliyoruz. Dolayısıyla biz de bu kelimeleri, Atalay gibi /è/ olarak okuduk.

a. Kelime başında: Eserde bazı kelimelerin başındaki ünlülerin imlâ şekli tutarsızdır. Hatta bazı kelimeler iki veya üç şekil de yazılmıştır. Bu kelimeler;

-*eyledi* “eyledi” ایلادی (26.b 1), ایلادی (39a. 4, 9b. 3, 10a. 3, 15a. 7, 15a. 6), ایلادی (16a. 3, 36a. 1, 24b. 2, 20a. 1, 26a. 7, 26a. 11), ایلادی (15b. 13).

-*emekledi* “emekledi” أمکلاڤادی *émkekledi* (13b. 13), إمکلاڤادی *émkledi* (13b. 13).

-*epçi* “kadın” اېچی (3b. 13), اېچی (39a. 13)

-*eyer* “eyer” ايار (19b. 3).

-*er* “erkek” آر (16b.7) kelimesi için müellif, kelimenin yanında (ممال مرقق) ibaresini yazdığı için bu kelimeyi /è/ olarak okuduk.

Ayrıca, kelimelerin başındaki hemze harfinin üzerinde bir üstün veya altında bir esre bulunmaktadır.

ايريك (5a. 3), ايريك (7b. 11), ايريك (29a. 4), ايريك (35a. 2), ايريك (26b. 12), *erik*, *erük* “erik”.

ايمزيرچي *émzirçi*, *émzürçi* “emzirci” (32b. 5), ايمدی *emdi* “emdi” (17b. 6), ايمجالك

émçek “meme” (10b. 11), ان *en* “en” (25a. 4), ايردي *erdi* “erdi” (16b. 3), ايزدي *ezdi*

“ezdi” (16b. 3), اسنادی *esnedi* “esnedi” (9a. 10), ايزدي *erdi* “ip eğirdi” (27a. 13), اكردي

égirdi “eğirdi” (27a. 13), اكاڤ *ekew* “eğe” (34a. 4), ايسكيريدي *eskirdi* “serbest bıraktı”

(26a. 8), ايركاجي *erkepçi* “yüksük” (31a. 2),

ايت ازو *et azu* “köpek dişi denilen diş” (36a. 10), ايش كارا بولدی *eşkere boldı* “âşikâr oldu” (28a. 10)

Kelime başındaki hemze bazen de farklı bir hareke ile gösterilmiştir; اياز *öyez*, *iyez* “uyuz” (7b. 8).

b. Kelimenin ortasında /e/ ve /i/ arasındaki ses; تالي *têli* “dili”, (33b. 4) تاردی *têrdi* “topladı” (32a. 9) چيرچي *çerçi* “attar” (25b. 2), تيبين *têyin* “sincap” (19a. 11),

يَمْرِيك *yemrik* “yamuk, eğri” (34b. 7), يَالِكَان *yəlken* (29b. 3), يَارَاك *zerek* “zeki” (16b. 1), تَان *tən* “ten” (11b. 1), تَيْلْدِي *teldi* “böldü” (30a. 5), تَيْك *tək* “tek” (27b. 9), يَالِكَان *yəlken* (29b. 3), دَا *dəw* “dev” (25b. 5) Bundan başka بَارْدِي *berdi* “verdi” kelimesinin (5b. 13) sayfanın alt kenarında (مَمَال مَرَقَق) ibaresi yazılmaktadır. Buna göre bu kelimeyi çeviride her geçtiği yerde /è/ olarak okuduk.

Başka harekeler ile yazılmış kelimeler; اَيْكِي *egü, egi* “iyi” (14a. 9), يَارَاق *yarax* *ır/ de esreli yarık* “ışık” (23a. 5), اَيْرِيك *erük, erik* “erik” (29a. 4), شَبْرِك *şüprek, şiprek* “eski kumaş” (29a. 9), طُغْرِي *toğru, toğırı* “doğru” (29b. 8), طُورُو *toru, torı* “doru renk” (30b. 10), سُبْرْدِي *süpirdi, sipirdi* “süpürdü” (31b. 1), يَانْشَق *yanşax, yanşıx* “gürültücü” (33a. 1), صِيْلْمِش *şoyulmuş, şıyılmış* “soyulmuş” (33b. 10), قَامْشِي *kamşu, kamşı* “kamçı” (33b. 12), اَرُو *aru, arı* “temiz” (36b. 5), قَاوْش لَادِي *kawşladı, kawşıladi* “kavuştu” (39a. 3), اَكْرِيك *egrük, egrik* “ip eğirme” (26b. 12), قَاقْمَاق *kaçmak, kaçımak* “kızgınlık” (26b. 8), اَرْمَان *arman, orman* “orman” (26b. 5), اَشْتِمَاق *aştıkmaq, aştıkmaq* “acele” (25b. 3), كَلْرِيپِيچ *kelerpüç, kelerpiç, kilerpiç* “kerpiç” (23b. 12), يَارُم *yarum, yarım* “yarık, parça” (20b. 2), يَارَاق *yarux, yaraç, yarıç*, “yarık, çatlak” (20b. 2), كُنْدِيك *kindik, kündek, künedek* “göbek” (18b. 11), اَرْتِيك *artuq, artık* “artık” (18a. 6), سِيْنْدِي *siyundi, siyındı* (17b. 8), قَايْغُرْمَاق *kayğurmak, kayğırmaq* (12b. 10), اُوغُرُو *uwğuru, uwğrı* “hırsız” (12b. 9), اُوْرُو *uwuru, uwru* “hırsız”, (12b. 9), طَامُو *țamu, țamı* “cehennem” (11a. 8)

Eserde, kelimenin sonunda iki hareke ile yazılmış üç örnek bulunmaktadır. Bunlar; كَاسْكِي *keskü, keski* “keski” (34a. 3), بِيچْكِي *bıçku, bıçkı* “bıçkı” (34a. 3), قَامْشِي *kamşı, kamşu* “kamçı” (33b. 12) dir. سِيقتِي (13b. 10), kelimesi ise, *soqtı* “soktu”, *sıqtı* “sıktı” şeklinde iki farklı anlamda yazılmıştır.

Ünsüzler

Arapçada bulunmayan harfler; Bunlar /ç/, /η/, /g/, /p/ dir. Bu harflerin Arapça karşılığı olmadığı için farklı şekillerde gösterilmektedir.

a. /ç/ harfi, Kıpçak dönemine ait eserlerde /ج/ ile yazılmaktadır.⁵⁷ Bu eserde /ç/ harfi /ج/ ve /چ/ ile gösterilmektedir.

/ج/ ile; كَاجِئْتِي *keçekti* “gecekti” (26b. 13), أَغَاچَّ *agğaç* “ağaç” (22b. 2), أُوچْتِي *uçtı* “uçtu” (24a. 3), اَچْتِي *açtı* “açtı” (30a. 13), اِجِي *epçi* “kadın” (3b. 13).

/چ/ ile; كَچْرَاكْ *keçrek* “ağırkanlı”, (7a. 8) چُورَاكْ *çörek* “çörek” (29a.), چَاكْتِي *çaktı* “bir şeyi bir yerden çekip aldı” (12a. 4), قَاچْتِي *kaçtı* “kaçtı” (28b. 6). Burada /ç/ harfine /د/ ile pek az rastlamaktayız. خُورِقْ (18b) dır.

b. /η/ harfinin نك ve نك olmak üzere iki şekli vardır.

/نك/ ile تَانِكْرِي *teñri* “tanrı” (3b. 10), صَانَكْرُوا *şañru* “sağır” (4a. 8), تُونَكْلُوكْ *tünlük* “pencere” (21a. 12), يَانِكْ *yen* “yeni elbise” (31a. 3), أَنَكْسَا *eñse* “ense, arka” (28b. 11).

/نك/ ile مَانِكْلَادِي *mañladı* “ezan okudu” (5b. 13), اُونَكْدِي *oñdı* “doğruldu” (5b. 8), مَانِكْلَايِي *mañlay* “alın” (11a. 12). Ayrıca, /نك/ اِنَاكْ *eñek* “çeğne” örneğinde /ن/ olarak yazılmıştır. (3b. 5) Bir örnekte چِيلَايِي *çilayın* “denk” (35a. 11).

c. /p/ harfi, /ب/ ve /پ/ ile yazılmaktadır. /ب/ ile اِجِي *epçi* “kadın” (3b. 13), باباس *papas*, (28b. 11) اَبْرَاقْ *apraq* “yıpranmış kumaş” (29a. 10), صَارَبْ *şarp* “katı” (22b. 2), يِپِيْتِي *yıpıttı* “ısladı” (8a. 9), كَالِيْبْ *kelip* “gelip” (47b) /پ/ ile yazılmış kelimeler pek azdır, پارلا *parla* “tüyü az köpek” (18a. 3), كُوپْرِي *köpri* “köprü” (28b. 10), پِيَالَا *piyala* “camdan bardak” (29b. 3).

d. /g/ harfi, /ك/ ve /گ/ ile gösterilmektedir. /ك/ ile بِيكْلَانْدِي *yiglendi* “hastalandı” (6b. 1), كُوكَانْ *kögen* “kara erik” (7b. 11), چَاكَارْتِيكَا *çekertige* “çekirge” (11b. 5), بُوكرْلَدِي *bügrüldi* “kamburlaştı” (6b. 13).

/گ/ ile اِگَادِي *egedi* “eğeledi” (8a. 11), اَگَارْ *eger* “eğer” (65b. 13), اُوگَايِيكْ *ügeyik* “üveyik kuşu” (39a. 7), بُوغِي *bügi* “sihir” (19a. 3).

⁵⁷ Kİ'de /ç/ harfi /ج/ ile gösterilmiştir; ancak, bir kelime /ش/ ile gösterildiği zaman onun yanında karışmış işareti olan /ش/ yazılmıştır. bk. Ahmet Caferoğlu, *Kitâb al-idrâk li-Lisân al Atrâk*, İstanbul 1931, s. 6; KK'de ise, bu harfi; bazen /ش/ ile karışmış /ş/; bazen de الجيم المشوية /ş/ ile karışmış /c/ şeklinde ifade edilmektedir. bk. Recep Toparlı, M.S. Çögenli, Nevzat H. Yanık, *El-Kavâninü'l- Külliyye li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye*, TDK yay., Ankara 1999, s. 2b. s. 2b, 10a. TA'da, /ç/ harfi; /چ/ ile gösterilmiştir. bk. Martinus Houtsma, *Ein Türkisch-Arabisches Glossar*, Leiden 1894, s. 3.

Bunlar Türkçede bulunup, Arapçada olmayan ünsüzlerin imlâ özellikleridir. Bir de hem Arapçada hem Türkçede ortak kullanılan bazı ünsüzlerin imlâ özellikleri vardır.

e. /t/ harfi /ت/ ile /ط/ gösterilmektedir. İnce sıralı kelimeler için /ت/ harfi kullanılmaktadır: *أُوجِيتِي* *uçtı* “uçtu” (24a. 3), *تَالِي* *tēli* “dili” (33b. 4), *تِيل* *til* “dil” (31b. 5), *تَان* *tēn* “ten” (11b. 1), *تَيِين* *tēyin* “sincap” (19a. 11).

Kalın sıralı kelimeler için: /ط/ harfleri kullanılmaktadır: *أَطَا* *aṭa* “ata” (3b. 11), *قَاتِيق* *kaṭīq* “katık” (5a. 2), *طَالِدِي* *ṭaldī* “yoruldu” (9b. 6), *أُوط* *oṭ* “ot, ilaç” (15b. 10), *طَام* *ṭam* “dam” (19b. 11), *طَانِدِي* *ṭandī* “inkâr etti” (6b. 11), *طُرْبَا* *ṭorba* “torba” (33b. 13), *بِيلْطِير* *bilṭīr* “bir yıldır, bir yıl önce” (35a. 9), *يَار قَانَاط* *yarḳanaṭ* “yarasa” (38a.13).

f. /d/ harfi /د/ ile göstermektedir; ancak, kalın sıralı kelimelerde /ذ/, /ض/ ve /ظ/ dır. , *وَجِدِي* *doğruladı*” (5b. 8), *قَارْدَاش* *ḳardaş* “kardeş” (3b. 12), *شِيش لَادِي* *şişledi* “şişledi” (21b. 6), *تُويِدِي* *töydi* “dövdü” (23a. 11), *كَنْدِر* *kendir* “kendir” (29a. 11), *دَاغِي* *dağı* “dahi” (31a. 8), *دَادَا* *dede* “dede” (11a. 11), *دَارِد* *dert* “dert, illet” (14a. 5). /ض/ ile yazılmış kelimeler: *قَانْزَالَا* *ḳanzāla* “bit” (7b. 9), *ضَاوَلَادِي* *zawlādī* “iddia etti” (6b. 10), *جَاظِي* *cazī* “cadı” (19a. 3), *يَاظَادِي* *yazādī* “sıkıldı” (23a. 13), *يَوْمِظِي* *yumzī* “yumdı” (27a. 1), *يَاظَاظِي* *yalzāzī* “kandırdı” (27a. 10), *بُوظَاظِي* *buzāy* “buğday” (29a. 3), *يَاظِرَادِي* *yızırādī* “parladı” (32a. 13), *شِيبِلْظَادِي* *şipilzādī* “fısıldadı” (38b. 11), *أُيَاظِظِي* *uyanzī* “uyandı, dikkat etti” (5a. 9), *ظُوْظَاظ* *zoḳāḡ* “dudak” (20b. 6) dır. /ذ/ ile örnek: *إِيرْدِي* *erdi* “erdi” (16b. 3) *دُوَار* *duwar* “deve” (7b. 7), *تُوكُورْدِي* *tükürdī* “tükürdü” (8a. 9), *يُوَالَادِي* *yuwalādī* “yağladı, boyadı” (16a. 5) dır. /ظ/ ile örnek: *ظُوَار* *zuwar* “deve”, (7b. 7)

g. /h/, /ح/, /خ/ ve /ه/ ile yazılmıştır: Bunlar; *حُورْظَاظ* *ḥuryaṭ* “yaman, canavar”, (38b. 2) *حَاظِوَا* *ḥaywa* “ayva” (19b. 9).

/خ/ ile: *حُورْمَا* *ḥurma* “hurma” (8b. 13), *حَاظِي* *ḥalı* “halı” (8a. 2), *حُوش* *ḥoş* “hoş” (66. 10, 22a. 4), *حَاŞ* *ḥaş* “haç” (22b. 4), *حُورَاز* *ḥoraz* “horoz” (15b. 4), *مِيحْلَادِي* *mihlādī* “mihladi” (20a. 5), *يَاظِنِي* *yahni* “lahana” (19b. 9) dır.

/ه/ ile: بادانه *badanah* “yelve kuşu” (19a. 12), بهادور *bahadur* “bahadır, yiğit” (20b. 8), هاماشا *hamaşa* “türe”, (25a. 1), باهانا *bahana* “bahane” (25b. 5), هاز her “her” (31a. 10) gibi.

h. /s/, ince sıralı kelimelerde /س/, kalın sıralı kelimelerde için /ص/ harfi ile gösterilmişti: /س/ ile kelimeler: سيناك *sinek* “sinek” (31b. 8), قوط سيز *kuşsız* “mutsuz” (33a. 7), سوکولميش *sökülmüş* “sökülmüş” (34b. 13), سيلدى *sildi* “sildi” (35b. 13), سوستى *süstü* “süstü” (37b. 2), /ص/ ile örnekler: صايلادى *şayladı* “temizledi” (37a. 6), صيلاماق *şilamak* “davet yemeği” (38b. 3), صاراندى *şarandı* “sarık sardı” (10b. 4), قاز اصييز *şara şıyr* “manda” (11b. 7), اصتى *aştı* “aştı” (21b. 6).

Eserdeki Oğuzca – Kıpçakça Özellikler

Bu dönemde Türk dili üzerine yazılmış eserlerin Oğuz, Türkmen ve Kıpçak lehçelerinin fonetik ve morfolojik özelliklerini muhafaza ettiğini söyleyebiliriz. *Et-Tuhfetü’z-Zekiyye fi’l-Luğati’t-Türkiyye*’de bunu açık bir şekilde görebiliriz. Kun, Memlük Kıpçakçası içerisinde üç Türk şivesinin bulunduğunu tespit etmiştir: 1. Asıl Kıpçakça, 2. Asıl Oğuzca, 3. Oğuz-Kıpçak karışımı bir şive.⁵⁸ Çünkü, müellif eserin ilk sayfalarında Türkmenlere ait kelimeleri قيل *kıle* ibaresi ile ifade etmektedir. TZ’deki Türkmençe özelliklerin en önemlisi /g/ ve /ğ/ sesleridir. Bunlar kelime içinde ve sonunda /g/ ve /ğ/ ile ilgili değişimlerdir:

a. g>y: Oğz. *degirmen*, Mkıp. *tiyirmen*, “değirmen” (23b. 12), Oğz. *deyiştı*, Mkıp. *deyişti* “değişti” (30a. 13), Oğz. *begendi*, Mkıp. *beyendi*, “beğendi” (6b. 6), Oğz. *baglanmış*, Mkıp. *baylanmış*, “bağlandı” (35a. 1), Oğz. *dügme*, Mkıp. *tüyme* “dügme” (8a. 5) Oğz. *igne*, Mkıp. *iyne* “iğne” (4b. 12).

⁵⁸ T.H. Kun, Kıpçak Turkic Philology X*: The At-Tıfah And Its Author, *Archivum Eurasiae Medii Aevi Adiuvante* U. Schamiloglu, Tomus V, Anno 1985 [1987], s. 167-178; Memlük Kıpçak Dönemi eserleri ile ilgili yeni düşünceler ve bu eserlerde geçen Kıpçakça özellikler için ayrıca bk. Ahmet B. Ercilasun, “Memlük Kıpçak Dönemi Eserleri ile ilgili Düşünceler”, *Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu*, Ankara 2005.

b. ğ>y; Oğz. *sıgındı*, Mkıp. *sıyındı* “sığındı” (5a. 12), Oğz. *sıgın*, Mkıp. *şıyın* “yaban öküzü”, (7b. 7) Oğz. *sugundı*, *sıgındı*, Mkıp. *suyundı*, *sıyındı* “sığındı”, (17b. 8), Oğz. *şuşıgır*, Mkıp. *şuşıyır* “manda” (11b. 7), Oğz. *karasıgır*, Mkıp. *karasıyır* “manda”, (11b. sayfa kenarında) Oğz. *yıgđı*, Mkıp. *yıyđı* “topladı”, (12a. 5) Oğz. *bağladı*, Mkıp. *bayladı* “bağladı”, (17b. 2)

c. g>w; Oğz. *yügürđı*, Mkıp. *yüwürđı*, “yürdü” (12a. 6) Oğz. *yülügüç*, Mkıp. *yülüwüç* (34a. 12), Oğz. *örgendi*, Mkıp. *öwrendi* (9a. 13), Oğz. *ögüt*, Mkıp. *öwüt* “nasihat” (17a. 5).

d. ğ>w; Oğz. *şaglık*, Mkıp. *şawlık*, “sağlık”, (24b. 4) Oğz. *toğrandı*, Mkıp. *towrandı* “kesti” (10b. 5), Oğz. *şogulçan*, Mkıp. *şowulçan* “sowulcan, yılan” (10b. 12), Oğz. *ağırđı*, Mkıp. *awurđı* “ağır oldu, hastalandı” (11a. 6), Oğz. *ağırçağ*, Mkıp. *awurçuğ* “ağircak” (11b. 7), Oğz. *ağır*, Mkıp. *awur* “ağır” (11a. 1), Oğz. *ağnadı*, Mkıp. *awnadı* “yere yatıp debelendi” (9a. 6), Oğz. *taş*, Mkıp. *taş* “dağ” (11a. 9), Oğz. *boğaz*, Mkıp. *bowaz* “boğaz” (12b. 5), Oğz. *boğuzladı*, Mkıp. *bowuzladı* “kesti” (16b. 2), Oğz. *awğru*, *awğıru*, Mkıp. *awuru* “hırsız” (12b. 9), Oğz. *yağlık*, Mkıp. *yawlık* “mendil” (21a. 1), Oğz. *yağ*, Mkıp. *yaw* “yağ” (20b. 7), Oğz. *oğlak*, Mkıp. *awlak* “oğlak” (19. 3), Oğz. *ağu*, Mkıp. *aru* “zehir” (19b. 2), Oğz. *ağrı*, Mkıp. *awrı* “para” (15b. 9), Oğz. *oğutka*, Mkıp. *orutka*, “bel kemeği”, (18b. 12) Oğz. *karayuğuz*, Mkıp. *karayuwuz* “esmerlik” (18b. 13), Oğz. *bir oğurda*, Mkıp. *bir owurda* “bir kere” (15b. 11), Oğz. *yağladı*, Mkıp. *yawladı* “yağladı” (16a. 1), Oğz. *şamag*, Mkıp. *şamaw* “damak” (17b. 12), Oğz. *şumag*, Mkıp. *şumaw* “üşütmek” (18a. 1), Oğz. *yağurt*, Mkıp. *yawurt* “yoğurt” (31b. 13), Oğz. *bağır*, Mkıp. *bawur* “karaciğer” (30b. 9), Oğz. *buğawı*, Mkıp. *buwawı* “bukağı” (29a. 13), Oğz. *oğulđı*, Mkıp. *owulđı* “bayıldı” (27a. 11), Oğz. *yoğun*, Mkıp. *yowun* “yoğun” (26b. 12), Oğz. *boğurşık*, Mkıp. *bowurşak* “bağırsak” (32b. 8), Oğz. *yağdı*, Mkıp. *yawdı* “yağdı” (35b. 12).

e. w>y; Oğz. *öw*, Mkıp. *öy* “ev” (8a. 5), Oğz. *ewlendi*, Mkıp. *öylendi* “evlendi” (9b. 8), Oğz. *ewlendirdi*, Mkıp. *öylendirdi* “evlendirdi” (18a. 12).

f. ğ>g; Oğz. *yengi*, Mkıp. *yengi* “yeni” (11b. 9).

g. d<t; Oğz. *diş*, Mkıp. *tiş* “diş” (18b. 11).

h. ş<ç; Oğz. *şanştı*, Mkıp. *şançtı* “sancı” (24a. 6), Oğz. *şölmek*, Mkıp. *çömlek* “çömlek” (11b. 2).

ı. ħ>ķ, Oğz. *ışılħ*, Mkıp. *ışık* “ışık” (20b. 1), Oğz. *ħorladı*, Mkıp. *ķorladı* “horladı” (21b. 3)

i. /w/ düşmesi; Oğz. *buğday*, Mkıp. *buzay* “buğday” (29a. 3), Oğz. *yalğanşladı*, Mkıp. *yalanşladı* “soydu” (9b. 7), Oğz. *toğru*, Mkıp. *toru* “doğru” (30b. 10), Oğz. *awuğru*, *awğıru*, Mkıp. *awru* “hırsız” (12b. 9), Oğz. *boğdı*, Mkıp. *bodı* “boğdı” (15a. 3), Oğz. *owluk*, Mkıp. *oluk* “bir çeşit çalgı”, (16b. 13).

k. /g/ düşmesi; Oğz. *igrendi*, Mkıpç. *irendi* “iğrendi” (30a. 4), Oğz. *égirdi* Mkıp. *érdi* “ip eğirdi” (27a. 13)

l. /ğ/ düşmesi: Oğz. *yalğançı*, Mkıp. *yalançı* “yalancı” (30b. 8), Oğz. *zar zar yığladı*, Mkıp. *zar zar yıladı* “sesli sesli ağladı” (37b. 3)

1. *Et-Tuħfetü'z-Zekiyye fi'l-Lugati't-Türkiyye*

SÖZLÜK

(2.a)

Hidayet kapılarını açan, kötülüklerden koruyan Allah'a hamd olsun! Salat ve selâm, şefaât sahibi olan Hz. Muhammed, ailesi, arkadaşları (ashabı) ve yakınlarının üzerine olsun!

Bundan sonra bilinmelidir ki; insan, hayvandan anlama ve konuşma yeteneğiyle ayrılmaktadır. Bil ki, dillerde ortaklık, bu anlaşmayı sağlayan en iyi ve en güzel araçtır. Bu dilde birçok kitaplar yazılmıştır. Benden önce bu yolu takip edenlerin yolunu takip etmek ve kardeşlerimden bu konuyla ilgili soru soranlara cevap vermek için ben de böyle bir çalışma yapmaya karar verdim. Allah'ın yardımını diledim. Bana bu konuyu yazmam için kolaylık sağladı. Ondan sonra bu kitabı topladım; içine bir takım bölümler, kısımlar, tembihler yerleştirdim. Ona Türk dilinde "temiz armağan" anlamına gelen dedim.

(2.b)

Kıpçak Türkçesi çok yaygın olduğu için bu kitapta Kıpçak Türkçesini kullandım. Kitapta Türkmen Türkçesini ise gereği hâlinde kullandım. Türkmen Türkçesini söylemek istediğim zaman *ķīle* (قیل)⁵⁹ diyorum. Allah'a itimat ettim.

Kıpçak Türkçesinde bilinen 23 harf vardır. Bunlardan 19'u aslî harftir.⁶⁰

ا	lifä	غ	ğayın
ب	äb'	ق	ķaf
ت	ät'	ك	käf
ج	cim	ل	mäl
ر	är	م	mim
ز	zäy	ن	nÿn
ع	'äyin	ه	hä'
ص	sad	و	waw
ط	ta'	ي	yä'

⁵⁹ Türkçede "denir" anlamındadır.

⁶⁰ Müellifin, Kıpçakçada 23 harf bulunup bunlardan 19'unun aslî olduğunu söylemesine rağmen, kitapta aslî 18, toplam 22 harf yer almaktadır.

Bu harflerden dördü tekrar olunmuş harflerdir:

1. ف /f/ ile karışık olan ب /b/.

2. ش /ş/ ile karışık olan ج /c/.

3. Bağlı ك /ge/

4. Genizden gelen ن /ng/ dir. Bu harfin çıkışı boğaz yarığından burnun ucuna doğrudur.

EKLEME: Endülüs'lü Şeyh, İmam Allâme Şerefeddin Ebû Hayyan Muhammed bin Yusuf bin Ali bin Hayyân⁶¹ (Allah rahmet eylesin) Türkçe üzerine yazdığı bir kitapta şöyle demiştir;

(3. a)

Bundan sonra herhangi bir dilin öğrenilmesi için öncelikle üç şeyin bilinmesi gerekir: İlk olarak, kelimenin tek tek anlamlarının ne olduğu bilinmelidir. Buna *sözlük bilgisi* denir. İkinci olarak, kelimelerin tek tek kelime yapılarının (hükümlerinin) ne olduğunu grup hâline gelmeden önce bilmek gerekir. Buna da *çekim bilgisi* denir. Üçüncü olarak, kelimelerin grup hâline geldiği zaman hükümlerini bilmektir. Buna, Arapça konuşanlar tarafından *cümle bilgisi* denir.

Bil ki -Allah sana başarı versin – çekim bilgisi üç zaman arasındadır. Bunlar, “geçmiş, hâl, gelecek zaman” dır. Bunun yanında, bir kelimenin çekimi zamanlar arasında olduğu gibi, şahıslar için de olur.

Birinci şahıs, konuşan (mütäkällim); ikinci şahıs, dinleyen (muhatap); üçüncü şahıs, hazır bulunmayan (gaib).

UYARI: Bilsin ki Türk dilinde *şekil*⁶² yoktur; şekil yokluğu sebebiyle bir takım benzeyişler meydana gelir ve birbirine karışır. Bu yüzden karışık ve yanlış okunmaması için isimler, fiiller, edatlar için bir kural konmuştur. Bu kural, üstün harekeliden sonra âlif; esre harekeliden sonra /ى/ ve ötre harekeliden sonra /و/ konmasıdır.

İsimlerden örnek: هوا anlamına *yel*, سنة anlamına *yıl*, طريق anlamına *yol*

⁶¹ Burada müellif, Ebû Hayyân el Tevhidi'nin yazdığı *Kitâbü'l-İdrâk li Lisâni'l-Etrâk* eserinden bahsetmiştir.

⁶² Burada *şekil* kelimesi, Arapçadaki harflerin üstüne veya altına konan bir takım hareketleri ifade etmektedir. Türkçede böyle bir durum yoktur.

(3. b)

Fiillerden örnek:⁶³ لطح anlamına *yak*, ارم anlamına *yık*, احش anlamına *sok*.

Edatlardan örnek: في anlamına *da-de*, مع anlamına *bile*, فوق anlamına *üst*.

Dört tekrarlanmış harfin sembolü üçtür.⁶⁴ Bunlardan üçü, alttan üç noktalıdır.⁶⁵

Dördüncüsü ise (ك)ten önce gelen geniz n'sidir. Şayet sonuna üstün gelmezse.

Örnek: أياك *kımr ege*.⁶⁶ Bilesin ki, fiilde emir kipi fiillerin temelidir. Çünkü hiç

bir fiil emir kipini –illetli ya da sahih harf⁶⁷ ile bitsin- getirmeden söylenmez. Yüce

Allah isterse Onun hükmü olacaktır. Allah'a itimat ediyorum. Allah'a tevekkül ettim

ve dayandım. O benim umudum ve yardımcılarımın en iyisidir.

/ء / HARFİ İLE BAŞLAYANLAR

İSİMLER:

الله	<i>teñri</i> ⁶⁸
اول	<i>ilk</i>
آخر	<i>şoñ</i>
امان ⁶⁹	<i>tüzenlik</i> ⁷⁰
انسان	<i>kiçi</i> ⁷¹

⁶³ Burada verilen fiiller emir kipindedir.

⁶⁴ Bu ibare, müellif tarafından eksik yazılmıştır. Üç sembol göstermesine rağmen dört sembol yazmıştır. Açıklamanın şöyle olması gerekir: Dört tekrarlanmış harfin sembolü dördtür.

⁶⁵ Bu noktalı harfler şunlardır: پ /p/, چ /ç/, ك /k/ dir.

⁶⁶ Bu kelime, hem اياك hem de اناك “çiğne” şeklinde yazılmaktadır. Atalay, bu kelimenin metinde hem *eğeg* hem de *enğeg* şeklinde yazıldığını belirtmiş ve bu kelimeyi *enğeg* olarak okumuştur. bk. Besim Atalay, *Ettuhfet-üz-Zekiyye fil-Lûgat-it-Türkiyye*, İstanbul 1945, s. 5, 8. dipnot. /η/, müellif tarafından /نك, نك, نك/ şeklinde yazılmaktadır. Burada, müellif اياك kelimesini /η/'si /ɣ/ ile kullanmaktadır. Kİ'de اياك şeklindedir. Ahmet Caferoğlu, Abû Hayyân, *Kitâb al-İdrâk li-lisân al-Atrâk*, Türkiyat Enstitüsü yay., İstanbul 1931, s. 25. Buna göre, *ejek* olarak okuduk. (GT).

⁶⁷ İletli fiiller, ünlü ile (ى, و, ا) biten fiiller; sahih fiiller, ünsüz ile biten fiillerdir.

⁶⁸ Bu kelime, Atalay tarafından *tanğrı* şeklinde yazılmıştır. Halbuki, bu kelime *teñri* şeklinde olmalıdır. (GT) bk. Besim Atalay, *Divanü Lûgat-it-Türk*, TDK yay., Ankara 1986, I, 53-2; II, 162-6; K.Gronbech, *Komanisches Wörterbuch, Türkischer Wortindex zu Codex Cumanicus*, kopenhagen 1942, s. 241.

⁶⁹ Bu kelime, iki anlamlı olmalıdır. Birincisi “emniyet”, ikincisi ise “inanç” dır. Bunun yanı sıra, sayfanın kenarında *inanç* kelimesi yazıldığına göre, bu kelime امان *tüzenlik* değil ایمان *inanç* olmalıdır. Bu anlam, müellif tarafından yanlışlıkla yazılmıştır. (GT)

⁷⁰ Sayfa kenarında *inanç* kelimesi de yer almaktadır.

⁷¹ Bu kelime hakkında Kun ve Atalay'ın farklı düşünceleri vardır. Kun, *kiçi* kelimesinin okunuşunun TZ'deki imlâya rağmen *kişi* olması gerektiğini ve Kıpçak diyalektlerinde hep *kişi* olarak geçtiğini

اب	ağa
ام	ana
اخ	ğardaş
اغت	kız ğardaş ⁷²
ارمله	tul
أمة	ğırnağ, ğarawaş
امراه	awrat, épçi ⁷³

(4. a)

ادم⁷⁴ معرب

söylemektedir. T.H. Kun "Philologica I.", *A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.V, S. 1, Ocak-Şubat, Ankara 1947, s. 12, 3. madde. Atalay ise, Kıpçak Türkçesinde bazı /ç/ lerin /ş/ olması gerektiğini ifade eder; ancak, asıl metinde bu kelime, /ج/ harfi ile yazıldığı için kelimenin *kiçi* şeklinde okunduğunu belirtir. bk. Besim Atalay, "Ettuhfet-üz-Zekiyye" Çevirmesi'nin Tenkidi Dolayısıyla, *A.Ü. Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. VI, S. 1-2, 1948 Ocak- Nisan, Ankara 1947, s. 97, 3. dipnot. Bunun yanı sıra bu kelime asıl metinde 32.b sayfa kenarında كولاچ كشى *küleç kişi* şeklinde yazılmaktadır. DLT'de *kişi* olarak geçmektedir. bk. DLT, I, 24-14; II, 17-6; III, 10-25. Buna göre, bu kelime, /ج/ ile yazıldığı yerlerde *kişi* olarak okuduk. (GT)

⁷² Sayfa kenarında *toğan ğardaş* ibaresi vardır.

⁷³ Bu kelimeyle ilgili iki sorun vardır. Birincisi kapalı /è/ ile mi; ikincisi ise /ç/ ile mi, yoksa /ş/ ile mi yazacağız. Birincisi: Bu kelime metinde "ابجي" şeklinde geçmekte ise de Atalay, bunun *ipçi* değil, *épçi* şeklinde okunması gerektiğini belirtmiştir. bk. B. Atalay, age, s. 6, 12. dipnot. Kun, Atalay'ın kelime doğru olarak okuduğunu; ancak, kelimenin bu imlâsının burada değil, asıl nüshanın başka bir yerinde geçtiğini belirtmiştir. T.H. Kun, "Philologica I.", *A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. V, S. 1, Ocak-Şubat, Ankara 1947, s. 12, 4. madde. Atalay ise, bu kelimenin metinde geçen bütün şekillerini göz önüne alarak, yazılış tarzını tesbit etmiş olduğunu belirtmiş; kelimenin bazen *ipçi* bazen de *épçi* şeklinde yazılmasından dolayı kapalı /é/ olarak *épçi* şeklinde yazıldığını açıklamıştır. bk. B. Atalay, "Ettuhfet-üz-zekiyye" Çevirmesi'nin Tenkidi Dolayısıyla, *A.Ü. Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. VI, S. 1-2, 1948 Ocak- Nisan, Ankara 1947, s. 97. 4. madde. Fazılov da, bu kelimeyi /è/ olarak okumuştur. bk. Fazılov, *İzıskannıy Dar Tyurkskomı Yazıku (Grammatičeskiy taraktat, XIV, v. na arabskom yazıke)*, İzdatel'stvo "Fan" Uzbekskoy SSR, Taşkent 1978, s. 93. Bununla birlikte, kelimedeki /ç/ harfinin imlâsıyla ilgili Kun'un bir görüşü vardır. Kun, Arapların /ç/ sesini bilmediklerini ve bu sebepten dolayı diğer dillerdeki bu sesi ya /ش/ ile ya da /ج/ ile işaretlediklerini belirtir. Kıpçak dil yadigârlarında aynı kelimenin bazen /ش/ ile bazen da /ج/ ile kaydedildiğini ve bu /ش/ ve /ج/lerin Ana Türkçede /ç/ ile geçen bütün kelimelerde /ç/ ile okunması gerektiğini ifade etmiştir. bk. T.H. Kun, "Philologica I.", s. 14. 12. madde. Atalay ise, bu diyalekte bazı /ç/ lerin /ş/, bazı /ş/ lerin de /ç/ olduğunu ve Türkiye Türkçesinde sâkin /ç/ lerin /ş/ ye doğru kaçırdığını ifade eder: *içtim- iştım* gibi. B. Atalay, agm., s. 97, 3., 4. madde. Diğer Kıpçak eserlerinde: KK. 67. a, ابجي (ش) Kİ. 7. şeklinde geçmektedir. Daha sonra Kun, isimli makalesinde yukardaki görüşünü değiştirmiştir. Ona göre, Kıpçakçada /ç/ sesinin /ş/ ye değişimi TZ'nin yazıldığı dönemde başlamıştır. bk. T.H. Kun, "Kipchak Philology and the Turkic Loanwords in Hungarian, I", *Archivum Eurosiae Medii, Aevi. I.* 1975, s. 155-210. Biz, bu kelime /ج/ ile yazıldığı için ve KK ve TZ'deki müelliflerin açıklamalarına dayanarak /ç/ ile *épçi* okuduk.

ابيض	<i>ağ</i>
اسود	<i>ğara</i>
احمر	<i>ğızıl</i>
اصفر	<i>ğarı</i>
اخضر	<i>yaşıl</i>
ازرق	<i>kök</i> ⁷⁵
ابلق	<i>ala</i> (منخم)
اسمر	<i>ğara yowuz</i> ⁷⁶
امرء	<i>yılmağay</i> ⁷⁸ <i>şakalsız</i>
اجرود	<i>köse</i>
اعسر	<i>şolağay</i> ⁷⁹
اكول	<i>tamağ şaw</i> ⁸⁰

⁷⁴ Bu kelimenin yanında معرب (Arapçalaşmış) ibaresi vardır. Ayrıca, müellif tarafından bu kelimenin Kıpçakça karşılığı verilmemiştir.

⁷⁵ Sayfanın üst kenarında *aşmânî* “mavi” kelimesi vardır.

⁷⁶ *yowuz* kelimesi, Atalay tarafından yazılmamış; ancak, karşılığı verilmiştir. bk. B. Atalay, age, s. 6.

⁷⁷ Sayfa kenarında *yılmağay* “parlak” ve *şakalsız* “sakalı olmayan kişi” ibareleri vardır. Bu ibareler, Atalay tarafından okunmamıştır. (GT)

⁷⁸ Sayfa kenarında *yılmanuğ* kelimesi vardır. Bu kelime, Atalay çevirisinde *yılmanuğ* olarak yazılmıştır. Halbuki, metinde *yılmanuğ* şeklindedir. bk. B. Atalay, age., s. 6, 14. dipnot. Ayrıca, Atalay, bu kelimeye Türkçe “yalabık” karşılığını vermiştir. Söz konusu kelime hakkında T.H. Kun’un itirazları mevcuttur. Birincisi, bu kelimenin karşılığı olarak verilen “yalabık” kelimesinin vaktiyle “sakalsız” anlamında geçtiğini, ancak, bu kelimenin bir *néologisme* “yeni sözcük” olduğunu ve mütehasstan başka hiç kimse tarafından bilinmediğini ifade etmiştir. bk. T.H. Kun, “Philologica I.”, s. 12, 7. madde. Ancak, Atalay, Kun’a bu kelimenin halk arasında yaygın olduğu cevabını vermiştir. Kun’un ikinci itirazı ise, *yılmağay* kelimesinin *emberbe* “henüz sakalı çıkmamış olan, tüysüz genç” anlamına geldiği ve Atalay’ın dizisinde bu kelimenin tam açıklanmadığı şeklindedir. Ona göre, *emberbe* “mutlak sakalsız” anlamında değildir. Atalay ise, *emberbe* kelimesinin “mutlak sakalsız” anlamına geldiğini *امرء* kelimesinin Arap lûgatlarında “henüz sakalı çıkmamış olan genç” olduğunu (Ahteri, *Lisan-ül-Arap, Kamus tercümesi*) hatta, Kun’un çok güvendiği Belôt’ta dahi *امرء* karşılığı olarak verilen *emberbe* kelimesinin yeterli görülmeyip ilave olarak *jeune homme* “genç adam” açıklamasının yapıldığını ifade eder. bk. B. Atalay, “Ettühfet-üz- Zekiyye Çevirmesinin Tenkidi Dolayısıyla”. s. 98. Fazılov ise, bu kelimeye “sakalsız olanı” anlamını vermiştir. bk. Fazılov, age, s. 93

⁷⁹ Sayfa kenarında *şolağ* kelimesi görülmektedir.

⁸⁰ Sayfa kenarında *yiygen* ve *yiyçi* kelimesi yazılmaktadır. Birinci kelime, Atalay tarafından *yegen* şeklinde okunmuş; ikinci kelime ise Arap harfleriyle yazılmış ve transkribe edilmemiştir. (GT) Bu kelimeler T.H. Kun, tarafından *yeyägen*, *yeyici* olarak okunmuştur. Atalay, ikinci kelimenin okunuşuna itiraz eder. Bu kelime, *بيجي* olarak *yeyici* şeklinde okunursa kelimenin /d/ harfi o zaman ihmal edilir ve Kun’un okuyuşu yanlış olur. bk. B. Atalay “Ettühfet-üz-zekiyye” Çevirmesi’nin Tenkidi Dolayısıyla”, s. 98, 11. madde. Ancak, Kun, İkinci makalesinde bu kelimenin okunuşu şöyle izah etmiş; bu kelimenin el yazmasının mevzubahis olan yerinde *بيجي* sözü değil *بيجي* kaydı

اجهر	<i>şası</i>
اجلح	<i>keşel</i> ⁸¹
اقرع	<i>taş</i>
اسبخ	<i>kel</i>
اعما ⁸²	<i>kör</i>
اعور	<i>şokur</i>
احول	<i>kılçır</i> ⁸³
اعمش	<i>şapaklı</i> ⁸⁴
اخشم	<i>şumaw</i> ⁸⁵
اطروش ⁸⁶	<i>şarurw</i> ⁸⁷

bulunup *yeyici* kelimesinin önünde bulunan قيل و ifadeinin bulunmasıyla Atalay'a cevap vermiştir. Fazılov, bu kelimeleri *yiygen* ve *yiyçi* şeklinde okumuştur. bk. Fazılov, age, s. 94. Biz ise, bu kelime Kun'un düşündüğü gibi okuyup *yiyçi* olarak yazdık. bk. T.H. Kun, "Philologica I.", s. 13, 11. madde; "Philologica II.", *A. Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. VII, S. 2, Haziran, Ankara 1949, s. 424, 11. madde.

⁸¹ Sayfa kenarında كشل kelimesinin yanında كل kelimesi görülmektedir. Bu kelime, metinde iki şekilde yazılmıştır: كل ve كال . كل kelimesi, Atalay tarafından okunmamıştır. Kun, Atalay'ın okumadığı bu kelimenin *käl* şeklinde okunması gerektiğini ve bunun herkesçe bilinen *kel* kelimesinin Kıpçakça karşılığı olduğunu belirtmiştir, ve *keşel* "kafasında tek tüy bulmamak" anlamına geldiğini açıklamıştır. bk. T.H. Kun, "Philologica I.", s. 15. ve 13. madde. Ancak, Atalay, bu kelimenin Arapça karşılığının اقلح değil اقرع olmasını söylemiştir. Çünkü اقلح "mutlak saçsız olma" ve اقرع "bir hastalık yüzünden saçın dökülmesi" kelimelerinin arasındaki anlam farklılığını belirtmiştir. B. Atalay, "Ettühfet-üz-Zekiyye Çevirmesi'nin Tenkidi Dolayısıyla", s. 99, 13. madde. Fazılov da, bu kelimenin anlamını "dazlak, kel" vermiştir. bk. Fazılov, age., s. 94. *Lisân'ül-Arap* sözlüğünde اقلح kelimesi "saçı olmayan" اقرع kelimesi ise "bir hastalık yüzünden saç dökülmesi" anlamındadır. Kun'un, bu kelimeler için verdiği anlam doğrudur. (GT)

⁸² Bu kelimenin اعمی şeklinde yazılması gerekir. bk. İbnü Manzûr *Lisânü'l-Lisân Tehzîp Lisânü'l-Arap*, Dar el-Kutubu'l-İlmiyye, Lubnân-Beyrut 1939, s. 227. (GT)

⁸³ Atalay, bu kelimenin "şası" anlamını vermiştir. bk. B. Atalay, age., s. 6. Kun ise, bu kelimenin tam anlamı *schief* "eğir, münharif" söylemiştir. T.H. Kun, "Philologica I.", s. 14, 15. madde. Bu kelimenin Arapça karşılığı "şası" dır. Fazılov da, bu kelimeye "şası olan" anlamı vermiştir. bk. Fazılov, age., s. 94. Kun'un, bu kelimenin karşılıkları için verdiği bilgiyi lüzumsuz buluruz. (GT)

⁸⁴ Kun, Arapların /p/ sesini bilmediklerini ve bu sesi, bazen /b/ bazen de /p/ şeklinde kaydettiklerini belirtir. Ayrıca, -p- > -b- değişmesi Kıpçak lehçelerinin başlıca hususiyetlerinden biri olduğunu ve Kıpçak dillerinde Ana-Türkçenin vokallar arası /-k-/ ve /-p-/ sesi birçok defa, hattâ tamamen yumuşadığını açıklamıştır. Ona göre, bu kelime, *çabaqlı* olarak okunmalıdır. bk. T.H. Kun, "Philologica, I.", s. 15, 15. ve 16. madde. Atalay ise, *şapaklı* olarak okumuştur. bk. B. Atalay, "Ettühfet-üz-Zekiyye Çevirisi'nin Tenkidi Dolayısıyla", s. 100, 16. madde. Biz, kelimeyi *şapaklı* şeklinde okuduk. /ç/ sesiyle ilgili bk. Giriş, s. 17. (GT)

⁸⁵ Sayfa kenarında şumag kelimesi görülmektedir.

⁸⁶ Bu kelimenin altında şagır kelimesi yazılmıştır.

⁸⁷ Bu kelime, Atalay tarafından *şanğrav* şeklinde okunmuştur. Halbuki, eserde سنكروا şeklinde yazılmıştır. bk. B. Atalay, age, s. 7. Kun da, bu kelimeyi çözememiştir. bk. "Philologica I", s. 15, 18. madde. Biz ise, metne uygun okuduk. (GT)

اخرس	<i>tilsiz</i> ⁸⁸
اققم	<i>kıyır erjek</i>
اعلم	<i>yurtık tuşaqlı</i> ⁸⁹
افلج	<i>mayruk, kıulan</i> ⁹⁰
اشل	<i>şolaq</i>
احدب	<i>bügrü</i>
اعرج	<i>aqşaq</i>
ابنه	<i>buluç, irençli, kıulamça</i> ⁹¹
احداثي	<i>kıulampara, olançı</i> ⁹²
اسير	<i>tuşaqlı</i>
أرت ⁹³	<i>beltek</i> ⁹⁴

⁸⁸ Sayfa kenarında اخرس kelimesinin yanında ككرا şeklinde yazılmış bir kelime var. Kelimenin altındaki /ي/, esreyi ifade eden /y/ olmalıdır. *kikre* şeklinde okuduğumuz bu kelime, “kekeme” anlamında kullanılmış olmalıdır. Atalay da, bu kelimenin anlamının “kekeme” olması gerektiğini söylemiştir. bk. B. Atalay, age., s. 7, 20. dipnot. Kun, *kälägü* veya *kälägä* şeklinde okunan bu kelime, Moğolca ve diğer diyalektlerde göstermenin mümkün olduğu söylemiştir. bk. T.H. Kun, “Philologica I.”, s. 15-16, 19. madde. Atalay ise, bu kelimenin *kälägä* kelimesine yazılış olarak benzemediğini söylemiştir. bk. B. Atalay, “Ettühfet-üz-Zekiyye” Çevirmesi’nin Tenkidi Dolayısıyla”, s. 100, 19 madde. (GT)

⁸⁹ Atalay ise, bu kelimeyi *tutak* olarak okumuştur. bk. B. Atalay, age., s. 6. Kun tarafından *totaqlı* olarak okunmuştur. bk. T.H. Kun, “Philologica I.”, s. 16. Philologica II, s. 427-428, 16. Ayrıca, Kİ’de *tutak* şeklinde geçtiğini söylemiştir. bk. B. Atalay, agm., s. 100, 20. madde. Diğer Kıpçak eserlerinde: *Totaq*, CC. 94,22., *dodaq*, TA. 20, Fazılov, *tuşaqlı* olarak okumaktadır. bk. Fazılov, age., s. 94. Biz ise, *tuşaqlı* şeklinde okuduk. (GT)

⁹⁰ Atalay tarafından, *mayruk, kıulan* kelimesi “seyrek ve eğri dişli” anlamı verilmiştir. bk. B. Atalay, age. S. 7. Fakat, Kun bu anlamı yerinde bulmamıştır. bk. T.H. Kun, “Philologica I.”, s. 16, 21-22. madde. “Philologica II.”, s. 428,21-22. madde. Atalay ise, *Lisân’ül- Arap* sözlüğüne dayanarak, bu kelimeye “seyrek ve eğri” anlamı verdiğini ifade etmektedir. bk. B. Atalay, agm., s. 101, 21-22. madde. Fazılov da, bu kelimeye “seyrek ve düzgün olmayan dişler” anlamını vermiştir. bk. Fazılov, age., s. 94. *Lisân’ül- Arap* sözlüğünde, Atalay’ın bu kelimeye verdiği anlam bulunmaktadır. Bu kelimenin tam anlamı “dişi seyrek olan”dır. Buna göre, Atalay’ın verdiği anlamı doğru bulmaktayız. (GT)

⁹¹ Atalay, bu kelimeye “puşt” anlamı vererek *kulamşa* şeklinde yazmaktadır. bk. B. Atalay, age., s. 7. Kun, bu kelimeye “eş cinsellik adam” anlamı vererek *kulamşa* değil *kulamça* şeklinde okunması gerektiğini söylemektedir. bk. T.H. Kun, “Philologica I.”, s. 17, 24. madde. Fazılov yine, *kulamşa* “iğrenş” olarak okumaktadır. bk. Fazılov, age, s. 4. Bize göre, bu kelimenin, Arapça anlamına bakarsak, Kun’nun verdiği anlam doğrudur. (GT)

⁹² Atalay, bu kelimeye “oğlançı” anlamı vermiştir. bk. B. Atalay, age., s. 7. Kun, ise bu kelimenin anlamı *jeune homme* “genç adam” olması gerektiğini söylemiştir. T.H. Kun, “Philologica I.”, s. 16, 24. madde. Ancak Atalay, *kulamça kıulampara, olançı* kelimelerin eserde karışık olduğunu ifade etmektedir. bk. Atalay, “Ettühfet- üz- zekiyye Çevirmesinin Tenkidi Dolayısıyla”, s.101, 24. madde. bk. Fazılov ise, aynı kelimeye “pezevenk, namusuz” anlamını vermiştir. bk. Fazılov, age., s. 94. Biz, bu kelimeye Kun’nun verdiği “geç adam” anlamı kabul etmekteyiz. (GT)

ORGANLAR:

ام الراس	<i>töpe</i> ⁹⁵
(4. b)	
الاخدين	<i>yelke</i> , ⁹⁶ <i>çeke</i> ⁹⁷
انف	<i>burn</i>
اذن	<i>kulak</i>
ابط	<i>koltuk</i>
اصبع	<i>barmaq</i> ⁹⁸
انتئين	<i>taşak</i> , <i>koşak</i> ⁹⁹

⁹³ Müellif, bu kelime halk ağzıyla ارنث yazmıştır. Kelime şeklinde olmalıdır. bk. *Lisanü'l-Lisân Tehzîbu Lisanü'l-Arap*, s. 728. (GT)

⁹⁴ Atalay, bu kelime /p/ ile okumuştur. bk. B. Atalay, s. 7. Kİ. 36 eserinde *bältäk* şeklindedir. bk. b. Atalay, age, s. 7. Biz ise, /b/ ile okuduk. Bu kelimeyle ilgili bk. Giriş. s. 18. (GT)

⁹⁵ Kun, bu kelimeyi *tüpe* değil, *töbä* şeklinde okunması gerektiğini ve modern Kıpçak lehçelerinde böyle olduğunu belirtmiştir. bk. T.H. Kun “Philologica I.”, s.17, 27. madde. “Philologica II.” s. 429, 27. madde. Ancak, /ح/, /ق/ ve /ش/, /س/ meselesinde bugünkü Kıpçak lehçelerindeki şekilleri sonraki şekiller olarak değerlendirip dikkate almayan (bk. Philologica I., 12. madde) Kun, bu kelime söz konusu olduğunda Kıpçak lehçelerindeki /b/li şekli esas kabul etmektedir ve kelimeyi /b/li okumaktadır. Clauson da tarihî metinlerde bu kelimeyi *töpu* şeklinde okumakta, Kıpçakçada da /p/li olarak kaydetmektedir. *töbö* ve *töbe* şekillerinin ise Kuzeybatı ve Kuzeydoğu lehçelerinde kullanıldığını belirtmektedir. (EDPT) Kelimede iki ünlü arasında kalan /p/ sesinin tonlulararak /b/ye dönmesi, modern Kıpçak lehçelerinde rastlanan bir olaydır. Bu bakımdan biz bu kelimeyi *töpe* şeklinde okuduk. bk. Sır Gerard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford, At The Clarendon Pres, 1972, s. 436. Fazılov da bu kelimeyi, *töbe* olarak okumaktadır. bk. Fazılov, age., s. 95. Ayrıca, bu kelimenin altında *beyni* ifadesi görülmektedir. (GT) bk. (Kİ, s. 89). *beyni* kelimesi, Atalay tarafından okunmamıştır. (GT)

⁹⁶ Bu kelime, Kun tarafından *yälkä* olarak okunmuştur. bk. T.H. Kun, “Philologica I”, s. 17, 28. madde. “Philologica II.”, s. 429, 28-29. madde. Atalay, *yelge* olarak okumuştur. b. B. Atalay, agm., 101, 28. Fazılov ise, bu kelimeyi *yelke* şeklinde göstermiştir. bk. Fazılov, age., s. 95. Biz de, bu kelimeyi *yelke* olarak okuduk. (GT)

⁹⁷ Kun, bu kelimenin *cälkä* veya *cäkä* okunması gerektiğini söylemektedir. bk. T.H. Kun, “Philologica I.”, s. 17, 29. madde. “Philologica II.”, s. 429, 29. madde. Atalay ise, *çege* şeklinde okumaktadır. bk. B. Atalay, age., s. 101-102, 28-29. madde. Fazılov ise, *çeke* şeklinde yazmaktadır. bk. Fazılov, age., s. 95. Biz de, bu kelimeyi *çeke* şeklinde yazmayı tercih ettik. (GT)

⁹⁸ Bu kelime, diğer Kıpçak eserlerinde şöyle geçmektedir; *barmaq*, KK, 69. *barmaq*, Kİ, 29. *barmaq*, CC. 96,3. *barmaq*, TA, 21b. Atalay tarafından /p/ile olarak yazılmıştır. bk. B. Atalay, age., s.7. Ancak, Kun tarafından /b/ ile okunmaktadır. bk. T.H. Kun, “Philologica I.”, s. 17, 31. madde. Fazılov da, bu kelimeyi /b/ ile göstermektedir. bk. Fazılov, s. 95. (GT) Bunlara göre, *barmaq* şeklinde okuduk. (GT)

⁹⁹ Atalay, bu kelimeye “taşak” anlamını vermiştir. bk. B. Atalay, age, s. 7. Kun ise, bu kelimenin diğer Kıpçak diyalektlerinde hem “penis” hem de “taşak yumurtası” anlamında olduğunu açıklamaktadır. bk. T.H. Kun, “Philologica I”, s. 18, 32. madde. Atalay ise, bu kelime, eserde bulunduğu gibi yazmadığını ve bir şey ilâve etmeyi doğru bulmadığını söylemiştir. bk. B. Atalay, “Ettühfet-üz-Zekiyye” Çevirmesi’nin Tenkidi Dolayısıyla”, s. 102, 32. madde. Fazılov ise, bu kelimeye “penis”

اليه ¹⁰⁰	<i>kuyruk</i> ¹⁰¹
اجر	<i>müzd, müz</i>

AT RENKLERİ:

الأبيض و الأشهب	<i>boz</i> ¹⁰²
اخضر	<i>temir boz,</i> ¹⁰³ <i>kıır aı</i>
ادهم	<i>ıara</i>
ايكر ¹⁰⁴	<i>kür</i> ¹⁰⁵
اشقر	<i>al</i> ^(مفخم) 106
ابلق	<i>ala</i>

AT KOŞUMU, MALZEMELERİ:

امازين ¹⁰⁷	<i>yowurluk</i>
-----------------------	-----------------

anlamını vermiştir. bk. Fazılov, age, s. 95. Biz burada, Atalay'ın verdiği anlamı kabul etmekteyiz. (GT)

¹⁰⁰ Sayfa kenarında, *her hayvanın kuyruğuna kullanır* anlamında bir ibare bulunmaktadır.

¹⁰¹ Bu kelimeye, Kun *queue grasse de certains moutons* “kuyruğu yağ yapısında olan koyun” anlamını vermiştir. Atalay ise, asıl metinde yalnız “kuyruk” kelimesi yazıldığı için bu anlamı vermiştir. bk. B. Atalay, age., s. 7. Arapçada bu kelime “koyun kuyrundaki yağ” olarak geçtiğine göre, Kun'nun verdiği anlamı kabul etmekteyiz. (GT)

¹⁰² Arapçada, bu kelimenin anlamı “beyaz”dır. Ancak, *boz* rengi “gri” anlamındadır. Fakat, *boz* beyaz rengine yakın olduğu için beyazla eş anlamlı olarak kullanılmıştır. (GT) Kun, bu kelimeyle ilgili aynı şekilde düşünmektedir. bk. T.H. Kun, “Philologica I.”, s. 18, 34. madde. “Philologica II.”, s. 432, 34. madde. Atalay ise, metine uyararak bir değişiklik yapmamıştır. Fazılov, bu kelimeye “gri, beyaz” anlamlarını vermiştir. bk. Fazılov, age., s. 95.

¹⁰³ Burada, *حديدي* kelimesinin eksik olduğunu düşünüyoruz. Çünkü bu kelimenin Türkçede temir boz kelimesine göre, Arapçası *اخضر حديدي* olması gerekir. TA'de (14a) temir boz kelimesinin yanında *أشهب حديدي* “demir boz” ibaresi görülmektedir. bk. B. Atalay, agm., s. 102, 35. madde. Kun da, bu kelimeyle ilgili aynı yorumu yapmıştır. bk. T.H. Kun, “Philologica I.”, s. 18, 35. madde. “Philologica II.”, s. 432, 35. madde. Fazılov ise, “siyah, siyahla gri” anlamları vermiştir. bk. Fazılov, age., s. 95.

¹⁰⁴ Atalay, bu kelimeyi okumamıştır. *Kitabü'l-idrak li-lisanü'l-Etrak*'de *اكر, اكر, اكر* şeklinde yazılmış olup “koyu kahverengi” anlamındadır. Ahmet Caferoğlu, *Kitabü'l-idrak li-lisanü'l-Etrak*, İstanbul, 1931, s. 19. TA'de bu kelimeyi *اكر eygir* “yanık kırmızı”dır. (bk. TA, s. 14a). TA'de *اكر* (bk. TA, s. 13b) şeklinde yazılmaktadır. Bu kelime Arapça değil Türkçedir. *eygir* kelimesinin Kıpçak sözlüklerinde anlamı *الاحمر المشوي* olarak geçmektedir. Burada müellif kelimenin Arapça karşılığını vermemiştir. (GT)

¹⁰⁵ Kırgızcada “koyu al” anlamına gelen *küröy* (KS, 541) kelimesi vardır. Bizce, buradaki *kür* kelimesi, atın koyu yiğit, kabadayı” anlamındadır. DLT, I, 324-26. s. 399. Kun, bu kelime aynı şekilde okumuştur T.H. Kun, “Philologica I.”, s. 18-19, 36. madde. Fazılov ise, *اكر* Arapça bir kelime ve “şeker kamışı” anlamında olduğunu açıklamıştır. bk. Fazılov, age, s. 95.

¹⁰⁶ Atalay, bu kelimenin Türkçe karşılığı olarak “al” anlamını vermiştir. bk. B. Atalay, age., s. 7. Kun ise, “al” anlamının açıklaması gerektiğini belirterek kelimeye “açık doru, doru” anlamlarını zikretmiştir. bk. T.H. Kun, “Philologica I.”, 37. madde. Atalay bu tenkide; Arapçadaki *اشقر* kelimesi Türkçe karşılığı “al”dır, diye cevap vermiştir. bk. B. Atalay, “Ettühfet-üz-Zekiyye” Çevirmesi'nin Tenkidi Dolayısıyla”, s. 103, 37. madde. Fazılov, bu kelimeye “kızıl sarı, atın cinsi” anlamını vermiştir. bk. Fazılov, age., s. 95. Biz, Atalay'ın verdiği açıklamayı tercih etmekteyiz. (GT)

ابزيم *toğa*¹⁰⁸

YERYÜZÜ VE ONUNLA İLGİLİ OLANLAR:

ارض *yer*

اس *murt*¹⁰⁹

اسد *arslan*

ارنب *taşşan, kıyan*

اثر *iz*

اوکي *anasız*¹¹⁰

انیسه *ıtlakaz*¹¹¹

ابو فصاده *abrâş*¹¹²

¹⁰⁷ Bu kelime Arapça değil Farsçadan tahrif edilmiştir. TA'da (14a) bu kelime نمازین olarak yazılıp, Farsçada kelimenin asli نمودن olduğu kaydetmektedir. bk. Gencinei Güftar, Ferhengi Ziya, Farsça-Türkçe Lûgat, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1948, s. 1906. Ayrıca, bu elimenin altında *tigilti* kelimesi vardır. Atalay, dizinde yanlışlıkla *yovurluk* yerine *yovuzluk* şeklinde kullanmıştır (GT)

¹⁰⁸ Sayfanın kenarında والحلقة كذلك و "halkâ da öyledir" anlamında bir ibare bulunmaktadır. Kun, sayfa kenarında *boucle* "halka" mânasına; ayrıca, *agraffe* "bir yere takılacak kolu olan halka" mânasını ilâve etmiştir. bk. T.H. Kun, "Philologica I.", s. 19, 40. madde. Atalay ise, اللجام كذلك şeklinde okumuştur. bk. B. Atalay, agm., s.103, 40. madde. Bize kalırsa, bu kelimeyle ilgili Kun'nun okunuşun tercih edilmesi gerektiğini düşünüyoruz. (GT)

¹⁰⁹ Altay, bu kelimeye "temel" anlamı vermiştir. bk. B. Atalay, age., s. 8. Kun, bu kelimenin okunuşunun büyük bir ihtimalle *yurt* şeklinde olması gerektiğini belirtmektedir. Ancak, "Philologica II." bu kelime bugün *murt* olarak okuyup Arapça karşılığı olan اس kelimesini ise "myrte" olarak anlamlandırmaktadır; ayrıca, *murt* "mersin ağacı ve meyvası, yeni doğmuş çocuğun başına ekilen kokulu ve nebati bir toz" olduğunu tesbit etmektedir. bk. T.H. Kun, "Philologica I.", s. 19, 41. madde. "Philologica II.", s. 434, 41. madde. Atalay ise, bu kelime, bütün Arap sözlüklerinde "yurt" anlamında olmadığını ve anlam dairesine uygun olara *yurt* şeklinde okunması gerektiğinin sağlam bir esasa dayanmadığını açıklamaktadır. bk. B. Atalay, agm., s. 104, 41. madde. Fazılov, bu kelimeye "gri, siyah çiçekleri olan yeşil bir bitkidir" anlamını vermiştir. bk. Fazılov, age., s. 95. Bununla birlikte, *murt* "mersin ağacı" olarak ilk defa TZ eserinde "Ettühfet-üz-Zekiyye" Çevirmesi'nin Tenkidi Dolayısıyla geçtiği ifade edilmektedir. bk. Paşa Yavuzarslan, Türk Dilinin Sözcük Tarihi Açısından Önemli Bir Eser: *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fil- Lügati't-Türkiyye*, neş edilmemiş bir makale, s. 5. (GT)

¹¹⁰ Bu iki kelimedenden, birinin Arapça birinin Türkçe olduğunu söyleyen Atalay kelimeleri okumamıştır. bk. B. Atalay, age, s. 8, 26. dipnot. Kun da, bu kelimeleri müphem kelimeler sırasına koymaktadır. bk. T.H. Kun, "Philologica I.", s. 434, 44. madde. Bize kalırsa, اوکي kelimesi Türkçedeki bildiğimiz *ögi* "anasız olan" dır. Buna göre, أناسيز kelimesinin müellif tarafından eksik yazıldığını düşünürsek, bu kelime أناسيز olarak okunmalıdır. Böylece, *ögi* kelimesinin karşısındaki anlamının *anasız* şeklinde olması mümkündür. (GT) Kun ise, bu kelimeyi okumamıştır. Fazılov ise, bu kelimeyi *anas* okuyup "uğursuz bir kuş" anlamını vermiş ve اوکي kelimesinin Arapçası anlaşılmadığını söylemiştir. bk. E.İ. Fazılov, age, s. 96.

¹¹¹ Bu kelime, Atalay tarafından *ıtlakaz* "bir çeşit kuş" şeklinde okumaktadır. bk. B. Atalay, "Ettühfet-üz-zekiyye" Çevirmesi'nin Tenkidi Dolayısıyla", s. 8. Kun ise, bu kelimeye *flamant* "telli turna" anlamını vermiştir. bk. T.H. Kun, "Philologica I.", s. 20, 45. madde. Fazılov, bu kelimeye "saksığan, karga türlü bir kuş" anlamını vermiştir. bk. Fazılov, age., s. 96.

العقوق ابو زريق و العقق *şagşagan*

ابو فرو *ankuş*

ابو قردان *yapak*¹¹³

اوز *kaz, tübe kaz*¹¹⁴

ابره *iyne*¹¹⁵

اطلس *kakaç*¹¹⁶

ازار *çatır*

اسطار¹¹⁷ *ösek*

اسفيداج *kırşen, opa*¹¹⁸

¹¹² Bu kelime, Atalay tarafından *apraš* şeklinde okunmuştur. bk. B. Atalay. s. 105. Kun ise, bu kelimeyi *abraş* olarak okumuştur. bk. T.H. Kun, "Philologica I.", s. 20, 46. madde. "Philologica II.", s. 434-435,46. madde. Ancak, bu kelime Arapça bir kelimedir ve Arap sözlüklerinde "kırmızı ve siyah noktalı, rengi değişik olanı" anlamındadır. Buna göre biz de, bu kelimeyi *abrâş* olarak okuduk. (GT)

¹¹³ Bu kelime, Atalay tarafından *yapak* şeklinde okunup soru işareti ile bırakılmıştır. bk. B. Atalay, age, s. 8. Ancak, "Ettühfet-üz-Zekiyye" Çevirmesi'nin Tenkidi Dolayısıyla" makalesinde bu kelimeyi, *apak* şeklinde okunup "bembeyaz" anlamına da geldiğini ifade edilmektedir. bk. B. Atalay, agm., s. 105. 48. madde. Kun, bu kelimenin başındaki ses /y/'dir. Çünkü Türk dillerinin birçoğunda vokalle başlayan kelimelerin başında sonra bir /y/ inkişaf ettiğini ve ona *yyiklendi, iyikle-* örnekleri vererek bu kelimenin, *yabbaq* olarak okunmasının gerektiğini söylemektedir. bk. T.H. Kun, "Philologica I.", s. 20, 48. madde. "Philologica II.", s. 453, 48. madde. Fazılov, bu kelimeyi *yabaç* şeklinde okumuştur. bk. Fazılov, age., s. 96. Bize kahrısa, bu kelimenin okunuşu Atalay'ın okuduğu gibi *yapak* olmalıdır. (GT)

¹¹⁴ Sayfa kenarında ve bu kelimenin üzerinde anlamı (evcil) kelimesi vardır. Anlaşılan *tübe kaz* "evcil kaz" anlamında kullanmıştır. Ancak Kun, bu kelimenin terkinin mânalandırılmasını kabul etmekle beraber, Türk dillerinde şüpheli bir kelime olduğunu söylemektedir. bk. T.H. Kun, "Philologica I.", s. 21, 49. madde. "Philologica II.", s. 435, 49. madde. Fazılov, bu kelimeye "kaz" anlamını vermiştir. bk. Fazılov, age., s. 96.

¹¹⁵ Sayfa kenarında (buna *igne* denir) bir ibare vardır. Atalay, bu ibarenin yerine (Türkmenler buna *igne* "düzeltmeler'de *igne*" derler) yazmıştır. Halbuki, Arapça metinde و قیل ibaresi yazılmakla beraber Türkmenlere ait olduğu kaydedilmemiştir. (GT)

¹¹⁶ Atalay tarafından, bu kelimenin anlamı "eski" olarak verilmiştir. Halbuki, bu kelimenin çoğu Kıpçak esrlisinde "bir kumaş türü" anlamına geldiği görülmektedir. Kun da, bu kelimeye "bir çeşit mensucat" anlamı vermektedir. bk. T.H. Kun, "Philologica I.", Fazılov da, bu kelimeyi "atlas, eski kumaş" anlamında olduğunu söylemiştir. bk. Fazılov, age, s. 96. Bunlara göre, Kun'un ve Fazılov'un verdiği anlamları doğru bulmaktayız. (GT)

¹¹⁷ Atalay, bu kelimenin müellif tarafından اسطار olarak yanlış yazıldığını söylemiştir. Bu kelimenin, اسطام "ateş küreği" olduğunu söylemektedir. bk. B. Atalay, age, s. 8. Ancak Kun, bu kelimeyi çözmemekle beraber Atalay'ın verdiği "ateş küreği" mânasını ve tashihlerini kabul etmemektedir. bk. T.H. Kun, "Philologica I", s. 21, 52. madde. Arapça sözlüklerinde اسطام kelimesi "ateş küreği" anlamında yazılmaktadır. bk. *el-M'camu'l-Wasıl*, İbrahim Mustafa, Çağır yay., İstanbul 1990, s. 430.

¹¹⁸ Atalay, bu kelimeyi *öbe* olarak yazıp düzeltme bölümünde *opa* şeklinde göstermiştir. bk. B. Atalay s. 8; "Ettühfet-üz-zekiyye" Çevirmesi'nin Tenkidi Dolayısıyla", s. 106. Kun ise, bu kelimeyi *oba* şeklinde okumuştur. bk. T.H. Kun, "Philologica I.", s. 21, 53. madde. "Philologica II.", s. 438-439, 53.

ابريق *ķumġan*,¹¹⁹ *kūkewür* de denir.¹²⁰

(5. a)

YİYECEKLER:

ارز *tuŗurġan*, *pirinç* de denir. Perinç sütle piŗirildiġi zaman ona *buŗķa* denir.¹²¹

إدام *ķatıķ*

اجاص *ķara èrik*¹²²

اقط *ķurut*, *bıŗlaķ* da denir.¹²³

أنفحه *maya*, *yumur*¹²⁴

YER VE ZAMAN ZARFLARI:

اين *ķayda*

madde. Ayrıca, bu kelime, DLT'de *oba* şeklinde geçmektedir. bk. DLT, I, 86-22. Biz kelimeyi, Atalay'a uyarak *opa* şeklinde okuduk. /p/ ile ilgili bk. Giriş, s. 18.(GT)

¹¹⁹ Sayfa kenarında (/n/ harfi düşerek *ķumġa* da denir) bir ibare vardır. Anlaşıyor ki *ķumġan* kelimesinin /n/ harfi düşmekte ve bu kelimeye *ķumġa* da denmektedir. Ayrıca, sayfanın kenarında *nügi* kelimesi yazılmaktadır. Bu kelime, Atalay tarafından yazılmamıştır. Atalay, "Ettühfet-üz-zekiyye" Çevirmesi'nin Tenkidi Dolayısıyla" makalesinde bu kelimenin, Türkçe olmadığını ve Ermenice'de *ungi* "ölçek" şeklinde olduğunu tesbit etmektedir. bk. B. Atalay, agm., s. 107, 55. madde.

¹²⁰ Bu kelime (5.a) sayfasında yazılmaktadır. Ayrıca, Kun, bu kelimeye "hurtum gibi veya şeklinde" anlamını vererek *kökevür* imlâsında olacağını söyleyip ve Tarançı diyaleğindeki "kökür" kelimesini tanık veriyor. bk. T.H. Kun, "Philologica I.", s. 21, 54. madde. "Philologica II.", s. 439, 54. madde. Ancak Atalay, bu kelime Aandolu'da *kükevür* olarak söylemektedir. bk. B. Atalay, agm., s. 107, 54. madde. Biz de, bu kelimeyi *kükevür* olarak okuduk.

¹²¹ Kun, bu kelimenin anlamını "lapa" olarak zikretmektedir. bk. T.H. Kun, "Philologica I.", s. 21, 56. madde.

¹²² Bu kelimenin ilk harfi hem üstün hem de esre yazıldığı için /è/ ile okuduk. (GT) Atalay, bu kelimeyi *ķara irik* şeklinde okumuştur. bk. B. Atalay, age., s. 8. /è/ ile ilgili bk. giriş, s. 27-29.

¹²³ Kun, bu kelimeye *fait de lait aigre* "yağsız yoğurt" anlamını vermiştir. bk. T.H. Kun, "Philologica I.", s. 22, 57. madde. Atalay ise, "kurut, keş, lor" anlamına geldiğini belirtmektedir. bk. B. Atalay, agm., s. 107, 57. madde. Arapça sözlüklerinde bu kelimenin tam anlamı "kuru yağsız ekşi yoğurt" tur. Ayrıca, bu kelime, DLT eserinde *pıŗ-* şeklinde geçmektedir. bk. (DLT, II, 12-21; II, 12-17, 12-18). Ancak biz, kelimeyi /b/ ile okuduk. /b/ ile ilgili bk. Giriş. s. 19, 23. (GT)

¹²⁴ Atalay, bu kelimenin altında المعد (hazırlanmış maya) bir kelimesi bulunduğu için ve *yumur* kelimesinden hazır maya anlamının çıkartılması gerektiğini ifade etmektedir. bk. B. Atalay, age, s. 8. Ancak, Kun المعد kelimesini "mide" şeklinde okuyarak ve *yumur* "hazırlanmış maya" değil "kuzuların midesinden alınan peynir yada yoğurt mayası" anlamında olduğunu belirtmiştir. bk. T.H. Kun, "Philologica I.", s. 22, 58. madde. "Philologica II.", s. 440, 58. madde. Arapça sözlükleri de, bu kelimenin tam anlamı "süt emen kuzunun midesinden çıkarılan nesnedir ve bundan peynir mayası yapılır" anlamındadır. Fazılov, المعد şeklinde yazıldığını söyleyerek bu kelimenin mide anlamında olduğunu çünkü yeni doğan kuzunun midesinden alınan süttten yapılıyor ve ilaç gibi kullandığını açıklamaktadır. bk. Fazılov, age, s. 97. Biz ise, المعد şeklinde yazıldığına göre, "kuzunu midesinde hazırlanmış maya" anlamında olmalıdır. Çünkü metinde المعد "mide" gibi bir kelime bulunmamaktadır. (GT)

امس	<i>tüne</i>
اول امس	<i>asra kün</i> ¹²⁵
الآن	<i>imdi</i>

YÖNLER:

اسفل	<i>aşağa</i>
امام	<i>ilgeri, öte</i>

GEÇMİŞ ZAMAN:

ارسل	<i>ıydı</i>
ابتل	<i>ölüdi, öyüş boldı</i> ¹²⁶
انخدع	<i>aldandı</i> (مفخم)
اختلف	<i>ulaıktı</i>
انحدرو تدلی	<i>éndi</i> ¹²⁷
انتبه	<i>uyanızı</i> ¹²⁸
اکرم	<i>awurladı</i> ¹²⁹

¹²⁵ Bu kelime, Atalay tarafından *asra* olarak yazılmıştır. bk. B. Atalay, age., s. 8. Fakat Kun, bu kelime her ne kadar أسرا şeklinde yazıldıysa bu kelimenin doğru okunuşunun *äsra* şeklinde olması gerektiğini söylemektedir. bk. T.H. Kun, "Philologica I.", s. 23, 60. madde. "Philologica II.", s. 441, 60. madde. Atalay ise, bu kelimenin Orhun Türkçesinde *asra* ve CC'ta *astru*, *ast* şeklinde yazıldığını söylemektedir. Fazılov da, bu kelimeyi *äsra kün* şeklinde okumuştur. bk. Fazılov, age., s. 97. Biz ise, DLT'ü esas alarak bu kelimeyi *asra* şeklinde okuduk. bk. (DIT, I, 126-13). (GT)

¹²⁶ Kun, *öyüş boldı* "ıslan-" kelimesinin Atalay tarafından yanlış okunduğunu iddia edip bu kelimenin başka Türk diyalektlerine istinaden doğru okunuşunun *üyüş* şeklinde olması gerektiğini söylemektedir. bk. T.H. Kun, "Philologica I.", s. 23, 63. madde. Atalay ise, bu kelimenin uzak Türk diyalektlerinde *üyüş* şeklindeyse yakın Türk diyalektlerinde *öyüş* olarak bulunduğunu söylemektedir. bk. B. Atalay, "Ettühfet-üz-zekiyye" Çevirmesi'nin Tenkidi Dolayısıyla", s. 109, 63. madde. Fazılov da, bu kelimeyi *öyüş* şeklinde okumuştur. bk. Fazılov, age., s. 97. Ancak, Türkiyede halk ağzında *öyüt* "nemli toprak" anlamındadır. bk. Söz Derleme Dergisi, C.3, Cumhuriyet matbasi, İstanbul 1942, s. 1124. Atalay'a uyarak bu kelimeyi, *öyüş* şeklinde okuduk. (GT)

¹²⁷ Sayfanın kenarındaki تدلی kelimesi Atalay tarafından *séndi* ve şeklinde okunmuştur. bk. B. Atalay, age., s. 9. Bunun yanı sıra Atalay'ın okuduğu *éndi* fiili Kun, bu fiili *indi* "inmek" fiilinden geldiğini söylemektedir *séndi* kelimesinin ise Türkçede nâdir bir fiil olduğunu söylemekle beraber bu fiilin Arapça karşılığı olan انحدرو تدلی ve تدلی *indi* fiilin mânâsından uzak olduğunu ve bu fiilin anlamı *d'un lieu élevé* "yüksek yerden indi" olduğunu açıklamaktadır. bk. T.H. Kun, "Philologica I.", s. 23-24, 65. madde. Ancak, Atalay, bu kelimenin Türk diyalektlerinde *sin-*, *sen-* şeklinde geçtiğini izah etmiştir. bk. B. Atalay, "Ettühfet-üz-zekiyye" Çevirmesi'nin Tenkidi Dolayısıyla", s. 65. madde. Bize de, bu fiilin Arapçasına göre, "salındı" anlamındadır.

¹²⁸ Diğer bütün fiillerde görülen geçmiş zaman ekinin /-d/ si /ض/ ile yazılmış; bu fiile gelen geçmiş zaman ekinin /d/si ise /ض/ ile gösterilmiştir. Atalay, bu fiili /d/ ile yazmıştır. bk. B. Atalay, age, s. 9. Biz bu kelimeyi, imlâya göre okuduk ve bu sesi /z/ ile yazdık. (GT)

اولم	<i>şıladi</i> ¹³⁰
اضاف	<i>ķonaqladı</i> ¹³¹
اهدی	<i>armağan bērdi</i>
اكل	<i>yedi</i>
ازور ¹³²	<i>ķarıldı</i> ¹³³
ابطا	<i>keçikti</i> ¹³⁴
التجا	<i>sıymdı</i> ¹³⁵
اعان و اغاث	<i>boluşladı</i> ¹³⁶

¹²⁹ اورلادي kelimesinin altında ve tam اور/ seslerin altında غر sesleri bulunduğuna göre, bu kelimenin *ağıladı* şeklinde okunabileceği anlaşılmaktadır. (GT) Bu yazı, Atalay tarafınadan zikredilmemiştir. Kun da, bu *ağırladı* “ağırladı” şeklinde okumuştur. bk. T.H. Kun, “Philologica I.”, s. 24, 66. madde. Ancak Atalay, bu açıklamayı reddetmektedir. bk. B. Atalay, age., s. 109-110, 66. madde. Fazılov ise, bu kelimeyi *ağırladı* şeklinde de okumuştur. bk. Fazılov, age, s. 97. Biz Kun ile, bu kelime hakkında aynı düşüncedeyiz. (GT)

¹³⁰ Kun, bu kelimenin *styla-* olacağını söyleyerek bazı Türk diyalektlerinde bu şekilde söylendiğini iddia etmektedir. bk. T.H. Kun, “Philologica I.”, s. 24, 67. madde. “Philologica II.”, s. 442-443, 67. madde. Atalay ise, bu kelimenin *sıyla-* okunuşunun *sıy-* kökünden geldiğini “yemek, bozmak, yaramak,...vb.” anlamlarına geldiğini söylemektedir; ayrıca, DLT’ü esas alındığında bu anlamın imkânsız olduğunu ifade etmektedir. bk. B. Atalay, age., s. 110, 67. madde. Yine, Atalay bu fiile “dügün şöleni verdi” anlamını vermiştir. Kun ise, bu fiilin anlamının “yemek verme” olduğunu belirtmektedir. Arapça sözlüklerinde, bu fiil, sırf düğün veya sünnet yemeği anlamında değildir. Buna göre Atalay, bu fiilin anlamını tam vermemiştir. Ayrıca, Fazılov, *şıladi* şeklinde “saygı duymak” anlamında olduğunu açıklamaktadır. bk. Fazılov, age., s. 97. Biz, burarda kun’un verdiği anlamı doğru bulmaktayız. (GT)

¹³¹ Atalay, bu kelimeye “şölen verdi” anlamını vermiştir. Kun ise, bu kelimenin anlamı “misafirperverlik” anlamına geldiğini söylemiştir. bk. T.H. Kun, “Philologica I.”, s. 24, 68. madde. Arapça sözlüklerde, Kun’un verdiği anlamı bulunmaktadır. Fazılov, da “misafirperverlik” anlamını vermiştir. bk. Fazılov, age., s. 97. Bu kelime için Kun’un ve Fazılov’un verdiği anlamı doğru bulmaktayız. (GT)

¹³² Bu kelimenin altında yer alan *boğazınna ūrdı* kelimesi bulunmaktadır. (GT) Atalay, “boğazda bir şey kaldı, boğaza durdu, boğaz tıkanı ve karıştı” anlamlarını zikretmektedir. bk. B. Atalay, age., s. 9. Kun, kelimenin tam anlamı olarak “konuşma esnasında genize kaçan ince bir yemek parçası” olarak belirtmektedir. bk. H.T. Kun, “Philologica I.”, s. 25, 70. madde. Fazılov, kelimeye “karıştırmak” anlamını vermektedir. bk. Fazılov, age, s. 98. Biz ise, Kunun verdiği anlamı tercih etmekteyiz. (GT)

¹³³ Sayfa kenarında *ağza yēltedi* ibaresi yazılmaktadır. (GT) Atalay, *agza yiletđi* şeklinde yanlış okumaktadır. bk. B. Atalay, s. 9, 33. madde. Kun da, bu kelimeyi *yēltedi* olarak okumaktadır. bk. T.H. Kun, “Philologica I.” s. 24, 69. madde. Atalay ise, bu kelimenin okunuşunu kabul etmektedir. bk. B. Atalay, “Ettühfet-üz-zekiyye” Çevirmesi’nin Tenkidi Dolayısıyla”, s. 110, 69. madde.

¹³⁴ Bu kelime, diğer Kıpçak eserlerinde hem /ج/ hem /چ/ hem de /ش/ şeklinde geçmektedir; كچتي, BM. 28v. كشتي, TA. 35, 38 olarak geçmektedir. Atalay tarafından düzeltme bölümünden *kecekti* olarak yazılmaktadır. Kun ise, bu kelimeyi *keçekti* olarak okumaktadır. bk. T.H. Kun, “Philologica I.”, s. 25, 71. madde. “Philologica II.”, s. 443, 71. madde. Fakat Atalay, bu kelimenin okunuşunu kabul etmemektedir. bk. B. Atalay, agm., s. 111, 71. madde. Biz, Kuna uyarak /ç/ ile okuduk. /ç/ sesiyle ilgili bk. Giriş, s. 18. (GT)

¹³⁵ Sayfa kenarında fiilin /ğ/ lı şekli olan *sıymdı* da mevcuttur. Bunun, Türkmenlerin kullandığı şekil olduğu anlaşılıyor.

اعاب ¹³⁷	<i>ilikledi</i> ¹³⁸
(5. b)	
انتخا	<i>arlandı</i> ¹³⁹
استخرج	<i>ğara tanık bildi</i> ¹⁴⁰
استراح	<i>tımlandı, tınış boldı</i> ^{(ş) 141}
استرجا	<i>umşundi</i>
اشتھی	<i>şoklandı</i> ¹⁴²
اتسع	<i>yayındı, şıyındı</i> ^{(مفخم) 143}

¹³⁶ Bu kelimenin altında *boluştı* kelimesi de bulunmaktadır. Kun, bu kelime /o/ ile *boluşladı* “yardım et-” okunması gerektiğini söylemektedir. bk. T.H. Kun, “Philologica I.”, s. 25, 73. madde.”Philologica II.”, s. 444, 73. madde. Ancak Atalay, Kamusu Türki’yi esas alarak *buluştı* “yardım etti, taziye ve teselli etti” şeklinde olduğunu söylemektedir. bk. B. Atalay, age., s. 111, 73. madde. Ancak, bu kelimenin Derleme Sözlüğünde *buluştur*. Tekir Dağ ağzında *buluşag* kelimesi “mahalli telaki, kavuştu” anlamında geçmektedir. bk. *Söz Derleme Dergisi*, C.I, Cumhuriyet matbasi, İstanbul 1942, s. 231. Fazılov ise, bu kelimeyi *buluşladı* olarak okuyup “yardım etti” anlamını vermiştir. bk. Fazılov, age, s. 98. Biz de, Atalay’a uyarak /u/ ile okuduk. (GT)

¹³⁷ Bu kelimenin altında *bürükledi* kelimesi vardır.

¹³⁸ Atalay, bu kelimeyi *ilikledi* olarak okumaktadır. bk. B. Atalay, age, s. 9. Kun, Atalay’ın bu kelime yanlış yazdığını ifade etmektedir. Atalay, (25. b sayfasında عیب kelimesinin karşısında yer alan bu kelimeyi, (اییکلادی) *iyikledi* olarak okumaktadır. bk. B. Atalay, age., s. 9, 29. dipnot. Kun ise, *ilikledi* “ayıpla-, kınala-” olarak okunması gerektiğini söylemektedir. bk. T.H. Kun. “Philologica I.”, s. 25, 74. madde. “Philologica II.”, s. 444, 74. madde. Fazılov, *ilikledi* “kötüle-” olarak anlamı vermektedir. bk. Fazılov, age., s. 98. Biz bu kelimeyi, Kun’a uyarak *ilikledi* olarak okuduk. (GT)

¹³⁹ Atalay, bu fiile “kasaldı” anlamını vermektedir. Ancak Kun, *arlandı* fiilin anlamı Atalay tarafından nâdir bir kelime ile izah edildiğini söylemektedir. bk. T.H. Kun, “Philological.”, s. 25, 75. madde. Atalay ise, fiilin bu anlamı Türkiye’de halk arasında kullanıldığını ifade etmektedir. bk. B. Atalay, age., s. 111, 75. madde. Biz burâda, Atalay’ın verdiği anlamı kabul etmekteyiz.

¹⁴⁰ Bu kelimenin üzerinde *tanındı* kelimesi de bulunmaktadır. Atalay, *tınç boldı* terkiibini örnek vererek *tındı* olarak okumuştur. bk. B. Atalay, age., s. 9. Ancak Kun, *tındı* değil *tanındı* şeklinde ve *kara tanık* ile bağlanmasının gerektiğini söylemektedir. Ayarınca Kun, *qara tanıq boldı*’nın müphem bir terkip olduğunu belirtmektedir. bk. T.H. Kun, “Philologica I.”, s. 26, 76. madde. Fazılov ise, bu kelimenin anlamını ? işareti ile boş bırakmıştır. Fazılov, age, s. 98.

¹⁴¹ Bu kelime, diğer Kıpçak eserlerinde; *tinçle* ve *tinçla* “dinlemek”, DLT, III, 404-13. I, 96-119, (ش) *طنچ* *tinç* “sakit, dinç”, Kl. 66. Atalay, *tinglendi, tınış boldı* şeklinde okuyup “dinlendi” anlamını vermektedir. bk. B. Atalay, s. 9. Kun, bu kelimeyi *tınış* olarak okumuştur. bk. T.H. Kun, “Philologica I.”, s. 26, 77. madde. “Philologica II.”, s. 445, 77. madde. Fazılov da, bu kelimeye “dinlendi, rahatladı” anlamını vermiştir. bk. Fazılov, age, s. 98. Biz, müellifin yazdığına binaen kelimenin üzerinde kalın işareti (ş) olduğu için, *tındı* şeklinde okuyoruz. (GT)

¹⁴² Bu kelime, Kun, CC’u esas alarak /u/ ile *suklandı* şeklinde yazarak “haris, açgözlü” anlamını vermektedir. bk. T.H. Kun, “Philologica I.”, s. 26, 78. madde. “Philologica II.”, s. 446, 78. madde. Atalay, bu kelime, DLT’ün Brokelman’nın endeksini esas alarak, bu kelimenin *soklandı* şeklindeki okunuşundan vazgeçmemektedir. bk. B. Atalay, “Ettühfet-üz-zekiyye” Çevirmesi’nin Tenkidi Dolayısıyla”, s.112, 78. madde. Fazılov ise, bu kelimeyi *şoklandı* şeklinde yazmaktadır. bk. Fazılov, age., s. 98. Biz ise, bu kelime Atalay ve Fazılov gibi /o/ ile okuduk.

ارتجف	<i>sezgendi</i> ¹⁴⁴
استعجل	<i>açıktı, tezledi</i> ¹⁴⁵
انكلح	<i>öñdi</i> (§) ¹⁴⁶
انتظم	<i>tüzendi</i> ¹⁴⁷
أن	<i>iñledi</i>
استقام	<i>oñdı</i> ¹⁴⁸
اتحد و التأم	<i>birikti</i>
التفت	<i>ķayırladı</i> ¹⁴⁹

¹⁴³ Bu kelimenin üzerinde /ğ/ harfi vardır. Bu, kelimenin *şığındı* şeklinde de okunabileceğini gösteriyor. Ancak Atalay, bu kelimeyi, *sıgındı* şeklinde yanlış yazmıştır. bk. B. Atalay, age, s. 9.

¹⁴⁴ Atalay, bu kelimenin karşılığı olarak “deprendi” anlamını tam vermektedir. bk. B. Atalay, age., s. 9; B. Atalay, agm., s. 112, 80. madde. Ancak, Kun, kelimenin “ürkendi” anlamında olduğunu açıklamaktadır. T.H. Kun, “Philologica I.”, s. 26, 80. madde. Fazılov da, “titremek” anlamını vermektedir. bk. Fazılov, age., s. 98. bk. Biz, Atalay’ın verdiği anlamı kabul etmekteyiz.

¹⁴⁵ Bu kelimenin üzerinde /دی/ gibi bir yazı bulunmaktadır. Kun, kelimenin anlamının *i-, iv ?* “öne al” olduğunu söylemektedir. bk. T.H. Kun, “Philologica I.”, s. 26, 81. madde. Atalay ise, Kun’un tahmini kabul etmemektedir. bk. B. Atalay, age., s. 112, 81. madde.

¹⁴⁶ Bu fiil, müellif tarafından yanlışlıkla *önüngüdi* şeklinde yazılmıştır. Fiilin sonunda kalınlık işareti olmasına rağmen fiilin içinde yer alan ön damak ünsüzü /k/ den dolayı fiili ince sıralı okuduk. Ayrıca, sayfa kenarında *şırınsıdı* fiili vardır. Atalay, bu fiili *önğüdi* olarak okuyup “yüzünü buruşturdu” anlamını vermiştir. bk. B. Atalay, age., s. 9. Kun ise, bu fiilin “sert davranmak, sert yüz” anlamına geldiğini yazmıştır. bk. T.H. Kun, “Philologica I.”, s. 27, 82. madde. “Philologica II.”, s. 447, 82. madde. Fazılov ise, bu kelimeye “surat asmak, kaşlar çatmak.” ile anlamını vermiştir. bk. Fazılov, age., s. 98. Biz, Atalay’ın verdiği anlamını kabul etmekteyiz.

¹⁴⁷ Sayfa kenarında *tüzeldi* kelimesi de vardır.

¹⁴⁸ Kun, bu kelimeyi de *oñdı* şeklinde okuyarak Kıpçak diyalektinde bu şekilde geçtiğini de söylemektedir. bk. T.H. Kun, “Philologica I.”, s. 27, 83. madde. “Philologica II.”, s. 447, 83. madde. Atalay ise, bu fiili DLT’de *öñ-* şeklinde geçtiği gibi *öñ-* olarak okumuştur. bk. B. Atalay, “Ettühfet-üz-zekiyye” Çevirmesi’nin Tenkidi Dolayısıyla” s. 113, 83. madde. Fiilin sonunda kalınlık işareti var. Bu durumda fiili, *oñdı* okumak gerekiyor. Fazılov ise, *öñdi* şeklinde okumuştur. bk. Fazılov, age, s. 98. Ancak, DLT’de *oñ* “sağ” kelimesi yazılmaktadır. bk. DLT, I, 41-5, 72-14, Kİ’de, *oñ* “sağ taraf, müstakim” anlamları mevcuttur. Buna göre, biz bu kelimeyi *oñladı* olarak okunması gerektiğini düşünmekteyiz. (GT) Atalay; ayrıca sayfa kenarındaki kelimeyi, *toğrıldı* şeklinde okumuştur. bk. B. Atalay, age, s. 9, 40. dipnot. Kun ise, *toğrul-* şeklinde okunması gerektiğini söylemektedir. bk. T.H. Kun, “Philologica I.” s. 27, 84. madde. Atalay, kelimenin bu şekilde okunmasını kabul etmemektedir. bk. B. Atalay, “Ettühfet-üz-zekiyye” Çevirmesi’nin Tenkidi Dolayısıyla”, s. 113, 83. madde. Ancak, diğer Kıpçak eserlerinde; Kİ. 64 ve CC. 74,8 eserlerinde *toğru* şeklinde yazılmaktadır. Buna göre, biz kelimenin *toğrıldı* olarak okunması gerektiği kanaatindeyiz. (GT)

¹⁴⁹ Sayfa kenarında *ķayıktı* kelimesi iki hareke ile yazıldığına göre, *ķayıktı* şeklinde okunabilir. Bu kelimenin ikinci okunuşu, Atalay tarafından yazılmamıştır. *ķayıktı* kelimesinin anlamı, Atalay tarafından “kayırdı, iltifat etti” olarak zikredilmektedir. Kun ise, kelimeye “temayül göstermek” anlamını vermektedir. bk. T.H. Kun, “Philologica I.”, s. 28, 86. madde. Atalay dizinde, *ķayırladı* kelimesine “kayırdı, iltifat etti” anlamını vermiştir. Kun ise, anlama ilâveten “mukayyet olmak, bir işi birisi için fayda verecek şekilde yapmak” anlamlarını da vermiştir. bk. T.H. Kun, “Philologica I.”, s.

احتك	<i>sürtüdi</i> ¹⁵⁰
انحك	<i>sürtündi</i>
اتكا ¹⁵¹	<i>söykendi</i>
اتكى ¹⁵²	<i>tayandı</i>
استمر	<i>toktıadı</i> ¹⁵³
سوى ¹⁵⁴	<i>tüzdi</i> ¹⁵⁵
افلح	<i>yalşıdı, ¹⁵⁶oıdı^(s) ¹⁵⁷</i>
أوصى	<i>asmarladı</i>
أوفى	<i>ötedi</i>
أسلف	<i>borş¹⁵⁸ bérđi¹⁵⁹</i>

27, 85. madde. Arapça sözlüklerde, bu kelimenin hem “iltifat etmek“ hem de “temayül göstermek” anlamı bulunmaktadır. (GT)

¹⁵⁰ Atalay, bu kelimeye “kaşıdı, sürttü” anlamı vermiştir. bk. B. Atalay, age., s. 9. Ancak Kun bu fiilin, geçişsiz olduğunu söylemiştir. bk. T.H. Kun, “Philologica I.”, s. 28, 88. madde. “Pilologica II.”, s. 448. 88. madde. Atalay ise, bu fiilin bazen geçişli bazen de geçişsiz olduğunu açıklamaktadır. bk. B. Atalay, agm., s. 113, 87. madde. Ancak, Arapçada احتك “sürtüdi” kelimesi geçişsiz bir fiildir, verildiği anlam da bunu ispat eder. انحك “sürtündi” fiili ise, geçişli bir fiildir. İki fiil aynı anlamda olsaydı, müellif aynı şekilde yazıp ayrı bir şekilde yazmazdı. (GT)

¹⁵¹ Bu kelime sayfa kenarında yazılmaktadır.

¹⁵² Kelimenin altında استمد kelimesi de yazılmaktadır.

¹⁵³ Müellif, استمر “devam etti” kelimesi yanlış yazmıştır. Bu fiili تسمر şeklinde olmalıdır. (GT) Bu fiile Atalay, “sabit kıldı, sabit oldu” anlamlarını vermiştir. bk. B. Atalay, age., s. 10. Kun, “destekleyen” anlamında olması gerektiğini söylemiştir. bk. T.H. Kun, “Pilologica I.”, s. 28, 90. Fazılov ise, “sabit oldu, harekesiz durdu” anlamını tercih etmiştir. bk. Fazılov, age., s. 99.

¹⁵⁴ Bu kelime, satır arasında yazılmaktadır. Biz onu sıraya aldık.

¹⁵⁵ Bu fiil, Atalay tarafından *tüzdi* olarak okunmuştur. bk. B. Atalay, age., s. 11. Kun ise, bu fiili *töz-* şeklinde okumuştur. bk. T.H. Kun, “Philologica I.”, s. 28, 92. madde. “Philologica II.”, s. 450, 92. madde. Ayrıca Kun, Kazakçada, Çağataycada, Kumancada *töz-* olduğunu ifade etmiştir. Atalay, CC ve Kİ eserlerinde *tüz-* şeklinde olduğunu delil göstermiştir. bk. B. Atalay, “Ettühfet-üz-Zekiyye” Çevirmesi’nin Tenkidi Dolayısıyla”, s. 114, 92. madde. Fazılov da, *tüzdi* olarak okumuştur. bk. Fazılov, age., s. 99. Biz, bu kelimeyi *tüz-* şekli ile okuduk. (GT)

¹⁵⁶ Bu kelime, Kun tarafından *yalçıdı* şeklinde okunup kelimeye “başarmak” anlamını vermektedir. bk. T.H. Kun, “Philologica I.”, s. 29, 93. madde. “Philologica II.”, s. 450, 93. madde. Atalay ise, bu kelimeyi, /ş/ ile yazıldığı için *yalşın* şeklinde okumaktadır. bk. B. Atalay, agm., s. 115, 93 dipnot. Biz, Atalay’a uyarak /ş/ ile okuduk. /ş/ bk. Giriş, s. 17. (GT)

¹⁵⁷ Kun, bu kelimeye *avoir du succès* “başardı” anlamı vermiştir. Atalay ise, bu kelimenin Türkçede ve Arapça sözlüklerinde “fevz, necat, zafer” anlamında olduğunu ve “başarmak” anlamı ikinci ve üçüncü derecedeki anlamlardır. bk. B. Atalay, “Ettühfet-üz-zekiyye” Çevirmesi’nin Tenkidi Dolayısıyla”, s. 115, 94. madde. Biz, bu kelime için Atalay’ın verdiği anlamı kabul etmekteyiz. (GT)

¹⁵⁸ Bu kelime, Kun tarafından *borş* olarak okunması gerektiği söylenmektedir. bk. T.H. Kun, “Philologica I.”, s. 29, 95. madde. Atalay ise, bu kelime /ş/ ile yazmış çünkü Türk diyaleğine çok yakın olan Kıpçakçada da özellikle /چ/ ve /ش/ olmaktadır. bk. B. Atalay, age., s. 115, 95. madde. Biz ise, bu kelimeyi eserde olduğu ve Atalay’ın okuduğu gibi *borş* şeklinde okumaktayız. /ş/ ve /ç/ sesleriyle ilgili bk. Giriş, s. 18-20. (GT)

القى	<i>koştı</i> ¹⁶⁰
احضر	<i>anıkladı</i>
افتكر	<i>aṅdı</i> (§) ¹⁶¹
اذن	<i>maṅladı</i> ¹⁶²
اعطى	<i>bêrdi</i> (ممال مرقق) ¹⁶³
اندما	<i>kanandı</i>
دمي	<i>kanadı</i> ¹⁶³
(6.a)	
انفجر	<i>şıtındı</i> ¹⁶⁴
افسد	<i>azdırdı</i> ¹⁶⁵
اختشى و خاف	<i>koruḳtı</i>
انصدم و انضرب	<i>toḳundı</i> ¹⁶⁶

¹⁵⁹ Bu kelime, Atalay tarafından *bêrdi* şeklinde yazılmaktadır. Kun, bu kelimenin *ber-* olarak yazılmasının gerektiğini söylemektedir. “Philologica I.”, s. 29, 95. madde. “Philologica II.”, s. 450-451, 95. madde. Ancak Atalay, kelimenin kapalı /é/ yazılmasını gerektiğini ve Türkçede kapalı /é/ sesi olduğunu açıklamaktadır. bk. B. Atalay, agm., s. 115, 95. madde. Burada, Atalay’ın görüşünü kabul etmekteyiz. Çünkü müellif, kelimenin üzerinde zaman zaman ممال مرقق “kapalı /é/” ifadesi yazmıştır. Buna göre, sonraki kelimeleri hep *bêrdi* olarak okuduk. /é/ ile ilgili bk. Giriş, s. 17.(GT)

¹⁶⁰ Bu kelime, Atalay tarafından önce yanlışlıkla *koştı* “koştı, attı” olarak okunmuştur. bk. B. Atalay, age, s. 10. (düzeltmelerde: *koştı*) Kun, kelimenin anlamının “koştı, attı” değil “emr et-, tebliğ et-” olduğunu ifade etmiştir. Fazılov ise bu kelimeye, “birleştirmek, karşılamak” anlamlarını vermiştir. bk. Fazılov, age, s. 99. Arapça sözlüklerde “emr et-” anlamına gelmektedir. Sayfa kenarında قرن “birleşti, karşılaştı” kelimesi de vardır. Bizce, müellif القى kelimesine hem “birleşti, karşılaştı” hem de “emr et-” anlamı vermiştir. (GT)

¹⁶¹ Sayfa kenarında *Türkmenler tarafından üşredi* ibaresi görülmektedir. Atalay, bu kelimenin *ongdı*’dan çok *aṅdı*’ya yakın olduğunu söylemektedir. bk. B. Atalay, age., s.10, 44. dipnot. DIT’de bu kelimenin anlamı “hatırlamak” tır. bk. DLT, I, 228-21, I, 228- 18. Kun, bu fiili *äşrâ-* şeklinde okumuştur. bk. T.H. Kun “Philologica I.”, s. 28, 91. madde. Fazılov ise, *uşradı* şeklinde yazmıştır. bk. Fazılov, age., s. 99.

¹⁶² Atalay, bu kelimeye “bağırdı, ezan okudu” anlamını vermiştir. bk. B. Atalay, age, s. 10. Kun, kelimenin Atalay tarafından anlamının tam bir şekilde verilmediğini, اذن fiilinin mânasının *appeler à la prière* “namaza çağır-” olduğunu ve kelimenin Kıpçak diyalektiğinde geçen karşılıklarının da ancak “ezan okuma” mânasında olması gerektiğini söylemiştir. Fakat Atalay, kelimenin Uygur ve Çağatay diyaleklerinde “bağırmak” anlamında olduğunu açıklamaktadır. bk. B. Atalay, “Ettühfet-üz-zekiyye” Çevirmesi’nin Tenkidi Dolayısıyla”, s. 116, 99.madde. Fazılov ise, bu kelimeye “namaza çağırdı” anlamını vermiştir. bk. Fazılov, age., s. 99. Biz ise, Atalay’ın verdiği anlamı doğru bulmaktayız.. (GT)

¹⁶³ Bu kelimeler sayfa kenarına yazılmıştır. Biz, onu sıraya aldık.

¹⁶⁴ Sayfa kenarında *deşildi* kelimesi yazılmaktadır.

¹⁶⁵ Bu kelimenin üzerinde “azdırdı” anlamına gelen *arżıttı* kelimesi vardır. Aynı yerde ve aynı anlamda اضرر “zarar vermek” kelimesi görülmektedir.

و اندق	
اطفا	<i>söwündürdi</i>
اوقد	<i>yandırdı</i>
اشرق	<i>doğdı</i> ¹⁶⁷
ابهت	<i>kaça kaldırdı</i> ¹⁶⁸
اصلح و عدل	<i>tüzetti</i>
و سوی	
انتبه	<i>uyandı</i> ^(s)
انبه	<i>uyattı</i>
احتلم	<i>tüş kördi</i> ¹⁶⁹
اغتسل	<i>şu koyundı</i> ¹⁷⁰
اشدد ¹⁷¹	<i>berkdi</i>
انحشر	<i>şızaldı</i> ^(s) ¹⁷²

¹⁶⁶ Bu kelimenin üzerindeki anlamı; (duvar ve duvarlara benzer şeylere çarpmak, bunun için *toğundı* fiili de kullanır) bir ibare vardır

¹⁶⁷ Satır arasında gök, ay, yıldız kelimelerinin Arapçası yazılmıştır. Bundan *doğdı* fiilinin güneş, ay ve yıldız için kullanıldığı anlaşılıyor.

¹⁶⁸ Sayfa kenarında *bayılttı* kelimesi görülmektedir.

¹⁶⁹ Atalay, bu kelimeye “düş azmak” anlamını vermiştir. bk. B. Atalay, age., s. 10. Ancak Kun, kelimenin anlamının “rüya görmek” olduğunu söylemiştir. bk. T.H. Kun, “Philologica I.”, s. 30, 102. madde. Atalay, Kun’un bu görüşüne karşı, bu kelimenin hem “düş azmak” hem de “düş görmek” anlamında olduğunu ifade etmiştir. bk. B. Atalay, “Ettühfet-üz-zekiyye” Çevirmesi’nin Tenkidi Dolayısıyla”, s. 117, 102. madde. Fazılov ise, bu kelimeye “rüya gördü” anlamı vermiştir. Fazılov, age, s. 100. Burada, Atalay’ın verdiği anlamını kabul etmekteyiz. (GT)

¹⁷⁰ Kun, Kaşgarlı sözlüğündeki سقندي kelimesini esas alarak bu kelimenin *suqundı* şeklinde bitişik yazılması gerektiğini söylemektedir. bk. T. H.Kun, “Philologica I.”, s. 30, 103. madde. “Philologica II.”, s. 453, 103. madde. Ancak, Atalay tarafından, bu kelime asıl metinde açık bir şekilde صوتیوندى şeklinde yazılmaktadır. Bunun yanı sıra bu kelimenin, Kaşgarlı sözlüğünde iki hareke ile yazıldığına göre şüpheli bir kelime olduğunu söylemektedir. bk. B. Atalay, “Ettühfet-üz-Zekiyye” Çevirmesi’nin Tenkidi Dolayısıyla”, s. 117, 103. madde. Ayrıca, sayfa kenarında *yundı* kelimesi vardır. Fazılov ise, bu kelimenin “gusul abdesti aldı, yıkandı” anlamında olduğunu söylemiştir. bk. Fazılov, age., s. 100. Biz ise, bu kelimeye “yıkandı” anlamını vererek *şu koyundı* şeklinde okuyoruz. (GT)

¹⁷¹ Bu kelimenin altında *kaıtdı* kelimesi yazılmaktadır. Kun, قطدي kelimesinin, Atalay tarafından yanlış okunmasıyla beraber bu kelimenin doğru okunuşunun *qat-* olması gerektiğini söylemektedir. bk. T.H. Kun, “Philologica I.”, s. 30, 104. madde. “Philologica II.”, s. 454, 104. madde. Ayrıca, Atalay, bu kelimenin altında esre bulunduğu için *katıdı* şeklinde okumuştur. bk. B. Atalay, agm., s. 118, 104. madde.

¹⁷² Kun, *sızladı* kelimesinin Türkçe kökenli olup olmadığını bilmediğini, dolayısıyla Atalay’ın verdiği “inceldi” anlamının müphem olduğunu söylemiştir. bk. T. H.Kun, “Philologica I.”, s. 30, 105. madde. Atalay ise, buna karşılık DLT’de *sızal-* şeklinde dönüşlü olarak geçtiğini, bu yüzden

اغتاظ ¹⁷³	<i>yekirdi</i> ¹⁷⁴ , <i>kağtı da denir</i> .
انبعج	<i>yimrildi</i> ^{(s)175}
انخرق	<i>yurındı</i> ^(s)
انكسر	<i>şındı</i>
انقص ¹⁷⁶	<i>kertindi</i> ¹⁷⁷
انمط	<i>şorundı</i> ¹⁷⁸
انفرق	<i>ayrındı</i>
استحا	<i>uyaldı</i> ^(s) , <i>utandı</i>
اشتك ¹⁷⁹	<i>tişikti</i> ¹⁷⁹
انشبك	<i>ilindi</i> ¹⁸⁰

anlamının da “incelmek” olduğunu ifade etmiştir. B. Atalay, agm., s. 118. 105. madde. Ancak, Kun, *sızaldı* kelimesinin müphemler arasına koymuştur. bk. T.H. Kun, “Philologica II.”, s. 454, 105. madde. Fazılov, bu kelimeye “takılmış olan ve eklenmiş olan” anlamını vermiştir. bk. Fazılov, age., s. 100. Arapça sözlükte, bu kelimenin anlamı “toplandı”dır. Biz ise, bu kelimeye “bir araya gelmek, bir yerde toplanmak” anlamı vermekteyiz. (GT)

¹⁷³ Sayfa kenarında غضب *kağdı* “kızdı” kelimeleri de görülmektedir. (GT) غضب kelimesi, Atalay tarafından da yazılmaktadır.

¹⁷⁴ Bu kelime, Atalay tarafından *yağırdı* şeklinde yanlış okunmuştur. bk. B. Atalay, age, s. 10. Kun ise, bu kelimeyi de *yenkirdi* şeklinde okumuştur. Çünkü, Kıpçak diyalektlerinde bu şekilde geçtiğini açıklamaktadır. bk. T.H. Kun, “Philologica I.”, s. 31, 106. madde. Atalay ise, bu kelimenin okunuşu kabul etmektedir. bk. B. Atalay, “agm., s. 118, 106. madde. Budan başka sayfa kenarında *kağdı* kelimesi de yazılmaktadır.

¹⁷⁵ Atalay, bu kelimeye “yarıladı, ayrıldı” anlamlarını vermiştir. Kun ise, Atalay’ın , bu kelimesinin anlamını tam olarak vermemiştir. Ona göre, bu kelimenin anlamı “ketsidir . Fazılov ise, bu kelimeye “kertik, kesik aç-, kırıl- ve ayrıl-” anlamları vermiştir. bk. Fazılov, age., s. 100. burada, Atalay’ın verdiği anlamı doğru bulmaktayız. (GT)

¹⁷⁶ Sayfa kenarında ve bu kelimenin yanında *uwanzı* kelimesi görülmektedir.

¹⁷⁷ Bu kelimenin altında انحر kelimesi görülmektedir. Atalay, bu kelimeye “kertildi” anlamı vermektedir. bk. B. Atalay, “Ettühfet-üz-zekiyye” Çevirmesi’nin Tenkidi Dolayısıyla”, s. 32. 110. madde. Kun, bu kelimeye “kesti, yontmak” anlamı vermektedir. bk. T.H. Kun, “Philologica I.”, s. 31, 110. madde. Biz ise, Atalay’ın verdiği anlamı tercih etmekteyiz.

¹⁷⁸ Kun, bu kelime Türkçe karşılıkları bulununcaya kadar müphemler arasına koymaktadır. bk. T.H. Kun, “Philologica I.”, s. 32, 110. madde. Atalay ise, Kun’nun iddiasını kabul etmemekle beraber bu kelimenin , Arapçada anlamı belli olduğunu ve Türkçe karşılıklarının da mâlum olduğunu söyleyip انمط kelimesine Kamus tercümesi “çekip, sündürmek” anlamı olduğunu açıklamaktadır. bk. B. Atalay, agm., s. 119, 110. madde. Bu kelimenin altında ve satır arasında *sündi* kelimesi vardır. Fazılov ise, bu kelimeye “genişledi” anlamını vermişti. bk. Fazılov, age, s. 100. Biz ise, Atalay’ın verdiği anlamı doğru bulmaktayız.

¹⁷⁹ Atalay, *tişikti* fiiline “şek etti, işkillendi” anlamlarını vermiştir. bk. B. Atalay, age., s. 11. Ancak, Kun, bu kelime halledilmemiş kelimelerin arasında zikretmiştir. bk. T.H. Kun, “Philologica I.”, s.3 2, 113. madde. “Philologica II.”, s. 456, 113. Fazılov, bu kelimenin anlamını “şüphelendi” olarak söylemiştir. bk. Fazılov, age., s. 100. Biz de, bu kelimeye “şüphelendi” anlamını vermekteyiz.

اوتر	<i>kurdı</i> ¹⁸¹
اخطا و تاه	<i>azdı</i> (§)
ادرك و لحق	<i>yetişti</i>
اعتق	<i>azaştı</i>
افنا	<i>kırdı</i> ¹⁸²
استكن ¹⁸³	<i>oşuldı</i> (§)
(6. b)	
اندمل ¹⁸⁴	
انعل	<i>yyıklendi</i> ¹⁸⁵
انسَم	<i>awulandı</i>
أرى	<i>körsetti, körkezdi</i> ¹⁸⁶
ابتدا و أنشا	<i>başladı</i>
ارتعد	<i>titredi, kaldıradı</i> ¹⁸⁷

¹⁸⁰ Kun, bu kelimeye “kırdı, gücendi” anlamlarını vermiştir. bk. T.H. Kun, “Philologica I.”, s. 32, 114. madde. Atalay ise, kelime “birbirine girdi, karıştı” anlamında açıklamıştır. bk. B. Atalay, “Ettühfet-üz-zekiyye” Çevirmesi’nin Tenkidi Dolayısıyla”, s. 120, 114. madde. Fazılov ise, “yapıştı” anlamını zikretmiştir. bk. Fazılov, age., s. 100. Biz ise, Arapça sözlüklere göre, Atalay’ın verdiği anlamların doğru olduğunu düşünmekteyiz.

¹⁸¹ Kun, *kurdı* kelimesine Atalay’ın verdiği “kurdi” kelimesini kabul etmemiştir. Ona göre, bu kelimenin anlamı “yaya veterini bağladı”dır. bk. T.H. Kun, “Philologica I.”, s.32, 115. madde. Atalay ise, Kun’un bu yorumunun gereksiz olduğunu söylemiştir. bk. B. Atalay, agm., s. 121, 115. madde. Ayrıca, sayfa kenarında *kırşledi* kelimesi vardır. Atalay, bu kelimeyi *kirişledi* olarak yanlış okumuştur. (GT) Kun, bu kelimenin okunuşunu ve anlamını Atalay’ın yanlış verdiğini dile getirmiştir. Kun, kelimeyi *kırşledi* olarak okumuştur. bk. T.H. Kun, “Philologica I.”, s. 33, 116. madde. Atalay ise, Kun’un iddiasının yersiz ve gereksiz olduğunu söylemektedir. bk. B. Atalay, agm., s. 121. 117. madde.

¹⁸² Bu kelimenin altında *tüketti* kelimesi yazılmaktadır. Aynı yerde aynı anlamda, “kimirciler” için kullanılan *قرض* fiili görülmektedir. Atalay, bu kelimeyi yazmamıştır. (GT)

¹⁸³ *استكن* kelimesinin altında aynı anlamına gelen *انصلح* kelimesi de vardır.

¹⁸⁴ Buradaki kelimeler okunmamaktadır, bazı silintiler vardır. Ama yanındaki kelimelerin (yara kapandı) anlamına geldiğini belirtiyor.

¹⁸⁵ Bu kelime, Atalay tarafından *yıglendi* şeklinde okunmuştur. Kun, ise bu *yyıkländi* olarak okumuştur. bk. T.H. Kun, “Philologica I.”, s. 33, 120. madde. Atalay, bu kelime DLT’te *ilken* şeklinde bulunduğu dayanarak Kunun okuyuşunu kabul etmemektedir. bk. B. Atalay, “Ettühfet-üz-zekiyye” Çevirmesi’nin Tenkidi Dolayısıyla”, s. 121, 120. madde. Fazılov, *yıglendi* “hastalandı” olarak okumuştur. bk. Fazılov, age, s. 101. Eserde yazıldığına göre bu kelime, Kun tarafından doğru şekli ile okunmuştur.

¹⁸⁶ Sayfa kenarında (*ikinci /k / ötreli*) bir ibare vardır. Bu ibareden bu kelimeye *körküzdü* denildiği anlaşılmaktadır.

¹⁸⁷ Atalay, Bu kelimeye “kalkıdı” anlamını vermiştir. Kun, *kalkıdı* değil “şalkaladı” anlamında olduğunu söylemiştir. bk. T.H. Kun, “Philologica I.”, s. 33, 122. madde. Atalay da, Kun’un görüşünü

انتفض	<i>silkindi</i>
انزعج	<i>tırıldadı</i> ¹⁸⁸
لقى	<i>kawuştı</i>
انهز	<i>ırğandı</i>
أحب	<i>söydi</i>
اعجب	<i>beyendi</i> , ¹⁸⁹ <i>begendi</i> ¹⁹⁰ de denir.
انقطع	<i>üzündi</i> ^(مرقق) , <i>kesindi</i>
انسلت و انملص	<i>şovurundi</i> ¹⁹¹
انكر	<i>şandı</i>
انضم	<i>yıyındı</i>
اتسع	<i>yayındı, keşildi</i>
انتفش	<i>kabardı</i>
اندار	<i>aylandı</i> ¹⁹²

kabul etmiştir. bk. B. Atalay, *age*, s. 121, 122. madde. Fazılov ise, kelimenin anlamının “titremek” olduğunu söylemiştir. bk. Fazılov, *age.*, s. 101. Biz de, bu kelimeye “titredi” anlamı vermekteyiz. (GT)

¹⁸⁸ Kelimenin altında انخفق “kararsız oldu” ibaresi bulunmaktadır. (GT) Kun, kelimeye “çırpılıp durmak” anlamını vermiştir. bk. T.H. Kun, “Philologica I.”, s.34, 123. madde. Atalay ise, “kararsız oldu, kararsızlaştı” anlamlarını zikretmiştir. bk. B. Atalay, *agm.*, s. 121, 123. madde. Fazılov, “rahatsız ol-, titre-” anlamlarını tercih etmiştir. bk. Fazılov, *age.*, s. 101. Ancak, Arapça sözlüklerinde kelimenin anlamı “rahatsız oldu” dur. Dolayısıyla, Atalay’ın verdiği anlamı yanlış bulmaktayız.

¹⁸⁹ Kun, Atalay’ın okuduğu *bayandı* şeklini kabul etmeyip *bâyandı* olarak okumuştur. bk. T.H. Kun, “Philologica I.”, s. 34, 126. “Philologica II.”, s. 458. 126. madde. Atalay *bayandı* şeklinde okuduğunu şöyle açıklamıştır; 1. Bu fiilin aslı “bay-”dır. 2. Metindeki yazılış tarzına göre yazılmıştır. bk. B. Atalay, *agm.*, s. 122, 126-127. madde. Fazılov ise, bu kelimeyi *beyendi* olarak okumuştur. bk. Fazılov, *age*, s. 34. 127. madde. Biz ise, Kun’un okuduğu gibi *beyendi* olarak okuduk. (GT)

¹⁹⁰ Atalay, bu kelimeyi *begendi* şeklinde okumuştur. bk. B. Atalay, *age*, s. 11. Fazılov ise, bu kelimeyi *bekendi* şeklinde okumuştur. bk. Fazılov, *age*, s. 101. Biz ise, Atalay’ın okuduğu gibi *begendi* olarak okuduk. (GT)

¹⁹¹ Atalay, kelimeyi *sovurundi* olarak okumuştur. bk. B. Atalay, *age.*, s. 11. Ancak Kun, kelimenin okunuşunun *suvurundi* şeklinde olması gerektiğini açıklamıştır. bk. T.H. Kun, “Philologica I.”, s.34. 128. madde. Atalay, buna karşılık kelimenin DLT, Uygur, Osmanlı, Azeri ve diğer diyaleklerde *sor-* olarak geçmekte olduğu şeklinde cevap vermektedir. bk. B. Atalay, “Ettühfet-üz-zekiyye” Çevirmesi’nin Tenkidi Dolayısıyla”, s. 122, 128-129. madde. Ayrıca, fiilin eş anlamı olarak eserin kenarında kaydedilen *suvurul* “kaçmak” kelimesinin Atalay çevirisinde bulunmadığını belirtmiştir. bk. T.H. Kun, “Philologica I.”, s. 34, 129. madde. Atalay ise, bu ihmali itiraf etmekle beraber, “sıyrıldı” anlamını vermekle kaydedilen kelimeyi göstermiş olduğunu söylemiştir. bk. B. Atalay, “Ettühfet-üz-zekiyye” Çevirmesi’nin Tenkidi Dolayısıyla”, s. 122, 129. madde. Fazılov ise, *şovurundi* şeklinde okumuştur. bk. Fazılov, *age.*, s. 101. Biz ise, bu kelimeyi Atalay’ın ve Fazılov’un okuduğu gibi /o/ ile okuduk. Ayrıca, sayfa kenarında /n / yerine /l / ibaresiyle birlikte *şıyrıldı* fiili yer almaktadır.

اجتر	<i>küwşendi</i> ¹⁹³
ادعي	<i>zawladi</i> ¹⁹⁴
انشرح	<i>hoş kördi</i>
احمر	<i>tutuqtı</i> ¹⁹⁵
انهضم	<i>sindi</i>
اروح	<i>tınıştı</i> ¹⁹⁶
اظلم	<i>qaranğıdı</i>
اختلط ¹⁹⁷	<i>qarıdı,</i> ¹⁹⁸ <i>qatıldı</i>
انحدب	<i>bügreydi</i> ¹⁹⁹
(7. a)	
اخرب	<i>bozdı</i>
انقلا	<i>qowurundı</i> ²⁰⁰
انشوی	<i>şışlendi</i> ²⁰¹
انقلب	<i>şewrendi</i> ²⁰²

¹⁹² Atalay, Bu kelimeye “çerçevelendi” anlamını vermiştir. bk. B. Atalay, “Ettühfet-üz-zekiyye” Çevirmesi’nin Tenkidi Dolayısıyla”, 123, 131. madde. Kun, bu kelimenin “çevirmek, dönmek” anlamında olduğunu söylemektedir. bk. T.H. Kun, “Philologica I.”, 35, 131. madde. Ayrıca, sayfa kenarında اندار ve karşılığı olarak *dergindi* kelimeleri yazılmaktadır. Atalay, bu kelimeyi *degrindi* şeklinde yazmış; ancak, bu şekil metindeki yazılışa uygun değildir. Dolayısıyla biz, Kun’un verdiği anlamı kabul etmekteyiz. (GT)

¹⁹³ Bu kelime, Atalay tarafından *kevşendi* olarak okunmuştur. Biz, metne göre *küwşendi* şeklinde okuduk. (GT) bk. B. Atalay, age., s. 12.

¹⁹⁴ Bu kelime, Atalay tarafından *savladi* şeklinde okunmuştur. Kun ise, *davladı* olarak okumuştur. bk. T.H. Kun, “Philologica I.”, s. 35, 134. madde. Biz, metne uyarak *zawladi* şeklinde okuduk. (GT) bk. B. Atalay, age, s. 12.

¹⁹⁵ Bu kelimenin üzerindeki açıklamadan bu fiilin; güneş etkisiyle ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

¹⁹⁶ Sayfa kenarında “güzel koktu” anlamına gelen *yıydi* fiili vardır. Müellif burada ارووح kelimesinde iki anlamı bir arada vermiştir. (GT) Bu kelimeyi, Atalay okumamıştır.

¹⁹⁷ Bu kelimenin yanında *qarıldı* kelimesi görülmektedir.

¹⁹⁸ Bu kelimenin altında “yaşlandı” anlamına شاخ kelimesi vardır. (GT) Bu kelimeyi, Atalay yazmamıştır. Bundan anlıyoruz ki *qırdı* fiili hem “karıştı” hem de “yaşlandı” anlamındadır.

¹⁹⁹ Atalay, bu kelimeyi *bükreydi* olarak yazmıştır. bk. B. Atalay, age, s. 12. Bunun yanı sıra sayfa kenarında *bükürüldi* fiili yazılmaktadır.

²⁰⁰ Bu kelimenin yazılışı yanlıştır. انقلی “kızarttı” şeklinde olması gerekir. Bundan başka sayfa kenarında *qawruldu* ve *qawrundi* kelimeleri yer almaktadır.

²⁰¹ Sayfa kenarında *süklündi* fiili bulunmaktadır.

²⁰² Sayfa kenarında *aqtarandı* fiili görülmektedir. Bu kelimeyi, diğer Kıpçak eserlerinde; *çövür-*, CC. 76. *çewür-*, DLT. II, 82-12, 82-6 olarak yazılmıştır. Ancak, eserin 15.b sayfasında bu fiil جاوروندى , جاوروندى hem /ş/ hem de /ç/ ile yazılmıştır. Atalay da, bu kelimeyi şاوروندى *şewrendi* şeklinde okuyup

افرخ	<i>balaladı</i>
انذاق	<i>taşandı</i> ²⁰³
استوى	<i>biçti</i> ²⁰⁴

/ب/ HARFİ İLE BAşLAYANLAR

İSİMLER:

بصير	<i>başkan</i> ²⁰⁵
باقي	<i>kaşgan</i>
بكر	<i>şız</i>
بكاره	<i>şızlık</i>
باع	<i>şulaş</i>
بطن	<i>şarın</i>
بضر ²⁰⁶	<i>şılaş</i>
برطيل	<i>şarın</i> ²⁰⁷
بو	<i>şalu</i> ²⁰⁸
بركه	<i>şuş</i>

şevrendi şeklinde yazmıştır. bk. B. Atalay, age., s. 12. r. Biz de, metne uygun ve Atala'ya katılarak bu fiili /ř/ ile *şöwrendi* olarak okuduk. /ř/ ve /ç/ sesiyle ilgili bk. giriş, s. 18-120.

²⁰³ Sayfa kenarında *taşandı* kelimesi bulunmaktadır. Ayrıca, bu kelime iki hareke ile yazıldığına göre, *taşındı* olarak da okunur. İki hareke ile yazılmış kelimeler için bk. Giriş, s. 27-29. Atalay da, *tatandı* olarak okumaktadır. bk. B. Atalay, age., s. 12.

²⁰⁴ Bu kelime, sayfa kenarında bulunmaktadır. Biz onu sıraya koyduk. Diğer Kıpçak eserlerinde; *biş-*, BM. 85r, *biş-*, KK. 20b, *biş-*, Kİ. 32, *biş-*, CC. 101, 21, *büşür-*, TA.13. şeklinde yazılmaktadır. Atalay, bu kelimeyi /p/ ile okumaktadır. bk. B. Atalay, age, s. 12. Kun ise /b/ ile yazılması gerektiğini yazmaktadır. Biz, diğer eserlere göre, /b/ ile gösterdik. /b/ ve /p/ sesiyle ilgili bk. Giriş, s. 17, 22. Bundan başka Atalay, bu kelimenin Arapçasını انشوى olarak okuyup, bu kelimeye "pişti" anlamını vermektedir. bk. B. Atalay, age., s. 12. Kun ise, Atalay'ın okuduğu انشوى kelimesinin "pişti" değil "pişirdi" anlamında olduğunu ifade edip, bu kelimeyi, استوى olarak okuyup, bu kelimeye "pişti" anlamını vermektedir. bk. T.H. Kun, "Philologica I.", s. 464. 141. madde. Biz bu kelime hakkında, Kun'un verdiği yorumu doğru bulmaktayız. (GT)

²⁰⁵ Kelimenin üstünde aynı anlama gelen الباصر kelimesi vardır.

²⁰⁶ Müellif, bu kelimeyi metin içinde yanlış yazmıştır; fakat, yanlış olduğunu farkedip sayfa kenarında doğrusunu بظر kelimesi yazmıştır. (GT); ancak, بظر "cliterus" kelimesi, Atalay tarafından okunmamıştır.

²⁰⁷ Atalay, bu kelimelerin Türkçede "bilendez taşı, demir külünk, varyoz" ve "rüşvet" anlamlarına geldiğini, burada ise hangi anlamın kastedildiğini anlayamadığını ifade etmiştir. bk. B. Atalay, age., s. 12. Ayrıca, *Esäs 'ül-Belâgat* sözlüğünde bu kelime Atalay'ın verdiği anlamlar da yazılmaktadır.

²⁰⁸ Bu kelimenin yanında *güde* gibi bir kelime yazılmıştır.

بعض	<i>birer</i> ²⁰⁹
بزاق	<i>tükürük</i>
بول	<i>sidik, sigek</i> ²¹⁰
بطى	<i>keçrek</i>
بخيل ²¹¹	<i>kırganş</i>
بهلوان	<i>canbaz</i>
بليد و المغفل	<i>muş</i>
بهلول	<i>apdal</i>
بلط	<i>şaya</i>
بارده	<i>üşemek</i> ²¹²
بروده	<i>sowutmaq</i>
برد و البارد كذلك	<i>sowuq</i>
بدر	<i>ay toln</i>
بنات نعش	<i>yitiker</i>
بريه ²¹³	<i>yaban</i>
بر ²¹⁴	<i>kulatuz</i>
بخش	<i>telik</i> ²¹⁵ , <i>teşik</i> ²¹⁶
بحر	<i>teñiz, 'uman teñiz</i>
بركه	<i>köl</i>
بنر	<i>kuyu</i>

²⁰⁹ Bu kelime Atalay tarafından *biraz* olarak okunmuştur; fakat, bu kelime *biraz* anlamına gelmez. Ayrıca, bu kelimenin Arapçadaki karşılığı olan بعض “bazı, tek” kelimesi yazılmıştır. Buna göre, bu kelime hem yazılışına hem de anlamına göre, *biraz* değil *birer* olmalıdır. بعض “bazı”, kelimesinin Türkçe karşılığı *birer* değil *biraz* olmalıdır. Bu çeviri, müelliften kaynaklanmaktadır. (GT) bk. B. Atalay, age., s. 12.

²¹⁰ Bu kelimeyi Atalay, *sigek* olarak yazmıştır.

²¹¹ Bu kelimenin Türkçe karşılığı *kırganş* “kıskaç” değil “cimri” olmalıdır.

²¹² Sayfa kenarında /ş / ötreli bir ibare vardır. Buna göre, bu kelime *üşümek* de okunabilir.

²¹³ Bu kelimenin Türkçe karşılığına göre, بـ şeklinde yazılması gerekir.

²¹⁴ Sayfa kenarında ve bu kelimenin yanında *kır* kelimesi görülmektedir.

²¹⁵ Satır arasında “yerdeki” anlamında bir ibare vardır. Bundan *tilik* kelimesinin yerdeki delikler için kullanıldığı anlaşılmaktadır.

²¹⁶ Satır arasında ve bu kelimenin üzerinde “başka şeylerdeki” anlamına gelen bir ibare vardır. Bu da, *teşik* kelimesinin başka şeylerdeki delikler için kullanıldığını gösterir.

بوري	<i>çıra</i>
(7.b)	
بنى	<i>şawap</i>
بلطى	<i>sarşaban</i>
بطارخ	<i>oğulduş</i> ²¹⁷
باز	<i>toğan</i>
باشق	<i>ķurđı, ķurđaş</i>
بومه	<i>üğü</i>
بط	<i>ördek</i> ²¹⁸
بلشون	<i>oğaz</i> ²¹⁹
بجاع	<i>ķuřan</i> ²²⁰
بلارج	<i>kelek</i>
بج ²²¹	<i>ķara ķaz, řaladžaz</i>
بيض	<i>yumruřķa</i>
بختي	<i>besrek</i> ²²² , dişisine ise <i>ingen tewe</i> denir. ²²³
بقره	<i>inek, şığır</i>
بقر الوحش	<i>şıym</i> ²²⁴
بهيمه	<i>zuwar</i> ²²⁵
برغالي	<i>şawru</i> ²²⁶

²¹⁷ Sayfanın üst kenarında بذر “tohum” kelimesi yazılmaktadır.

²¹⁸ Bu kelimenin üzerinde (/k/ siz de) anlamında ibaresi vardır. Buna göre, bu kelimeyi *örde* şeklinde de kullanılmıştı. (GT) Atalay, bu ibareyi yazmamıştır.

²¹⁹ Atalay, bu kelimeyi okuyup soru işareti bırakarak “bir çeşit kuş adı” anlamını vermektedir. bk. B. Atalay, age, s. 13. Fazılov ise, “balıkçıl” anlamı vermektedir. bk. Fazılov, age, s. 104. Arap sözlüklerinde bu kelime “balıkçıl” anlamındadır. (GT)

²²⁰ Bu kelime, Atalay tarafından okunup soru işareti ile bırakılarak “bir çeşit kuş adı” anlamı vermektedir. bk. B. Atalay, age., s. 13. Fazılov ise, bu kelimeye “pelikan” anlamı vermektedir. bk. Fazılov, age, s. 104. Arap sözlüklerinde bu kelime “pelikan” anlamındadır. (GT)

²²¹ Bu kelimeyi, Atalay بچ olarak yanlış okumuştur. (GT) bk. B. Atalay, age., s. 13

²²² Sayfa kenarında *birsek* şekli de yazılmaktadır.

²²³ Bu kelimeyi “dişi deve” demektir.

²²⁴ Sayfa kenarında ve bu kelimenin yanında /đ/ ile şeklinde bir ibare vardır. Yani, bu kelime *şığır* şeklinde de mevcuttur.

²²⁵ Satır arasında ve bu kelimenin altında /ř/ harfi görülmektedir. Buna göre, bu kelime *duwar* olarak da okunur.

بغل	<i>kaşır</i>
برغوٹ	<i>bürşe</i> ²²⁷
برغاش	<i>öyez</i> ²²⁸
بق	<i>kanzala</i>
بعوض	<i>süwri şibin</i> ²²⁹
بنات اوي	<i>karşak, şaçal</i>
بلج	<i>yaş kurma</i>
برقوق	<i>kögen, erük</i> ²³⁰
بندق	<i>şetlewük</i>
بطيخ اخضر	<i>karpuz</i> ²³¹ sarısına ve başka renkte ise <i>kowun</i> ²³² denir.
بصل	<i>şoğan</i> ²³³
بزر	<i>urluğ</i> ²³⁴
بقل	<i>tere</i>
برومه	<i>buraw</i> ²³⁵
(8. a)	
بابتوزه	<i>temen</i>
بوق	<i>burğa</i> ²³⁶ <i>kırık</i> ²³⁷

²²⁶ Sayfa kenarında *şagn* kelimesi vardır.

²²⁷ Atalay, bu kelimeyi /p/ ile okumaktadır. Diğer Kıpçak eserlerinde; *bürçe*, Kİ. 30, *bürçe*, TA. 11 şeklinde yazıldığına göre, /b/ ile okuduk. /b/ sesiyle ilgili bk. Giriş, s. 17, 22.

²²⁸ Bu kelimenin ilk harfi iki harake ile yazıldığına göre, *öyez* ve *iyez*. (GT) Atalay, *iyez* “uyuz” şekli okumuştur. (GT)

²²⁹ Bu kelime, diğer Kıpçak eserlerinde; جين, Kİ. 54, چین, TA. 10. /ç/ ile yazılmaktadır. Atalay *süwri şibin* olarak okumuştur. bk. B. Atalay, age, s. 13. Biz de, metne uyarak /ş/ ile yazdık. /ş/ ve /ç/ sesiyle ilgili bk. Giriş, s. 18-120. (GT)

²³⁰ Bu kelimeyi ilk harfin yazılışına göre, /è/ ile okuduk. Bu kelimeyle ilgili bk. Giriş, s. 27-29. Ayrıca, 122 dipnot. Bunun yanı sıra, /r/ harfi iki hareke ile yazıldığına göre, *erük* ve *erik* şeklinde yazdık. İki hareke ile yazılmış kelimeler için bk. Giriş, s. 27-29. Atalay *erik* şeklinde okumamıştır. Bundan başka sayfa kenarında (/n/ yerine /m/) bir açıklama vardır. Buna göre, bu kelime *kögem* olarak da okunur.

²³¹ Bu kelime, Atalay tarafından /p/ ile yazılmaktadır. Diğer Kıpçak eserlerinde; *karbuş*, KK.71a, karpuz, TA. 8.biz ise, /p/ ile okuduk. /p/ sesiyle ilgili bk. Giriş, s. 17, 22.

²³² *kowun* kelimesinin üzerinde /k/ üstünlü bir ibare vardır. Yani bu kelimeye *kawın* da denir.

²³³ Bu kelime, Atalay tarafından *sogan* olarak yazılmıştır. bk. B. Atalay, age., s. 13

²³⁴ Sayfa kenarında *tüwüşük* kelimesi görülmektedir.

²³⁵ Kelimenin altında *burğı*, *burdı* ve *boru* kelimeleri vardır.

بريدي و الساعي	<i>ilçi</i>
بساط	<i>küyüz,</i> ²³⁸ <i>halı</i> (küçük olan)
بقجا	<i>şulğalık</i>
بطانه	<i>aştar</i>
بدن ²³⁹	<i>boyı bos</i> ²⁴⁰
بلخش	<i>lé'ı</i> ²⁴¹
برمين	<i>toyra, ulu meşke</i> ²⁴²
بستان	<i>bağça</i>
بيت	<i>öy, ew</i> de denir.
باب	<i>kapu</i>
بلد	<i>kent</i> ²⁴³
بحين ²⁴⁴	<i>ir</i> ²⁴⁵
بعد	<i>şonra</i>
بعيد	<i>yırağ</i>

FIİLER:²⁴⁶

باع	<i>sattı</i>
بارك	<i>kuşluladı</i> ²⁴⁷

²³⁶ Kelimenin üstünde *buraw* kelimesiyle eşit anlamına gelen *borı* kelimesi görülmektedir

²³⁷ Sayfa kenarında ve satır arasında *kırtıq* kelimesinin Arapçası (*الصور - borı* nefesli bir çalgı âletidir) şeklinde açıklanmıştır.

²³⁸ Satır arasında *kıyız* kelimesi de görülmektedir.

²³⁹ Bu kelimenin altında *tên* kelimesi yazılmaktadır.

²⁴⁰ Atalay, kelimenin *boy bos* olarak okunması ihtimalinin olduğunu da söylemektedir; ancak, metinde *boyı bos* olarak yazılmaktadır.

²⁴¹ İbrahim Olgun, Cemşid Dıraşan, *Farsça-Türkçe Sözlük*, Elhan Kitabevi, Ankara 1984, s. 297. Bu kelime, Atalay tarafından *lail* olarak yazılmıştır.

²⁴² Atalay tarafından, Arapça kelimeye burada *toyra* ve *ulu meşke* kelimeleri karşılık verilmiştir ve Atalay bu kelimenin “meşe ağacının yemişi, meşe pelidi” anlamında da olduğunu; ancak, eserin (37b) sayfasında *هناپ* kelimesinin karşılığı olarak “ulu meşke” anlamının da verildiğini söylemektedir. bk. B. Atalay, age., s. 14.

²⁴³ Atalay, bu kelimeye “kent” anlamını vermiştir. bk. B. Atalay, age, s. 14. Ancak Atalay, bu kelimenin anlamını tam verememiştir. Çünkü Arapçada bu kelimenin tam anlamı “ülke” dir.

²⁴⁴ Bu kelimeyi, bulunma hal eki /ب/ ile zaman zarfı *حين* den oluşmaktadır. İkisi beraber “şimdilik” olarak ifade edilmektedir. (GT) Atalay, bu kelimeyi, soru işaret ile bırakmıştır. bk. B. Atalay, age., s. 14.

²⁴⁵ Bu kelimeler, Atalay tarafından okunmamıştır. (GT)

²⁴⁶ Geçmiş zaman fiillerinden bahsedilmektedir.

بهت	<i>kaça kaldı, baça kaldı</i>
برطع	<i>tobürşuqladı</i> ²⁴⁸
بزق	<i>tükürdi</i>
بَلّ	<i>yıpttı, aşladı</i> da denir. ²⁴⁹
بخر	<i>tütüzdi, buğlattı</i> da denir
برد من السقع	<i>üşüdi, şowuttı</i> ²⁵⁰
برد	<i>egedi</i> (مرقق) ²⁵¹
بخ	<i>bürükti</i> ²⁵²
بعثر	<i>tozdurdi</i> ²⁵³
بدر	<i>şaştı</i>
بدد	<i>tökti</i>
بال	<i>siydi</i>
بالا	<i>ķayırdı</i>
باض	<i>yumruqladı</i>
(8. b)	
بگر	<i>taqladı</i>
بکی	<i>yığladı</i> ²⁵⁴
بعث	<i>apardı</i> ²⁵⁵

²⁴⁷ Bu kelime, Atalay tarafında *kutladı* şeklinde okunmuştur. Metne göre *ķutluladı* okunmalıdır. (GT) bk. B. Atalay, age., s. 14.

²⁴⁸ Atalay, bu kelimeyi *topurşuqladı* olarak okuyup anlamını ? ile bırakmıştır. bk. B. Atalay, age, s. 14. (Kİ'de 62.) Bu kelime طبردى بالياء الخالصة *tabardı* /b/ harfi ile “koşa koşa yürümek” anlamındadır. Fazılov da, bu kelimeyi *tobürşuqladı* olarak okumuştur. bk. Fazılov, age, s. 106. Bunlara göre, bu kelimeyi *tobürşuqladı* olarak okuduk. /b/ ve /p/ sesiyle ilgili bk. Giriş, s. 17, 22. (GT)

²⁴⁹ Bu kelimeyi, iki hareke ile yazıldığı için hem *aşladı* hem de *ışladı* şeklinde okuduk. Atalay kelimeyi, *ışladı* olarak okumuştur. İki hareke ile yazılmış kelimeler için bk. Giriş, s. 27-29. Ayrıca, kelimenin üzerinde anlamı “ihtiyacı giderdi” olan تريح ibaresi vardır. Atalay, bu kelimeyi yazmamıştır. (GT)

²⁵⁰ Bu cümle, Atalay tarafından برد من الشتی şeklinde yazılmıştır. Doğrusu yukarıdaki şekildir.

²⁵¹ Sayfa kenarında *igeledi* kelimesi de yazılmaktadır.

²⁵² Bu kelimeyi, iki farklı hareke ile yazılmıştır. Buna göre, *bürükti* ve *bürkti* şeklinde de okunabilir. Ayrıca, sayfanın kenarında ve bu kelimenin yanında بركتي şeklinde bir kelime yazılmıştır. Bize kalırsa bu kelime, *berkti* ve *bürkti* şeklinde de okunur. İki hareke ile yazılmış kelimeler için bk. Giriş, s. 27-29; ayrıca, Atalay, bu kelimeleri yazmamıştır. (GT)

²⁵³ Kelimenin altında بعثر kelimesi görülmektedir.

²⁵⁴ Sayfa kenarında (Türkmenler tarafından *yıyladı* denir) bir ibare yer almaktadır.

بلغ	<i>yuttı</i>
بغض	<i>yağurdu</i> ²⁵⁶
بصر	<i>bağtı</i>
بني	<i>yaptı</i>
بيض	<i>ağrattı</i>
بقي	<i>ğaldı</i> ^(s)
بخش	<i>teldi, teşti</i>
بشر	<i>söwünçledi, muştladı</i> da denir.
بخل	<i>ğızğandı</i>
بدل ²⁵⁷	<i>aladı</i>
بقيق	<i>ğabardı, buruttı, şokradı</i> ²⁵⁸
برك	<i>çökti</i> ²⁵⁹ , <i>bükti</i> ²⁶⁰ <i>yüküندی</i>
بعبع	<i>bozladı, kökredi</i>
بحلق	<i>közi tazardı</i> ²⁶¹

/ت / HARF İLE BAŞLAYANLAR

İSİMLER:

ثريا ²⁶²	<i>ülker, yediker</i>
تل	<i>tüpe</i> ²⁶³

²⁵⁵ Atalay, bu kelimeyi /p/ ile okumuştur. bk. B. Atalay, age., s. 15. Fazılov ise, /b/ ile göstermiştir. Bk. Fazılov, age., s. 106. biz ise, bu kelimeyi /p/ ile okuduk. /b/ ve /p/sesiyle ilgili bk. Giriş, s. 17, 22. (GT)

²⁵⁶ Bu kelime, müellif tarafından yanlış yazılmıştır. Atalay tarafından *yağurdu* olarak okunmuştur. bk. B. Atalay, age, s. 15.

²⁵⁷ Sayfa kenarında *diğşirdi* kelimesi görülmektedir.

²⁵⁸ Satır arasında *buruttı* kelimesinin karşılığı olarak “tenceredeki kaynama sesi” anlamında bir ibare vardır.

²⁵⁹ Bu fiil için sayfa kenarında “iki dizden birisi üzerine çökmek” anlamında bir ibare vardır.

²⁶⁰ Sayfa kenarında bu kelime, secde eden ve kıçını yükselten kimsedir anlamında bir ibare vardır.

²⁶¹ Sayfa kenarında *bülerdi* kelimesi bulunmaktadır. Sayfa kenarında *büülerdi* şeklinde okunmuştur. Atalay, *belerdı* olarak yanlış okumuştur. bk. B. Atalay, age, s. 15.

²⁶² Bu kelimenin /ت/ harfi ile başlayan isimler olması gerekir; fakat, sırayı bözmamak için bu kısımda değerlendirdik.

تراب	<i>toprak</i> ²⁶⁴
تین	<i>kewük, saman</i> da denir.
تیارای جار	<i>akın,</i> ²⁶⁶ <i>talaz</i> ²⁶⁷
تحت	<i>alğ</i>
ترس حدید	<i>temir kalkan</i>
ترکاش	<i>kurman</i>
تلیس	<i>şuwal</i>
تخت	<i>tapçaq,</i> ²⁶⁹ <i>beçik</i> ²⁷⁰
تاجر	<i>teçik, bezirken</i>
تقدمه	<i>tarıq</i>
تیس	<i>teke</i>
تمر	<i>hurma</i> ²⁷¹
تم	<i>ku</i> ²⁷²
(9.a)	
تین	<i>incir</i>
بخاریس	<i>şabuwa</i> ²⁷³

²⁶³ Atalay tarafından, /p/ ile okunmaktadır. bk. B. Atalay, age., s. 15. Diğer Kıpçak eserlerinde; *depe*, Kİ. 47, *tüpe*, TA.19, 15 /p/ ile yazıldığına göre, /p/ ile okuduk. /b/ ve /p/sesiyle ilgili bk. Giriş, s. 17, 22.

²⁶⁴ Bu kelime, diğer Kıpçak eserlerinde: *toprak* Kİ. s. 61, *toprak* DLT. II, 305-23, I, 15-2 şeklinde geçmektedir. Atalay tarafından, bu kelime /p/ ile yazılmıştır. bk. B. Atala, age, s. 16. /b/ ve /p/sesiyle ilgili bk. Giriş, s. 17, 22.

²⁶⁵ Bu kelime satır arasında yazılmıştır.

²⁶⁶ Atalay, bu kelimeye “dalga” anlamını vermiştir. bk. B. Atalay, age, s. 15. Ancak, bu kelimenin tam anlamı “dalga” değil “akım” dır.(GT)

²⁶⁷ Bu kelime, sayfa kenarında yazılmaktadır. Biz onu sıraya koyduk.

²⁶⁸ Bu kelimeyi, Atalay ترکش olarak yanlış okumuştur. Biz, metne göre yazdık. (GT) bk. B. Atalay, age., s. 15. (GT)

²⁶⁹ Bu kelime, Atalay tarafından /p/ ile yazılmaktadır. bk. B. Atalay, age. s. 15. Biz de, bu kelimeyi /p/ ile okumaktayız. /b/ ve /p/sesiyle ilgili bk. Giriş, s. 17, 22. (GT)

²⁷⁰ Satır arasında “çocuk beşiği” anlamında bir ibare vardır.

²⁷¹ Sayfa kenarında bu kelimenin *kurma* şeklinde de okunduğu belirtilir.

²⁷² Sayfa kenarında “Türkmenler bu kelimeye *kuğı* derler” şeklinde bir ibare vardır. Bu kelime, yabancı kuğu anlamında olup gri renklidir. *ku*, Doğu Türkçesinde kuğuya verilen isimdir. (GT) bk. E. Denison Rosç, *Kuş İsimlerinin Doğu Türkçesi, Mançuca ve Çince Sözlüğü*, (İngilizceden çeviren: Emine Gürsoy- Naskali), Ankara 1994, s. 33. Atalay, bu kelimenin Arapçasının yanlış olduğunu söylüyor. Türkçesine bakılırsa تم olmayıp نم olacaktır. Nitekim sayfa kenarında وبالواو و يقال قوغي و ibaresi görülmektedir. bk. B. Atalay, age., s. 16, 100. dipnot.

تکه	<i>ilersik</i> ²⁷⁴
تفاح	<i>alma</i>
تفل	<i>tüp</i> ²⁷⁵
تخین ²⁷⁶	<i>çalın</i>
ترجمان	<i>tılmaç</i> ²⁷⁷
تووم	<i>ikkiz</i>
تعيس ²⁷⁸	<i>yunıawlı</i> ²⁷⁹

GEÇMİŞ ZAMAN FİİLLERİ:

تاب	<i>teñriye kıayıtı</i>
تغطى	<i>yapındı,</i> ²⁸⁰ <i>örtüندی</i>
تم	<i>tükendi</i>
ترب	<i>topraqladı</i> ²⁸¹
تمرغ	<i>awnadı</i> ²⁸²
تحدث	<i>sözledi</i>
تکلم	<i>söyledi</i>
تدحرج و تدحدر	<i>yuwalandı</i>

²⁷³ Bu kelime, Atalay tarafından ? işareti ile bırakılmıştır. bk. B. Atalay, age., s. 16. Fazılov ise, “dilsiz” anlamını yanlış vermiştir. bk. Fazılov, age., s. 108. Biz, bu kelimeyi ? işareti ile bırakmaktayız.

²⁷⁴ Bu kelime, Atalay tarafından okunup ? işareti ile bırakılmıştır. bk. B. Atalaya, age, s. 16; ayrıca, Arapça sözlüklerinde “pantolon belı” anlamındadır. (GT)

²⁷⁵ Atalay, *top* kelimesine “dip, dibe çöken tortu” anlamını vererek ? işareti ile bırakmıştır. bk. B. Atalay, age., s.16, 101 dipnot. Fazılov ise, bu kelimeyi *tüb* şeklinde okumaktadır. bk. Fazılov, age, s. 108. Biz ise, *tüp* şeklinde okuduk. (GT)

²⁷⁶ Bu kelimenin baş harfi /ت/ değil, /ث/ olmalıdır. Nitekim /ث/ kısmında bulunması gerekir; ancak bu kelime halk dilinde /ت/ olarak söylenir. Atalay, bu kelimenin hakkında aynı yorum vermektedir. bk. B. Atalay, age., s. 16, 101 dipnot.

²⁷⁷ Sayfa kenarında nota bakacak olursak bu kelime, hem *dılmaç* hem de *tılmaç* olarak okunabilir.

²⁷⁸ Bu kelimeyi, Arapçada “perişan” anlamındadır.(GT)

²⁷⁹ Sayfa kenarında ve bu kelimenin karşısında *yunı* kelimesi bulunmaktadır. Bu kelime “dondaki at” anlamındadır. bk. B. Atalay, age., s. 15, 104. dipnot. Ancak, bu kelimenin Arapça “perişan” karşılığını uygun bulmamaktadır.

²⁸⁰ Bu kelime, diğer Kıpçak eserlerinde; *yapın-* “örtünmek, kendi başını kapamak”, DLT, III, 83-3, III, 83-2 şeklinde geçmektedir. Atalay tarafından, /p/ ile yazılmıştır. bk. B. Atalay, age., s. 18. diğer Kıpçak eserlerinde; *yapın-* “örtünmek, kendi başını kapamak”, DLT. III, 83-3, III, 83-2. Biz de, /p/ ile okuduk. /b/ ve /p/ sesiyle ilgili bk. Giriş, s. 17, 22.

²⁸¹ *topraqladı* fiilindeki *toprağ* kelimesiyle ilgili bk. 264. dipnot.

²⁸² Bu kelime, üstündeki açıklamaya göre *Türkmencede ağnadı* şekilde de okunur.

تدلی	<i>inindi</i>
تمنی و ترجا	<i>umdi</i> ^(s)
تمکن	<i>ornattı</i> ^(t)
تجشا	<i>keykirdi</i>
تثاوب	<i>esnedi</i> ²⁸³
تفاهق	<i>ınçkırdı</i>
تنفس و نطق	<i>tındı</i>
تتحیح	<i>kaşşırdı, sümül dedi de denir.</i> ²⁸⁴
تنخم	<i>kağırdı</i>
تمطط	<i>kerindi</i>
تکسل	<i>irindi</i>
تحرك	<i>teprendi</i> ²⁸⁵
تعلم	<i>öwrendi, öğrendi de denir.</i> ²⁸⁶
(9. b)	
تعضض ²⁸⁷	<i>süyendi</i> ²⁸⁸
تقلت	<i>ışkındı</i>
تسرب	<i>sırıktı</i>
تبعزق	<i>şayfaldı</i> ^(s)
تحجج	<i>şıltağı, bahana eyledi</i> ²⁸⁹ de denir.

²⁸³ Atalay, bu kelimeyi *esnedi* şeklinde yazmıştır. bk. B. Atalay, age, s. 16. Ancak, bu kelimenin başındaki (İ) harfi hem üstün hem de esre ile yazıldığı için /è/ ile okuduk. (GT) İki hareke ile yazılmış kelimeler için bk. Giriş, s. 27-29.

²⁸⁴ Türkmenlerin bu kelimeyi bu şekilde kullandıkları anlaşılmaktadır.

²⁸⁵ Diğer Kıpçak eserlerinde, bu kelime; *täpräñ-*, Kİ. 37, *tepret-*, CC. 35, 22, *täprät-*, TA.39 şeklinde geçmektedir. Atalay, /p/ ile okumaktadır. bk. B. Atalay, age., s. 16. 44 yazıldığı gibi /p/ ile okuduk. /b/ ve /p/sesiyle ilgili bk. Giriş, s. 17, 22.

²⁸⁶ Bu kelime, Atalay tarafından *öğrendi* olarak okunmuştur. Halbuki, metinde *öğrendi* şeklindedir. bk. B. Atalay, age., s. 16.

²⁸⁷ Bu kelimenin, Türkçe anlamına göre تعضض olması gerekir. Muhtemelen müellif tarafından yanlış yazılmıştır.

²⁸⁸ Kelimenin üzerinde *kolladı* kelimesi görülmektedir.

²⁸⁹ Atalay, bu kelimeyi *eyledi* şeklinde yazmıştır. bk. B. Atalay, age., s. 17. Burada, bu kelimenin ilk harfi harekelendirilmemektedir. Ancak, metinde bazen esre ile, bazen üstün ile, bazen de üstün ve esre

تحسر و تلهف	<i>eknedi</i> ²⁹⁰
تبع	<i>uydı</i>
تسمى	<i>aşandı, adandı</i>
تألم و توجع	<i>awurundi</i> ²⁹¹
تحنا	<i>şınadı</i> ²⁹²
تعذب	<i>şınandı</i>
تعب	<i>ardı, (ş) şaldı</i> ²⁹³
توهم و جفل	<i>ürükti</i>
تعری	<i>yalaşladı, yalağanş boldı</i> ^(ş) da denir.
تزوج	<i>öylendi, ewlendi</i> de denir.
تخلى و عي ²⁹⁴	<i>yoruldı</i> ^(ş)
تأسف	<i>şıyındı</i>
تدخل ²⁹⁵	<i>yalbardı</i>
تعثر و افتقر	<i>yokşullandı</i>
تخنت	<i>töklendi, kötlendi</i>
تضاعف	<i>şayrıldı</i>
تمرض	<i>haşalandı</i> ²⁹⁶
تبخر	<i>şalınandı</i>
تجنن	<i>tèlilendi</i>
تبهل	<i>aptallandı</i>
تملك	<i>şarlandı</i> ²⁹⁷

ile yazıldığı için bu kelimeyi /è/ şekli ile göstermekteyiz. İki hareke ile yazılmış kelimeler için bk. Giriş, s. 27-29.

²⁹⁰ Sayfa kenarında *öküندی* kelimesi vardır.

²⁹¹ Sayfa kenarında *acındı* kelimesi yazılmaktadır.

²⁹² Bu kelimenin üstünde *-landı* şeklinde bir yazı vardır. Buna göre, kelime *şınalandı* olmalıdır.

²⁹³ Sayfa kenarında *yoruldı* kelimesi vardır.

²⁹⁴ Bu kelimenin Türkçe karşılığı *yoruldı* değil, “bıraktı” olmalıdır. (GT)

²⁹⁵ Bu kelimenin Türkçe karşılığı *yalbardı* değil, “müdahale etti” olmalıdır. (GT)

²⁹⁶ Sayfa kenarında *iglendi* kelimesi görülmektedir.

(10. a)

تعوق	<i>tındı</i>
تجهز	<i>yaraklandı</i>
تخبط العسكر	<i>tay kaldı</i> ²⁹⁸
تخلط	<i>kaşış kara boldı</i>
تيرا	<i>bazdı</i>
تفرج	<i>tamaşa eyledi</i> ²⁹⁹
تشقلب	<i>toşsıdı</i> ³⁰⁰
تزرلق	<i>şıyrandı</i> ³⁰¹
ترذخ	<i>yıpındı</i> ³⁰²
توضا	<i>awzaz aldı</i>
تمسح	<i>silendi</i> ³⁰³
تصدى	<i>paslandı</i> ³⁰⁴
تزوق	<i>bezendi</i> ³⁰⁵ , <i>könendi</i> ve <i>tonandı</i> da denir
تنعم	<i>konandı</i> ³⁰⁶

²⁹⁷ Sayfanın alt kenarında *şıralandı* anlamına gelen ve ilk harfi esre ile ve kalın okunan bir ibare vardır. Bu, “halsizlikten kurtuldu” anlamındadır. Atalay tarafından bu ibare, “hâli iyileşti” şeklinde çevrilmiştir. Müellif, bu açıklamada *تملك* kelimesini, “mal mülke sahip olmak” anlamında değil; “sağlıklı olmak” anlamında vermiştir. (GT) bk. B. Atalay, age., s. 18.

²⁹⁸ Kelimenin üzerinde *şerü* kelimesi olduğuna göre, *تخبط العسكر* cümlesinin karşılığı *şerü tay kaldı* olmalıdır.

²⁹⁹ Bu kelime, Atalay tarafında /e/ ile okunmuştur. bk. B. Atalay, age, s. 18. Bu kelimenin ilk harfi harakesizdir. Ancak, biz bunu /ê/ ile okuduk. İki hareke ile yazılmış kelimeler için bk. Giriş, s. 27-29. (GT)

³⁰⁰ Bu kelime, Atalay tarafından okunup ? işareti ile bırakılmıştır. Bu kelime, *تشقلب* kelimesine göre “deviril-, takla at-” anlamındadır. (GT)

³⁰¹ Müellif, bu kelimeyi iki hareke ile göstermiştir. Buna göre, bu kelime *şıyrandı* ve *şıyrındı* olarak okunur. (GT) İkinci kelime Atalay tarafından okunmamıştır. İki hareke ile yazılmış kelimeler için bk. Giriş, s. 27-29.

³⁰² Bu kelime, Atalay tarafından /p/ ile okunmuştur. bk. B. Atalay, age., s. 18. Fazılov ise, /b/ ile okumaktadır. bk. Fazılov, age., s. 110. Ancak, bu kelimeyi /p/ ile yazdık. /b/ ve /p/sesiyle ilgili bk. Giriş, s. 17, 22. (GT)

³⁰³ Müellif, bu kelimeyi iki hareke ile yazmıştır. Buna göre, bu kelime *silendi* ve *silindi* okunur. (GT) İkinci kelimeyi Atalay okumamıştır. İki hareke ile yazılmış kelimeler için bk. Giriş, s. 27-29.(GT)

³⁰⁴ Bu kelime, diğer Kıpçak eserlerinde; *paslan-* (ش), Kİ. 32 şeklinde geçmektedir. Atalay tarafından /p/ ile okunmaktadır. bk. B. Atalay, age., s. 18. Fazılov da /p/ ile okumaktadır. bk. Fazılov, age., s. 110. Biz de, /p/ ile okuduk. /b/ ve /p/sesiyle ilgili bk. Giriş, s. 17, 22. (GT)

³⁰⁵ Sayfa kenarında *könendi* kelimesi de yazılmaktadır.

³⁰⁶ Sayfa kenarında *könendi* kelimesi vardır.

تمشى	<i>yüri bardı</i> ³⁰⁷
تهرب	<i>kaşa bėrdı</i> ³⁰⁸
توقف	<i>tuŗuŗtı</i>
تطرق	<i>yoluŗtı</i>
نبع	<i>ıyardı</i>
يفارق ³⁰⁹	<i>ayrılıŗtı</i>
تسلق	<i>yarmaŗtı</i>
تقيا	<i>kuŗtı</i>
تغوط	<i>ŗıŗtı</i> ³¹⁰
تكرمش و انقبض	<i>buruŗtı</i>
تعلق	<i>aŗındı, ilındı</i> ³¹¹
تلف ³¹²	<i>ŗürüdi</i>
تخرب و	<i>bozlandı</i>
تكردس	<i>yumŗaŗlandı</i>
تمايل	<i>ilındı</i>
تحرص	<i>saŗındı, saŗlandı</i>
(10.b)	
تراحم	<i>kıŗnaŗtı</i> ³¹³
تقوى	<i>küçlendi</i> ³¹⁴

³⁰⁷ Bu kelime, Atalay tarafından yöri bardı olarak okunmuŗtır. Biz metne göre, *yüri bardı* şeklinde okuduk. (GT) bk. B. Atalay, age, s. 18.

³⁰⁸ Diğer Kıpçak eserlerinde, bu kelime; قجتى BM, 52v, قشموق KK, 29. b, قچقل TA, 34. /ç/ ile yazılmıŗtır Atalay tarafından, bu kelime, *kaŗe bardı* olarak yazılmıŗtır. bk. B. Atalay, age., s. 18, biz metne uyarak *kaŗ-* şeklinde okuduk. /ŗ/ ve /ç/ sesiyle ilgili bk. Giriŗ, s. 18-20. Bundan baŗka, Atalay'ın yazdığı *kaŗa bardı* fiili *kaŗa bėrdı* olarak okuduk. bk. B. Atalay, age., s. 18. *bėrdı* kelimesiyle ilgili bk. Giriŗ, s. 27-29. ve 159. dipnot. (GT)

³⁰⁹ Bu fiil geçmiŗ zaman ile değil geniŗ zaman ile yazılmıŗtır. (GT)

³¹⁰ Bu kelime, diğer Kıpçak eserlerinde; سجتى, BM. 42v, صيجتى, KK. 10a, (ش) صجتى, KI, 56, سچ قل, TA. 63 şeklinde yazılmaktadır. Atalay, *ŗıŗtı* /ŗ/ ile okumuŗtur. bk. B. Atalay, age., s. 18. Fazılov, *ŗıŗtı* olarak okumaktadır. bk. Fazılov, age, Biz de, bu kelimeyi /ŗ/ ile okumaktayız. /ŗ/ ve /ç/ sesiyle ilgili bk. Giriŗ, s. 18-20.

³¹¹ Sayfa kenarında *ŗalındı* kelimesi de görölmektedir.

³¹² Sayfa kenarında عفن "küflendi" kelimesi görölmektedir.

³¹³ Sayfa kenarında *kıŗnaŗtı* kelimesi vardır.

³¹⁴ Bu kelimeyi, TZ'de /ج/ ile yazıldığı için /ç/ ile okuduk. /ŗ/ ve /ç/ sesiyle ilgili bk. Giriŗ, s. 18-20.

تصادم	<i>toḡunuştı</i> ³¹⁵
تاخر	<i>aṭḡarı ḡaldı</i>
تقلق	<i>ḡayḡalandı</i> ³¹⁶
تدلی	<i>şalandı</i>
تفتت	<i>dardaḡan boldı, ³¹⁷ para para boldı</i>
تعمم	<i>şarandı</i>
تواجه	<i>yüzleşti</i>
تتلم	<i>ketildi</i>
تقطع	<i>ṭorandı, ile denir.</i> ³¹⁸
تمزق	<i>yırṭındı</i>
تخلص	<i>ḡuṭḡardı</i>
تسنج	<i>boyuḡtı</i>
تتاوم	<i>uyuḡşıradı</i> ³¹⁹
تعفص	<i>balşıraydı</i>
تشبك	<i>ilitişti</i>
تلاقا	<i>ṭapıştı</i> ³²⁰
تتبايع	<i>şaṭıştı</i>
تاه	<i>azdı</i>
توكل	<i>işendi</i> ³²¹
تتقابل	<i>incitti, öşendirdi derler.</i>
تتفرقع	<i>şaṭlandı</i> ³²²

³¹⁵ Sayfa kenarında *toḡuştı* kelimesi de vardır.

³¹⁶ Sayfa kenarında ve bu kelimenin üstünde *çelinedi* kelimesi bulunmaktadır.

³¹⁷ Sayfanın üst kenarında *uwandı* kelimesinden sonraki parçadan bu kelimenin *uwandı* ve *uşandı* şekilleri görülmektedir.

³¹⁸ Bu ibareden bu kelimeyi, *toḡrandı* şeklinde de okunur.

³¹⁹ Sayfa kenarında *uyşulaştı* kelimesi bulunmaktadır.

³²⁰ Bu kelimeyi, diğer Kıpçak eserlerinde; (ش) طیشتی *ṭapıştı*, Kİ. s. 61. *tapış-*, DLT, I, 367-12. şeklindedir. Atalay, bu kelimeyi /p/ ile okumuştur. bk. B. Atalay, age, İstanbul 1945, s. 19. Bunlara göre, bu kelimeyi /p/ ile okuduk. /b/ ve /p/ sesiyle ilgili bk. Giriş, s. 17-22. (GT)

³²¹ Bu kelimeyi Atalay, *işandı* şeklinde yanlış okumuştur. bk. B. Atalay, age., s. 19. Ancak, metindeki yazılışına göre, bu kelime *işendi* olmalıdır. bk. DLT'de, I, 202-7; I, 202-5. (GT)

/ث/ HARFİ İLE BAŞLAYAN

İSİMLER:

ثلج	<i>kar</i>
ثدي	<i>emçek</i> ³²³
ثار	<i>öç</i>
ثنا	<i>alkış</i> ³²⁴
ثعبان	<i>ilan</i> ³²⁵ , <i>ecdiha</i> ³²⁶ , <i>şagşagan</i> , <i>şawulçak</i> ³²⁷
ثوب	<i>ton</i>
ثخين و غزير	<i>kalın</i>
ثوم	<i>sırmsak</i> ³²⁸

(11. a)

ثقاله	<i>awurçuk, ağırçağ</i> da denir.
ثقیل	<i>awur, ağır</i> da denir.
ثعلب	<i>tülki</i>
ثور	<i>boğa</i> , ³²⁹ <i>öküz</i>
ثنى الابل و البقر	<i>keşel</i> , ³³⁰ <i>ķuna, duna</i>

³²² Bu fiilin tabanı, diğer Kıpçak eserlerinde; جتلاى, Kİ. 42, جتلايك, TA. 71 şeklinde geçmektedir. Atalay *şatladı* olarak okumuştur. bk. B. Atalay, age, s. 19. Biz de, metne uyararak /ş/ ile okumaktayız. /ş/ ve /ç/ sesiyle ilgili bk. Giriş, s. 17-19. (GT)

³²³ Bu kelime, metinde ilk harfi iki hareke ile yazıldığına göre /è/ ile okuduk. İki hareke ile yazılmış kelimeler için bk. Giriş, s. 27-29. (GT)

³²⁴ Sayfa kenarında ve bu kelimenin yanında (/ğ/ ile de denir) şeklinde bir ibare vardır. Bundan anlıyoruz ki Türkmenler bu kelimeye *algış* da der. Bundan başka (*alkış* kelimesi dua için de kullanılır) anlamında bir ibare vardır.

³²⁵ Bu kelimenin üzerinde Arapça ile yazılan bir çıkarmaya göre, *ilan* kelimesi genel isimdir.

³²⁶ Atalay, bu kelimeyi *eçdiha* olarak yanlış okumuştur. (GT) Farsçada *Ejdihā, ejderhā*. (FTL, 127) bk. B. Atalay, age., s. 9.

³²⁷ Bu kelimenin yanında “karın yılanı” anlamında bir ibare vardır. Bundan başka *şagşagan* kelimesi *şogulçan* şeklinde de söylenir. Satır arasında *şanzagan* kelimesi de görülmektedir.

³²⁸ Bu kelimenin altında *sırmsak* kelimesi de yer almaktadır.

³²⁹ Bu kelimenin üzerinde Arapçada “boğa” anlamına gelen الفحل kelimesi yazılmaktadır. (GT)

³³⁰ Bu kelimenin anlamına göre *keşek* olması gerekir. Atalay, bu kelimeyi *keşek* şeklinde de okumuştur. bk. B. Atalay, age, s. 19.

والغنم	<i>ķoyun</i>
و المعز	<i>ikşi</i> ³³¹
ثخين الجراح	<i>yaralı</i>
ثابت	<i>toķtaptır, turaptır</i>
ثاره ³³²	<i>kâh</i>

GEÇMİŞ ZAMAN FİİLLERİ:

ثقب	<i>teşti, teldi</i>
ثقل	<i>awurdı, ağırdı</i> da denir.

/ج/ İLE BAŞLAYAN LAR

İSİMLER:

الجنه	<i>uçmaķ</i>
جهنم	<i>ŗamu</i> ³³³
جوزا	<i>arıķ taķ</i>
جليد	<i>buz</i>
جبل	<i>ŗaw</i> ³³⁴
جزيره	<i>ada</i> ³³⁵
مقعد ³³⁶	<i>oŗaş</i> ³³⁷
جرف	<i>yar</i>
جسر	<i>köpri</i>
جر	<i>in</i>

³³¹ Sayfa kenarında *ecki* ve *keçi* kelimeleri vardır.

³³² Bu kelimenin /ت/ harfi ile başlayan kelimeler bölümünde olması gerekir. bk. (MW, s. 80).

³³³ Bu kelime /m/ harfi iki hareke ile yazılmıştır. Buna göre, kelime, hem *ŗamu* hem de *ŗamı* şeklinde okunmalıdır.

³³⁴ Bu kelimenin yanında (*Türkmencede /ğ/ ile*) anlamında bir ibare vardır. Bunun anlamı; bu kelime *ŗağ* şeklinde de okunur demektir.

³³⁵ Bu satırdaki kelimelerin karşılığı karışmış bir şekilde yazılmıştır; ancak müellif bunu telâfi etmek için kelimelerin karşılığını satır arasında vermektedir. *ada* kelimesi جزيره kelimesinin altında bulunmaktadır. Sayfa kenarında *oturgu* ve *oturaş* kelimeleri verilmiştir.

³³⁶ Bu kelime, *oŗaş* kelimesinin altında yazılmaktadır.

³³⁷ Sayfa kenarında *oturğu* ve *oturaķ* kelimeleri görülmektedir.

جوا	<i>işkeri</i> , <i>işeri</i> de denir.
جد ³³⁸	<i>öpke</i> ³³⁹
جده ³⁴⁰	<i>dede</i>
جلد	<i>tên</i> , ³⁴¹ <i>ter</i> , <i>kön</i> ³⁴²
جفن	<i>kapak</i>
جبهه	<i>mañlayı</i> ³⁴³
جنب	<i>yan</i>
جئه	<i>köwde</i>
جرب	<i>kuður</i>
جدری	<i>şişek</i>

(11.b)

جسم	<i>ten</i> ³⁴⁴
جرن	<i>keli</i>
جفير	<i>kalın</i> ³⁴⁵
جراب	<i>tağarçuq</i> ³⁴⁶
جره	<i>çömlek</i> ³⁴⁷

³³⁸ جد kelimesinin altında *dede* kelimesi mevcuttur.

³³⁹ Müellif, جد kelimesinin karşılığını *öpke* olarak vermiştir. Atalay ise, bunu ? işaretiyle belirsiz olarak bırakmıştır. Bizce bu, yanlış bir anlamlandırma olmalıdır. Çünkü, *öpke* “akciğer” anlamındadır. bk. DLT, I, 128-16, II, 144-7. Bunun yanı sıra, bu kelime, diğer Kıpçak eserlerinde: *öpke*, Kİ, 7, *öpke*, CC. 120, 21 şeklinde geçmektedir. Atalay tarafından /p/ ile yazılmaktadır. Fazılov ise, /b/ ile göstermektedir. bk. Fazılov, age., s. 113. Biz ise, /p/ ile okumaktayız. /b/ ve /p/ sesiyle ilgili bk. Giriş, s. 17, 22.(GT)

³⁴⁰ Bu kelimenin altında *aba* kelimesi yazılmıştır. Atalay, bu kelimeyi yanlış olarak *ebe* şeklinde okumuştur. *aba*, Divan’da “baba” ve “ana” anlamında geçmektedir. bk. DLT I, 86-11; DLT I, 86-14. Kİ, s. 7.

³⁴¹ Bu kelimenin altında ve satır arasında *deri* kelimesi vardır.

³⁴² Sayfa kenarında kelimenin üç anlamı verilmiştir. Birincisi insan derisi, ikincisi insandan başkasının kılı gönü, üçüncüsü yünlü deridir.

³⁴³ Kelimenin altında *alın* kelimesi görülmektedir.

³⁴⁴ Bu kelimenin ilk harfi hem üstünlü hem de esreli olarak yazıldığı için /è/ ile okuduk. İki hareke ile yazılmış kelimeler için bk. Giriş, s. 27-29.

³⁴⁵ Sayfa kenarında ve bu kelimenin üzerinde *şın* kelimesi bulunmaktadır.

³⁴⁶ Sayfa kenarında görülen bir parçaya göre *Türkmenler bu kelimeyi tağarçuq* şeklinde söyler; ayrıca, bu kelime, iki hareke ile yazıldığına göre *tağırçık* olarak da okunur. *tağarçuq* kelimesi için bk. Kİ, s. 64.

³⁴⁷ Sayfa kenarında *şölmek* kelimesi vardır.

جلجل	<i>çağ</i> ³⁴⁸
جوخ	<i>çekmen</i>
جله	<i>tezek</i> ³⁴⁹
جمر	<i>köz</i> ³⁵⁰
جنين	<i>bir kıştuwan</i> ³⁵¹
جلما	<i>torunay</i>
جمز	<i>bürküt , kečkün</i> de denir.
جارح	<i>temir tırnağ</i> ³⁵²
جناح	<i>kanat</i>
جراد	<i>çekertige, şarançıka</i> da denir. ³⁵³
جرو	<i>küçük, uruğ, enük</i>
جاربوع	<i>yalman</i> ³⁵⁴
جاموس	<i>şu şıyır, ³⁵⁵ kara şıyır</i>
جحش	<i>koduğ</i>
جمل	<i>tüwe</i>
جراي	<i>yügrük, yürük</i>
جوهر	<i>güher</i>
جزر	<i>keşür</i>
جدید	<i>yengi, yangı</i> da denir.
جريد	<i>ağaç</i> ³⁵⁶

³⁴⁸ Kelimenin altında ve satır arasında *çanrağı* kelimesi vardır.

³⁴⁹ Sayfa kenarında روث "hayvanın pisliği" kelimesi vardır.

³⁵⁰ Satır arasında ve bu kelimenin altında *kor* kelimesi görülmektedir.

³⁵¹ Atalay, bu kelimenin Arapçasını ve Türkçesini okumamıştır. bk. B. Atalay, age., s. 21. Fazılov, "maya, cevher" olarak anlamını vermiştir. bk. Fazılov, age., s. 114. Biz, bu kelimenin anlamını ? ile bırakmaktayız.

³⁵² Bu kelimenin üzerindeki ibareden kelimenin bitişik şekilde okunması gerektiği anlaşılmaktadır.

³⁵³ Sayfa kenarında *çekürge* kelimesi vardır.

³⁵⁴ Sayfanın sağ kenarında bu kelimeyle aynı anlama gelen *یربوع* kelimesi de görülmektedir.

³⁵⁵ Kelimenin üzerinde (*yl yerinde lğ ile*) bir ibare vardır. Buna göre, bu kelimelere *şu şıgır* ve *kara şıgır* da denir. Sayfa kenarında bu kelimelerin birlikte dikkate alınması gerektiği şeklinde açıklama vardır.

³⁵⁶ Kelimenin altında "ahşap" anlamına gelen *خشب* kelimesi vardır.

جوز	<i>koz</i>
جبين	<i>çıkıt</i> , <i>peynir</i> ³⁵⁷ de denir.
جریش	<i>burgun</i> , ³⁵⁸ <i>yarma</i>
جدر	<i>şamur</i> ³⁵⁹
جار	<i>konş</i>
جنس	<i>kök</i>
جورا	<i>koğaz</i> , <i>çokur</i> da denir. ³⁶⁰
جفول	<i>ürkeken</i> ³⁶¹
جيغان	<i>açık</i> ³⁶²
جاسر	<i>zehley</i>
(12. a)	
جمعه	<i>eyne</i>
جهه	<i>yana</i>
جير	<i>kireş</i> ³⁶³
جمع	<i>bölek</i> ³⁶⁴
جزء و النصيب	<i>ülüş</i>
جَبّ	<i>uru</i>
جواب	<i>yanuğ</i>
جماع	<i>karu sikmek</i> ³⁶⁵
جماد	<i>ķuru</i> ³⁶⁶

³⁵⁷ Bu kelime, Farsça bir kelime olduğu için /p/ ile okunur. /b/ ve /p/ sesiyle ilgili bk. Giriş, s. 197, 22.

³⁵⁸ Kelimenin altında *burgul* ve onunla aynı anlama gelen *köce* kelimeleri görölmektedir.

³⁵⁹ Sayfa kenarında *şamar* kelimesi görölmektedir.

³⁶⁰ Sayfa kenarında *koğuz* kelimesi görölmektedir.

³⁶¹ Kelimenin altında *ürkek* kelimesi vardır. (GT) Bu kelime, Atalay tarafından yazılmamıştır.

³⁶² Kelimenin altında *aş* kelimesi vardır. Bundan başka *açık* kelimesinin altında (*/k/ harfi düşerek*) bir yazı vardır. Buna göre bu kelime, *açı* olarak da okunur.

³⁶³ Sayfa kenarında *kireş* kelimesi görölmektedir; ayrıca, bu kelime hem /ş/ hem de /ç/ ile yazıldığı için iki şeklini de kabullendik. Atalay da hem *kireş* hem de *kireç* olarak okumuştur. bk. B. Atalay, age., s. 22. /ş/ ve /ç/ sesiyle ilgili bk. Giriş, s. 17-19. (GT)

³⁶⁴ Sayfa kenarında *bölük* kelimesi vardır.

³⁶⁵ *جواب* kelimesinden sonra bu kelimeye kadar görölen yanlışlık düzeltilmiştir.

³⁶⁶ Kelimenin altında *şon* kelimesi vardır.

GEÇMİŞ ZAMAN FİİLLERİ:

جاء	<i>keldi</i> ³⁶⁷
جبد و جر	<i>çekti</i> ³⁶⁸
جرب	<i>şınadı</i>
جاع	<i>açtı</i> ³⁶⁹
جمع	<i>yıydı</i>
جرب	<i>kuşurlı boldı</i> ³⁷⁰
جري	<i>yüwürdi, yügürdi</i> de denir.
جدد	<i>yeñirtti</i> ³⁷¹
جاز	<i>keşti</i> ³⁷² <i>aştı</i>
جفل	<i>ürükti</i>
جاب	<i>keltirdi, ketirdi</i>
جف	<i>kurudı</i>
جمد	<i>toıdı</i>
جلد	<i>buzladı</i>
جهز	<i>yaraqladı</i>
جٹی	<i>bağdaş olтурdı</i> ³⁷³
جانب	<i>yanaştı</i>
جا علی غفله	<i>kenete keldi</i>
جا أي مره اخري	<i>yana keldi</i> ¹
جن	<i>têlürdi</i>

³⁶⁷ Satır arasında ve bu kelimenin üzerinde *keldi* anlamına gelen اقبل kelimesi de vardır.

³⁶⁸ Bu kelime, TZ'de چاکتی şeklinde yazılmaktadır. Diğer Kıpçak eserlerinde; شکتی, KK. 10. a, جکتی, Kİ. 44. çek-, CC.85,20. چکتی, TA. 72. şeklinde geçmektedir.

³⁶⁹ Bu kelime, Atalay tarafından açtıttı olarak okunmuştur. Halbuki, metinde açtı olarak yazılmıştır. bk. B. Atalay, age., s. 22.

³⁷⁰ Bu kelime Atalay tarafından kuturlu boldı okunmuştur.

³⁷¹ Bu kelimenin altında yengiledi kelimesi görülmektedir.

³⁷² Diğer Kıpçak eserlerinde çek- fiilin tabanı; کجتی, BM. 62v, کشتی, KK. 10a, (ش) کجدی, Kİ. 79, کچکل, TA. 37 şeklinde geçmektedir. Bu kelime, Atalay tarafından, keşti olarak yazılmıştır. bk. B. Atalay, age, s. 22. Biz, metne uygun /ş/ ile yazmaktayız. /ş/ ve /ç/ sesiyle ilgili bk. Giriş, s. 17-19.

³⁷³ Sayfa kenarında sökütti kelimesi vardır.

جب *kesti*

اختلس ³⁷⁴ جسّ و *yokadı, kırmadı, şıgaladı* ³⁷⁵ da denir, *kırmaladı* ³⁷⁶

(12. b)

جزّ اي الشعر *kırkıdı* ³⁷⁷

و الصوف

جرد *qazıdı* ³⁷⁸

جسر *zehleyledi. Allah daha iyisini bilir.*

/ح/ İLE BAŞLAYANLAR

İSİMLER:

حضري *şarḫ, taḫ*

حماة *küye, qayın ana*

حمو و هو الصهر *küyew* ³⁷⁹

حاجب *qaş*

حنك *enek*

حلقوم *bowaz, unaş* ³⁸⁰

حقا ³⁸¹ *bış*

حلقة الدبر *büzük*

حس *ön, sezek* ³⁸²

³⁷⁴ Bu kelime, sayfa altında bulunmaktadır.

³⁷⁵ Bu kelime, sayfa (12.b) başında bulunmaktadır. Ancak Atalay, bu kelimeyi *şıgaladı* olarak yanlış yazmıştır. bk. B. Atalay, age., s. 23.

³⁷⁶ Sayfa kenarında uzunca bir Arapça ibareden *yokadı, yokladı, aradı* ve *armadı* kelimelerinin “kayıbolan bir şeyi aramak” anlamına geldiği anlaşılmaktadır.

³⁷⁷ Bu kelimede /d/ harfinin üstünde /#/ harfi yazılmaktadır. Bundan kelimenin *kırkıtı* olarak okunması gerektiğini anlıyoruz.

³⁷⁸ Sayfa kenarında “tencerenin dibinde kalan yemeği kazımak” anlamına gelen *qasmaq* ve *qasıdı* şekilleri vardır. Atalay, sadece *qasıdı* kelimesini okumuştur.

³⁷⁹ Sayfa kenarında *küyegi* kelimesi yazılmaktadır.

³⁸⁰ Sayfa kenarındaki bir ibareden Türkmenlerin bu kelimeye *boğaz* dedikleri anlaşılmaktadır. Bundan başka *unaş* kelimesinin üzerinde aynı anlama gelen بلعوم kelimesi vardır.

³⁸¹ Bu kelime müellif tarafından حاق şeklinde yazılmalıdır. bk. (MW.s.188)

³⁸² Sayfa kenarında birinci anlamı “hayvanın duygusu”dur, ikincisini ise okuyamadık.

حياه ³⁸³	ar, ³⁸⁴ <i>yaşamak, tirmek</i> ³⁸⁵
حبق	<i>oşrak</i> ³⁸⁶
حاقن	<i>kışıptır</i> ³⁸⁷
حیلی	<i>bahanalı,</i> ³⁸⁸ <i>şılmalı</i> ³⁸⁹
حلیم	<i>yavaş</i> ³⁹⁰
حرامی	<i>uwru, uğrı</i> ³⁹¹ da denir.
حافی	<i>yalan ayak</i> ³⁹²
حینه	<i>nazanı</i> ³⁹³
حزن	<i>kaygamak</i> ³⁹⁴
حبّه	<i>tene,</i> ³⁹⁵ <i>tök</i> ³⁹⁶
حفره	<i>çukur</i>
حدره	<i>iniş</i>
حصاه	<i>burşak</i>
حجر	<i>taş</i>
حر	<i>issi</i>
حلبا	<i>sütü</i> ³⁹⁷

³⁸³ Bu kelime, müellif tarafından yanlış yazılmıştır. Kelimenin anlamı dikkate alındığında حياه şeklinde yazılması gerekir; ama *yaşamak* ve *tirmek* için حياه kelimesi yazılmalıdır. Atalay, bu kelimelere verdiğimiz anlamları da vermiştir.

³⁸⁴ Sayfa kenarında bu kelimenin hayalî insan için ve arsız hayasız insan için kullanıldığı şeklinde bir ibare yazılmaktadır.

³⁸⁵ Satır arasında bu kelimeye *dirilmek* de denir. Bundan başka bu kelimenin üstünde “dünyada yaşamak” anlamına gelen bir ibare vardır.

³⁸⁶ Bu kelimenin altında حراط kelimesi yazılmaktadır.

³⁸⁷ Bu kelimenin üzerindeki kelimeyi okuyamadık.

³⁸⁸ Sayfa kenarında *şaltaş* kelimesi yazılmaktadır.

³⁸⁹ Kelimenin üzerinde “Bahaneler Sahibi” anlamına gelen bir ibare yazılmaktadır.

³⁹⁰ Bu kelimeler, sayfa kenarında yazılmaktadır. Biz onu sıraya koyduk.

³⁹¹ Bu kelimenin içinde iki kelime yazılmaktadır. Kelimenin /r/ harfi hem esreli hem de ötrelidir. Buna göre, bu kelimeyi hem *uğrı* hem de *uğru* okumak gerekir.

³⁹² Sayfa kenarında *yalın* kelimesi vardır. Bundan başka “çıplak ayak” anlamına gelen Arapça bir ibare vardır.

³⁹³ Atalay, bu kelimeyi okumamıştır. Fazılov ise, bu kelimeyi “zaman” anlamı olarak yanlış vermektedir. bk. Fazılov, age, s. 118. Ancak, kelimenin kökü *nâz* dır. Mısır ve Suriye halk dilinde bazı sıfatlarda {-an} ek olarak hala da kullanılır. (GT)

³⁹⁴ Sayfa kenarında *kaygırmak* kelimesi de yazılmaktadır.

³⁹⁵ Kelimenin altında /d/ harfi yazıldığına göre bu kelime *dene* de okunur. (GT)

³⁹⁶ Atalay, bu kelimeyi *tök* olarak yazmıştır. bk. B. Atalay, age., s. 24.

حديد	<i>temir, şuyun</i> ³⁹⁸
حراثت	<i>sapançı</i> ³⁹⁹
حایل	<i>ükütüptür</i> ⁴⁰⁰
(13.a)	
حامل	<i>yükli</i>
حمل	<i>yük</i>
حبل	<i>yip</i>
حمص	<i>noğut</i> ⁴⁰¹
حولى الخيل	<i>yapağlı</i>
والابل	<i>buğa</i>
والبقرة	<i>šana</i> ⁴⁰²
والمعز	<i>şişek</i>
حلقه	<i>tigrek, toğa</i>
حجره	<i>kışrağ</i>
حصان	<i>aygır</i>
حمار	<i>eşek</i> ⁴⁰³ <i>kolan</i> ⁴⁰⁴
حارك	<i>ıyık</i>
حافر	<i>tunyağ,</i> ⁴⁰⁵ <i>başa</i> ⁴⁰⁶
حزام	<i>ayıl, kolan</i>
حداج	<i>bekter</i> ⁴⁰⁷

³⁹⁷ *süt* kelimesi, Arapçadaki nisbet eki /ي/ ile kullanılmıştır. Bu kelime “sütü olan deve” anlamındadır. (GT) Bu kelimenin Arapçası ve Türkçesi Atalay tarafından okunmamıştır. (GT)

³⁹⁸ Kelimenin altındaki bir ibareden kelimenin “çin demiri” anlamına geldiği anlaşılmaktadır.

³⁹⁹ Bu kelime, diğer Kıpçak eserlerinde; *saban*, BM. 4,1, *saban-*, CC. 130, 27r, *saban*, TA. 9 şeklinde geçmektedir. Atalay tarafından /p/ ile okunmuştur. bk. B. Atalay, age., s. 24. Biz ise, /p/ ile okuduk. /b/ ve /p/sesiyle ilgili bk. Giriş, s. 17, 22. (GT)

⁴⁰⁰ Sayfanın alt kenarında *kösnüyüptür* kelimesi vardır.

⁴⁰¹ Sayfa kenarında, buna *leblebü* de denir, şeklinde bir ibare vardır.

⁴⁰² Sayfa kenarında *dana* kelimesi yazılmaktadır.

⁴⁰³ Bu kelimenin üzerinde يدي “evcil” anlamına gelen bir ibare vardır.

⁴⁰⁴ Bu kelimenin üzerinde وحشي “yabani eşek” anlamına gelen bir açıklama vardır.

⁴⁰⁵ Sayfa kenarında *kuyğa* ve *fuynağ* kelimeleri yazılmaktadır.

⁴⁰⁶ Sayfa kenarında ve bu kelimenin yanında “iki tırnaklı” anlamına gelen bir ibare görülmektedir.

حرير	<i>yipek</i>
حاشيه	<i>şewüwre</i> ⁴⁰⁸
حلقة الاذن	<i>sızğa</i> ⁴⁰⁹
حاكك	<i>toquçı, çulhaçı</i> da denir.
حرام	<i>murdar</i>
حدّ	<i>yiti</i>
حافه	<i>kırı</i>
حرف	<i>bir buşkaqlı</i> ⁴¹⁰
حطب	<i>oʻtun</i>
حراق	<i>kow</i>
حصير	<i>yeken</i>
حجل	<i>keklik</i>
حدأه	<i>tewlügeç</i> ⁴¹¹
حمام	<i>ökerçin</i> ⁴¹²
حصرم	<i>koruq</i>
حزمه	<i>külte</i>
حليب	<i>süt</i>
حامض	<i>ikşi</i>
مر	<i>acı</i>
حلو	<i>taqlı</i>

⁴⁰⁷ Bu kelimede, Atalay tarafından /p/ ile okunmaktadır. bk. B. Atalay, age, s. 24. Fazılov, /b/ ile göstermektedir. bk. Fazılov, *İzıskannıy Dar Tyurkskomı Yazıku (Grammatıçeskiy taraktat, XIV, v. na arabskom yazıke)* İzdatel'stvo "Fan" Uzbekskey SSR, Taşkent 1978, s. 119. /b/ ve /p/ sesiyle ilgili bk. Giriş, s. 17, 22.

⁴⁰⁸ Atalay, bu kelimenin *şevre* "maiyet" olarak okunması gerektiğini ifade etmektedir. bk. B. Atalay, age., s. 24. Fazılov ise, bu kelimeyi *şevüvre* "kenar" olarak okumaktadır. bk. Fazılov, age., s. 19. Biz ise, Fazılov'un okuduğu gibi gösterdik.

⁴⁰⁹ Sayfa kenarındaki ibareden küpeye *ıdırka* dendiği şekilde bir açıklama vardır.

⁴¹⁰ Sayfa kenarında "bir harfli" anlamına gelen bir ibare görülmektedir. Atalay, bu kelimeyi *birbuştaklı* şeklinde okumuş; ayrıca, *birbuştaklı* şeklinde okunma ihtimalinin de olabileceğini belirtmiştir. bk. B. Atalay, age., s. 25, 178 dipnot.

⁴¹¹ Sayfa kenarında *tewlügeç* ve *dewlengeç* ibaresi görülmektedir.

⁴¹² Bu kelimenin altında {*kö*} hecesi yazıldığına göre bu kelimeye *kökerçin* de denir. Bundan başka sayfa kenarında *kökerçin* kelimesi de görülmektedir. (GT)

حبس	<i>karanlı öy, zından</i> ⁴¹³
حمام	<i>yılı şu</i> ⁴¹⁴
حايط	<i>tuwar</i> ⁴¹⁵
حيض ⁴¹⁶	<i>zon</i>
حكايه	<i>yumağ</i> ⁴¹⁷

(13.b)

حزوره	<i>şürşek</i>
حاضر	<i>anığ</i>
حنا	<i>kına</i>
حوض	<i>awlağ</i>
حصاد	<i>bıçağ</i> ⁴¹⁸
حاجه	<i>kerek</i>

GEÇMİŞ ZAMAN FİİLLERİ:

حامي	<i>yazbaştı</i> ⁴¹⁹
حل	<i>şeşti</i>
حك	<i>kaşadı, sürütti</i>
حمر	<i>kızardı</i>
حزن	<i>kayğardı</i> ⁴²⁰

⁴¹³ Sayfa kenarında birinci kelimenin Arapça karşılığı verilmiş; ikinci kelimenin ise Farsça olduğu açıklanmıştır.

⁴¹⁴ Sayfa kenarında bu kelimeye *yılı şu* da denildiği şeklinde bir ibare vardır. Bunun yanı sıra, bu kelimenin altında “ılık su” anlamında bir ibare vardır. Bundan anlıyoruz ki hamam suyu ılık olduğu için *ılı şu* ibaresi kullanılmaktadır.

⁴¹⁵ Sayfa kenarında *drwar* kelimesi görülmektedir.

⁴¹⁶ Bu kelime, Atalay tarafından ? işareti ile bırakılmıştır. bk. B. Atalay, age., s. 25.

⁴¹⁷ Bu kelimenin altında “bu kelime mastardan ibarettir” anlamında bir ibare vardır; ayrıca, Atalay tarafından ? işareti ile bırakılmıştır. bk. B. Atalay, s. 25. Fazılov ise, “çamaşır yıkama” anlamını vermiştir. bk. Fazılov, age., s. 120. biz ise bu kelime حياكة değil حياكة “dokumak” olmalıdır. Çünkü حياكة kelimesi “öykü” anlamındadır. (GT)

⁴¹⁸ Bu kelime, TZ’de بيجاğ şeklinde yazılmaktadır. Diğer Kıpçak eserlerinde; بشق, 71. b, KK, بجاğ, Kİ. 29. *bıçağ*, CC, 71 olarak geçmektedir. /ş/ ve /ç/ sesiyle ilgili bk. Giriş, s. 17-19. (GT)

⁴¹⁹ Atalay, bu kelimeyi *yan bastı* olarak yanlış okumuştur. Eserde *yaz bastı* şeklinde yazılmaktadır. Bunun Arapçada verilmiş “yaz bas-çok sıcak” anlamı sağlıyor. Atalay ise, sayfa kenarındaki *korudu* kelimesi yazılması için bu kelimeye “korudu” anlamını vermiştir. Halbuki müellif, bir kelime içinde iki anlam vermiştir. (GT) bk. B. Atalay, age., s. 25.

حفر	<i>kazdı</i> ⁴²¹
حمي	<i>kızıştı</i>
حرد	<i>küsti</i> ⁴²²
حمل	<i>kötürdi</i>
حرث	<i>şapandı</i> ⁴²³
حس الخاطر	<i>sezdi</i>
حرس	<i>sakladı</i>
حلق	<i>yülüdi</i>
حمد و اثنى	<i>makladı</i>
حرق	<i>köydi</i> ⁴²⁴ , <i>acıdı</i> ⁴²⁵
حزق	<i>kıstı</i>
حلب	<i>şawdı</i> ⁴²⁶
حنث	<i>yalğan ant içti</i>
حش	<i>urdi</i> ⁴²⁷
خط ⁴²⁸	<i>yazdı</i>
حلف	<i>ant içti</i>
حشى	<i>soktı</i> ⁴²⁹ , <i>tıktı</i> ⁴³⁰

⁴²⁰ Bu kelimeyi, iki harekeyle yazıldığı için iki şekilde okunmaktadır. /ğ/ esrelidir. Buna göre, bu kelime *kayğırdı* şeklinde de okunur. (GT) Bu şekil, Atalay tarafından okunmamıştır.

⁴²¹ Sayfanın kenarında ve bu kelimenin yanında “bir şeyi kazmak” anlamında bir ibare vardır. (GT) Bu ibare, Atalay tarafından okunmamıştır.

⁴²² Bu kelimenin yanında *Türkmen* kelimesi vardır.

⁴²³ Sayfa kenarında *şapanladı* kelimesi yazılmaktadır. Bu kelime, Atalay tarafından /p/ ile okunmuştur. bk. B. Atalay, age, s. 26. bu kelimeyle ilgili bk. 399. dipnot, ayrıca; /b/ ve /p/ sesiyle ilgili bk. Giriş, s. 17, 22.

⁴²⁴ Sayfa kenarında *köyenderdi de denir* ibaresi vardır. Bundan başka bu kelimenin üzerinde /t/ ile de şeklinde açıklama vardır. Bundan bu kelimeye *köyti* de dendiği anlaşılıyor. (GT) *köyti* kelimesi, Atalay tarafından yazılmamıştır.

⁴²⁵ Bu kelimenin üzerinde “bacakların arası kızışarak yandı” anlamında bir açıklama yer almaktadır.

⁴²⁶ Bu kelimenin üzerinde /ğ/ ile de şeklinde bir ibare vardır. Buna göre, kelime *şawdı* da okunur.

⁴²⁷ Sayfa kenarında yer alan açıklamada Arapça منجل kelimesi için *orağ* kelimesi de kullanılır.

⁴²⁸ Satır arasında ve bu kelimenin üzerinde “attın” anlamına gelen kelime yazıldığına göre Türkçe karşılığı “attan indi” olmalıdır. Burada müellif iki kelimeye bir arada karşılık vermek istemiştir. (GT)

⁴²⁹ Bu kelime iki hareke ile yazıldığı için hem *soktı* hem de *sıktı* olarak okunur. Bunun yanı sıra bu kelimenin üzerine “sıktı” anlamına gelen *عصر* kelimesi de yazılmaktadır.

⁴³⁰ Sayfa kenarında ve bu kelimenin yanında *سد* kelimesi görülmektedir.

حال	<i>ügütti</i>
حن من الحنو	<i>esirkeledi</i> ⁴³¹
حول	<i>taşdı</i>
حصل	<i>kazandı</i>
حسب	<i>şağandı</i> ⁴³²
حدث	<i>sözledi</i>
حرك	<i>teperetti</i>
حبی	<i>emkeledi</i> ⁴³³

(14.a)

حزز	<i>keritti</i>
حنا	<i>kınaladı</i>

/خ/ İLE BAŞLAYANLAR

İSİMLER:

خالق	<i>yaratқан</i> ⁴³⁴
خسوف و الكسوف	<i>tutulmağ</i>
خيل	<i>şaba şaba yürür</i>
خلق و العالم	<i>el kün</i>
خنتی	<i>eresik</i> ⁴³⁵
خد	<i>yanak</i>
خال	<i>meñ</i>
خاصره	<i>uça, bıqın</i> ⁴³⁶

⁴³¹ Satır arasında bu ibare *-Je* eki olmaksızın da yazılmıştır. Bundan bu kelimenin *esirkeledi* olarak da okunduğu ortaya çıkmaktadır.

⁴³² Bu kelime Atalay tarafında yanlışlıkla *saandı* olarak okunmuştur. Biz onu metinden yazıldığı gibi *şağandı* şeklinde yazdık. (GT) bk. B. Atalay, age, s. 26

⁴³³ Bu kelimenin, metinde ilk harfi üstünlüdüdür. Sayfa kenarında aynı anlama gelen *إمكادی* fiilinin ilk harfi esrelidir. Buna göre, satırdaki ve sayfa kenarındaki kelimeleri /è/ ile okuduk. İki hareke ile yazılmış kelimeler için bk. Giriş, s. 27-29. (GT) Atalay, bu kelimeyi *emkeledi* olarak okumuyup, sayfa kenarındaki kelime ise, *imekledi*. bk. B. Atalay, age, s. 26. yazmıştır.

⁴³⁴ Sayfa kenarında *dürütçi* kelimesi vardır. *yaratқан* kelimesi altında aynı anlama gelen *فاطر* kelimesi görülmektedir.

⁴³⁵ Sayfa kenarında *sükün /r/ ile* bir ibare vardır. Buna göre, bu kelime *ersek* olarak da okunur.

خلق	<i>kılgı, derd</i> ⁴³⁷
خصله	<i>hüner</i> ⁴³⁸
خوف	<i>korukmak</i>
خواف	<i>korķak</i>
خرّا	<i>şıřķak</i>
خفيف	<i>yeñil, yuķa</i> ⁴³⁹
خبيث	<i>tımarsık</i>
خمل و تعيس ⁴⁴⁰	<i>yunıtawlı</i>
خطيئه	<i>yazık</i>
خدمه	<i>tapu</i> ⁴⁴¹
خير	<i>egü</i> ⁴⁴²
خلاص	<i>umay</i> ⁴⁴³
خاص	<i>ınak</i>
خيه	<i>taķ,</i> ⁴⁴⁴ <i>yılım, sırtlın</i> ⁴⁴⁵ da denir.

⁴³⁶ Bu kelimenin üzerinde /ğ/ ve /r/ ile şeklinde bir ibare vardır. Buna göre, bu kelimeye *bıkır* ve *bıgır* da denir. (GT) Bunun yanı sıra bu kelime *bıgın* şeklinde de okunur.

⁴³⁷ Bu kelime Atalay tarafından *dert* olarak yazılmıştır. Biz, metinde yazıldığı gibi *derd* olarak yazdık. (GT) bk. B. Atalay, age, s. 27.

⁴³⁸ Sayfa kenarından bu kelimenin “huy” için de kullanılacağı anlaşılmaktadır.

⁴³⁹ Satır arasında ve *yeñil* kelimesinin üzerinde *yeñül* kelimesi görülmektedir. Bundan başka *yuķa* kelimesinin altında رقيق kelimesi yazıldığına göre *yuķa* kelimesi “ince” anlamına gelir.

⁴⁴⁰ Müellif bu kelimeleri anlamıca eşit görmüştür. Halbuki, خمل kelimesi “tembel” ve تعيس kelimesi “sefil” anlamındadır. (GT)

⁴⁴¹ Bu kelime, diğer Kıpçak eserlerinde; *tapu* (ش), Kİ. 61 şeklinde geçmektedir. Atalay tarafından /p/ ile yazılmıştır. bk. B. Atalay, age., s. 27. Biz de, bunlara göre /p/ ile okuduk. /b/ ve /p/sesiyle ilgili bk. Giriş, s. 17, 22. (GT)

⁴⁴² Bu kelimenin ilk harfi ve /r/ harfi iki hareke ile yazıldığından *egi* şeklinde de okuduk. İki hareke ile yazılmış kelimeler için bk. Giriş, s. 27-29. (GT) Atalay, bu kelimeyi *egi* ve *eyi* olarak yazmıştır. bk. B. Atalay, age., s. 27. Sayfa kenarında bir *eyi de denir* ibaresi yazılmaktadır. Bu kelime ilk harfi iki hareke ile yazıldığı için /è/ ile okuduk. B. Atalay, bu kelimeyi *eyi* şeklinde okuyup ikinci harekesini ihmâl etmiştir. bk. B. Atalay, age., s. 27, 201 dipnota.

⁴⁴³ Bu kelimenin üzerinde Araççada المرء gibi bir kelime yazılmaktadır. Buna göre, bu kelime “kadın, çocuk doğduktan sonra düşen son” anlamındadır. Atalay da, bu kelime hakkında aynı yorumu yapmıştır. bk. B. Atalay, age, s. 27,202. dipnot.

⁴⁴⁴ Atalay tarafından, bu kelime okunup ? işareti ile bırakılmıştır. bk. B. Atalay, age, s. 27. Fazılov ise, *taķ* kelimesine “tuzak, geniş alan” anlamını vermiştir. bk. Fazılov, age, s. 123. Biz ise, bu kelimenin anlamını ? işaret ile bırakmaktayız.

⁴⁴⁵ Bu kelime, Atalay tarafından *sırtlan* olarak yanlış yazılmıştır. Bu kelime eserde *sırtlın* şeklindedir; ayrıca, bu kelimenin anlamları ? işaretli olarak bırakılmıştır. bk. B. Atalay, age., s. 27. (GT)

خبز	<i>ötmek, burşak</i> ⁴⁴⁶
خس	<i>marul</i>
خردل	<i>kış</i> ⁴⁴⁷
خروب	<i>iske münüzü</i> ⁴⁴⁸
خوخ	<i>şefteli</i>
خبیص و	<i>bulamaç</i>
ما في معناه	
خمر	<i>şagır</i>
خل	<i>sirke</i>
خریر الماء	<i>çırlap aķar</i>
خضره	<i>şimen, şimgen</i> ⁴⁴⁹
(14. b)	
خشب	<i>aĝaş</i>
خوص	<i>yapraķ</i> ⁴⁵⁰
خاد ⁴⁵¹	<i>naman soķur</i>
خنزیر	<i>zanĝuz</i>
خنفس	<i>uņuz</i> ⁴⁵²
خیل	<i>yılķı</i>
خصی	<i>taşaksız, koťaksız</i>
خیط	<i>yip</i> ⁴⁵³
خزام	<i>burunduķ</i>

⁴⁴⁶ Satır arasında ve kelimenin üzerinde "Tatarlara ait bir ekmek" anlamına gelen bir ibare yazılmaktadır.

⁴⁴⁷ Satır arasında ve bu kelimenin altında *kış* kelimesi görülmektedir.

⁴⁴⁸ Bu kelimenin altında *keşi* kelimesi vardır.

⁴⁴⁹ Bu kelime 14.b sayfasında bulunmaktadır.

⁴⁵⁰ Diğer Kıpçak eserlerinde bu kelime; *yaprak*, BM. 3, 12, *yapraķ*, KK. 66b, *yapraq*, Kİ. 90, *yaprap*, TA. 7 şeklinde geçmektedir. Atalay, /p/ ile yazmıştır. bk. B. Atalay, age, s. 288. Biz de, bu kelimeyi /p/ ile okuduk. (GT)

⁴⁵¹ Bu kelimenin üzerinde *köstebek* kelimesi yazılmaktadır.

⁴⁵² Sayfa kenarında *şonguzdan kurtı* kelimesi görülmektedir.

⁴⁵³ Bu kelime, Atalay tarafından /p/ ile okunmuştur. bk. B. Atalay, age., s. 28. Diğer Kıpçak eserlerinde; *yip*, KK. 72a, *yip* (ش), Kİ. 91, CC. *ip*, 86, 19 şeklinde yazıldığı gibi /p/ ile okuduk. /b/ ve /p/sesiyle ilgili bk. Giriş, s. 17, 22. (GT)

خرز	<i>bonşuq</i>
خرج ⁴⁵⁴	<i>arıtmaq</i>
خوده	<i>yaşıq</i> ⁴⁵⁵
خاتم	<i>yüzük</i>
خفّ	<i>itik</i>
خال	<i>boş</i>
خریف	<i>küz</i>
خلف	<i>aṭkarı</i>
خطوه	<i>aṭlam</i> ⁴⁵⁶
خلوه	<i>yawlaq</i> ⁴⁵⁷
خرقه ⁴⁵⁸	<i>böz</i> ⁴⁵⁹ , <i>şüprek</i> ⁴⁶⁰
خافقه	<i>şara</i> ⁴⁶¹
ختم	<i>ṭamğadı</i> ⁴⁶²
خشن	<i>iri</i> ⁴⁶³
خبب	<i>yeldi</i> ⁴⁶⁴
خرج ⁴⁶⁵	<i>çıkış</i> ⁴⁶⁶

⁴⁵⁴ Bu kelime, Atalay tarafından حرج şeklinde yanlışlıkla yazılmıştır. Halbuki, metinde خرج şeklinde yazılmaktadır. (GT) bk. B. Atalay, age., s. 28.

⁴⁵⁵ Satır arasında ve bu kelimenin üzerinde *aşıq* kelimesi vardır.

⁴⁵⁶ Satır arasında *azım* kelimesi görülmektedir. (GT) Atalay tarafından *adım* şeklinde okunmuştur. bk. B. Atalay, age., s. 28.

⁴⁵⁷ Sayfa kenarında ve bu kelimenin yanında *uğ* kelimesi görülmektedir. Bu kelime, Atalay tarafından *ug* okunmuştur. bk. B. Atalay, age., s. 28.

⁴⁵⁸ Bu kelimenin altında *bez* kelimesi görülmektedir.

⁴⁵⁹ *böz* kelimesinin üzerinde bu kelimenin “yeni kumaş” için kullanıldığı yazılmıştır.

⁴⁶⁰ Bu kelimenin üzerinde “eski kumaş” anlamında bir açıklama vardır. Eski ya da yıpranmış kumaş için *şöprek* kelimesinin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Diğer Kıpçak eserlerinde; *çöprek*, KK. 50a, *çüprek*, CC. 122, 5, *çüpräk*, TA. 19, 55 şeklinde geçmektedir. Atalay, bu kelimeyi /p/ ile yazmaktadır. bk. B. Atalay, age., s. 28. Biz de, bunlara göre /p/ ile okuduk. /b/ ve /p/ sesiyle ilgili bk. Giriş, s. 17, 22.

⁴⁶¹ Bu kelimeler, Atalay tarafından okunup ? ile bırakılmıştır. bk. B. Atalay, age., s. 28. Fazılov ise, “ölçü, bahane ve ön takı” anlamlarını vermektedir. bk. Fazılov, age., s. 124. Biz ise, bu kelimelerin ikisinin Arapça ve “bayrak” anlamında olduğunu düşünmekteyiz.. (GT)

⁴⁶² Sayfa kenarında *yuzaq* kelimesi görülmektedir.

⁴⁶³ Kelimenin üzerinde *irig* kelimesi vardır.

⁴⁶⁴ Kelimenin üzerinde “yapmak” anlamına gelen bir kelime görülmektedir.

⁴⁶⁵ Müellif, bu kelimeyi خروج olarak yazmalıydı. Çünkü bu kelime bir mastardır. (GT)

GEÇMİŞ ZAMAN FİİLLERİ:

خلق	<i>yarattı</i> ⁴⁶⁷
خبى	<i>tomaladı, yaşırdı, sakladı, kızledi, sakındı</i>
خرم	<i>burunduqladı</i> ⁴⁶⁸
خايل	<i>biydi</i> ⁴⁶⁹
خلا	<i>koıdı</i>
خدع	<i>aldadı</i>
خلا و تفرغ	<i>boşandı, boş boldı</i>
خلل	<i>şızladı</i>
خيط	<i>tikti</i>
خلص	<i>kutkardı, kuşıldı</i>
(15.a)	
خض	<i>yaykadı, şalgadı</i> ⁴⁷⁰
خشخش	<i>şalzıradı</i> ⁴⁷¹
خربش ⁴⁷²	<i>tırnadı</i> ⁴⁷³
خاف	<i>koruğtı</i>
خسر	<i>uşızdı</i>
خاصم	<i>sawaştı, talaştı</i> ⁴⁷⁴
خنق	<i>bodı , boğdı da denir.</i>
خرج و طلع	<i>çığtı</i> ⁴⁷⁵

⁴⁶⁶ Bu kelime TZ'de جيتش şeklinde yazılmıştır. Diğer Kıpçak eserlerinde; جقتي, BM. 55. v. شقتم, KK. 40. a, 76. b, 29. b. جقطي, 44. KI, چقل, TA. 71 şeklinde geçmektedir. ş/ ve /ç/ sesiyle ilgili bk. Giriş, s. 17-19.

⁴⁶⁷ Satır arasında *dürütti* kelimesi vardır.

⁴⁶⁸ Bu kelime sayfa kenarına yazılmıştır.

⁴⁶⁹ Sayfa kenarında *ulğardı* kelimesi vardır. Bunun yanı sıra, /ğ/ yerine /k/ ile şeklinde bir açıklama vardır. Demek ki kelime *ulğardı* da okunur.

⁴⁷⁰ Bu kelimenin üzerinde /ğ/ yerinde /k/ ile bir ibare vardır. Bundan anlıyoruz ki, bu kelimeye *şalgadı* da denir.

⁴⁷¹ Bu kelimenin ilk harfi hem üstünlü hem de esrelidir. Anlaşılan bu kelimeye hem *şalgıradı* hem de *şılzıradı* denir.

⁴⁷² Bu kelime خرمش şeklinde yazılmalıdır. (GT) bk. (MW, 230).

⁴⁷³ Bu kelimenin üzerinde *tırnadı* kelimesi vardır.

⁴⁷⁴ Bu kelimenin üzerinde ضارب “dövüşti” anlamına gelen Arapça bir kelime yazılmıştır.

خط	<i>kağtı, karıdı</i>
خطف	<i>kağtı</i> ⁴⁷⁶ <i>yağmaladı</i> ⁴⁷⁷ de denir.
خدم	<i>tağu eyledi</i> ⁴⁷⁸
ختم	<i>tağuğa eyledi</i> ⁴⁷⁹
خطا	<i>ağladı</i>
خبز و	<i>bişirdi</i> ⁴⁸⁰
سوى الطعام	
خلع ⁴⁸¹	<i>şoyurğadı</i> ⁴⁸²
خاض	<i>büwe eyledi</i> ⁴⁸³
خاب	<i>boş kaçıttı</i>
خان و سرق و	<i>awurladı</i>
اختلس	
خرق	<i>yırdı</i> ⁴⁸⁴
خدر	<i>uyudı</i> ⁴⁸⁵
خنت	<i>tökledi, kötledi</i>
خراب	<i>bozuldı, tozuldı</i> Allah daha iyisini bilir.

⁴⁷⁵ Bu kelimeyle ilgili bk. 466. dipnot.

⁴⁷⁶ Bu kelime, diğer Kıpçak eserlerinde; *qab-*, BM. 43v, *kağ-*, KK.9b.*qap-*, Kİ. 67, *kap-*, TA. 35 şeklinde geçmektedir. Atalay tarafından /p/ ile yazılmıştır. bk. B. Atalay, age, s. 29. (GT)

⁴⁷⁷ Kelimenin üzerinde {+la} hecesi vardır. Buna göre, bu kelimeye *yağmaladı* da denir.

⁴⁷⁸ Bu kelimenin ilk harfi harekesiz yazılmıştır. Biz, onu /è/ ile okuduk. İki hareke ile yazılmış kelimeler için bk. Giriş, s. 27-29. (GT)

⁴⁷⁹ Bu kelime harekelendirilmemiştir. Ancak biz, onu /è/ ile okuduk. Bakınız 203. dipnot. (GT)

⁴⁸⁰ Diğer Kıpçak eserlerinde bu fiilin tabanı; *bişür-*, BM. 57v, *bişir-*, KK.30b. 3, *bişirdi*, Kİ. 32, *bişir-* CC.101, 21, *büşür-* TA.34. şeklinde geçmektedir. Atalay tarafından, /p/ ile *pişirdi* olarak yazılmaktadır. bk. B. Atalay, age., s. 29. Fazılov ise, /p/ ile okumuştur. bk. Fazılov, age., 125. Biz, kelimeyi /b/ ile okuduk. /b/ ve /p/ sesiyle ilgili bk. Giriş, s. 17-19. (GT)

⁴⁸¹ Bu kelimenin üzerinde “hâkimi tahttan indirmek” anlamında bir ibare yazılmaktadır.

⁴⁸² Bu kelimenin altında *torğadı* kelimesi vardır. (GT) Atalay, bu kelimeyi yazmamıştır.

⁴⁸³ Bu kelimenin ilk harfi harekesizdir. Ancak biz, onu /è/ ile yazmıştık. İki hareke ile yazılmış kelimeler için bk. Giriş, s. 27-29. (GT)

⁴⁸⁴ Sayfa kenarında ve bu kelimenin yanında *yırığı* kelimesi görülmektedir.

⁴⁸⁵ Sayfa kenarında *kuruldı* kelimesi yazılmıştır.

/د/HARFİ İLE BAŞLAYAN

İSİMLER:

ذهن و من ⁴⁸⁶	<i>üjüz</i> ⁴⁸⁷
الحافظه	
دهن الدماغ	<i>miyini</i> ⁴⁸⁸
دمع	<i>yaş</i>
دم	<i>kan</i>
دبر	<i>köt</i>
دخن	<i>tarı</i>
دقيق	<i>un</i>
دايه ⁴⁸⁹	<i>kam</i>
ذرا ⁴⁹⁰	<i>süret</i> ⁴⁹¹

(15.b)

دهن	<i>yaw, yağ</i> da denir.
دهن اعصاب ⁴⁹²	<i>yilik</i>
دهن الحمل ⁴⁹³	<i>kırtıs</i>
دهن الشاه ⁴⁹⁴	<i>örkeç</i> ⁴⁹⁵ <i>yawı</i>
دين	<i>borş</i>
دنیا	<i>cihan</i> ⁴⁹⁶
دمل	<i>şiben</i>

⁴⁸⁶ Bu kelime /د/ ile başlayan isimlerin arasında olmalıdır. Biz, kelimeyi yerinden çıkarmadık.

⁴⁸⁷ Bu kelime /ذ/ harfi bölümünde olmalıdır.

⁴⁸⁸ Sayfa kenarında *beyni* kelimesi görülmektedir.

⁴⁸⁹ Atalay, bu kelimenin altında عربيه الظنير yazıldığına göre دايه kelimesinin Farçadan gelmiş olduğunu düşünmektedir. Atalay, ظنير “süt nine” anlamına gelen bu kelimeyi almıştır. bk. B. Atalay, age., s. 29.

⁴⁹⁰ Bu kelimenin /د/ ile başlayan isimler bölümünde bulması gerekir. Biz sırayı bozmamak için burada muhafaza ettik.

⁴⁹¹ Bu kelime 15.b sayfasının başında yer almaktadır.

⁴⁹² Bu kelime, “kemik yağı” anlamındadır.

⁴⁹³ Bu kelime, “sağrı yağı” anlamındadır.

⁴⁹⁴ Bu kelime, “deve hörgücünden çıkarılan yağ” anlamındadır.

⁴⁹⁵ Sayfa kenarında *örküç* kelimesi yazılmaktadır. (GT) Atalay tarafından, bu kelime yazılmamıştır.

⁴⁹⁶ *cihan* kelimesinin üzerinde yabancı bir kelime (Farsça) olduğu Arapça olarak yazılmıştır.

دب	<i>ayu</i>
دلوق	<i>şuşamar</i> ⁴⁹⁷
دود المطلق ⁴⁹⁸	<i>ķurt</i>
دود الحياض ⁴⁹⁹	<i>sülük</i>
دود الصيد ⁵⁰⁰	<i>sowulşan , küye</i> ⁵⁰¹
ديك	<i>ħoraz</i>
دجاج	<i>řawuķ</i>
دجاج الحيش ⁵⁰²	<i>keklik</i>
ديوس	<i>çokmar,</i> ⁵⁰³ <i>bulat, maytı,</i> ⁵⁰⁴ <i>şarana, çomuķ,</i> ⁵⁰⁵ <i>tegenek, doķmaķ, şaşu</i> <i>da denir.</i> ⁵⁰⁶
دلو	<i>ķoĝa</i> ⁵⁰⁷
درقه	<i>ķalkān</i>
ذيل ⁵⁰⁸	<i>etek</i>
دولاب	<i>şıķraķ</i>
دف	<i>dümri, düdük</i> ⁵⁰⁹ <i>de denir,</i>
دسقاري	<i>tekene</i>
دخان	<i>tütün</i>
دبس	<i>pekmez</i> ⁵¹⁰

⁴⁹⁷ Sayfa kenarında *şanşar* ve *şanşar* kelimeleri de vardır.

⁴⁹⁸ Bu kelimenin üzerinde, *kurt* kelimesinin genel bir kavram olduğu yazılmıştır.

⁴⁹⁹ Bu kelimenin anlamı “havuz ve su kurdu”dur.

⁵⁰⁰ Bu kelimenin anlamı, “av kurdu”dur.

⁵⁰¹ Bu kelimenin üzerinde “yemeğe düşen kurt” anlamında bir ibare vardır.

⁵⁰² Bu kelime satır arasında yazılmıştır.

⁵⁰³ Bu kelime, TZ ‘de جوقمار şeklinde yazılmaktadır. Diğer Kıpçak eserlerinde; جقمر, KK. 71. b. جقمر, KI. 44. جقمار, TA. 72. şeklinde geçmektedir. ş/ ve ç/ sesiyle ilgili bk. Giriş, s. 17-19. (GT)

⁵⁰⁴ Sayfa kenarında *bilgedin* kelimesi yazılmıştır. (GT) Atalay, bu kelimeyi okumamıştır.

⁵⁰⁵ Bu kelimenin üzerinde “uçlu şey” anlamında bir açıklama vardır.

⁵⁰⁶ Sayfa kenarında ديوس kelimesinin anlamına gelen *bilgedin* kelimesi de görülmektedir. (GT) Bu kelime Atalay tarafından yazılmamıştır.

⁵⁰⁷ دلو kelimesinin altında ve satır arasında *koĝa* kelimesi yazılmıştır.

⁵⁰⁸ Bu kelime, /د/ harfi ile başlayan isimler bölümünde yer almalıdır.

⁵⁰⁹ Bu kelimenin altında شبابه kelimesi de görülmektedir. (GT) Fakat, *dümri* kelimesi “tef” anlamında ve bugünkü *düdük* anlamındadır. (GT)

درهم	<i>awrı</i> , <i>agrı</i> , <i>yarmağ</i> ve <i>ağça</i> ⁵¹¹ da denir.
دوا	<i>oğ</i>
دوله	<i>kezek</i>
دعا الخير	<i>alkış</i>
دعا الشر ⁵¹²	<i>ğargış</i>
دفعه واحده	<i>bir owurda</i> ⁵¹³

GEÇMİŞ ZAMAN FİİLLERİ:

دق و غمز و	<i>ğaktı</i>
طقطق	
دار	<i>eyledi</i> , ⁵¹⁴ <i>şewredi</i> ⁵¹⁵
داس	<i>başı</i> ^(t)

(16.a)

دفن	<i>kömdi</i>
دهن	<i>yawladı</i> , <i>yağladı</i> da denir.
دفع	<i>itti</i> , <i>ite bērdi</i> ⁵¹⁶
دمع	<i>yaşardı</i>
دحدر	<i>indirdi</i>

⁵¹⁰ Bu kelime DLT'de, *pekmez* (Oğz) şeklinde yazılmaktadır. bk. DLT, I, 440-21. Buna göre, bu kelimeyi /p/ ile yazdık. (GT)

⁵¹¹ Sayfa kenarında birinci ve ikinci kelime olan *awrı* ve *agrı* kelimelerinin anlamı “kat, yaprak şeklinde olan para” olarak açıklanmıştır. Üçüncü kelime “basılıp kesilmiş olan para” anlamındadır. Dördüncüsü ise “gümüş para” demektir. Bunlar, Arapça olarak yazılmıştır. Bu kelime TZ'de أقجا *ağça* olarak yazılmaktadır. Diğer Kıpçak diyaleklerinde; *ağça*, BM. 4,8, اخشا, KK. 28. b. اقجا, Kİ. 17 şeklinde geçmektedir.(GT)

⁵¹² Sayfa kenarında ve bu kelimenin yanında اللعنه “lanet” kelimesi vardır.

⁵¹³ Bu kelimenin üzerinde /ğ/ ile şeklinde bir ibare vardır. Buna göre, bu kelimeye *bir oğurda* da denir.

Atalay, bu kelimeyi *awurda* olarak yanlış okumuştur. bk. B. Atalay, age., s. 35.

⁵¹⁴ Bu kelime, ilk harfi üstün ile yazıldığı için /è/ ile okuduk. Bu kelimeyle ilgili 73. ve 289. dipnota.

⁵¹⁵ Bu kelimenin altında anlamı “kulaktan kulağa dolaşan laflar” şeklinde bir ibare vardır. (GT) Bunun yanı sıra sayfanın alt kenarında *aylandı*, *şewrendi*, *dirgzindi*, *çawründi* kelimeleri de görülmektedir. Atalay, bu kelime, *şewredi*, *şewründi*, *çavrundı* şeklinde okumuştur. bk. B. Atalay, age., s. 31 Bu kelime, جاوروندي ve شورندي, شاورادي ile yazıldığına göre, /ş/ ile yazıldığı fiillerde /ş/ ile /ج/ ile yazıldığı fiili /ç/ ile okuduk. (GT) Atalay da bu kelime, *şewredi*, *şewründi*, *çavrundı* şeklinde okumuştur. bk. B. Atalay, age, s. 31.

⁵¹⁶ Bu kelime iki hareke ile yazıldığı için /è/ ile okuduk. İki hareke ile yazılmış kelimeler için bk. Giriş, s. 27-29; ayrıca, 159. dipnot. (GT)

دبغ	<i>éyledi</i> , ⁵¹⁷ yapmak ve işlemek için de denir.
دخل	<i>kirdi</i>
دلى	<i>şalandırdı</i> ⁵¹⁸
داخ	<i>tezkindi</i>
دحرج	<i>yuwaladı</i>
داوى	<i>tımarladı</i>
دبر و دولب	<i>başkardı</i> ⁵¹⁹
درف و نقط	<i>tıandı</i>
دام و بقى و	<i>kıaldı</i>
انقطع و تاخر	
دفى	<i>ııındı</i>
درا	<i>şowurdu</i> ⁵²⁰
ذبل ⁵²¹	<i>şowuldu</i>
دايم	<i>yana kelir</i> ⁵²²
درس	<i>yensıdı, baştı</i> ^(t)
دعا ⁵²³	<i>üüdedi</i>

من الدعوه لا من الدعاء

/ ذ / HARFİ İLE BAŞLAYANLAR

İSİMLER:

ذراع	<i>arşın, ⁵²⁴kol</i>
ذکر	<i>sik</i>

⁵¹⁷ Burada, *éyledi* fiilinin ilk harfi alt hemze ile yazılmıştır. Atalay, bu kelime, /è/ ile yazmıştır. bk. B. Atalay, age, s. 31. Biz de, bu kelimeyi /è/ ile okuduk. İki hareke ile yazılmış kelimeler için bk. Giriş, s. 27-29. (GT)

⁵¹⁸ *şalandırdı* kelimesi sayfa kenarında yazılmaktadır. (GT) Bu kelime, Atalay tarafından okunmamıştır.

⁵¹⁹ Sayfa kenarında *başardı* kelimesi de görülmektedir.

⁵²⁰ Bu kelimenin altında *şawardı* kelimesi görülmektedir.

⁵²¹ Bu kelime /ذ / harfi ile başlayan isimler bölümünde bulunmalıdır. Düzeni bozmamak için kelimeyi buradan çıkarmadık.

⁵²² Sayfa kenarında *yenzek kelir* ibaresi vardır.

⁵²³ Bu ibarenin anlamı “dua etmek” değil, “çağırma”dır.

⁵²⁴ Sayfa kenarında birinci kelimenin anlamının “ölçü arşını”; ikincisinin ise “kulaç” olduğu yazılmıştır.

ذنب	<i>kuyruk</i> ⁵²⁵
الذكر	<i>erkek</i> ⁵²⁶
ذنب	<i>böri</i>
ذباب	<i>şibin</i>
ذهب	<i>altın</i>
ذوق	<i>taṭmaḡ</i>
ذكي	<i>zerek</i> ⁵²⁷

(16.b)

ذنب	<i>şuş</i>
ذاك	<i>ol</i>

GEÇMİŞ ZAMAN FİİLLERİ:

ذبح	<i>bowuzladı (/ğ/ ile denir)</i> ⁵²⁸
ذاق	<i>taṭtı</i> ^(t)
راح و ذهب	<i>ketti</i>
ذاب ⁵²⁹	<i>erdi</i> ⁵³⁰
ساحق ⁵³¹	<i>ezdi</i> ⁵³²

⁵²⁵ Sayfa kenarında “her hayvanın kuyruğu” anlamında bir ibare vardır.

⁵²⁶ Bu kelime, Atalay tarafından *irkek* olarak yazılmıştır. bk. B. Atalay, age, s. 31. Biz ise, *erkek* olarak okuduk. İki hareke ile yazılmış kelimeler için bk. Giriş, s. 27-29; ayrıca, 536. dipnot. (GT)

⁵²⁷ Bu kelime, iki hareke ile yazıldığına göre /è/ okuduk. İki hareke ile yazılmış kelimeler için bk. Giriş, s. 27-29. (GT)

⁵²⁸ Burada, bu kelimeye Türkmenler tarafından /ğ/ ile *boğuzladı* denir.

⁵²⁹ Bu kelimenin altında Türkçe doğru karşılığı olan *erdi* kelimesi görülmektedir; ayrıca, ilk harfi iki hareke ile yazıldığı için /è/ olarak okuduk. /è/ ile ilgili bakınız 73. dipnota.

⁵³⁰ Bu kelimenin ilk harfi iki hareke ile yazılmıştır; ayrıca, üstünlüdür ve üzerinde /r/ ile şeklinde bir açıklama vardır. Buna göre, bu kelimeye *erdi* de denir. Bu farklı okumaları, Atalay belirtmemiştir.*

⁵³¹ Atalay, bu kelimeyi okumadığı için ذاب kelimesine *irdi* ve *izdi* anlamını vermiştir. Halbuki, kelimelerin anlamları birbirinden farklıdır. Ayrıca, kelimenin ilk harfi iki hareke ile yazıldığı için /è/ ile yazdık. (GT)

⁵³² Bu satırda kelimeler birbirine karışmıştır. Biz kelimeleri anlamlarına göre düzelttik. Bunun yanı sıra bu kelimenin ilk harfi üstünlüdür ve bu kelimenin üzerinde /z/ ile şeklinde bir açıklama yazıldığı için bu kelimeye *ezdi* de denir. İki hareke ile yazılmış kelimeler için bk. Giriş, s. 27-29.

/ر/ İLE BAŞLAYANLAR

İSİMLER:

رسول	<i>payğanber, elçi</i> ⁵³³
رشيد	<i>onať</i>
رعد	<i>kükrek</i>
رأبیه ⁵³⁴	Hemze bölümünde geçmiştir.
رمل	<i>ķum</i>
رماد	<i>kül</i>
روح	<i>can</i>
ريح البطن	<i>ŗanŗu</i> ⁵³⁵
رجل	<i>ér</i> (ممال مرقق) ⁵³⁶
راس	<i>baŗ</i>
رقبه	<i>boyn</i> ⁵³⁷
رئه	<i>öpke</i> ⁵³⁸
راس المعده	<i>ķurŗaķ</i>
ركبه	<i>tiz</i>
رجل	<i>ayaķ</i>
رمض ⁵³⁹	Hemze bölümünde geçmiştir.
رياله	<i>silik</i> ⁵⁴⁰

⁵³³ Sayfa kenarında birinci kelimenin peygamber için, ikincisinin haberci için kullandığı şekilde bir ibare yazılmıştır.

⁵³⁴ Bu kelime “tepe” anlamındadır. bk. B. Atalay, age, s.307. رأبیه kelimesinin anlamının hemze bölümünde geçmiş olduğu anlaşılmaktadır.

⁵³⁵ Satır arasında *ŗanŗı* kelimesi bulunmaktadır.

⁵³⁶ Bu kelime, metinde أر olarak yazılmıştır; fakat, bunun yanında ince olarak okunacağı şekilde bir ibare yazılmıştır. Buna göre, kelimenin ér olarak okunması gerekir. (GT) İki hareke ile yazılmış kelimeler için bk. Giriş, s. 27-29. (GT)

⁵³⁷ Sayfa kenarında, “bu kelime iyelik eki aldığı zaman *boynum* şeklini alır” açıklaması vardır. Bunun yanı sıra *boyn* kelimesi de yazılmaktadır. Demek ki bu kelime ek aldığı zaman ikinci hecedeki ünlü düşer. (GT)

⁵³⁸ Sayfa kenarında *öpken* kelimesi vardır. DLT’de bu kelime, /p/ ile yazılmaktadır. bk. DLT, I, 128-16, II, 144-7. Buna göre, bu kelimeyi /p/ ile okuduk. (GT)

⁵³⁹ Bu kelime “aşırı sıcak, kavrulmak” anlamındadır; Fakat, hemze ile başlayan isimler ve fiiller bölümünde bu kelimenin anlamı için bir açıklama yoktur.

⁵⁴⁰ Sayfa kenarında *ŗalyaz* kelimesi vardır.

رته	<i>beltek</i>
راعى	<i>kütüçi, ügütçi</i> ⁵⁴¹
رايب اي حامض	<i>ikçi</i>
رايق	<i>tonuğ</i>
رقراق	<i>şay şu</i> ⁵⁴²
رطب	<i>yaş</i>
رايحه	<i>yi</i> ⁵⁴³
رقعه	<i>yamaw</i>
ركب	<i>üzengi</i>
رُكب	<i>tizlik</i>
ريش	<i>yün, tüg</i> ⁵⁴⁴
رباب	<i>oluğ</i> ⁵⁴⁵

(17.a)

رصاص	<i>kurğaşın, kurşun</i>
رطل	<i>batman</i> ⁵⁴⁶
رغوه و ⁵⁴⁷ الريم	<i>köpük</i>
رف	<i>ilgewür</i> ⁵⁴⁸
روشن	<i>baça</i> ⁵⁴⁹

⁵⁴¹ Bu kelimenin altında طخان kelimesi yazıldığına göre *ügütüçi* “öğüten” anlamına geldiği anlaşılmaktadır; ancak, müellif, bu kelimeyi *ügütçi* şeklinde yazmıştır. Atalay da, bu kelimeyi aynı şekilde okumuştur. Kelimenin Arapça anlamını dikkate aldığımızda *ügütüçi* olması gerekir. Bu kelimenin yanında yer alan *kütüçi* “çoban” kelimesi de bunu doğrulamaktadır. 24. a sayfasında *ügütü* kelimesinin طحن anlamına geldiği yazılmıştır. Bundan anlıyoruz ki bu kelime راعي anlamında değildir. (GT)

⁵⁴² Sayfanın sağ kenarında *durı*, sol kenarında ise *şığa şu* kelimeleri bulunmaktadır.

⁵⁴³ Bu kelime, Atalay tarafından /p/ ile okunmuştur. bk. B. Atalay, age, s. 32. Diğer Kıpçak eserlerinde: *öpke*, Kİ. 7. *öpke*, DLT, I, 128-16, II, 144-7. şeklinde yazılmaktadır. Bunlara göre, bu kelimeyi /p/ ile okuduk. (GT)

⁵⁴⁴ Bu kelimenin altında *yük* kelimesi vardır.

⁵⁴⁵ Sayfa kenarında, bu kelimeye *oğluğ* ve *ıklık* da dendiği yazılmıştır.

⁵⁴⁶ Bu kelimenin üzerinde kelimenin “ölçek” anlamına geldiği belirtilmiştir.

⁵⁴⁷ Bu kelimenin üzerinde “et köpüğü” anlamında bir ibare vardır.

⁵⁴⁸ Kelimenin altında *sergen* kelimesi vardır.

⁵⁴⁹ Sayfa kenarında ve kelimenin yanında *tünlük sergen* kelimesi vardır.

رکه	<i>şawurşuḡ</i>
راهب	<i>keşiş</i>
رهان	<i>öç</i>
رهن	<i>tuşnaḡ⁵⁵⁰, tuḡu</i>
رعه	<i>titremek</i>
رای	<i>öwüt, ögüt</i> de denir.
رقیا	<i>owşun, owun⁵⁵¹</i>
راووق	<i>süzgüş</i>
راس الغصن	<i>bürşük⁵⁵²</i>
رخم	<i>kerkes, ıarḡal</i>
رمح	<i>sünü</i>
رزه	<i>toḡa</i>
رفیع	<i>ilşige</i>
رفیق	<i>nöger</i>
رھوال	<i>yorḡa</i>
رغیف و القرصه	<i>kalaş⁵⁵³</i>
رخيص	<i>uşuz</i>
رقده	<i>yaḡış</i>

GEÇMİŞ ZAMAN FİİLLERİ:

رجع	<i>kayıttı, tönđi</i>
رفرف	<i>talpındı⁵⁵⁴</i>
رش	<i>septi⁵⁵⁵</i>

⁵⁴⁹ Sayfa kenarında ve bu kelimenin yanında *tünlük* “pencere” kelimesi yazılmıştır.

⁵⁵⁰ Bu kelimenin altında *tuşşaw* kelimesi vardır.

⁵⁵¹ Bu kelime, Atalay tarafından okunmamıştır.

⁵⁵² Atalay, bu kelimeyi /p/ ile okumamıştır. bk. B. Atalay, age, s. 33. Diğer Kıpçak eserlerinde: *bürçäk*, Kİ, 30. *bürçek*, TA. 7. olarak geçmektedir. Biz de, /b/ ile okuduk. Bu kelimenin altında *üstün ile* şeklinde bir ibare yazıldığına göre, bu kelime *bürşek* olarak da okunur. (GT)

⁵⁵³ Sayfa kenarında *şomun* kelimesi görülmektedir.

⁵⁵⁴ Atalay, bu kelimeyi /p/ ile okumuştur. *talpındı*, (DLT, II, 173-5, II,173-1), *talbrı*-, Kİ. 66. Biz ise, /p/ ile okuduk. Sayfa kenarında *talapındı* kelimesi yazılmaktadır. (GT)

راهن	<i>öçeçti</i>
رهن	<i>tuşnaqqa koydı</i>
رضع	<i>èmdi</i> ⁵⁶⁴
ريا من الرياء	<i>ikki yüzli boldı</i>
رقا	<i>owşunladı, çıktı</i> ⁵⁶⁵
رعا	<i>kütledi</i> ⁵⁶⁶
ركن و التجا و	<i>sıymdı</i> ⁵⁶⁷
استند	
رد لونه	<i>şırayı kayıttı</i>
روى	<i>ķandırdı</i>

Allah daha iyisini bilir.

/ز/ İLE BAŞLAYAN LAR

İSİMLER:

زميتا و صقعه	<i>ķıraw</i> ⁵⁶⁸
زلزله	<i>titremek</i> ⁵⁶⁹
زوبعه	<i>yek, burġan</i> ⁵⁷⁰
زند	<i>ķol, bilek</i>
زردمه	<i>ķamaw</i> ⁵⁷¹ , <i>ķamaġ</i> da denir.

⁵⁶⁴ Bu kelimenin ilk harfi esreli şekilde yazıldığı için /è/ ile okuduk. İki hareke ile yazılmış kelimeler için bk. Giriş, s. 27-29. (GT)

⁵⁶⁵ Sayfa kenarında birinci kelimenin anlamı “afsun”; ikincisinin ise “çıkmaq” olduğu belirtilmiştir. (GT) Fakat, Atalay tarafından *çıktı* kelimesi “korku yüzünden titremek” şeklinde açıklanmıştır. Bu cümlenin anlamı olduğuna göre Atalay’ın açıklaması doğru değildir. bk. B. Atalay, age, s. 480.

⁵⁶⁶ Sayfa kenarında *kütledi* kelimesi de görülmektedir.

⁵⁶⁷ Bu kelimenin üzerinde /ğ/ ile şeklinde bir ibare vardır. Buna göre, bu kelime *sıymdı* şeklinde *de* okunur. Bunun yanı sıra bu kelime iki hareke ile şekillendirildiğine göre *soyundı* ve *soġundı* olarak da okunur. (GT) Atalay, ötreli şeklindeki kelimeleri okumamıştır.

⁵⁶⁸ Bu kelime satır arasında ve *ķıraw* kelimesinin üzerinde vardır. (GT) Atalay, bu kelimeyi okumamıştır.

⁵⁶⁹ Sayfa kenarında ve bu kelimenin yanında kelimenin hareket ismi olduğu açıklanmıştır. (GT) Atalay tarafından, bu ibare yazılmamıştır.

⁵⁷⁰ Sayfa kenarında *ķaşırķa* kelimesi görülmektedir. Bundan başka birinci kelimenin “şeytan”; ikincisinin “karmakarışık” anlamına geldiği açıklanmıştır.

⁵⁷¹ Bu kelimenin yanında *boġurtlaķ* kelimesi yazılmıştır.

زوج و هو الرجل	<i>er</i> ⁵⁷²
زندیق	<i>dinsiz</i> ⁵⁷³
زملوط	<i>yaltay</i> ⁵⁷⁴
زور	<i>tuş</i>
(18.a)	
زکام	<i>ţamaw</i> ⁵⁷⁵
زاد	<i>azık</i>
زرع	<i>ekin</i> ⁵⁷⁶
زفت	<i>şalama</i> ⁵⁷⁷
زلقم و الكلاب	<i>ırğak, bızğak</i>
زاویه	<i>buçak</i>
زغاری	<i>barla</i>
زمام و المجر	<i>yular</i>
زبدیه	<i>şanak</i>
زنبور	<i>küwegün</i>
زاغ	<i>toğan</i>
زند اللبس	<i>kolluk</i>
زرديه	<i>küpe</i> ⁵⁷⁸
زر	<i>tüyme, dügme</i> de denir.

⁵⁷² İki hareke ile yazılmış kelimeler için bk. Giriş, s. 27-29. (GT)

⁵⁷³ Bu kelimenin altında bitişik olarak okunması gerektiği şeklinde bir ibare vardır. (GT)

⁵⁷⁴ Bu kelime, Atalay tarafından okunup anlamı ? işareti ile gösterilmiştir. bk. B. Atalay, age, s. 35. Fazılov ise, bu kelimeye “uçurum” anlamını vermiştir. Biz ise, bu kelimeyi ? işareti ile bırakmaktayız. (GT)

⁵⁷⁵ Sayfanın kenarında *ţumağı* kelimesi yazılmıştır.

⁵⁷⁶ Atalay, bu kelimeyi, *ekin* olarak okumuştur. bk. B. Atalay, age., s. 35. Bu kelime iki hareke ile yazıldığı için /è/ ile okuduk. (GT) İki hareke ile yazılmış kelimeler için bk. Giriş, s. 27-29. (GT)

⁵⁷⁷ Bu kelimenin altında *şalama* kelimesinin Farsça olduğu açıklanmıştır. (GT) Atalay, bu kelime için ? işaretini kullanmıştır. bk. B. Atalay, age., s. 35. Ancak, bu kelimenin, müellif tarafından *şalama* değil *şamala* “katran” şeklinde yazılması gerekir. bk. Gencine-i Güftar, Ferheng-i Ziya, Farsça-Türkçe Lûgat, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1948.

⁵⁷⁸ Bu kelime, Atalay tarafından /p/ ile okunmuştur. bk. B. Atalay, age., s. 35. Fazılov, /b/ ile göstermiştir. bk. Fazılov, age., s. 134. Diğer Kıpçak eserlerinde: *kübä*, Kİ.78. *kübe*, TA. 13. şeklinde bulunmaktadır. Ancak, biz bu kelimeyi /p/ ile okumaktayız. /b/ ve /p/ sesiyle ilgili bk. Giriş, s. 17, 22. (GT)

زرموزه	<i>başmak</i>
زلومه الخفّ	<i>çewirçi</i>
زايد	<i>artık</i> ⁵⁷⁹
زوج	(tek'in zıddı olan şeye <i>çift</i> ve <i>töki</i> de denir)
زنداد	<i>oñluk</i>
زير	<i>küp</i> ⁵⁸⁰
زجاج	<i>şırşa</i> ⁵⁸¹
زهر	<i>çiçek</i>
زبد	<i>kere yaw</i>
زرقه	<i>köklük</i>
زنخ و المروح	<i>kaşşıptır</i>
زمي طويل	<i>şıbzıǵı</i>
والقصير ⁵⁸²	<i>zurnay</i>
زريعه ⁵⁸³	<i>toğun</i> ⁵⁸⁴
زرزور	<i>şırşık</i> ⁵⁸⁵
زبل	<i>tezek</i>
زمان	<i>şak, şağ</i> da denir. ⁵⁸⁶

GEÇMİŞ ZAMAN FİİLLERİ:

زوّج	<i>öylendirdi, ewlendirdi</i> de denir.
زئخ	<i>kaşşıdı</i>
زوق	<i>bezendi</i>

⁵⁷⁹ Bu kelime iki hareke ile yazıldığına göre bu kelimeye *artuk* da denir. (GT) Atalay, kelimenin ötreli şeklini okunmamıştır.

⁵⁸⁰ Bu kelime, diğer Kıpçak eserlerinde; كپ (ش), *küp*, Kİ. 78, *küp*, TA. 95, *küp*, DLT, I, 147-8; III, 119-25. şeklinde geçmektedir. Atalay tarafından /p/ ile yazılmıştır. bk. B. Atalay, age, s. 35. Biz de /p/ile okuduk. /p/sesiyle ilgili bk. Giriş, s. 17, 22. (GT)

⁵⁸¹ Bu kelimenin üzerinde *şırşa* kelimesi de yazılmaktadır.

⁵⁸² Burada زمي قصير demek istenmiştir.

⁵⁸³ Bu kelimenin üzerinde "her hangi bir tohumdan" anlamında bir ibare vardır.

⁵⁸⁴ Bu kelimenin altında *toğum* gibi bir kelime yazılmaktadır. (GT)

⁵⁸⁵ Bu kelime, Atalay tarafından *şırşık* olarak okunmuştur. Halbuki, metinde *şırşık* olarak yazılmıştır. (GT) bk. B. Atalay, age, s. 35. Bunun yanı sıra bu kelimenin altında *şırşırçık* kelimesi vardır.

⁵⁸⁶ Bu kelimeler sayfanın sağ kenarında bulunmaktadır.

(18.b)

زرع	<i>èkti</i>
زرر	<i>tüymeledi</i>
زَعَق و صَاح و عَوْش و عَيْط	<i>kıışkırdı</i>
زمر	<i>şaldı</i> (Her hangi bir aygıt ile vurulursa böyle de denir)
زلق	<i>ţaydı</i>
سحب زحف و شحط	<i>sürüdi, süyrelde, yıldı?</i> ⁵⁸⁸
زغزغ	<i>kıçıkladı</i>
زاد	<i>artırdı</i>
زنى ⁵⁸⁹	<i>murdar sikti</i>
زقزق	<i>şayradı</i>
زَأَرَ الأَسْدُ	<i>eşredi</i>

/س/ İLE BAŞLAYAN İ

İSİMLER:

سميع	<i>işitken</i>
سما	<i>kök</i> ⁵⁹⁰
سَيِّد	<i>koça</i>
سيده	<i>hatun</i>
سلطان	<i>kan</i> (Bu kelime vücuttaki kana da denir.)
سحاب	<i>buluğ</i>
تلل	<i>yaşık yamlı</i>
سباخ	<i>koçur,</i> ⁵⁹¹ <i>şızlık</i>

⁵⁸⁷ Bu kelime satır arasındadır. Biz onu sıraya koyduk.

⁵⁸⁸ Bu kelimenin altında جَرَّ “çekti” kelimesi görülmektedir. Bu kelime Atalay tarafından ? işareti ile gösterilmiştir. (GT) bk. B. Atalay, age, s. 36. Fazilov ise bu kelimeyi, *yıldı* olarak okumuştur.

⁵⁸⁹ Bu kelimenin yanında aynı satırdaki kelimeye “günah ilişki” anlamı verilmiştir. (GT) Atalay tarafından bu ibare yazılmamıştır.

⁵⁹⁰ Biz, bu kelimeyi metindekine göre *kök* şeklinde yazdık. (GT) bk. DLTI, s. 356. Bu kelime, Atalay tarafından *kög* olarak yazılmıştır bk. B. Atalay, age, s. 36

سالف	<i>zulf</i> ⁵⁹²
سواد	<i>karalık</i>
سن	<i>tiş (/d/ ile denir)</i> ⁵⁹³
سرّه	<i>kindik,</i> ⁵⁹⁴ <i>kawsuq</i> ⁵⁹⁵
سوّه	<i>kuğu</i> ⁵⁹⁶
سلسله الظهر	<i>oruğa (/ğ/ ile denir)</i> ⁵⁹⁷
سمره	<i>kara yowuzluk</i> ⁵⁹⁸
ساق	<i>baltır</i>
سمین	<i>semiz</i>

(19.a)

ساج و المعتقل ⁵⁹⁹	<i>muş</i>
سعید	<i>bay</i> ⁶⁰⁰ (مفخم)
سکران	<i>esrik</i>
سفینه	<i>şaklaq</i>
سخونه	<i>issilik</i>
سودا و الجرب	<i>kuşur</i>
سنطه	<i>süweş</i> ⁶⁰¹

⁵⁹¹ Sayfa kenarında ve bu kelimenin karşısında *çoraq* kelimesi de vardır.

⁵⁹² Bu kelime "saç bölüğü" anlamındadır. Atalay, bu kelimeyi *zülûf* şeklinde okumuştur. Siyahlığı geceye benzetilir. Arapçadaki "gecenin iptidasından bir bölük" anlamındadır. Bundan anlıyoruz ki; سالف ve *zulf* kelimelerinin ikisi de Arapçadır.

⁵⁹³ Bu ibareden anlıyoruz ki; Türkmenler, bu kelimeye *diş* derler.

⁵⁹⁴ Bu kelimenin, farklı okunuşları Atalay tarafından okunmamıştır.

⁵⁹⁵ Sayfa kenarında *köbek* kelimesi görülmektedir.

⁵⁹⁶ Bu kelime, Atalay tarafından *kuğu* şeklinde okunmuştur. Biz, metne göre *kuğu* olarak yazdık. bk. B. Atalay, age, s. 36.

⁵⁹⁷ Buradan anlıyoruz ki, Türkmenler, bu kelimeye *oruğa* derler.

⁵⁹⁸ Sayfanın kenarında ve bu kelimenin altında (*/ğ/* ile denir) ibaresinden anlıyoruz ki; Türkmenler, bu kelimeye *kara yoğuzluk* derler.

⁵⁹⁹ Bu kelimenin ساج şeklinde yazılması gerekir. (GT) bk. *el Mu'camu'l-Vasit*, s. 424.

⁶⁰⁰ Sayfa kenarında bu kelimenin aynı zamanda bir fiil olduğu belirtilmiş ve şu açıklamalar yapılmıştır: Bu isim, fiil olarak şu şekilde çekilir. Geçmiş zaman *baydı*, hâl kipinde *bayır*, olumsuz için *baymaz*, şart kipi için *baysa*. Şahıs ekleriyle birleştiğinde *baydım*, *baydık*, *baydımız*, *baydınız* şeklindedir.

سحر	<i>cazı, bügi</i>
سائل	<i>sinlik</i>
سلامه	<i>esenlik</i>
سحر	<i>irte</i>
سعد	<i>topalağ</i>
سُمنم	<i>künçi</i>
سنبله	<i>kılçık</i> ⁶⁰²
سميد	<i>ırşık</i>
سويق	<i>karuğ</i> ⁶⁰³
سلا	<i>kowurdağ</i> ⁶⁰⁴
سيل	<i>ağmağ, ağın</i>
سفينه	<i>keme, küçüğüne uçan</i> ⁶⁰⁵ derler. ⁶⁰⁶
سمك	<i>balık</i>
سقتقور	<i>şirt balığı</i>
سلحفاه	<i>ğabarçaklı bağa</i> ⁶⁰⁷
سرطان	<i>ilengiş, kışkaş</i> ⁶⁰⁸ da denir.
سناره	<i>ğarmağ</i>
سلاق	<i>eger</i>
سنور	<i>maçı, çetük</i>
سبجابه	<i>tèyin</i> ⁶⁰⁹

⁶⁰¹ Satır arasında “kemik” anlamı verilmiş bir ibare vardır. Bundan başka sayfa kenarında “kemik” anlamında *süñük* kelimesinin de kullanılabileceği belirtilmiştir. (GT) Atalay, bu kelimeyi *süğük* olarak okumuştur. bk. B. Atalay, age, s. 36.

⁶⁰² Sayfa kenarında *boğday başı* kelimesi yazılmaktadır.

⁶⁰³ Bu kelimenin altında *ğawuğ* kelimesi vardır.

⁶⁰⁴ Sayfa kenarında *ğakırdağ* kelimesi görülmektedir.

⁶⁰⁵ Bu kelimenin üzerinde “uçan” anlamından bir kelime görülmektedir. Bu kelime, Atalay tarafından yazılmamıştır.

⁶⁰⁶ Kelimenin altında *kemi* kelimesi vardır.

⁶⁰⁷ Sayfa kenarında kurbağa ve deniz kurbağası için *bağa* kelimesinin kullanıldığı açıklanmıştır.

⁶⁰⁸ Sayfa kenarında *yenkeş, kışkaş* kelimeleri de yazılmaktadır.

⁶⁰⁹ Bu kelimeyi, iki hareke ile yazıldığı için /è/ ile okuduk. /è/ ile ilgili bk. 73. dipnot. (GT) Atalay, bu kelimeyi *tiyin* şeklinde yazıp ikinci harekesini ihmâl etmiştir. bk. B. Atalay, age., s. 37.

سمور	<i>kiş, kögenek</i>
سبع	Hemze bölümünde geçmiştir. ⁶¹⁰
سمان	<i>badanah, buyurçuk</i> da denir.
سلوی	<i>tar̄taz</i>
(19.b)	
سنونو و ⁶¹¹	<i>karlağaç</i> ⁶¹²
هو عصفور الجبل	
سحليه	<i>keseltki</i>
سوس و الدود	<i>ķurt</i>
سم	<i>awu, aġu</i> da denir.
سنام	<i>örkeş</i> ⁶¹³
سخله	<i>awlak , oġlak</i> da denir.
سابق و جرای	<i>yügrük</i>
سرج	<i>eyer</i> ⁶¹⁴
سیر	<i>ķayış</i>
سیف	<i>ķılıç</i>
سکین	<i>bıçaķ</i>
سولق ⁶¹⁵	<i>ķapturġa</i>
سلسله	<i>zincir</i>
سبیکه	<i>şom</i>
سندان	<i>uzan</i> ⁶¹⁶

⁶¹⁰ Bu kelime “arşlan” anlamındadır. Hemze ile başlayan isimlerde اسد anlamında geçmiştir.

⁶¹¹ Bu cümlelin anlamı, سنونو عصفور الجبل “daġ kuşu” demektir. (GT) Atalay, bu cümleyi yazmamıştır.

⁶¹² Sayfa kenarında قارلاغوج *karlağuç* şekli de vardır. Bu kelime, Atalay tarafından yazılmamıştır. Bundan başka sayfa kenarında الخطاف “bir kuş adı” açıklaması vardır. (GT) Bu kelime, diġer Kıpçak eserlerinde; قارلاغاش KK. 70a, قارلاغچ, Kİ. 70, قارلاغچ, TA. şeklinde geçmektedir. Atalay, bu kelimeyi *karlağaç* olarak okumuştur. bk. B. Atalay, age, s. 37.

⁶¹³ Sayfa kenarında *örküç* kelimesi vardır. (GT) Bu kelime, Atalay tarafından *örkeş* olarak okunmuştur. Ayrıca bu kelime, hem /ş/ hem de /ç/ ile yazıldığı için, Atalay’ın okuduġu gibi iki şeklini yazdık. bk. B. Atalay, age., s. 37.

⁶¹⁴ Bu kelime, iki hareke ile yazıldığına göre *eyer* şeklinde de okunur. Atalay, bu kelimeyi *eyer* olarak okumuştur. bk. B. Atalay, age., s. 37. /è/ ile ilgili bk. Giriş, s.28-29.

⁶¹⁵ Bu kelimenin سوارق olması gerek. Anlamı, “zincir veya halkaları birbirine geçiren demir”dir.

سيخ	<i>şiş</i>
سكرجه	<i>ayak</i>
سيوار	<i>bilezük</i>
سحليه	<i>apşa</i>
سلاله	<i>şamruk</i>
سخن	<i>issi</i>
سلك	<i>sık</i>
سلق	<i>çükündür</i>
سفرجل	<i>haywa</i>
سليق	<i>yaḥnı</i>
سمن	<i>şarı yaw</i>
سريه	<i>koma</i>
سكفه	<i>buşağa</i>
سلم ⁶¹⁷	<i>anğıç, ançık, nerdiwen ve merdiwen⁶¹⁸</i> de denir.
سطوح	<i>tam⁶¹⁹</i>
سنه	<i>yıl, bıltır</i>
ساعة ماضيه	<i>bayak</i>
سواد	<i>alaş bulaş⁶²⁰</i>

GEÇMİŞ ZAMAN FİİLLERİ:

سَاعِدٌ *buluştu, meded eyledi⁶²¹* derler.

(20.a)

سبق	<i>uzdı</i>
ساق	<i>sürdi, şaptı^{(مفخم)622}</i>

⁶¹⁶ Sayfa kenarında *örs* kelimesi görülmektedir.

⁶¹⁷ Bu kelimenin üzerinde “ahşap” anlamında bir kelime yer aldığına göre bu kelime, “ahşaptan yapılan merdiven” anlamındadır. (GT) Bu kelimeyi, Atalay yazmamıştır.

⁶¹⁸ Bu kelime sayfa kenarında yer almaktadır.

⁶¹⁹ Kelimenin yanında “düz olan nesneye de böyle denir” şeklinde bir ibare vardır.

⁶²⁰ Sayfa kenarında “uzaktan görülen ve ne olduğu bilinmeyen nesne” şeklinde bir açıklama vardır.

⁶²¹ Bu kelime harekesizdir. Biz, onu /é/ ile gösterdik. Bu kelimeyle ilgili bk. 73. ve 289. dipnot. (GT)

سن	<i>biledi</i>
سوی ⁶²³	<i>bişirdi, ⁶²⁴ tüzetti</i>
سخن	<i>isidi</i>
سرح	<i>şaradı, ⁶²⁵ tüzetdi ⁶²⁶</i>
سل	<i>şowurdi</i>
سئیب	<i>yiperdi</i>
سد	<i>tıktı ^(s)</i>
سمر	<i>mıhladı ⁶²⁷</i>
سکت	<i>tektürdi, ⁶²⁸ tındı, epsem boldı ^(s)</i>
سما	<i>aıladı, adadı</i>
سوي	<i>tiydi ? ⁶²⁹</i>
سلخ و عري	<i>şoydı</i>
سال	<i>şordı</i>
سال	<i>aqdı</i>

⁶²² Bu kelime, DLT'de *şap* şeklinde yazıldığına göre, bu kelimeyi /p/ ile okuduk. bk. DLT, I, 123-19, II, 12-5.

⁶²³ Bu kelime, Arapçada "pişirmek" değil, "yapmak" anlamındadır. Atalay, müellifin burada سوی kelimesi ile شوی kelimesini karıştırmış olduğunu düşünüyor. Biz Atalay ile aynı fikir değiliz. Çünkü *pişirdi* kelimesinin altında Arapça karşılığı olarak طبخ kelimesi vardır. Bunun yanı sıra sayfa kenarında birincisi yemeği hazırlamak, ikincisi eşyayı düzeltmek şeklinde bir çıkartma vardır. Bundan anlıyoruz ki, سوی kelimesi "yapmak" anlamında olup طبخ kelimesiyle birlikte "yemek yapmak" anlamına gelmektedir. (GT) Kun, bu kelime سوی "yap-" anlamında olduğunu ifade etmektedir. bk. .T.H. Kun, Philologica I. S. 36, 141 dipnot. Philologica II.463, 141 dipnot Atalay ise, bu kelime شوی anlamına geldiğinden vazgeçmemektedir. bk. B. Atalay, "Ettuhfet-üz-Zekiyye Çevirmesi'nin Tenkidi Dolayısıyla", s. 125, 141 dipnot.

⁶²⁴ Bu kelime TZ'de بيچيردي ve /ş/ ile denir yazılmasına göre, بيچيردي şeklinde okunur. Bu kelime, hem /ج/ hem de /ش/ harfleri ile yazıldığına göre, bu kelimenin *bişirdi* ve *bişirdi* şeklinde okunmasının mümkün olduğunu açıklanmaktadır. Bu kelime BM. بيچيردي, 57. v. KK. يش, 80. b. Kİ. بيچيردي, 32. CC. *biş-* 60. T. يشقل, 35 şeklinde geçmektedir. Kun, bu kelimenin /p/ ile değil /b/ ile okunması gerektiğini söylemektedir. bk. Kun, Philologica I. S. 36, 141 dipnot. Philologica II.463, 141 dipnot. Atalay, bu kelimenin okunuşuyla ilgili yorum vermemiştir. Buna göre, bu kelimeyi *bişirdi* şeklinde okuduk. (GT)

⁶²⁵ Bu kelimenin üzerinde *tüzetdi* kelimesi de bulunmaktadır.

⁶²⁶ Bu kelimenin, müellif tarafından *tüzetti* şeklinde yazılması gerekir. Atalay, bu kelimeyi *tüzetti* şeklinde de okumuştur. bk. B. Atalay, age., s. 38.

⁶²⁷ Bu kelime , iki hareke ile yazıldığına göre, *mıhladı* şeklinde de okunur. (GT) Bu şekil, Atalay tarafından yazılmamıştır.

⁶²⁸ Atalay tarafından, bu kelime *tektürdi* olarak okunmuştur. Biz metine göre *tektürdi* şeklinde okuduk. (GT)

⁶²⁹ Bu kelime "düzeldi" anlamındadır. Fakat, metinde Türkçe karşılığı ئيدي gibi bir kelime yazılmaktadır. Atalay bu kelimeyi ? işareti ile bırakmıştır. bk. B. Atalay, age., s. 38.

سكر	<i>esirdi</i>
سكن الهوى	<i>yel semdi</i>
سقع ⁶³⁰	<i>üşüdi</i>
سعل	<i>öt kürdi</i> ⁶³¹
سهى و نسي	<i>unuştı</i>
سمع	<i>işitti</i>
سمن	<i>semirdi, semiz boldı</i>
سب و شتم	<i>sökti</i> ⁶³²
سر و فرح	<i>söyündi</i> ⁶³³
ستر و غطى	<i>yaptı</i>
سعر	<i>kuşuzdı</i> ⁶³⁴

/ش / HARFİ İLE BAŞLAYANLAR

İSİMLER:

شمس	<i>küneş, kün.</i>
شعرا	<i>aķ aygır</i> ⁶³⁵
(20. b)	
شيبور ⁶³⁶	<i>ţuman</i>
شعاع ⁶³⁷	<i>yarıķ, ķoyaş, mecazen ţan şarışı denir.</i>
شقيف	<i>ķaş</i> ⁶³⁸

⁶³⁰ Bu kelime, سقع olarak yazılmalıdır. (GT)

⁶³¹ Atalay tarafından, bu kelime *ot kürdi* olarak okunmuştur. bk. B. Atalay, age, s. 39.

⁶³² Buradaki kelimeler "sövmek" anlamındadır. Bunun yanı sıra satır arasında *sökmek* anlamında فتق kelimesi de vardır. Bu kelime, Atalay tarafından yazılmamıştır. Anlaşılan سب و شتم ve فتق kelimeleri *sökmek* "sövmek" anlamında kullanılır. (GT)

⁶³³ Sayfa kenarında *sewindi* kelimesi görülmektedir. (GT) Atalay, bu kelimeyi yazmamıştır.

⁶³⁴ Sayfa kenarındaki bir ibareden köpek kudurması için *kuşuzdı* kelimesinin kullanıldığı yazılmaktadır.

⁶³⁵ Bu kelime, Atalay tarafından *aygar* olarak okunmuştur. Halbuki, metinde *aygır* olarak yazılmıştır. (GT)

⁶³⁶ Bu kelime sayfa kenarında yer almaktadır.

⁶³⁷ Sayfanın en üst kenarında *ışıl* ve *ışık* kelimeleri görülmektedir.

⁶³⁸ Bu kelime, Atalay tarafından ? işareti ile bırakılmıştır. bk. B. Atalay, age., s. 39. Kİ'de فش olarak yazılmıştır. bk. Ahmet Caferoğlu, *Kitâb al-İdrâk li-Lisân al Atrâk*, İstanbul 1931.s.72. Bu kelimenin

شق	<i>yaruq, yarum</i> ⁶³⁹
شعبه	<i>bağana, çatal</i> da denir.
شيخ	<i>karı</i> , daha büyük olana <i>abişka, karıay</i> denir.
شاب	<i>yigit</i>
شدید	<i>berk</i>
شعر	<i>şaş, kirpik, yün</i> ⁶⁴⁰
شارب	<i>bıyık</i>
شهلا	<i>konugur</i>
شفه	<i>zuzak</i> , ⁶⁴¹ <i>irin</i>
شرق	<i>awurt</i> ^(مفخم)
شحم	<i>yaw</i> (/w/ yerinde /ğ/ ile) ⁶⁴²
شبر	<i>karış</i>
شاطر و شجاع	<i>bahadur</i>
شبعان	<i>tok</i>
شهوہ	<i>arzu</i> ⁶⁴³
شایب	<i>şal</i> ^(مفخم)
شحات ⁶⁴⁴	<i>tilençi</i>
شهره	<i>şuwalı</i> ⁶⁴⁵

iki anlamı vardır: 1. Kaş (bugünkü anlamında). 2. Tepenin başı. Burada شقیف kelimesi ikinci anlamında kullanılmıştır. (GT)

⁶³⁹ Metinde her iki kelimedeki /r/ harfi iki hareke ile şekillendirildiğine göre, bu kelimeler *yarık* ve *yarım* olarak okunur. İki hareke ile yazılmış kelimelerle ilgili bk. Giriş, s. 26-28. Bundan başka sayfa kenarındaki bir çıkartmada birincisinin yerdeki kazıntı, ikincisinin ise bir şeyin parçası ve yarısı anlamına geldiği belirtilmiştir.

⁶⁴⁰ Sayfa kenarındaki Arapça bir ibareden bu üç kelimedden birincisinin “başta bulunan kıl”, ikincisinin “gözün etrafındaki kıl”, üçüncüsünün “keçi kılı” olduğu anlaşılmaktadır. Bundan başka *yün* kelimesinin karşılığı olarak صوف kelimesi geçmektedir. Bu kelime Atalay tarafından yazılmamıştır.

⁶⁴¹ Sayfa kenarında görülen bir ibareden *zuzak* kelimesinin “üst dudak”, *irin* kelimesinin “alt dudak” olduğu anlaşılmaktadır.

⁶⁴² Bundan anlaşılıyor ki, Türkmenler bu kelimeye *yağ* da derler.

⁶⁴³ Bu kelime, sayfanın kenarında yazılmıştır. Biz, onu sıraya aldık.

⁶⁴⁴ Atalay, bu kelime için ? işaretini kullanmıştır. bk. B. Atalay, age, s. 40. Bu kelimenin anlamı “dilenci”dir. Müelifin bu kelimeyi شحاد olarak yazması gerekirdi. Fakat halk arasında söylendiği gibi yazılmıştır. (GT)

⁶⁴⁵ Atalay, bu kelimeyi *şavlı* olarak okumuştur. (GT) Halbuki, metinde *şuwalı* şeklindedir.

شعير	<i>arpa</i> ⁶⁴⁶
شال	<i>ala boğa</i> ⁶⁴⁷
شاطي	<i>yağa</i>
شبكة	<i>aw</i> ⁶⁴⁷
شاهين	<i>laçın</i>
شبيطر	<i>ayağ</i> ⁶⁴⁸
شرك	<i>tuzak</i>
شكال	<i>tuşar , kişen</i> de denir. ⁶⁴⁹
شاليس	<i>ğara wulu</i> ⁶⁵⁰
شعريه	<i>közenek, yaşmak</i> da denir.

(21.a)

شاربوش	<i>buktağ</i> ⁶⁵¹
شَرّ	<i>ğuçak</i>
شمله	<i>yawlığ</i> ⁶⁵²
شقّه من الثياب	<i>böz</i> ⁶⁵³
شرايه و الجداده	<i>şasağ</i> ⁶⁵⁴
شرموط	<i>oprağ</i> ⁶⁵⁵ <i>şüprek</i>

⁶⁴⁶ Bu kelime, Atalay tarafından /p/ ile okunmuştur. bk. B. Atalay, age, s. 40. Diğer Kıpçak eserlerinde; ارباش) *arpa*, Kİ.11. *arpa*, CC. 110, 3 *arpa*, TA. 9. şeklinde yazıldığına göre, bu kelimeyi /p/ ile okuduk. /p/ ve /b/ sesleriyle ilgili bk. Giriş, s. 17, 22. (GT)

⁶⁴⁷ Sayfa kenarında *ağ* kelimesi görülmektedir.

⁶⁴⁸ Bu kelime, Atalay tarafından ? işaretiyle gösterilmiştir. bk. B. Atalay, age, s. 40. Fazılov ise, “balıkçıl” anlamını vermektedir. bk. Fazılov, age., s. 141. biz ise, bu kelimenin anlamı ? işareti ile bırakmaktayız.

⁶⁴⁹ Sayfa kenarında *şigen, tuşak, köstek* kelimeleri görülmektedir. *şigen* kelimesini Atalay yazmamıştır. (GT)

⁶⁵⁰ Sayfa kenarında *ğarawul* kelimesi vardır.

⁶⁵¹ Atalay, bu kelimenin anlamını ? işareti ile bırakmıştır. bk. B. Atalay, age., s. 40. Fazılov ise, “sarık, tulban” anlamlarını vermektedir. bk. Fazılov, age., s. 141. Biz, bu kelimenin anlamını ? işareti ile bırakmaktayız.

⁶⁵² Sayfanın kenarında *Türkmenler bu kelimeyi /ğ/ ile söyler* şeklinde bir ibare var. Anlaşılan, bu kelimeye *yağlığ* da denir.

⁶⁵³ Sayfa kenarında *biz* kelimesi de yazılmıştır.

⁶⁵⁴ Satır arasında *şasağ* kelimesi vardır.

⁶⁵⁵ Bu kelime, Atalay tarafından /p/ ile okunmuştur. bk. B. Atalay, age. , s. 40. DLT’de, bu kelime *oprağ* şeklindedir. bk. DLT, I, 118-18, III, 16-25. Buna göre, bu kelimeyi /p/ ile okuduk. Bununla ilgili bk. Giriş, s. 17, 22.

شوك	<i>tikenek</i> ⁶⁵⁶
شولى	<i>şatan</i> ⁶⁵⁷
شرار	<i>işkun, çoğan</i>
شراره	<i>kıwılcım</i> ⁶⁵⁸
شیخ	<i>yawşan</i>
شجره	<i>terek</i>
شمع	<i>mum, balawuz</i> ⁶⁵⁹
شققه	<i>saqsı</i> ⁶⁶⁰
شتا	<i>kış</i>
شهر	<i>ay</i> ^(مفخم)
شخص	<i>şın, abağ</i> ⁶⁶¹
شمال	<i>şol</i>
شرا	<i>eşken</i> ⁶⁶²
شیطان	<i>yek</i>
شر	<i>yawuz, ırkıl, kow</i> ⁶⁶³
شجر و الدوح ⁶⁶⁴	<i>orman</i> ⁶⁶⁵
شغل	<i>iş</i>
شرایح	<i>sölençü</i>

⁶⁵⁶ Sayfanın kenarında *ikinci /k/ harfi de düşerek* şeklinde bir ibare yazıldığına göre, bu kelimeye *tikene* de denir. bk. DLT, I, 118-18, III, 16-25.

⁶⁵⁷ Atalay tarafından, bu kelimenin anlamı ? işreti ile bırakılmıştır. bk. B. Atalay, age., s. 40. Fazılov ise, "dikenli olan" anlamını vermektedir. bk. Fazılov, age., s. 141. Arap sözlüklerine göre, "sütünü kestirilen deve" anlamındadır. (GT)

⁶⁵⁸ Bu kelimeler, sayfa kenarında yazılmaktadır. Biz, onları sıraya koyduk.

⁶⁵⁹ Sayfa kenarında *birincisi yapma mum, ikincisi bal mumu* şeklinde bir açıklama yazılmıştır.

⁶⁶⁰ Satır arasında ve bu kelimenin üzerinde Türkmençe şeklinde bir ibare var.

⁶⁶¹ Sayfa kenarında Arapça bir ibareden bu iki kelimelerden birincisinin "gölgesi olan", ikincisinin "duvarda oluşan gölge" olduğu anlaşılmaktadır.

⁶⁶² Satır arasında *kurdaşını* kelimesi de vardır.

⁶⁶³ Bu kelime, Atalay tarafından okunmayıp ? işreti ile bırakılmıştır. bk. B. Atalay, age., s. 41. Fazılov ise, *ırkıl* ve *ko* şeklinde okuyarak "talihsizlik, uğursuzluk" anlamını vermektedir. bk. Fazılov, age., s. 142. Biz de, bu kelimeye Fazılov'un verdiği anlamı kabul etmekteyiz. (GT)

⁶⁶⁴ Bu kelimenin müellif tarafından *الدوح والشعراء* şeklinde yazılması gerekir. bk. Kİ, s.10.

⁶⁶⁵ Bu kelimeyi, Atalay, *azman* olarak yanlış okumuştur. Bu kelime *الشعراء و الدوح* anlamında olup *ارمن* şeklinde yazılmasıyla birlikte *orman* olarak okuduk. (GT) Kİ'de de bu kelime *ارمن* şeklinde yazılmıştır. bk. Ahmet Caferoğlu, *Kitâb al-İdrâk li-Lisân al Atrâk*, İstanbul 1931, s. 10.

شجر ⁶⁶⁶	<i>kıya</i> ⁶⁶⁷
شراه وهو الثمن	<i>almışı</i>
شاهد	<i>tanık</i>
شركة	<i>ortak</i>
شي	<i>neme, nesne</i>
شان	<i>ötri, uçun</i>
شباك	<i>tüy lük</i>

GEÇMİŞ ZAMAN FİİLLERİ:

شهد	<i>tanıkladı</i>
شاور	<i>tanıştı, genişti</i> ⁶⁶⁸
شم	<i>iyiskedi</i>
(21.b)	
سد	<i>berkdi</i>
شال و حمل	<i>kötürdi</i>
قذ و شق ⁶⁶⁹	<i>tildi, ⁶⁷⁰yardı, teknedi</i> de denir.
شمر	<i>çarmandı</i> ⁶⁷¹
شابط	<i>yarmaştı</i>
شخر في النوم	<i>koruldadı</i> ⁶⁷²
شخير البهايم	<i>bıçkırdı</i>
شحط	<i>söyredi</i> ⁶⁷³ †
شرك من المشاركة	<i>ortakladı</i> ⁶⁷⁴

⁶⁶⁶ Bu kelime, müellif tarafından yanlış yazılmıştır. Çünkü شجر kelimesi “ağaçlar” anlamındadır. Fakat, kelimenin Türkçedeki anlamına ve kenardaki Arapça ve Türkçe ile yazılmış *kıya baktı* “yan baktı” ibaresine bakılırsa, bu kelimenin Arapçası شزر و نظر شزرا şeklinde yazılmalıdır. (GT)

⁶⁶⁷ Sayfa kenarında *kıya baktı* “yan baktı” ibaresi vardır.

⁶⁶⁸ Sayfa kenarındaki ibare Atalay tarafından *kin keşti* şeklinde yazılmıştır. bk. B. Atalay, age., s. 41. Ancak dizinde fiilin doğru şekli *kinkeş-* “danışmak” olarak görülmektedir. bk. B. Atalay, age., s. 202.

⁶⁶⁹ Bu kelime, sayfanın üst kenarında yer almaktadır.

⁶⁷⁰ Sayfa kenarında *deldi* kelimesi görülmektedir.

⁶⁷¹ Bu kelime, Atalay tarafından *şarmandı* şeklinde yazılmıştır. bk. B. Atalay, age., s. 41. Ancak, TA. 71. eserinde چرمان şeklinde yazıldığı gibi, *çarman* olarak okuduk. (GT)

⁶⁷² Sayfa kenarında *horuldı da denir* şeklinde bir ibare vardır.

⁶⁷³ Satır arasında *sörüdi* kelimesi de vardır. (GT) Atalay, bu kelimeyi yazmamıştır.

شَاب	<i>ağardı</i>
شتم	<i>sökti</i>
شَنق و علق	<i>aştı</i> ^(t)
شوى	<i>şişledi</i>
شرب	<i>içti</i>
شبع	<i>toydu</i>
شرق	<i>şaşkırdı, şaşadı</i> ⁶⁷⁵
شاغل	<i>öşendi</i> , ⁶⁷⁶ <i>awundurdu</i>
شكى	<i>çaktı</i> ⁶⁷⁷
شحت	<i>kowaladı, kowdı, tilendi</i> (dilenmekten)
شوش	<i>incitti</i> ^(t) ⁶⁷⁸
شعوط بالانار و	<i>ötti</i>
نفذ	de öyledir.
شوق	<i>şoklandurdu</i> ⁶⁷⁹
شح و بخل	<i>kuwanşladı</i> ⁶⁸⁰
شَب و طال و	<i>uzandı, üsti</i>
شت	<i>tozdı</i> ⁶⁸¹

/ص/ İLE BAŞLAYANLAR

İSİMLER:

صَحْو	<i>ayaz</i>
-------	-------------

⁶⁷⁴ Sayfanın kenarında *orklaştı* kelimesi görülmektedir.

⁶⁷⁵ Sayfa kenarında bu kelimelerden ikisinin de “suyun boğazda kalması” ve “yenilen bir nesnenin boğazda kalması” anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Bu, “Allah isterse yakında gelecek” anlamındadır. Bundan başka *şaçırdı* kelimesi de yazılmaktadır.

⁶⁷⁶ Sayfa kenarındaki ibare *oğluna öşene yorur* “çocuğunu avutuyor” anlamındadır.

⁶⁷⁷ Bu kelimeyi, diğer Kıpçak eserlerinde; شقتى, KK. 10b, چق قل, TA. 37 /ç şeklinde geçmektedir. Atalay tarafından *şaktı* şeklinde yazılmıştır. bk. B. Atalay, age, s. 41. Ancak, /ş/ ile yazıldığı gibi, *şaktı* olarak okuduk. ş/ ve /ç/ sesiyle ilgili bk. Giriş, s. 17-19. (GT)

⁶⁷⁸ Bu kelimenin üzerinde kalınlık işareti olmasına rağmen ince sıralı okuduk. (GT) Bunun yanı sıra sayfa kenarında *öşendürdü* kelimesi de vardır.

⁶⁷⁹ Sayfa kenarında *ayardı* kelimesi yazılmaktadır.

⁶⁸⁰ Sayfa kenarında ve bu kelimenin karşısında *şızgandı* kelimesi görülmektedir.

⁶⁸¹ Sayfa kenarında *zağıldı* kelimesi var

صَبْح	<i>tan</i>
صَاعِقَه	<i>yıldırım</i> ^(s)
(22.a)	
صَعُود	<i>nağaş</i> , ⁶⁸² <i>eneş</i> ⁶⁸³
صحرا ⁶⁸⁴	<i>ğaya, yazı yer</i>
صدر المكان	<i>tör</i>
صغیر	<i>küçücük, kiçez</i> , ⁶⁸⁵ شور
صدغ	<i>tağlay</i> ⁶⁸⁶
صدر الانسان	<i>köküs</i>
صنان	<i>ğolansa</i> ⁶⁸⁷
صرم	<i>köten</i> ⁶⁸⁸
صديق	<i>ğoşdaş</i>
صهر	<i>köyew, köyegü de denir.</i>
صاحب كرش	<i>kebe</i>
صنعه	<i>peşe</i> ⁶⁸⁹ (مرق)
صاحب فنون	<i>peşeker, irdem iyesi</i>
صُرّه	<i>çıkın</i>

⁶⁸² Sayfa kenarında *yoğuş* kelimesi de vardır.

⁶⁸³ Sayfa kenarında الحدره *iniş* kelimeleri yazılmaktadır. Bundan anlıyoruz ki *eneş* kelimesi *yoğuş* anlamında değildir. Nitekim; *eneş*, *iniş* ve *nağaş* anlamları eşittir.

⁶⁸⁴ Müellif tarafından, bu kelimenin anlamı yanlış verilmiştir. Çünkü Arapçada صحرا kelimesi “çöl” anlamındadır. *Yazı yer* ve *ğaya* kelimelerinin ise karşılığının صخره olması gerekir. Atalay, bu kelime hakkında aynı yorumu vermiştir. bk. B. Atalay, age, s. 42. 305. dipnot.

⁶⁸⁵ Bu kelime, Atalay tarafından okunmamıştır. bk. B. Atalay, age., s. 42. bBiz de, ? işareti ile bırakmaktayız.

⁶⁸⁶ Sayfa kenarında *ğulun* kelimesi de görülmektedir.

⁶⁸⁷ Bu kelime, Atalay tarafından okunup ? işareti bırakılarak “koltuk altı kokusu” anlamı verilmektedir. Fazılov ise bu kelimeye, “kötü koku” olarak anlamını vermektedir. bk. Fazılov, age., s. 144. biz ise, Atalay’ın verdiği anlam daha doğru olduğunu düşünmekteyiz.

⁶⁸⁸ Atalay, bu kelimeyi doğru şekliyle okumuştur, ancak Arapça sözlüklerine göre bu kelime doğru anlamlandırılmamıştır. bk. B. Atalay, age, s. 42. Fazılov ise, bu kelimenin “bağırsak” anlamında olduğunu kaydetmiştir. bk. Fazılov, age., s. 144. Yavuz Arslan ise, Köten kelimesinin “anüs” anlamında olduğunu ifade etmektedir. bk. Paşa Yavuzarslan, “Türk Dilinin Sözcük Tarihi Açısında Önemli Bir Eser: *Et-Tuhfetüz-Zekiyye fil-Lügati’t-Türkiyye*”. (Yayımlanmamış makale)

⁶⁸⁹ Bu kelimenin ilk harfi iki şekil ile yazılmıştır. Fakat, bu kelime ince işaret ile yazıldığı için ince sıralı okuduk.

صاحب	<i>doşt</i> , ⁶⁹⁰ <i>antım</i> ⁶⁹¹
صاحب سعاده	<i>dewletli</i>
صلح	<i>el</i> ⁶⁹²
صياد	<i>awlawçı</i> ⁶⁹³
صيد	<i>awlak, aw</i>
صاری	<i>boğalık</i> ⁶⁹⁴
صبيان	<i>sirke</i> ⁶⁹⁵
صقر	<i>balaban, yağlabay</i>
صوف ⁶⁹⁶	<i>yüwün</i>
صدف	<i>kaşatlık</i>
صدا	<i>taş, paş</i> ⁶⁹⁷ <i>ün</i> ^{698(مرقق)}
صحيح	<i>bütün</i>
صدق	<i>kerti, kerşek</i> , ⁶⁹⁹ <i>yön, yöp</i>
صنف و	<i>teş</i>
النظير و المثل	<i>kibi</i> ⁷⁰⁰
(22. b)	
صحن	<i>tepsi</i>

⁶⁹⁰ Sayfa kenarında bu kelime *dost* şeklinde de yazılmıştır.

⁶⁹¹ Bu kelime, iki hareke ile yazıldığına göre *intım* şeklinde de okunur. Bununla ilgili bk. Giriş, s. 26-28. (GT)

⁶⁹² Atalay, bu kelimeyi *el* olarak yazmıştır. Divan'da *el* "iki bey arasında barışıklık" anlamında geçer. DLT I, 49-4; 200-19. *el bol-* ise "sulh olmak, barışmak" anlamındadır. DLT. I, 49-4.

⁶⁹³ Sayfa kenarında *awçı* kelimesi de görülmektedir.

⁶⁹⁴ Sayfa kenarında *şarı kededir* kelimesi de vardır. Atalay, bu kelimeyi okumamış; ayrıca, ? işareti ile bırakmıştır. bk. B. Atalay, age., s. 42. Bu kelimenin, Arapça'da anlamı "toplanıp akmayan su" dur. Buna göre, Atalay'ın verdiği "suyu bozulmuş kuyu" anlamı verdiğimiz anlama yakındır.

⁶⁹⁵ Sayfa kenarında *sirke* kelimesi vardır. Bu kelimenin hem bit yumurtası hem de yemeğe konulan sirke için kullanıldığı belirtilmiştir. Atalay, bu ibareden söz etmemiştir.

⁶⁹⁶ Bu kelimenin üzerinde *yün* kelimesi de vardır.

⁶⁹⁷ Sayfa kenarında *صدی paslandı* kelimeleri vardır.

⁶⁹⁸ Bu not, buradaki üç kelimeyi ilgilendirmektedir. Sayfa kenarında birinci ve ikinci kelimenin "demir pası"; üçüncü kelimenin ise "ses, yankı" anlamına geldiğini belirten bir ibare vardır. (GT) Üçüncü kelime ise, Atalay tarafında okunmamıştır.

⁶⁹⁹ Bu kelime, TA. 36 eserinde *ش* ile *kerşek* şeklinde yazılmıştır. Atalay da, bu kelimeyi *kerşek* olarak yazmıştır. bk. B. Atalay, age., s. 43.

⁷⁰⁰ Bu kelimeler, 22. b sayfanın başında yazılmıştır.

صندوق	<i>kabarçağ</i> ⁷⁰¹ , <i>köbürçük</i> de denir.
صفصاف	<i>tal</i> ⁷⁰² <i>ağaç</i> ⁷⁰³
صعب	<i>şarp</i> , <i>küş</i>
صيف	<i>yay</i> , <i>yaz</i>
صفر ⁷⁰⁴	<i>şarılı</i>
صفرا	<i>şarılık</i>
صاحی	<i>ayığ</i>
صحا	<i>ayıqlandı</i> ⁷⁰⁵
صحة	<i>aş bolsun</i> ⁷⁰⁶
صليب	<i>haş</i>
صنم	<i>şım</i> ⁷⁰⁷
صوره	<i>abağ</i> ⁷⁰⁸
اليو ⁷⁰⁹	<i>şalu</i>
صايب	<i>uruş</i> ⁷¹⁰

GEÇMİŞ ZAMAN FİİLLERİ:

صدق	<i>kerti eyitti</i> (başkası da öyledir)
آمن و صدق	<i>inandı</i>
صدف	<i>uşradı, uğradı</i> ^(s)
صاد	<i>awladı</i>

⁷⁰¹ Sayfanın üst kenarında *kabarçağ* kelimesi de görülmektedir.

⁷⁰² *tal* kelimesinin altında Arapça karşılığı olan *غصن* kelimesi vardır. (GT) Atalay, bu kelimeyi yazmamıştır.

⁷⁰³ Bu kelime TZ'de hem /ش/ hem de /ج/ ile yazılmıştır. /ş/ ve /ç/ sesleriyle ilgili bk. Giriş, s.17-19.

⁷⁰⁴ Müellif, bu kelimeyi *اصفر* şeklinde yazılması gerekir. (GT)

⁷⁰⁵ Bu kelimeler sayfa kenarında geçmektedir. Biz onları sıraya aldık.

⁷⁰⁶ Sayfa kenarında *aş bolsun* sözünün yemek yedikten sonra ve hamandan çıktıktan sonra söylendiği açıklanmaktadır.

⁷⁰⁷ Sayfa kenarında *buğ* kelimesi de vardır.

⁷⁰⁸ Bu kelimenin üzerinde, kelimeye “yağlı boya resim” anlamı verilmiştir. Bundan anlaşılıyor ki *obağ* kelimesi, bu anlamdadır.

⁷⁰⁹ Bu kelime, satır arasında geçer. Anlamı “dişi yavrusu. Yavrusu ölen devenin sütünü alabilmek için ölen yavrunun derisi içine doldurarak samandan yapılan sahte yavru.” bk. Mevlut Sarış, *El – mevarid*, Arapça Türkçe Lûgat.. Bahar yayınlar, İstanbul. 1984.

⁷¹⁰ Satır arasında ve bu kelimenin üzerinde “darbe” anlamı yer almaktadır.

صَلَب	<i>kerdi</i>
صَبَّ بَدَد	<i>tökti</i>
صَفَق	<i>kol şaptı, ⁷¹¹él şaptı</i>
صَفَر	<i>şışkırdı ⁷¹²</i>
صَار	<i>boldı</i>
صَقَق	<i>karştı ⁷¹³</i>
صَبِر و	<i>tüzdi</i>
ثَبِت	<i>toқтаdı</i>
صَفَع	<i>eşseledi</i>
صَارَع	<i>küreşti</i>
صَحَا	<i>ayıldı</i>
صَلَح	<i>yaradı</i>
صَاب	<i>uruştı, tiydi</i>
صَفَا	<i>süzdi, sarsıkttı</i>
(23.a)	
صَاح و عَيِّط و	<i>kıçkırdı ⁷¹⁴</i>
نَادَى	
صَفَّ	<i>tüzedi</i>
صَاغ	<i>kuyumdı</i>
صَبِغ	<i>boyadı ⁷¹⁵</i>
صَنَت	<i>tınladı ⁷¹⁵</i>
صَعَد و طَلَع و	<i>çıktı</i>
خَرَج	

⁷¹¹ Sayfa kenarında bu kelimelerin birlikte söylendiği belirtilmiştir. Bunun yanı sıra *él şaptı* ibaresi için sayfa kenarında “el ile vurmak” anlamı verilmiştir.

⁷¹² Sayfa kenarında *şışkırdı* “ışık çaldı” anlamına gelen *ışlıh wurdı* ve *şıkrık wurdı* kelimeleri de yazılmaktadır.

⁷¹³ Bu kelime sayfa kenarında yazılmaktadır. Bunun yanı sıra */d/ ile denir* şeklinde bir ibare vardır. Bundan bu kelimeye *karşdı* da dendiği anlaşılmaktadır. Divan’da *kars kars* “el çarpmaktan çıkan ses” anlamında geçer. bk. DLT I, 348-19.

⁷¹⁴ Bu kelime, KK. قشقرمق 84, Kİ. قچقردی 69, CC’da. *çıçkırdı*, 205. şeklinde geçmektedir.

⁷¹⁵ Sayfa kenarında ve bu kelimenin yanında *kulağ urdı* kelimesi yazılmaktadır.

صهل	<i>kişnedi</i>
صدّ وما خلا	<i>koymadı</i>
صرّ و ربط	<i>bayladı</i>

/ض/ HARFİ İLE BAŞLAYANLAR

İSİMLER:

ضو	<i>yarağ⁷¹⁶, yarğın</i>
ضباب	<i>ğuman</i>
ضرس	<i>azi⁷¹⁷</i>
الزاد	<i>azığ</i>
ضلع	<i>ğabar, eyeg⁷¹⁸</i>
ضفدع	<i>bağa⁷¹⁹</i>
ضبع	<i>ğırtlan</i>
ضائن	<i>ğoyun, ğoy</i>
ضيق	<i>ğar</i>
ضره	<i>kündeğ⁷²⁰</i>
ضال	<i>awuzğun</i>
ضيف	<i>ğonağ⁷²¹</i>
ضعيف	<i>ğayrı, ğağta</i>

GEÇMİŞ ZAMAN FİLLERİ:

ضحك	<i>küldi</i>
ضرس	<i>diğ kamadı⁷²² (ğ)</i>

⁷¹⁶ Sayfa kenarında /t/ harfi esre ile şeklinde bir ibare vardır. Bundan anlaşılıyor ki bu kelime *yarık* şeklinde de söylenir. Bununla ilgili bk. Giriş, s. 26-28. (GT)

⁷¹⁷ Bu kelime, ضرس kelimesinin üzerinde yazılmaktadır. Biz, onu sıraya aldık.

⁷¹⁸ Sayfa kenarında *eyegü* ve *ğaburğa* kelimeleri de görülmektedir.

⁷¹⁹ Bu kelimenin altında ve satır arasında *ğurbağa* kelimesi de yazılmaktadır.

⁷²⁰ Sayfa kenarında bu kelimeye *ğoma* da dendiği şeklinde bir ibare vardır.

⁷²¹ Satır arasında ve bu kelimenin altında *ötre ile* ibaresi vardır. Bundan anlıyoruz ki; bu kelimeye *ğonuğ* da denir.

⁷²² Sayfa kenarında *diği* kelimesi de görülmektedir.

ضرب *töydi, urdı, şaptı*⁷²³ (مفخم)

ضاق *ţar boldı*

ضاع *yitti, ʃas boldı*

ضعف *şayrı boldı, ھاşta boldı*

ضجر *yazadı*⁷²⁴ (ş), *şuzladı*⁷²⁵

(23.b)

ضبط *oşurdı*

ضل *azdı*

ضم *terdi, yıydı*

/ط/ HARFİ İLE BAŞLAYAN LAR

İSİMLER:

طلوع *örleş*⁷²⁶

طارقه و هو *omraw*⁷²⁷

عظم الترقوه

طحال *ţalağ*

طرف *uç*⁷²⁸ (مرقق), *kırı*

طبع *derd*

طبيب *içegi*⁷²⁹

⁷²³ Sayfa kenarında *töğdi* ve *döğdi* kelimeleri de yazılmaktadır. Bu fiilin “acımasızca vurmak” anlamına geldiği açıklanmıştır.

⁷²⁴ Sayfanın alt kenarında ve bu kelimenin altında *irikti* kelimesi yazılmaktadır.

⁷²⁵ Bu kelime, iki hareke ile yazıldığına göre hem *şuzladı* hem de *şızladı* olarak şeklinde okunur. Atalay da, bu kelimeyi iki şeklini okumuştur. bk. B. Atalay, age., s. 4. Bununla ilgili bk. giriş, s. 26-28.

⁷²⁶ Sayfanın üst kenarında *urlaş* kelimesi için: “Bedende çıkan sivilce benzeri bir şey” için de kullanıldığına dair bir ibare vardır.

⁷²⁷ Sayfa kenarında bu kelimeye *omaca kemigi* de dendiği yazılmıştır.

⁷²⁸ Bu kelimenin üzerinde incelik işareti vardır. Buna göre, kelimenin ince okunması gerekirken biz, anlamı göz önünde bulundurarak kalın sıralı okuduk. Atalay, bu kelimenin *uç* veya *öç* olabileceğini belirtmiştir. bk. B. Atalay, age, s. 45, 321. dipnot.

طحلب	<i>yoşkun</i> ⁷³⁰
طويل	<i>uzun</i>
طين	<i>balşık</i>
طير	<i>kuş</i>
طواله	<i>yili</i>
طاهر	<i>aru</i>
طبل	/ج/ Harfin bölümünde geçmiştir.
طروق	<i>biye</i> ⁷³¹
طوق	<i>yağa</i>
طبر	<i>sağallı balta</i>
طاقیه	<i>börk</i>
طراحه	<i>töşek</i>
طاجن	<i>tağa, baylawuç</i> da denir.
طعم	<i>tağmağ</i>
طعم	<i>yem</i>
طعام	<i>aş</i>
طري	<i>teze</i>
طاق واحد	<i>bir kağ</i>
طلاق	<i>boşatmak</i> ⁷³²
طريق	<i>yol</i> ^(مفخم)
طوب	<i>kilürpiç</i> ⁷³³

⁷²⁹ Sayfa kenarında *otaçı* kelimesi de görülmektedir.

⁷³⁰ Sayfa kenarında *yoğsun* kelimesi de yazılmıştır.

⁷³¹ Bu kelime, Atalay tarafından okunmamıştır. bk. B. Atalay, s. 45.

⁷³² Atalay, bu fiilin *boşamağ* şeklinde olması gerektiğini söylemiştir. bk. B. Atalay, age., s. 45, 325. dipnot. Biz ise, kelimeyi boşatmak şeklinde okumaktayız. (GT)

⁷³³ Sayfa kenarında ve bu kelimenin yanında *üstün ile* ibaresi vardır. Bundan anlıyoruz ki bu kelimeye *kilerpiç* de denir. Diğer Kıpçak eserlerinde; kirpiç, BM. 10,9, körpöç, Kİ. 80. kerpiç, TA. 24 şeklinde geçmektedir. Atalay da, bu kelimenin /p/ ile *kirpiç* ve *kilürpiç* okunabileceğini gösterdi. bk. B. Atalay,

طمع	<i>bazdı</i> ⁷⁴⁰
طحن	<i>tarattı, yügütti</i> de denir. ⁷⁴¹
طوی	<i>bükti</i>
طرطش	<i>şaşradı</i> ⁷⁴²
طنّ	<i>şmıladı</i>
طرز	<i>şaşmaladı</i>
طاوع	<i>uydı</i> ⁷⁴³

/ظ/ HARFİ İLE BAŞLAYAN LAR

İSİMLER:

ظل	<i>tolatka</i> ⁷⁴⁴ , <i>köleke</i> ⁷⁴⁵
ظلم	<i>karangı</i>
ظهر	<i>süri tüş</i> ⁷⁴⁶
ظهر	<i>arqa</i>
ظریف	<i>nâzik</i> , ⁷⁴⁷ <i>kolay</i>
ظرف جلد	<i>tulkuq</i>
ظاهر	<i>taş</i>
ظفر	<i>tırnaq</i>
ظفیره	<i>bölük</i> ⁷⁴⁸

⁷⁴⁰ Sayfa kenarında ve bu kelimenin altında *yarşadı* kelimesi yazılmaktadır.

⁷⁴¹ Sayfa kenarında *ügütti* kelimesi de yazılmaktadır. Bu kelimeyi Atalay yazmamıştır.

⁷⁴² Satır arasında ve bu kelimenin altında *şıçradı* kelimesi de vardır. Bu fiil, diğer Kıpçak eserlerinde; BM. سجرطي, 58. v. Kİ. سجرطي, 56. T. صاچقل, 19, 40. /ç/ ile yazıldığı gibi, bu fiili *şıçradı* olarak yazdık.

⁷⁴³ Bu kelime, Atalay tarafından *uydu* olarak okunmuştur. Halbuki, metinde *uydı* şeklinde yazılmaktadır. (GT)

⁷⁴⁴ Bu kelime, müellif tarafından yanlış yazılmıştır. Kelime *köletke* olmalıdır. Çünkü, daha sonra fiiller bölümünde *köletke eyledi* kelimesini göreceğiz. Atalay, bu kelime hakkında aynı yorumu vermektedir. bk. B. Atalay, age., s. 46. 330. dipnot. Bunun yanı sıra, sayfa kenarında “gölge” ve “bir şeyin gölgesi” anlamı verilmiştir. Buna göre, *köletke* kelimesi “genel gölge” ve *kölke* ise “her şeyin gölgesi” için kullanılır.

⁷⁴⁵ Sayfa kenarında *kölke* kelimesi de vardır.

⁷⁴⁶ Satır arasında ve bu kelimenin üzerinde *öyle* kelimesi de yazılmaktadır. (GT) Atalay, bu kelimeyi okumamıştır.

⁷⁴⁷ Bu kelime, Atalay tarafından *nezik* şeklinde yazılmıştır. bk. B. Atalay, age., s. 46.

(24.b)

GEÇMİŞ ZAMAN FİİLLERİ:

ظن	<i>urumladı</i>
ظفر و غلب	<i>yeşdi, uştı</i>
ظلل	<i>köletke èyledi</i> ⁷⁴⁹

/ع/ İLE BAŞLAYAN İSİMLER:

عالم	<i>el kün</i>
عالم	<i>papas</i>
عافیه	<i>şawluk, şağlık</i> da denir.
عیب	<i>ilik</i> ⁷⁵⁰
عقل	<i>uş</i>
عجوز و هر مه	<i>uruşka</i> ⁷⁵¹
عیوس	<i>burtur</i>
عين السوء	<i>şakır köz</i>
عين	<i>köz</i> ⁷⁵²
عظم	<i>süwek</i>
عضد	<i>kol</i>
عجز	<i>uç</i>
عقده	<i>boyun</i> ⁷⁵³
عصب	<i>sişir</i>
عرق	<i>şamar</i>

⁷⁴⁸ Sayfanın alt kenarında “saç” ve “saça benzer şeyler” için *bölük* kelimesi de kullanır, ibaresi vardır. Bunun yanı sıra bu kelimenin altında *örük* ve *örmeç* kelimeleri görülmektedir.

⁷⁴⁹ Bu kelime harekelendirilmemiştir. Biz, onu è/ ile okuduk. Bununla ilgili bk.73. ve 289. dipnot. (GT)

⁷⁵⁰ Bu kelimeyi okuyamadık.

⁷⁵¹ Bu kelimenin altında *karşın* kelimesi de vardır.

⁷⁵² Sayfa kenarında bu kelimeye “su kaynağı” anlamı da verilmiştir.

⁷⁵³ Satırlar arasında *düğün* kelimesi görülmektedir.

عرقوب	<i>aşık</i>
عقیم	<i>kısır</i>
الحایل	<i>tu</i>
عبد ⁷⁵⁴	<i>ğara</i>
عدو	<i>tuşman</i>
عروسه	<i>kelin</i>
عمه	<i>eke</i>
عریس	<i>küyew</i>
عازب	<i>ğazak başlı</i> ⁷⁵⁵
عاقل	<i>uşlı</i> ⁷⁵⁶
عامی	<i>sarğ</i> ^{757 (t)}
عفش و عجق	<i>çirkin</i> , ⁷⁵⁸ <i>şebek</i> ^(مرقق)
عریان	<i>yalanş</i> , <i>yalınçak</i> , <i>çıplağ</i> da denir.
عارف	<i>biligli</i>
(25.a)	
عَافِنْ	<i>küflenmiş</i>
عاده	<i>töre</i> , <i>hamaşa</i> da denir.
علامه	<i>nişan</i>
عجب	<i>tañlıg</i>
عقده	<i>ipin</i> ve <i>ipe</i> benzer şeylerin düğümü. <i>bü</i> ve <i>tüyün</i> . <i>yilim</i> de denir.
عمر	<i>yaş</i> ^{759 (مفخم)}
عرض	<i>yaşşı</i> , <i>en</i> ^(مرقق)

⁷⁵⁴ Bu kelimenin karşılığının “köle” olması gerekir. *ğara* kelimesi “köle” için kullanılmış olmalıdır.

⁷⁵⁵ Sayfa kenarında *ezgen* kelimesi görülmektedir.

⁷⁵⁶ Atalay, bu kelimeyi *uslu* olarak okumuştur. Halbuki metinde *uşlı* şeklindedir. (GT)

⁷⁵⁷ Bu kelimedede kalın işaret kullanıldığı için *sarğ* şeklinde okudu. (GT)

⁷⁵⁸ Bu kelime, diğer Kıpçak eserlerinde; شیرکن, KK. 23b, جرکن, Kİ. 42, چرکن, TA. 35 şeklinde geçmektedir. Atalay tarafından, *şirkin* şeklinde yazılmıştır. bk. B. Atalay, age., s. 47. Ancak, /ş/ ile yazıldığı için *çirkin* şeklinde okuduk. /ş/ ve /ç/ sesiyle ilgili bk. Giriş, s. 17-19

⁷⁵⁹ Sayfa kenarında bu kelimenin “göz yaşı” için de kullanıldığı; fakat, ince olarak söylenmesi gerektiği açıklanmaktadır.

عمامة	<i>tulpan, şalpan</i> da denir.
عُب	<i> koyun</i>
عروه	<i>ilgèk</i> ⁷⁶⁰
عصابه	<i>kölgeç</i>
عرق	<i>ter</i> ^(مرقق)
عذره	<i>boğ</i> ⁷⁶¹
عسل	<i>bal</i> ⁷⁶²
علف	<i>buş</i> ⁷⁶³
عفص	<i>mazı</i>
عدس	<i>bercimek</i>
عجين	<i>yençi</i>
عكر	<i>bulanağ, ⁷⁶⁴tolanağ, ⁷⁶⁵bulğağ</i> da denir.
علق	<i>şowurlşan, ⁷⁶⁶sülük</i> ⁷⁶⁷
عقاب ⁷⁶⁸	<i>karawaş</i>
عصفور	<i>şıpsık, şerçe</i> ⁷⁶⁹ de denir.

⁷⁶⁰ Sayfa kenarında الك kelimesinin ortadaki harfi iki hareke ile yazıldığına göre, *ilég* şeklinde okuduk. İki hareke ile yazılmış kelimeler için bk. Giriş, s. 26-28. (GT) Atalay ise, bu kelimeyi *ilik* şeklinde yazmıştır. bk. B. Atalay, age, s. 47, 339. dipnot. Buna göre, satırdaki yazılmış الك kelimesini de *ilég* olarak okuduk. Atalay, bu kelimeyi *ilgik* şeklinde yazmıştır. (GT) bk. B. Atalay, age., s. 47.

⁷⁶¹ Arapça kelimenin karşılığı “bekâret” olmalıdır. Bu karşılık, uygun değildir.

⁷⁶² Sayfa kenarında bu kelimenin genel bir isim olduğu, *ak bal* ve *kara bal* diye ikiye ayrıldığı açıklaması vardır.

⁷⁶³ Bu kelime, 25.b sayfasında *purs* olarak yazılmaktadır. Bunun yanı sıra geçmiş zaman fiillerinde *pursladı* şeklinde geçer. Buna göre, bu kelime *purs* olmalıdır. Atalay da bu kelime hakkında aynı yorumu vermektedir.

⁷⁶⁴ Satır arasında “fitne ve fesâd” anlamına فتنه kelimesi vardır. Ayrıca, sayfa kenarında *tolanağ* kelimesi de vardır. Bunun yanı sıra satır arasında /n/ ötre ile ibaresi görüldüğüne göre bu kelimeye *bulanuğ* da denir. (GT) *bulanu* kelimesini Atalay okumamıştır.

⁷⁶⁵ Bu kelime, sayfanın kenarında yer almaktadır.

⁷⁶⁶ Bu kelimenin altında *şoğulcan* kelimesi vardır. Bunun yanı sıra bir çıkartmadan; insandaki için *şowurlşan* kelimesinin kullanıldığı belirtilmektedir. Atalay, bu kelimeyi *şovulşan* şeklinde okumuştur. Halbuki; metinde *şowurlşan* şeklindedir.

⁷⁶⁷ Kelimenin üzerindeki bir çıkartmadan havuz ve sudaki için *sülük* kelimesinin kullanıldığı belirtilir.

⁷⁶⁸ Bu kelimenin altında ve satır arasında *sunğur* kelimesi görülmektedir.

⁷⁶⁹ İki harekeli yazıldığı için *şirşe* de kullanılır. Satır arasında /s/ ile de ibaresi yazıldığına göre bu kelimeye *sirşe* de denir. Bu kelimeyi, TA. 5 eserinde سرجا şeklinde geçmektedir. Atalay tarafından,

عش	<i>yuwa, uya</i>
عقبه	<i>yokuş</i>
عميق	<i>yan, ⁷⁷⁰ şingil ⁷⁷¹</i>
عنب	<i>yüzüm</i>
عنقود	<i>şalkım</i>
عقرب	<i>çıyan</i>
عرس	<i>sulangır ⁷⁷²</i>
عت	<i>küye</i>
عنكبوت	<i>böy, ⁷⁷³ örümcük, ⁷⁷⁴ bew</i>

(25.b)

عجل	<i>šana</i>
عقور من الكلاب	<i>kuşuz</i>
عطار و هو	<i>çerçi ⁷⁷⁵</i>
الركاض	
عالي	<i>büyük ⁷⁷⁶</i>
عسكر	<i>şerü ⁷⁷⁷</i>
عجله	<i>apra, ⁷⁷⁸ aştıkmağ, ⁷⁷⁹ tezletmek</i>

şirşe, şirşe şeklinde yazılmıştır. bk. B. Atalay, age, s. 47-48. Biz metne uyarak /ş/ ile okuduk. ş/ ve /ç/ sesiyle ilgili bk. Giriş, s. 17-19.

⁷⁷⁰ Sayfa kenarında ve bu kelimenin karşısında *terîş* kelimesi de yazılmaktadır. Bunun yanı sıra birinci kelimenin “dibinde bir parça düzlük olan”, ikincisinin ise “dibinde düzlük olmayan” anlamına geldiği açıklanmıştır.

⁷⁷¹ Bu kelime, Atalay tarafından *şingil* olarak yazılmıştır. Halbuki; metinde *şingil* şeklindedir. (GT) bk. B. Atalay, age., s. 48.

⁷⁷² Atalay, bu kelimeye “gelin kadın, gelincik” anlamını vererek onu,? işareti ile bırakmıştır. bk. B. Atalay, age., s. 48. Fazılov ise, “kokarca” anlamına geldiğini ifade etmektedir. bk. Fazılov, age, s. 153. Ancak Arap sözlüklerinde عرس kelimesi “kediye benzeyen bir hayvan” anlamındadır. (GT)

⁷⁷³ Bu kelimenin altında *böy* anlamına gelen رتيلا kelimesi vardır. Bugünlerde عربتيلا şeklinde kullanılmaktadır. Bu kelime, Atalay tarafından okunmamıştır. (GT)

⁷⁷⁴ Bu kelimenin altında /ç/ *üstün ile* ibaresi vardır. Buna göre, bu kelimeye *örümçek* de denir.

⁷⁷⁵ Bu kelime, iki şekil ile yazıldığı için /é/ ile okuduk. İki hareke ile yazılmış kelimeler için bk. Giriş, s. 26-28. Atalay, bu kelime *çerçi* ve *çirçi* şeklinde yazmıştır. bk. B. Atalay, age., s. 48. İki hareke ile yazılmış kelimeler için bk. Giriş, s. 26-28.

⁷⁷⁶ Bu kelimenin /b/ ve /y/ harfi esrelidir. Buna göre, bu kelimeye *biyik* de denir.

⁷⁷⁷ Bu kelime, Atalay tarafından *şerü* şeklinde yazılmıştır. bk. B. Atalay, age., s. 48. Ancak, diğer Kıpçak eserlerinde, bu kelime; جري, Kİ. 42, شاري, TA. 14. *şeri* CC. 141. hem /ş/ hem /ç/ ile yazıldığı için bu kelimeyi eserde bulunduğu gibi *şerü* olarak okuduk. ş/ ve /ç/ sesiyle ilgili bk. Giriş, s. 17-19.

عصاه	<i>ağaş</i> , ⁷⁸⁰ <i>şılıbık</i>
عصر	<i>ikkindi</i>
عله	<i>der</i>
عتبه	<i>işik</i>
عفریت	<i>dèw</i> ⁷⁸¹
عذر	<i>bahana</i>
عمدا	<i>tuyana</i>
علك	<i>köllük</i> ⁷⁸²

GEÇMİŞ ZAMAN FİLLERİ:

عفش	<i>tirildi</i>
عرق	<i>terledi</i>
عدل	<i>yaşadı</i>
صف	<i>tüzetti</i>
عنق و حزن ⁷⁸³	<i>kuçaqladı</i> ⁷⁸⁴
عنف و نصح ⁷⁸⁵	<i>öyütledi</i> ⁷⁸⁶
علم	<i>nişanladı</i>
عیب	<i>iyikledi</i>
عوی	<i>uludu</i>

⁷⁷⁸ Bu kelimenin altında اریا kelimesi görülmektedir. Fakat, bu kelimenin Arapça عربیه olarak yazılması gerekirken Türkçe ile اریا şeklinde yazılmıştır. Bu kelimenin birkaç anlamının olduğu; birincisinin *apra*, yani “üzerine yük yükletilen şey”; ikincisinin ve üçüncüsünün ise *aşıkmak* ve *tezletmek* “acele etmek” anlamına olduğu açıklanmaktadır.

⁷⁷⁹ Atalay, bu kelimeyi *aştıkmak* olarak okumuştur. Halbuki, metinde *aşıtkmak* şeklindedir. Ayrıca, sayfa kenarında ve bu kelimenin yanında *aşıkmak* fiili de görülmektedir.

⁷⁸⁰ Sayfa kenarında, bu kelimenin iki anlamı verilmiştir. Birincisi “herhangi bir şeyden yapılan âsâ ve ağaçtan yapılan asâ”dır. İkincisi ise taze olan sürgünden yapılır. Bu kelime, diğer Kıpçak eserlerinde; اغاش, KK. 48a, اغج, Kİ. 17, اغاج, TA. 7. şeklinde geçmektedir. Atalay tarafından *agaş* şeklinde yazılmıştır. bk. B. Atalay, *age*, s. 49. Ancak, metne uyarak /ş/ ile okuduk. ş/ ve /ç/ sesiyle ilgili bk. Giriş, s. 17-19.

⁷⁸¹ Bu kelimeyi iki hareke ile yazıldığına göre /è/ ile yazdık. bununla ilgili bk. Giriş, s. 26-28.

⁷⁸² Sayfa kenarında bu fiilin başka nesnelere için de kullanıldığı açıklanmaktadır.

⁷⁸³ حزن kelimesi satır arasında bulunmaktadır. (GT)

⁷⁸⁴ Satır arasında *çoçtı* ve sayfa kenarında *boyunladı* fiilleri de vardır.

⁷⁸⁵ عنف و نصح kelimeleri her ne kadar aynı anlamda gösterilse de arada fark vardır. نصح kelimesi “öğütledi”; ise “azarladı” anlamındadır. (GT)

⁷⁸⁶ Sayfa kenarında /y/ yerine /ğ/ ile ibaresi görüldüğüne göre, bu kelimeye *öğütlendi* de denir.

عض	<i>têşledi</i> , ⁷⁸⁷ <i>aşradı</i> da denir. ⁷⁸⁸
علم و عرف	<i>bildi</i> , <i>öwrendi</i> , <i>tanıdı</i> ⁷⁸⁹
عتق	<i>azaştı</i>
عقل	<i>uşlandı</i>
عفن	<i>küflendi</i>
عام	<i>yüzdi</i>
عَدَّ	<i>keşti</i> , <i>aştı</i>
عُدَّ	<i>şanadı</i> , <i>şaydı</i>
(26.a)	
عبس ⁷⁹⁰	<i>burturđı</i> , <i>burđardı</i> da denir, <i>buruştı</i> ve <i>sıhtı</i> da denir.
عذب	<i>kınadı</i>
عَیَّدَ	<i>bayramladı</i>
عَكَرَ	<i>bulandı</i> , <i>tolandı</i> , <i>bulğandı</i> ve <i>tolğandı</i> da denir.
عثر ⁷⁹¹	<i>sürçti</i>
انسحب ⁷⁹²	<i>süründi</i>
عصر	<i>sıktı</i>
عطش	<i>şuşadı</i>
عطس	<i>şüşküirdi</i> , <i>ötkürdi</i>
عقد	<i>boyun bayladı</i>
عرك	<i>sürüdi</i> ⁴
عمل	<i>eyledi</i> , ⁷⁹³ <i>etdi</i> ⁷⁹⁴

⁷⁸⁷ Sayfa kenarında *ışırdı* kelimesi de yazılmaktadır. Atalay, bu kelimeyi *asardı* şeklinde okumuştur. Halbuki, metinde *ışırdı* şeklinde yazılmaktadır. (GT)

⁷⁸⁸ Sayfa kenarında *ışırdı* kelimesi de yazılmaktadır. Atalay, bu kelimeyi *asardı* şeklinde okumuştur. Halbuki, metinde *ışırdı* şeklinde yazılmaktadır. (GT)

⁷⁸⁹ Sayfa kenarında /n/ yerine /ŋ/ ile ibaresi vardır. Buna göre, bu kelimeye *tañdı* da denir. Atalay da, aynı yorum vermiştir. bk. B. Atalay, age., s. 49.

⁷⁹⁰ Sayfanın üst kenarında تکرمش kelimesi de vardır. (GT) Bu kelimeyi, Atalay yazmamıştır. Bu kelime “kaşları çatmak” anlamındadır.

⁷⁹¹ Bu kelimenin Kıpçakça karşılığı, kelimenin altında yazılmış; ayrıca, sayfa kenarında aynı kelime ve Kıpçakça karşılığı tekrar yazılmıştır.

⁷⁹² Bu kelime, Kıpçakça karşılığı olan *süründi* kelimesinin altında bulunmaktadır.

علق	<i>aştı</i> ^(t) , <i>ildi</i>
علق من قدح الزناد	<i>tuşaştı</i>
تماسك ⁷⁹⁵	
عُتِق	<i>éskirdi</i> ⁷⁹⁶
عَبَّ	<i>öpdi</i> ^(مرقق)
عجن	<i>yowurdi</i> ⁷⁹⁷
عفص	<i>yenşidi, balşıradı</i>
ضاع و عدم	<i>taş boldı, yitti</i>
عوق	<i>tıydı</i>
عريد	<i>bulukluğ éyledi</i> ⁷⁹⁸
عجز	<i>karıdı</i>
عطش	<i>tınşdı</i>
علف	<i>purşladı</i>
عيا	<i>yoruldi</i> ⁷⁹⁹
عجب	<i>tañladı</i>
عَضَض ⁸⁰⁰	<i>süyedi</i>
(26. b)	
عذب سره	<i>rahmet éyledi</i> ⁸⁰¹

⁷⁹³ Bu kelimenin ilk harfi esre ile yazılmıştır. Biz, onu /é/ ile okuduk. Bu kelimeyle ilgili bk. 73. ve 289. (GT)

⁷⁹⁴ Sayfanın kenarında /t/ ile /d/ harfi idgam ederek ibaresi vardır. Buna göre, bu fiile *etti* de denir.

⁷⁹⁵ Bu kelime, *tuşaştı* kelimesinin altında yazılmaktadır.

⁷⁹⁶ Bu kelime, iki hareke ile yazıldığına göre /é/ ile okuduk. (GT) Atalay ise, bu kelimeyi *ekserdi* ve *iksirdi* olarak yazmıştır. bk. B. Atalay, age, s. 50. İki hareke ile yazılmış kelimeler için bk. Giriş, s. 26-28.

⁷⁹⁷ Bu kelimenin altında /ğ/ harfi bulunduğuna göre, bu kelimeye *yoğurdi* da denir. (GT)

⁷⁹⁸ Bu kelimenin ilk harfi esre ile yazılmıştır. Biz, onu /é/ ile okuduk. İki hareke ile yazılmış kelimeler için bk. Giriş, s. 26-28.

⁷⁹⁹ Sayfanın alt kenarında *ardı* kelimesi de görülmektedir.

⁸⁰⁰ Bu kelime, عَضَض şeklinde yazılması gerekirken عَضَض olarak yazılmıştır.

⁸⁰¹ Bu kelimenin ilk harfi harekesizdir. Biz, onu /é/ ile yazdık. İki hareke ile yazılmış kelimeler için bk. Giriş, s. 26-28. (GT)

/غ/ İLE BAŞLAYANLAR

İSİMLER:

غمام	<i>buluğ</i>
غبار	<i>toz</i>
غلام	<i>ağtaş</i> ⁸⁰²
غریب	<i>yağ</i>
غراب	<i>karga, kuzgun</i> ⁸⁰³
غَرّ	<i>kaşkaldağ</i> ⁸⁰⁴
غطاس	<i>bağtuğ</i> ⁸⁰⁵
غله	<i>aşlık</i>
غربال	<i>kalbur</i>
غراره و التلیس	<i>şuwal</i>
غصن	<i>buğak</i>
غابه	<i>ormanlık</i>
غرّه	<i>kaşka</i> ⁸⁰⁶
غنیمه	<i>ulaca</i> ⁸⁰⁷
غاره	<i>konus</i>
غطا	<i>örtü</i> ⁸⁰⁸
غرا	<i>yelim, kızma</i>
غده	<i>bez</i>
غدا	<i>tan</i> ⁸⁰⁹
غطاء	<i>örtü</i> ⁸¹⁰

⁸⁰² Sayfa kenarında *ağtaç* kelimesi de görülmektedir.

⁸⁰³ Bu kelimenin üzerinde “çiftlik kargası” anlamı verilmiştir.

⁸⁰⁴ Sayfa kenarında *şakar* kelimesi de görülmektedir.

⁸⁰⁵ Sayfa kenarında *bağki* kelimesi de vardır.

⁸⁰⁶ Bu kelime iki hareke ile yazıldığına göre bu kelimeye *kaşka* da denir. (GT)

⁸⁰⁷ Sayfa kenarında *ulaca* kelimesinin “asker ganimeti” anlamına geldiği açıklanmıştır. (GT)

⁸⁰⁸ Bu kelimeler sayfa kenarında yazılmaktadır. Biz onları sıraya aldık.

⁸⁰⁹ Satır arasında ikinci bir karşılık olarak *yarın* kelimesi yazılmıştır.

⁸¹⁰ Bu kelime, sayfanın kenarında yazılmıştır. Biz onu sıraya aldık.

غول	<i>obur</i>
غيط	<i>yagırmak</i> ⁸¹¹ , <i>kaçmak</i> da denir. ⁸¹²
غبين	<i>aşıtmak</i>
غرض	<i>derd</i>
غوش	<i>kargaşa</i>
غفله	<i>kenete</i>
غنج	<i>nazlamak</i> ⁸¹³
غيره	<i>könilemek</i> ⁸¹⁴
غير	<i>özge, başka</i>
غير	<i>koy</i> ⁸¹⁵
غَيْرِه	<i>beğ</i>
غليط	<i>yowun, yoğun</i> da denir.
غزل	<i>èrgü</i> ⁸¹⁶
غالي	<i>kız</i>

GEÇMİŞ ZAMAN FİİLLERİ:

غاب	<i>keçikti</i>
غضب	<i>yağırdı</i>
غمز	<i>köz kaçtı</i>
(27.a)	
غمض	<i>köz yumzı</i> ¹

⁸¹¹ İki hareke ile yazıldığına göre bu kelimeye *kaçımak* da denir. (GT) Atalay, bu şekilde yazmamıştır.

⁸¹² Bu kelime, iki hareke ile yazıldığı için *kaçımak* olarak da okunur. İki hareke ile yazılmış kelimeler için bk. Giriş, s. 26-28. (GT)

⁸¹³ Sayfa kenarında *nazlanmak* kelimesi de vardır.

⁸¹⁴ Bu kelimenin altında /k/ harfi ile yazıldığına göre bu kelime *könilmek* şeklinde de okunur.

⁸¹⁵ Atalay tarafından, bu kelime *kuy* şeklinde okunup "hınç" anlamı verilerek ? işareti ile bırakılmıştır. bk. B. Atalay, age, s. 51. Fazılov ise kelimeyi, *koy* şeklinde okuyup "kalıntı" anlamını vermektedir. bk. *Fazılov*, age, s.156. Biz ise, bu kelimeyi ? işaret ile bırakmaktayız.

⁸¹⁶ Bu kelimenin ilk harfi esre ile yazılmakla beraber /r/ harfi de iki harekelidir. Bunun yanı sıra sayfanın kenarında أكرک kelimesi görülmektedir. Atalay, bu kelimeyi *irik* ve dipnotta *egrük* şeklinde yazmıştır. bk. B. Atalay, age.s. 51. Bu kelimenin ilk harfi üstünlüdür. Anlaşılan, bu kelimenin ilk harfi iki şekil ile yazıldığı için /è/ ile *ègrü* şeklinde okuduk. Sayfa kenarındaki أكرک kelimesini *ègirük* olarak yazdık. (GT) İki hareke ile yazılmış kelimeler için bk. Giriş, s. 26-28.

غرف	<i>koşardı</i>
غلق و ستر	<i>yaptı</i> ⁸¹⁷
غرق	<i>baştı</i> ^(t)
غطس	<i>çumdı</i> ^(s)
غلب	<i>yeşdi, uştı</i> ^(t)
غلط ⁸¹⁸	<i>yağlıştı</i> ⁸¹⁹
غسل	<i>yudı</i>
غلا	<i>ķaynadı, ķız boldı, ķeçidi</i> ⁸²⁰
غیر	<i>ķopraķladı</i> ⁸²¹
غنم من ⁸²²	<i>aşıladı</i> ⁸²³
فائدة التجاره	
غنيمه العسكر ⁸²⁴	<i>ulçuladı</i>
غار من الغيرة	<i>köniledi ve şu şuğardı</i> ⁸²⁵
غربل	<i>ķalburladı</i>
غيم	<i>bulutlandı</i>
غنى	<i>yırladı</i>
غص	<i>ķarıldı</i> ⁸²⁶
غش	“hile” anlamına kullanılan <i>yalzaşı</i>
غرس و خيظ	<i>tikti</i>

⁸¹⁷ Atalay, bu kelimeyi /p/ ile okumaktadır. bk. B. Atalay, age, s. 52. Diğer Kıpçak eserlerinde; *yaptı*, KK. 9b, *yap-*, Kİ, 90. şeklinde geçmektedir. Biz de /p/ ile okuduk. Sayfa kenarında *örti* kelimesi vardır. Atalay, bu kelimeyi *egrik* olarak okumuştur. bk. B. Atalay, age., s. 51, 366. dipnot.

⁸¹⁸ Bu kelimenin altında *yağlışı* kelimesi yazılmaktadır.

⁸¹⁹ Bu kelimenin üzerinde /ğ/ ile *de denir* ibaresi vardır. Bundan anlıyoruz ki bu kelimeye *yağlıştı* da denir.

⁸²⁰ Sayfa kenarında bu kelimelerin anlamları açıklanmıştır. Birincisiyle “tencerenin kaynaması”, ikincisiyle “fiyat yükselmesi”, üçüncüsüyle ise “vücutun kızması” kastedilmektedir.

⁸²¹ Sayfa kenarında *ķozladı* kelimesi de vardır.

⁸²² Bu cümlenin anlamı “ticaretten kâr etmek” tir.

⁸²³ Sayfa kenarında *aşıladı* kelimeleri de görölmektedir.

⁸²⁴ Bu cümlenin anlamı, “askerin savaşta elde ettiği ganimet”tir.

⁸²⁵ Bu kelimeyle ilgili Arapça olarak “suyun sulanan şeyin dibine girmesi” açıklaması vardır.

⁸²⁶ Bu kelimelerin Arapça ve Türkçesi edilgen şekilde yazılmıştır.

غفل	<i>oşan boldı</i> ⁸²⁷
غشي عليه	<i>uwuldı</i> ⁸²⁸ , bitişik olarak da denir <i>uşı azdı</i> ^(s)
غطى	<i>örütti, yaptı</i> ⁸²⁹
غرم	<i>töldi</i>
غزل	<i>éyirdi</i> ⁸³⁰
غوش	<i>ķargaşladı</i>
(27. b)	
غنى بالآله	(bu kelime daha önce geçmiştir)
و بالصوت	

/ف / İLE BAŞLAYANLAR

İSİMLER:

فعال	<i>eylegen</i> ⁸³¹
فتاح	<i>açķan</i> ⁸³²
فلك	<i>ķıyır</i> ⁸³³
فرقدان	<i>ikki boz at</i>
في	<i>köletke</i> ⁸³⁴

⁸²⁷ Bu kelimenin altında // harfî ile de ibaresi yazıldığına göre, bu kelime *oşan boldı* şeklinde de okunur.

⁸²⁸ Bu kelimenin üzerinde /ğ/ ile şeklinde bir ibare yazıldığına göre, bu kelime *uğuldı* denir. Bunun yanı sıra sayfa kenarında *uğundı* kelimesi de görülmektedir.

⁸²⁹ Bu kelime, Atalay tarafından /p/ ile okunmuştur. bk. B. Atalay, *Ettuhfet-üz-Zekiyye fîl-Lügatt-it-Türkiyye*, İstanbul 1945, s. 52. Biz de /p/ ile okuduk. /p/ sesiyle ilgili bk. Giriş, s. 17, 22.

⁸³⁰ Bu kelimenin ilk harfî esre ile yazılmıştır. Bundan başka, kelimenin altında ilk harfî üstün ile *akrdı* yazılmaktadır. Bu iki kelime iki hareke ile yazıldığına göre, bu kelimeyi hem *éyerdı* hem de *égerdı* olarak okuduk. İki hareke ile yazılmış kelimeler için bk. Giriş, s. 26-28. (GT) Atalay, bu kelimeleri *iyirdı* ve *egirdı* olarak yazmıştır. bk. B. Atalay, age., s. 52.

⁸³¹ Sayfa kenarında *işlegen* kelimesi görülmektedir.

⁸³² Sayfanın kenarında *açılķan* kelimesi de vardır. Bu kelime diğer Kıpçak eserlerinde; *أچتي*, BM. 68. r. *اشمق*, KK. 29. b, 79. a, 10.a. چ, Kİ. 8. aç-CC. 27, *اچقل*, TA. geçmektedir.

⁸³³ Bu kelime, Atalay'ın da belirttiği gibi DLT'de *kayır* şeklindedir. bk. DLT, I, 158-27; III, 165-19.

⁸³⁴ Bu kelimenin altında *kölke* kelimesi yazılmaktadır.

فلا	<i>yazı yer</i>
فرکاح	<i>baymağ</i>
فم	<i>awuz</i>
فتنر	<i>süyem</i>
فخذ	<i>buğ</i>
فرج	<i>am</i> (مفخم)
فصیح	<i>zerek, şeşen de denir.</i>
فيسي ?	<i>öktem</i> ⁸³⁵
فتنی	<i>yaltay</i> ⁸³⁶
فقیر	<i>yokşul</i>
فهم	<i>añlı</i> ⁸³⁷
فهم	<i>añlamak</i> ⁸³⁸
فضولي	<i>kanbaz</i>
فأفا	<i>sağaw</i>
فقیه	<i>tañışman</i>
فرج	<i>tañaşa</i>
فلاح	<i>tağ</i>
فهاق	<i>ınşıkırık</i> ⁸³⁹
فرد	<i>ték</i> ⁸⁴⁰
فرادي	<i>teker, birer</i>

⁸³⁵ Bu kelime, Atalay tarafından okunup anlamı ? işareti ile gösterilmiştir. bk. B. Atalay, age, s. 53. Fazılov ise, kelimeye “gururlu olan” anlamını vermektedir. bk. Fazılov, age., s. 159. Biz ise, bu kelimeyi ? işaret ile bırakmaktayız.

⁸³⁶ Sayfa kenarında *tağlılık* kelimesi yazılmaktadır. (GT) Atalay, bu kelimeyi okumamıştır.

⁸³⁷ Sayfa kenarında bu kelime için “zeki” anlamına gelen ذکی kelimesi de yazılmıştır. Bunun yanı sıra sayfanın kenarında فهم *añlamak* kelimeleri görülmektedir. Atalay, bu kelimenin karşılığı olarak فهم kelimesini göstermiştir. Halbuki, فهم kelimesinin burada mübalağalı kullanılması yanlış değildir. (GT) bk. B. Atalay, age., s. 53, 374. dipnot.

⁸³⁸ Bu kelimeler sayfa kenarında yazılmıştır. Buradaki فهم master yapısındadır.

⁸³⁹ Bu fiil, diğer Kıpçak eserlerinde; جنقردی, BM. 39, جنقردی, Kİ. 46. şeklinde geçmektedir. Ancak, Atalay tarafından *ınşıkırık* şeklinde yazılmıştır. bk. B. Atalay, age., s. 53.. Biz de , bu fiili /ş/ ile okuduk. ş/ ve /ç/ sesiyle ilgili bk. Giriş, s. 17-19.

⁸⁴⁰ Bu kelime, iki hareke ile yazıldığı için /è/ ile okuduk. İki hareke ile yazılmış kelimeler için bk. Giriş, s. 26-28. (GT)

فنا ⁸⁴¹	<i>ölet, yut, kıran</i>
فصیل	<i>ıaylak</i> ⁸⁴²
فرس	<i>aı</i>
فارس	<i>aılı</i>
فطرق	<i>kan ıaıa</i> ⁸⁴³
فوقانی	(aıık olarak üst giyilen Şey), <i>Őübe</i> ⁸⁴⁴
فروه کباشیه	<i>kürk</i>
فرخ ⁸⁴⁵	<i>bala</i> ⁸⁴⁶ (مفخم), <i>ıoıu, yawrı, mamraı</i>
فهد	<i>bars</i> ⁸⁴⁷

(28.a)

فول	<i>baıla</i>
فخ	<i>ıuzak</i>
فار	<i>Şışkan</i> ⁸⁴⁸
فضه	<i>kümüŐ</i> ⁸⁴⁹
فلس	<i>pul</i>
فارغ	<i>boş</i>
فاس	<i>balıa</i>

⁸⁴¹ Sayfa kenarında bir ııkartmada birinci kelimenin “insanın ölümü”; ikincisi “soıuıun Őiddetinden hayvanların kırılması”; üçüncüsü ise, “insanların kılııla öldürülmesi” anlamına geldiıi belirtilmiştir.

⁸⁴² Sayfa kenarında *köŐek* kelimesi de bulunmaktadır. Ayrıca, *köŐek* kelimesi iki hareke ile yazıldııına göre *keşek* Şeklinde de okunur.

⁸⁴³ Bu kelime, Atalay tarafından okunup anlamı ? işareti ile bıakılmıŐtır. bk. B. Atalay, age, s. 53. Fazılov ise, “dış kıyafet” anlamında olduıunu ifade etmektedir. bk. Fazılov, age, s. 159.

⁸⁴⁴ Bu kelime, Atalay tarafından Őübe olarak okunup anlamının “cübbe” olması gerektiıi ifade edilmektedir. bk. B. Atalay, age., s. 53. Fazılov tarafından da “dış kıyafet” anlamı verilmektedir. bk. Fazılov, age., s. 159. Buna göre, bu kelimenin anlamını “cübbe” olarak kabul etmekteyiz. (GT)

⁸⁴⁵ Sayfa kenarında birinci kelimenin “herhangi bir Şeyin yavrusu”; ikincisinin “balık yavrusu”; üçüncüsünün ise “canavar yavrusu” anlamına geldiıi belirtilmiştir. Dördüncüsü ise “kurt yavrusu” olarak açıklanmıştır.

⁸⁴⁶ Sayfa kenarında *yawrı* kelimesi de yazılmıştır.

⁸⁴⁷ Bu kelime, Atalay tarafından /p/ ile okunmuştur. bk. B. Atalay, age., s. 53. Diğer Kıpıak eserlerinde; *bars*, BM.10, 5, *bars*, KK. 69b, *bars*, Kİ. 30. *bars*, TA. 11, 29. Şeklinde geçmektedir. Biz de, /b/ ile okuduk. /b/ ile ilgili bk. Giriş, s. 17, 22.

⁸⁴⁸ Sayfa kenarında *Őııan* kelimesi vardır. Diğer Kıpıak eserlerinde; *صیشقان* ve *صیشان*, KK. 4. b, *صیچن*, 56. Kİ, *سچقان*, TA. 11 Şeklinde geçmektedir.

⁸⁴⁹ Sayfa kenarında Arapıa bir kelime ile açıklama yapılmıştır. Bu kelime “iŐlenmiŐ gümüş” anlamındadır.

فاره النجاره	<i>sürme</i>
فرن	<i>oğ urnu</i>
فحم	<i>kömür</i>
فخار	<i>şölmek</i>
فاتر	<i>ılı</i>
في اين	<i>kanı</i> ⁸⁵⁰
فلفل ⁸⁵¹	<i>bürşe</i> ⁸⁵²
فجل	<i>turp</i>
فضلة الطعام ⁸⁵³	<i>kaşmak</i> ⁸⁵⁴
فاكهه	<i>yemiş</i>
فطر	<i>eşemek</i>
فوق	<i>yoğarı</i>
فضيحة	<i>uyatlık</i>
فجاه	<i>kenete</i>
فرخ	<i>toy</i>

GEÇMİŞ ZAMAN FİİLLERİ:

فهم	<i>añladı</i>
فشأ	<i>eşkere boldı</i> ⁸⁵⁵
فأح	<i>koğudı, koğşudı</i> da denir. ⁸⁵⁶
فرق	<i>ayırdı, ayırladı</i>
فرق	<i>yüleştırdı</i> ⁸⁵⁷

⁸⁵⁰ Bu kelimenin üzerinde *hani* kelimesi görölmektedir.

⁸⁵¹ Sayfa kenarında *biber* kelimesi de yazılmıştır.

⁸⁵² Atalay, bu kelimeyi /p/ ile okumuştur. bk. B. Atalay, s. 54. Fazılov ise, /b/ ile göstermiştir. bk. Fazılov, age., s. 160. Sayfa kenarında *bürşe* kelimesi de vardır. Biz de, Fazılov'a uyarak /b/ ile okuduk. (GT) Bunula ilgili bk. Giriş, s. 17, 22.

⁸⁵³ Bu kelimenin yanında "kabın dibinde kalan yemek" anlamında bir cümle vardır.

⁸⁵⁴ Sayfa kenarında /z/ ile de şeklinde bir ibare vardır. Buna göre, bu kelimeye *kaşmak* da denir.

⁸⁵⁵ Bu kelimenin ilk harfi iki hareke ile yazıldığı için /è/ ile okuduk. Atalay da, bu kelimeyi *eşker boldı* olarak okumuştur. bk. B. Atalay, age., 54.

⁸⁵⁶ Satırlar arasında *koğtı* kelimesi yazılmıştır.

⁸⁵⁷ Sayfa kenarında *ülüştırdı* kelimesi de yazılmıştır.

فتش	<i>üşetti</i> ⁸⁵⁸
فتت	<i>dardağanladı</i>
فشخ	<i>elşeydi</i>
فرك	<i>owdı</i> ^{859(مرق)}
فرش	<i>töşedi</i>
(28. b)	
فار	<i>taştı, köpti</i> ⁸⁶⁰
فرغ	<i>tükendi, boşandı</i>
فلا	<i>bitledi</i>
فرقع	<i>şatladı</i> ⁸⁶¹
فك	<i>kopardı</i> ⁸⁶²
فتش	<i>izdedi</i> ⁸⁶³
فتق و شتم	<i>sökti</i>
فرك ⁸⁶⁴	<i>bertildi</i> ⁸⁶⁵
فنى	<i>kırdı</i>
فرح	<i>söyüندی</i>
فصل	<i>üzdi, biçti</i> ⁸⁶⁶
فز و نط	<i>tırıldadı, segirdi, şışradı</i> ⁸⁶⁷
فعل	<i>etti</i>

⁸⁵⁸ Sayfa kenarında *şıttı* kelimesi de vardır.

⁸⁵⁹ Bu kelimenin üzerinde incelik işareti vardır. Buna göre, Atalay *övdi* ve *üvdi* olarak okumuştur.

⁸⁶⁰ Bu kelime, Atalay tarafından /p/ ile gösterilmiştir. bk. B. Atalay, age, s. 54. Diğer Kıpçak eserlerinde; *köp-*, Kİ. 78. şeklinde geçmektedir. Biz de, /p/ ile okuduk. Sayfanın üst kenarında *köpükti* *çıktı* ibaresinin, bir şey köpüklendiği zaman kullanıldığı belirtilmiştir.

⁸⁶¹ Bu fiili, Atalay *şatladı* olarak yazmıştır. bk. B. Atalay, age., s. 54. Bu fiil ile ilgili bk. 236. dipnot.

⁸⁶² Bu kelime, Atalay tarafından /p/ ile okunmuştur. bk. B. Atalay, age., s. 54. Ayrıca, bu kelimedeki *kop-* fiili diğer Kıpçak eserlerinde; *qobard-*, BM. 73r, *qubardı*, Kİ. 68, *qopar-CC. 22,20*, *qupar-*, TA. 43. şeklinde yazıldığına göre /p/ ile yazdık. b/ ile ilgili bk. Giriş, s. 17, 22.

⁸⁶³ Bu kelime, Atalay tarafından *izledi* olarak okunmuştur. Halbuki, metinde *izdedi* şeklindedir. (GT)

⁸⁶⁴ Bu kelime, *افنى* şeklinde olmalıdır.

⁸⁶⁵ Bu kelimenin Arapçası etken, Türkçesi edilgen olarak yazılmıştır. Buna göre, bu kelimenin *birtti* olarak yazılması gerekir.

⁸⁶⁶ Bu fiil diğer Kıpçak eserlerinde; *بيجتى*, BM. 70. *بشتى*, KK 33. a, 10. a. *بجن*, Kİ. 29. *بچكل*, TA. 33. /ç/ ile yazılmıştır.

⁸⁶⁷ Sayfa kenarında *ilk /ş/ yerine /s/* ibaresi yazıldığına göre, bu kelimeye *şışradı* da denir.

فتل	<i>iydi</i> ⁸⁶⁸
فرّ	<i>kaçtı</i> ⁸⁶⁹
فطس	<i>tumsuḳtı</i> ⁸⁷⁰
فسد و تاه	<i>azdı</i>

/ق / İLE BAŞLAYANLAR

İSİMLER:

قادر	<i>küçi yeter</i>
قريب	<i>yakın, yowuḳ</i>
قوس الله	<i>āpraḳ</i> ⁸⁷¹
قطب	<i>temir ḳazuḳ</i> ⁸⁷²
قنطره	<i>köpri</i>
قصب	<i>ḳamış</i> ⁸⁷³
قسيس	<i>papas</i>
قفا	<i>eḳse</i>
قلب و فؤاد ⁸⁷⁴	<i>yürek</i>
قبضه و حفنه	<i>awuḳ</i>
قدم	<i>ṭaban</i>
قرين	<i>daş</i>
قبليط	<i>teşen, beçek, ḳurwalı</i> ⁸⁷⁵
قوبه	<i>temrew</i> ⁸⁷⁶

⁸⁶⁸ Sayfa kenarında *burdı* kelimesi de yazılmıştır.

⁸⁶⁹ Bu kelime, Kıpçak diyaleklerinde şöyle yazılmaktadır; قچتي, BM. 52.v. قشني, KK. 10. a. قچطي, Kİ. 69. قچقل, T. 88.

⁸⁷⁰ Sayfa kenarında *tunçuḳtı* kelimesi de bulunmaktadır.

⁸⁷¹ Diğer Kıpçak eserlerinde, bu kelimeyi; *abraḳ*, Kİ. 7 şeklinde geçmektedir. Atalay tarafından, bu kelime /p/ ile yazılmıştır. bk. B. Atalay, age, s. 55. Fazılov, /b/ ile okumuştur. bk. Fazılov, age, s. 141. Biz de, bu kelimeyi /p/ ile okuduk. Bununla ilgili bk. Giriş, s. 17, 22.

⁸⁷² Bu kelimenin altında *sibek* kelimesi de görülmektedir.

⁸⁷³ Sayfa kenarında *ḳamış* kelimesinin iki yerde kullanıldığı belirtilir. Birincisi *taḳlı ḳamış*, diğeri *şaz ḳamış* olarak verilir.

⁸⁷⁴ Bu kelime, satır arasında ve *yürek* kelimesinin altında bulunmaktadır.

⁸⁷⁵ Bu kelimenin altında *ḳawnuḳ* kelimesi vardır. Bunun yanında /w/ *sükûn ile* şeklinde bir ibare yazıldığına göre, bu kelimeye *ḳawnuḳ* denir. bk. B. Atalay, age., s. 54, 397. dipnot.

قلب الشجره	<i>özek</i> ⁸⁷⁷
(29.a)	
قبيح	<i>irin</i>
قبيء	<i>kuşmağ</i>
قرقره	<i>kürkülmek</i> ⁸⁷⁸ , <i>buramağ</i> , <i>ğulduramağ</i> ⁸⁷⁹
قصير	<i>kışka</i>
قحبه	<i>oruspi</i>
قمح	<i>buğay</i> , /ğ/ ile söylendiğine göre. ⁸⁸⁰
قرع	<i>ğabağ</i>
قشطه	<i>ğaymağ</i>
قلقاس	<i>ğozak</i>
قراصيا	<i>ğara èrik</i> ⁸⁸¹
قسطل	<i>kestene</i>
قمحيه	<i>yarma, köce</i>
قديد	<i>ğak</i>
قرص	<i>ğalaş</i> ⁸⁸²
و هو الرغيف	
قرد	<i>maymun</i> ⁸⁸³

⁸⁷⁶ Bu kelimenin altında *temregi* kelimesi yazılmaktadır.

⁸⁷⁷ Sayfanın alt kenarında *özek* kelimesinin, bütün ağaçlar ve kalemin içi için kullandığı şekilde bir ibare vardır.

⁸⁷⁸ Sayfanın üst kenarında *ğulduramağ* kelimesi de yer almaktadır.

⁸⁷⁹ Atalay, bu kelimenin *kürkülemek* şeklinde olması gerektiğini söylemektedir. bk. B. Atalay, age, s. 56, 400. dipnot.

⁸⁸⁰ Bu kelimeye *buğday* da denir. Bunun yanı sıra sayfa kenarında *buyday* ve *buğday* kelimeleri de görülmektedir.

⁸⁸¹ Bu kelimenin ilk harfi iki hareke ile yazılmıştır. Bunun yanı sıra /r/ harfi de iki hareke ile yazıldığı için bu kelimeyi *èrik* olarak da okuduk. (GT) Bu kelimeyle ilgili ve iki hareke ile yazılmış kelimeler için bk. Giriş, s. 26-28; ayrıca, 122. dipnot. Atalay da, bu kelimeyi *èrik* şeklinde okumuştur. Ancak, *èrik* şeklini ihmâl etmiştir. bk. B. Atalay, age., s. 56.

⁸⁸² Sayfa kenarında *şörek* شورك ve *çörek* چورك kelimeleri de görülmektedir. Ayrıca, diğer Kıpçak eserlerinde; جرك, Kİ. 42, چرك, TA, 15. ile yazılmıştır. Buna göre, bu kelimeyi hem /ç/ hem /ş/ ile okuduk. Atalay ise, bu kelimeyi /ş/ ile okumuştur. bk. B. Atalay, age, s. 60. /ş/ ve /ç/ sesiyle ilgili bk. Giriş, s. 17-19.

⁸⁸³ Sayfa kenarında *yapçı* ve *yapçın* kelimeleri de görülmektedir.

قاقم	<i>aş, şal</i>
قنفذ	<i>kirpi, oklı kirpi</i>
قمبره	<i>tuğay</i> ⁸⁸⁴
قمل	<i>bit</i>
قبیه	<i>bayguş</i>
قطاف	<i>kızgaş, til kuş</i>
قانسه	<i>bütege</i>
قشر	<i>kabuğ</i>
قماش	<i>apraq,</i> ⁸⁸⁵ <i>şüprek</i> ⁸⁸⁶
قنب	<i>kendir, kam</i>
قطن	<i>mamuğ</i> ⁸⁸⁷
قصاصه	<i>burun</i> ⁸⁸⁸
قراد	<i>köne, kışıltıkı</i> da denir. ⁸⁸⁹
قوش	<i>kayışka, kurunçuğa</i> da denir.
قید	<i>buwawı, buğawı</i> da denir ⁸⁹⁰ , <i>buğadı</i> ⁸⁹¹ da denir. ⁸⁹²
(29.b)	
قوس	<i>yay</i>
قمیص	<i>kömlək</i> ⁸⁹³

⁸⁸⁴ Bu kelime, sayfanın kenarında yer almaktadır. Biz onu sıraya aldık.

⁸⁸⁵ Bu kelimenin yanında eski kumaşlar için kullanıldığı ibaresi vardır.

⁸⁸⁶ Bu kelime iki hareke ile yazıldığına göre, *çiprek* olarak da okunur. (GT) Atalay, bu kelime *şüprek* şeklinde okumuştur. bk. B. Atalay, age., s. 56. Ancak, diğer Kıpçak eserlerinde bu kelime; شبراک, KK. 50a, Kİ, جبرک, 40, جبرک, TA. 19. şeklinde geçmektedir. Biz, bu kelimeyi /ş/ ile okuduk. ş/ ve /ç/ sesiyle ilgili bk. Giriş, s. 17-19.

⁸⁸⁷ Bu kelime, iki hareke ile yazıldığına göre *mamık* şeklinde de okunur. Bununla ilgili bk. Giriş, s. 26-28.

⁸⁸⁸ Bu kelime, Atalay tarafından okunup anlamı ? işareti ile bırakılmıştır. bk. B. Atalay, age., s. 56. Fazılov ise, *burun* şeklinde okuyarak “kumaş parçası” anlamını vermektedir. bk. Fazılov, age, s. 163. Biz de, bu kelimenin “kumaş parçası” anlamını kabul etmekteyiz.

⁸⁸⁹ Sayfa kenarında *kene, yawsı, yapsı* ve *şakurğa* kelimeleri de yazılmaktadır.

⁸⁹⁰ Sayfanın alt kenarında *köstek* görülmektedir. Bunun yanı sıra aynı yerde قید kelimesi vardır. Bu kelimenin karşılığı *köstekledi* olarak verilir ve bu fiilin Türkmenler tarafından kullanıldığı belirtilir.

⁸⁹¹ Bu kelime, 29.b sayfasının başında yer almaktadır.

⁸⁹² Sayfa kenarında ve bu kelimenin üzerinde *bukağı* kelimesi yazılmaktadır.

⁸⁹³ Sayfanın kenarında bu kelimeye *köngle* de denildiği bir ibare yazılmaktadır.

قبقاب	<i>tabaldırık</i>
قرن	<i>muyuz</i> ⁸⁹⁴
قراب	<i>kın</i>
قالب	<i>kep</i>
قلع	<i>yelken</i> ⁸⁹⁵
قدح زجاج	<i>piyele</i>
قردیر	<i>kalay</i>
قدر	<i>kazan</i>
قصعه	<i>awlaq</i>
قعر الشيء	<i>tüp</i> ⁸⁹⁶
اي اسلفه	
قدوم	<i>kaşu</i>
قرمه	<i>tenrütke</i>
قصر	<i>saray, köşk</i>
قبه	<i>köşene</i> ⁸⁹⁷
قبر	<i>kör</i> ⁸⁹⁸
قدر	<i>+ça</i> ⁸⁹⁹ <i>şaklı</i> ⁹⁰⁰
قوام	<i>tura, toğrı</i> ⁹⁰¹ da denir.
قهقرا	<i>kerterki keter</i>
قياس و الاعتبار	<i>ölç</i> ⁹⁰²

⁸⁹⁴ Sayfa kenarında *buynuz* da denilen bir ibare vardır.

⁸⁹⁵ Bu kelimeyi, iki hareke ile yazıldığı için /é/ olarak okuduk. İki hareke ile yazılmış kelimeler için bk. Giriş, s. 26-28. (GT)

⁸⁹⁶ Sayfa kenarında ve bu kelimenin yanında *dip* kelimesi de yazılmaktadır. (GT)

⁸⁹⁷ Bu kelimenin altında ve satır arasında *kurğan* kelimesi de yazılmaktadır.

⁸⁹⁸ Sayfa kenarında bu kelimenin, *āmā* “kör” insanlar için de kullanıldığı ibaresi vardır.

⁸⁹⁹ Atalay, bunu *ca* şeklinde vermiştir. Buradaki miktar bildiren *+ça* eki olmalıdır. (GT)

⁹⁰⁰ Bu kelimenin yanında anlamı; *bu kelime* *تقدير* *anlamına gelir* şeklinde bir ibare vardır. Bunun yanı sıra bu kelime iki hareke ile yazıldığına göre *şaklı* olarak da okunur. (GT) Bu şekli, Atalay tarafından yazılmamıştır.

⁹⁰¹ Bu kelime, iki hareke ile yazıldığına göre *toğrı* olarak da okunur.

⁹⁰² Sayfa kenarında *كيل* kelimesinin karşılığı *ölçek* ve *كل* kelimesinin karşılığı *ölçedi* şeklinde bir ibare bulunmaktadır.

قوي *kaṭı, berk*⁹⁰³

قشه *çöp*

GEÇMİŞ ZAMAN FİİLLERİ:

قوي *kaṭtı, kaṭı boldı, küçledi*

قام *ṭırdı*

قعد *olṭırdı, oṭırdı*

قال *ayıttı, dedi*

قلب *şöwürdi,⁹⁰⁴ aḫṭardı, kozğardı⁹⁰⁵*

(30.a)

قص ⁹⁰⁶ *kırḫdı⁹⁰⁷*

قوي *külçendi*

قاس *ölçidi⁹⁰⁸*

قرأ و فهم كذلك ⁹⁰⁹ *oḫıdı*

قتل *azdırdı*

قصر *kışḫardı*

قدم *ṭarıḫ bérđi* (ممال مرقق)

قرف *irendi, igrendi de denir.⁹¹⁰*

قلق *ḫayḫalandı⁹¹¹*

قد *tèldi⁹¹²*

⁹⁰³ Sayfa kenarında bu kelimenin *şiddet* anlamında olduğu şeklinde bir ibare vardır.

⁹⁰⁴ Bu kelime, Atalay tarafından *şövürdi* şeklinde okunmuştur. bk. B. Atalay, age, s. 57. Biz de, /ş/ ile okuduk. /ş/ ve /ç/ sesiyle ilgili bk. Giriş, s. 17-19.

⁹⁰⁵ Sayfa kenarında üçüncü kelimenin “sözü çevirmek” anlamına geldiği yazılmıştır.

⁹⁰⁶ Bu kelimenin üzerine aynı anlama gelen *ج* kelimesi de vardır.

⁹⁰⁷ Bu kelimenin üzerinde /t/ ile yazıldığına göre *kırıḫtı* şeklinde de okunur.

⁹⁰⁸ Bu kelime, diğer Kıpçak eserlerinde; ألج, Kİ. 21, اولج كل, TA.43. şeklinde geçmektedir. Atalay, *ölşidi* olarak okumuştur. bk. B. Atalay, age., s. 57. Biz de, /ş/ ile okuduk. /ş/ ve /ç/ sesiyle ilgili bk. Giriş, s. 18-19.

⁹⁰⁹ Burada فهم kelimesinin karşılığı da *oḫıdı* şeklinde verilmiştir. (GT)

⁹¹⁰ Sayfa kenarında *yigrendi* kelimesi verilmiştir. (GT) Atalay, bu kelimeleri *igrendi* ve *yiğrendi* olarak yazmıştır. bk. B. Atalay, age, s. 58.

⁹¹¹ Satır arasında ve bu kelimenin altında *çapladı* kelimesi görülmektedir.

قرب	<i>yakınladı</i>
قسم	<i>uludı</i> ⁹¹³ (مفخم)
قلم	<i>budadı</i> ⁹¹⁴
قتل	<i>öltürdi</i>
قشوقش	<i>süpledi</i>
قشر و نظف	<i>arıttı</i> ^(t)
قضى أي الشغل	<i>bitti</i>
قهقهه	<i>kaşkaş küldi</i>
قبل	<i>öpti</i>
قلا ⁹¹⁵	<i>kowurdi</i>
قاد و اخرج	<i>yetti</i>
قلع و اطلع	<i>çıkardı</i> ⁹¹⁶
قفل اي رجع ⁹¹⁷	<i>kaçıttı</i> ⁹¹⁸
قطع	<i>kesti, üzdi</i> ⁹¹⁹
قرقش	<i>kırşıldattı</i>
قرن	<i>koştı</i>
قرب	<i>koptı</i> ⁹²⁰
قرد	<i>kaçladı</i>
قدح و اشتكى كذلك	<i>şaqtı</i>
قرص	<i>çimdiledi</i>

⁹¹² Bu kelime iki hareke ile yazıldığına göre /è/ ile okuduk. (GT) Atalay, bu kelimeyi *tildi* olarak okuyup ikinci şeklini ihmâl etmiştir. bk. B. Atalay, age, s. 58. İki hareke ile yazılmış kelimeler için bk. Giriş s. 26-28. (GT)

⁹¹³ Bu kelimenin altında *böldi* kelimesi de görülür. (GT) Bu kelimeyi, Atalay yazmamıştır.

⁹¹⁴ Sayfa kenarında *budağ* غصن ve *budadı* غصن kelimeleri yazılmıştır.

⁹¹⁵ Bu kelimenin قلى şeklinde yazılması gerekir. (GT)

⁹¹⁶ Bu kelime, diğer Kıpçak eserlerinde; KK. شقر, 76. b. T. چقار, 71. şekilde geçmektedir.

⁹¹⁷ Bu kelime sayfa kenarında yazılmıştır.

⁹¹⁸ Müellif, *üzdi* için “çekerek kesti” anlamını vermiştir. bk. DLT. I, 165-15.

⁹¹⁹ Atalay, müellif yazılan ibarede bir düzeltme yapılmıştır; ancak, orijinal yazmada ibare, Atalay’ın yazdığı gibi, yani القطع بالجذ و هو şeklinde. bk. B. Atalay, age., s. 58, 415. dipnot.

⁹²⁰ Diğer Kıpçak eserlerinde; *qop-* fiili; *qopar-* BM, 73r, *qoptı*, KK. 9b. 10, *qoptı*, Kİ. 67, *qop-*, CC. 2,19, *kop-*, TA. 39, şeklinde geçmektedir. Atalay tarafından /p/ ile okunmuştur. bk. B. Atalay, age, s. 58. yazıldığına göre, bu kelimeyi /p/ ile okuduk. /b/ ile ilgili bk. Giriş s. 17, 22.

قذف و فتح	<i>açtı</i>
قايض	<i>deyişti, deyişti</i> de denir. ⁹²¹
(30.b)	
قريت عينك	<i>közün aydın</i>

/ك / İLE BAŞLAYANLAR

İSİMLER:

كوكب	<i>arıq taq, çulpan</i> da denir.
كسوف	/خ/ harfinde geçmiştir.
كبير	<i>ulu</i>
كثير	<i>köp,⁹²² şok, heyil⁹²³</i>
كرش	<i>karın, kebe⁹²⁴</i>
كويس	<i>kökçek</i>
كريم	<i>çömert</i>
كسلان	<i>yalqaw, irinçek</i> de denir.
كادوم	<i>şoylaq tişli⁹²⁵</i>
كعب	<i>topuq⁹²⁶</i>
كعب مبارك	<i>kuş topuqlı⁹²⁷</i>
كعب وحش	<i>kuşsız topuqlı</i>
كذاب	<i>yalançı, yalğançı</i> da denir.
كف	<i>el, aya</i>
كيف	<i>şeyin</i>

⁹²¹ Atalay, bu kelimeyi *deyişti* olarak okumuştur. Halbuki, metinde *deyişti* şeklindedir. bk. B. Atalay, age., s. 58.

⁹²² Diğer Kıpçak eserlerinde kelime;öp(ش), Kİ. 76, *köp*, CC. 122,12, *köp*, TA. 25 şeklinde geçmektedir., Atalay tarafından /p/ ile yazılmıştır. bk B. Atalay, age., s. 29. Biz de, /p/ ile okuduk b/ ile ilgili bk.Giriş, s. 17, 22.

⁹²³ Atalay, bu kelimeyi yanlış olarak *haylı* şeklinde okumuştur.

⁹²⁴ Sayfa kenarında bu kelimenin karnı büyük olan için kullanıldığı yazılmıştır.

⁹²⁵ Sayfa kenarında *süwek tişli* kelimesi de yazılmaktadır.

⁹²⁶ Bu kelime sayfa kenarında yazılmıştır. Biz, onu sıraya aldık.

⁹²⁷ Sayfa kenarında *kuşlı topuqlı* kelimesi de görülmektedir.

كيشه	<i>awuç</i>
كبد	<i>bawur, bağır</i> da denir.
كلوه	<i>börek</i> ⁹²⁸
كميت	<i>toru, toğru</i> da denir.
كلب ⁹²⁹	<i>it,</i> ⁹³⁰ <i>tazi,</i> ⁹³¹ <i>eger,</i> ⁹³² <i>baraç,</i> ⁹³³ <i>köbelek,</i> ⁹³⁴ <i>argımak,</i> ⁹³⁵ <i>kuşur</i> ⁹³⁶ <i>parla,</i> ⁹³⁷ <i>kançık,</i> ⁹³⁸ <i>urguk, enük, uruk, küçük</i> (bunların hepsi eniğidir), <i>it balığı</i> ⁹³⁹
كيش	<i>koçkar</i>
كفل	<i>şagrı</i>
(31. a)	
كي	<i>tağga</i> ⁹⁴⁰
كويه	<i>ğara laçın</i>
كركي	<i>turna</i>
كروان	<i>küwüldür</i>
كشتوان	<i>erkepçi</i> ⁹⁴¹

⁹²⁸ Sayfa kenarında *bögrek* kelimesi de yazılmaktadır. Atalay, bu kelimeyi *bögrek* olarak okumuştur. Halbuki metne göre *bögrek* şeklindedir. (GT) bk. B. Atalay, age, s. 59.

⁹²⁹ Sayfa kenarında bu kelimeler için uzunca açıklamalar yapılmıştır. Biz, yapılan açıklamaları dipnot olarak yazdık.

⁹³⁰ "her türlü köpek" anlamındadır.

⁹³¹ "av köpeği" anlamındadır.

⁹³² "kurt köpeği" anlamındadır. Bunun yanı sıra sayfa kenarındaki الكار kelimesi, Atalay tarafından *eğer* olarak yazılmıştır. Biz, bu kelimeyi metne göre *eger* şeklinde yazdık. (GT) bk. B. Atalay, age., s. 59.

⁹³³ "çoban köpeği" anlamındadır.

⁹³⁴ "çoban köpeği ve tüyü çok olan köpek" anlamındadır.

⁹³⁵ "soylu köpek" anlamındadır.

⁹³⁶ "kuduz" anlamındadır. Bunun yanı sıra sayfa kenarında *kuşurkan* kelimesi de görülmektedir.

⁹³⁷ "tüyü az olan köpek" anlamındadır.

⁹³⁸ "dişi köpek" anlamındadır.

⁹³⁹ (Köpek balığı) anlamındadır.

⁹⁴⁰ Sayfa kenarında *tağ* kelimesi görülmektedir. Bunun yanı sıra *tağga* anlamına gelen (و هو الختم و الداغ) Arapça bir ibare vardır. Burada داغ kelimesi yazıldığına göre bu kelime *dağ* şeklinde de kullanılır. (GT) Atalay, bu kelime üzerinde durmamıştır.

⁹⁴¹ Bu kelime, iki hareke ile yazıldığı için /è/ ile okuduk. İki hareke ile yazılmış kelimeler için bk. Giriş s.26-28. Atalay, bu kelimeyi *irkepçi* olarak okuyup ? işareti ile bırakmıştır. bk, B. Atalay, age., s.

کنانه	<i>kiş</i>
کشاف	<i>közetçi</i>
کتاب	<i>bitik, kebin</i> ⁹⁴²
کم	<i>yeŋ</i> ⁹⁴³
کسا	<i>kelim</i>
کستبان	<i>oymağ, ükşük</i> ⁹⁴⁴ de denir. ⁹⁴⁵
کبریت	<i>kükürt</i>
کانون ⁹⁴⁶	<i>oçağ</i>
کرسی و مقعد ⁹⁴⁷	<i>olğurğaş</i> ⁹⁴⁸
کوز	<i>bardağ</i>
کراث	<i>yawa</i>
کرم	<i>tek</i> ⁹⁴⁹ ?
کمثری	<i>armuğ</i>
کدان	<i>bar</i>
کرامه	<i>awurlamağ</i>
کشک	<i>tarhanah</i>
کلام	<i>söz</i>
کما	<i>yaŋla</i>
کما انه و	<i>yana</i> ⁹⁵⁰
ثم بمعنی ایضا	<i>gene, dağı</i>

59. Fazılov ise, *irkebçi* şeklinde okuyarak “yükstük” anlamına geldiğini ifade etmektedir. bk. Fazılov, age., s. 167. Biz de, kelimenin “yükstük” anlamını kabul etmekteyiz. (GT)

⁹⁴² Sayfa kenarında *bitik* kelimesi “okunan kitap” ve *kebin* kelimesi ise “kadına kesilen mehir” anlamında verilmiştir.

⁹⁴³ Bu kelimenin altında *yin* kelimesi de geçer. (GT) Bu kelime, Atalay tarafından yazılmamıştır.

⁹⁴⁴ Bu kelimeyi Atalay *üksük* olarak okumuştur. Halbuki, metinde *ükşük* olarak geçer. (GT)

⁹⁴⁵ Satır arasında *yüksük* kelimesi de vardır. Bunun yanı sıra sayfanın dışında bu kelimelerle ilgili olarak bir açıklama vardır. Birincisi, demirden veya bakırdan yapılır. İkincisi ise deriden yapılır, kadınlar bununla dikiş dikerler.

⁹⁴⁶ Sayfanın kenarında *کانون* kelimesine *şaçağ da denir* şeklinde bir ibare geçer.

⁹⁴⁷ Bu kelime satır arasında yazılmaktadır. Biz, onu sıraya aldık.

⁹⁴⁸ Sayfa kenarında *kirwet* kelimesi de yazılmaktadır.

⁹⁴⁹ Satır arasında ve bu kelimenin altında *tewek* kelimesi vardır.

⁹⁵⁰ Sayfanın kenarında *neçek* kelimesi görülmektedir.

كعك	<i>şörek, külşe</i> de denir.
كوم	<i>tüpe, yup</i> ⁹⁵¹
كل	<i>time</i> , ⁹⁵² <i>her</i> de denir.
كافر	<i>şawur</i>
كحل	<i>sürme</i>
كره	<i>top</i> ⁹⁵³
كره و مره	<i>bir keret</i> , ⁹⁵⁴ <i>kez</i>

Allah daha iyi bilir.

GEÇMİŞ ZAMAN FİİLLERİ:

كتب	<i>yazdı</i>
كلم	<i>söyledi</i>
كَبَّ و بَدَّد	<i>tökti</i>
كسر	<i>sındırdı</i> ⁹⁵⁵
كال	<i>ölüştü</i>
(31. b)	
كبس	<i>üwdi</i>
كنس	<i>süpirdi</i> ⁹⁵⁶
كشَف و فَتَح	<i>açtı</i>
و عَدَى	

⁹⁵¹ Bu kelime, diğer Kıpçak eserlerinde; *tepe*, Kİ. 37. *täbä*, TA. 19 şeklinde geçmektedir. Atalay tarafından /p/ ile yazılmıştır. bk. B. Atalay, age, s. 60. Biz ise, /p/ ile okuduk., /b/ ile ilgili bk. Giriş, s. 17, 22.

⁹⁵² Sayfa kenarında *degme* kelimesi de yazılmaktadır. Atalay, bu kelimeyi *degme* olarak okumuştur. Halbuki, metinde *degme* şeklindedir.

⁹⁵³ Bu kelime, diğer Kıpçak eserlerinde; *top*, Kİ. 105, *top*, CC. 160, 53 şeklindedir. Atalay tarafından /p/ ile yazılmıştır. bk. B. Atalay, age., s. 60. Biz de, /p/ ile okuduk. bununla ilgili bk. Giriş, s. 17, 22.

⁹⁵⁴ Müellif tarafından, *keret* kelimesi Arapça bir kelime olmasına rağmen Türkçede bir kelime olduğu sayılmıştır.

⁹⁵⁵ Atalay, bu fiili *sındırdı* okumuştur; ancak kelime *sındırdı* olmalıdır. DLT'de *sın-* "kırılmak-incelemek" bk LT. II, 29-2, III, 365-18.

⁹⁵⁶ Bu kelimeyi, diğer Kıpçak eserlerinde; *süpür-*, KK. 79b, *süpür-* (ش), Kİ. 51, *süpür-*, TA. 37 şeklinde geçmektedir. Atalay tarafından /p/ ile okunmuştur. bk. B. Atalay, *Ettuhfet-üz-Zekiyye Fi'l-Lûgati't-Türkiyye*, TDK yay., İstanbul 1945, s. 60. Ayrıca, iki şekil ile yazıldığına göre *sipirdi* olarak da okunur. Atalay da bu kelimeyi *sipirdi*, *süpürdi* şeklinde de okumuştur. bk. B. Atalay, age., s. 60. İki hareke ile yazılmış kelimeler için bk. Giriş, s.26-28.

كلب	<i>ırğakladı</i>
كفن	<i>kebinledi</i>
كل	<i>ğamaştı</i> ⁹⁵⁷
كئبب	<i>yumağladı</i> ⁹⁵⁸
كئر	<i>şok boldı</i> ⁹⁵⁹ , <i>köp boldı</i>

/ʃ/ İLE BAŞLAYANLAR

İSİMLER:

لسان	<i>til</i>
لحبه	<i>şakal</i>
لوح	<i>yağrın</i>
لحم	<i>et</i>
لص	<i>uwurğan</i> ⁹⁶⁰
لبق	<i>şabad, uz</i> ^(مفخم)
لنيم	<i>tımarsık</i>
لين	<i>yaş</i> ⁹⁶¹ , <i>boş</i> ⁹⁶²
لعان	<i>söküçi</i> ⁹⁶³
لعن	<i>sökmek</i>
لوح	<i>kürek, sinek, tamağta</i>
لبابه	<i>şığız</i>
لقمه	<i>tık, soğum</i> ⁹⁶⁴

⁹⁵⁷ Bu kelimenin üzerinde “omuz” anlamında الكتف kelimesi de yer almaktadır.

⁹⁵⁸ Sayfa kenarında *yumarladı* kelimesi de vardır. (GT) Atalay, bu kelimeyi yazmamıştır.

⁹⁵⁹ Bu kelime شوق şeklinde yazılmaktadır. Ayrıca, sayfa kenarında *çoğladı* kelimesi de görülmektedir. Müellif, bu kelimeyi /ş/ ve /ç/ ile شوق چوقالدي olarak yazmıştır. Diğer Kıpçak eserlerinde; شوق, KK. 32a, جوق, Kİ. 44. şeklinde yazılmıştır. Atalay bu kelimeyi *şok* olarak okumuştur. bk. B. Atalay, age., s.

61. Ancak, buna göre, bu kelime hem *şokladı* hem de *çoğladı* olarak okunur. (GT)

⁹⁶⁰ Sayfa kenarında *uğrı* kelimesi de yazılmaktadır. (GT) Fakat Atalay, bu kelimeyi yazmamıştır.

⁹⁶¹ Bu kelimenin üzerinde “nemli” anlamına gelen الرطب kelimesi görülmektedir.

⁹⁶² Bu kelimenin üzerinde الأدمي “insan için” açıklaması vardır.

⁹⁶³ Sayfa kenarında لعان, *kargaçı* kelimesiyle de açıklanmıştır. (GT) Bu kelime, Atalay tarafından yazılmamıştır. DLT’de *karga-* “lânet etmek, beddua etmek”. bk. DLT. II, 290-3; I, 284-1,

⁹⁶⁴ Sayfa kenarında *tığın* kelimesi yazılmıştır.

نفت	<i>şalgam</i>
لوز	<i>bayam</i> ⁹⁶⁵
لجام	<i>yügen</i> ⁹⁶⁶
لبب	<i>yümüldürük</i>
لفاقه	<i>şulgu</i>
لباد	<i>kiyiz</i>
لبس	<i>kiymek</i>
لباس	<i>könçek, iç ton</i> ⁹⁶⁷ (مرقق)
لولو	<i>inci</i>
لحاف	<i>yorgan</i>
لين ⁹⁶⁸	<i>süt</i> , ⁹⁶⁹ <i>ayran</i> , ⁹⁷⁰ <i>uygan</i> , ⁹⁷¹ <i>uyup</i> , ⁹⁷² <i>yawrut</i> , ⁹⁷³ <i>açı</i> , ⁹⁷⁴ <i>ikşi</i> , ⁹⁷⁵ <i>teze</i> , <i>irimçik</i> , ⁹⁷⁶ <i>awuz</i> ⁹⁷⁷

(32.a)

	<i>kımız</i> ⁹⁷⁸ <i>süzmeli, tahtlı</i>
لغغ	<i>ğara ğaz</i>
لجاه و	<i>ğabarşaklı bağa</i>
السلفاه كذاك	

⁹⁶⁵ Bu kelime, diğer Kıpçak eserlerinde; *bayam*, Kİ. 37, *bayam*, TA. 8 şeklinde geçmektedir. Atalay, bu kelimeyi /p/ ile yazmıştır. bk. B. Atalay, age, s. 61. Biz, /b/ ile okuduk. /b/ ile ilgili bk. Giriş, s. 17, 22.

⁹⁶⁶ Sayfa kenarında *uyan* kelimesi de görülmektedir. Bu kelime, Atalay tarafından *yüken* olarak yanlış şekilde okunmuştur. bk. B. Atalay, age., s. 61

⁹⁶⁷ Bu kelimenin üzerinde incelik işareti bulunmasına rağmen ince okunmaz. Kalın ünlülü okunmalıdır.

⁹⁶⁸ Bu kelimenin benzer anlamları sayfa kenarında yazılmıştır. Biz kelimelerin yanına tek tek anlamlarını yazdık.

⁹⁶⁹ "sağılmış süt"

⁹⁷⁰ "ayran"

⁹⁷¹ "yağı alınmış yoğurt"

⁹⁷² "sulu yoğurt".

⁹⁷³ "yoğurt" anlamındadır. Bunun yanı sıra sayfanın alt kenarında, bu kelimeye *yoğurt da denir* şeklinde bir ibare vardır. (GT) Atalay, bu kelimeyi yazmamıştır.

⁹⁷⁴ "acı yoğurt"

⁹⁷⁵ "ekşi yoğurt"

⁹⁷⁶ "kaynarken kesilmiş yoğurt"

⁹⁷⁷ "ilk süt". Atalay, bu kelimeyi *öz* şeklinde okumuştur. Ancak, düzeltme kısmında *awuz* şeklinde yazmıştır. bk. B. Atalay, age, s. 61.

⁹⁷⁸ "süzülmüş süt" anlamındadır.

لعبه	<i>kawurşak</i>
لون	<i>şıray</i>
ليل	<i>keçe,⁹⁷⁹ tün</i>

GEÇMİŞ ZAMAN FİİLLERİ:

لهت ⁹⁸⁰	<i>şoludı⁹⁸¹</i>
لکم	<i>yumurqladı</i>
لف	<i>şardı,⁹⁸² şulğadı⁹⁸³</i>
لوت ⁹⁸⁴	<i>bulaştı⁹⁸⁵</i>
لقم	<i>tikti⁹⁸⁶</i>
لولج	<i>yapsadı⁹⁸⁷</i>
للق	<i>yaladı^(s)</i>
لعب	<i>waynadı</i>
لرزق	<i>yapıştı⁹⁸⁸</i>
لطح	<i>yaqtı⁹⁸⁹</i>
لقط و جمع	<i>şöpledi,⁹⁹⁰ tərđi,⁹⁹¹ şeşti</i>

⁹⁷⁹ Bu kelime Atalay tarafından *keçe* şeklinde yazılmıştır. (GT) bk. B. Atalay, age., s. 61.

⁹⁸⁰ Bu kelimenin لهت olarak yazılması gerekir. Fakat, halk arasında bu kelime لهت şeklinde söylenir.

⁹⁸¹ Bu kelime, Atalay tarafından *şoludu* şeklinde yanlış yazılmıştır. Biz bu kelimeyi metinde yazıldığına göre *şoludı* olarak yazdık. (GT) bk. B. Atalay, age., s. 62.

⁹⁸² Bu kelimenin üzerinde "tülben" anlamında bir kelime yazılmıştır. (GT) Bu kelime, Atalay tarafından yazılmamıştır.

⁹⁸³ Bu kelimenin üzerinde "kumaş" anlamında bir kelime yazılmaktadır. (GT) Bu kelime, Atalay tarafından yazılmamıştır. Ayrıca Atalay, bu kelimeyi *şulğay* olarak asıl metne göre yanlış yazmıştır. bk. B. Atalay, age, s. 61. (GT)

⁹⁸⁴ Bu kelimenin لوت şeklinde olması gerekir. Fakat halk dilinde لوت şeklinde söylenir.

⁹⁸⁵ Sayfa kenarında *bulaştırdı* kelimesi de yazılmaktadır. Atalay *yulaştı* kelimesini *bulaştı* olarak yazmıştır. bk. B. Atalay, age., s. 62. Biz de anlamı göz önünde bulundurarak kelimeyi aynı şekilde okuduk.

⁹⁸⁶ Satır arasında ve bu kelimenin altında *dıktı* kelimesi yazılmaktadır.

⁹⁸⁷ Atalay, bu kelimeyi okuyup anlamını ? işareti ile göstermiştir. bk. B. Atalay, age., s. 62. Fazılov ise, "salla-" anlamını vermektedir. bk. Fazılov, age, s. 171. Biz de, bu kelimenin Arapçasına göre, *salladı* anlamını kabul etmekteyiz. (GT)

⁹⁸⁸ Bu kelime, diğer Kıpçak eserlerinde; *yapış-* (DLTI, III, 70-7, III, 70-1), *yapış-* KK. 129, *yapış-*, Kİ. 91, *yapış-*, TA. 37 şeklinde geçmektedir. Atalay tarafından /p/ ile yazılmıştır. bk. B. Atalay, age, s. 62. Biz de, /p/ ile okuduk. b/ ile ilgili bk. Giriş, s. 17, 22.

⁹⁸⁹ Bu kelimenin altında "yaktı" anlamına gelen وقد kelimesi de yazılmaktadır. (GT) Bu kelime, Atalay tarafından yazılmamıştır.

و قشش	
لحق	<i>ye tişti, erişti</i> ⁹⁹²
لطش	<i>şapladı</i> (مفخم) ⁹⁹³
لقح	<i>şaldı, bıraقتı, kemişti</i>
لئیس	<i>şızadı, suwadı</i> da denir. ⁹⁹⁴
لید	<i>puştı</i> ⁹⁹⁵
لوي	<i>kayrıldı, mayrıldı</i> ⁹⁹⁶
لحم	<i>aşladı</i>
لمع	<i>yılzıradı</i>
لعن	<i>kargadı</i>

(32.b)

/م/ İLE BAŞLAYANLLAR

İSİMLER:

محي	<i>tirkizgen</i>
ممیت	<i>öltürgen</i> ⁹⁹⁷
معطى	<i>bergen</i>
مانع	<i>bermegen</i>

⁹⁹⁰ Bu kelime Atalay tarafından /ş/ ile okunmuştur. bk. B. Atalay, age, s. 62. ş/ ve /ç/ sesiyle ilgili bk. Giriş, s. 17-19.

⁹⁹¹ Atalay, bu kelimeyi, *terdi* olarak okumuştur. bk. B. Atalay, age., s. 62. Bu kelime iki hareke ile yazıldığı için /ê/ ile okuduk. Buna göre, sayfa kenarındaki bulunan kelimeyi *dêrdi* olarak okuduk. İki hareke ile yazılmış kelimeler için bk. Giriş, s. 26-28. (GT)

⁹⁹² Bu kelime, Atalay tarafında *éreşti* şeklinde okunmuştur. Biz metne göre *erişti* olarak okuduk. (GT) bk. B. Atalay, age., s. 62.

⁹⁹³ Bu kelimenin Atalay tarafından "taş yonttu" anlamı verilmiştir. bk. B. Atalay, age., s. 62. Ancak, bu kelimenin tam anlamı "vur-" tır. *şap şap* (DLTI, III, 145-23, 146-2) "vurmada çıkan ses, yemekte ağızda çıkan şapırtı" anlamındadır., s. 556. Buna dayanarak /p/ ile yazdık. /b/ ile ilgili bk. Giriş, s. 17, 22.

⁹⁹⁴ Sayfa kenarında *şuwadı* kelimesi de görülmektedir.

⁹⁹⁵ Bu kelime, Atalay tarafından /p/ ile yazılmaktadır. bk. B. Atalay, age., s. 62. (DLTI, III, 124-10, 124-12)'de *puslan-* şeklinde bulunmaktadır. Biz de, /p/ ile göstermekteyiz. /b/ ile ilgili bk. Giriş, s. 17, 22.

⁹⁹⁶ Sayfa kenarında *şoldı* kelimesi görülmektedir.

⁹⁹⁷ Bu kelime, Atalay tarafından *öldürgen* olarak yanlış okunmuştur. Çünkü metinde *öltürgen* şeklinde yazılmıştır. (GT) bk. B. Atalay, age, s. 62.

ملك	<i>ferište</i> , ⁹⁹⁸ <i>kan</i>
مطر	<i>yamğur</i>
مصطب	<i>tüz</i> ⁹⁹⁹
مزحلق	<i>taygay</i>
منزله و وطن	<i>yurt</i> ¹⁰⁰⁰
مرضعه	<i>émzürçi</i> ¹⁰⁰¹
مملوك	<i>kul</i>
معلم	<i>ušta</i>
مرأة	<i>awrat, épçi</i>
مرفق	<i>çağanağ</i> , ¹⁰⁰² <i>tirseğ</i> de denir.
مفصل	<i>bowun</i> ¹⁰⁰³
مصران	<i>işegi</i> , ¹⁰⁰⁴ <i>buwarşık</i>
مراره	<i>öt</i> ¹⁰⁰⁵
معدہ	<i>kurşak</i>
میدان	<i>kewdeli</i>
مستحی	<i>uyalçağ</i>
محبوب	<i>söwülmüş</i> ¹⁰⁰⁶
معشوق	<i>oynaş</i>
مضحكه	<i>küleçek</i> ¹⁰⁰⁷

⁹⁹⁸ Sayfa kenarında birinci kelimenin “melek”; ikincisinin ise “insandan” anlamına geldiği açıklanmaktadır.

⁹⁹⁹ Bu kelime, Atalay tarafından ? işareti ile bırakılmıştır. Bu kelimenin Arapça ve Türkçesi tüz “düz” anlamındadır. (GT) bk. B. Atalay, age., s. 62. Fazılov ise, “düz” anlamını vermektedir. bk. Fazılov, age, s. 172. Biz de, kelimenin “düz” olarak anlamını kabul etmekteyiz. (GT)

¹⁰⁰⁰ Sayfa kenarında *inek de denir* ibaresi yazılmaktadır. Burada “inilecek yer” anlamındadır.

¹⁰⁰¹ Bu kelime, iki hareke ile yazıldığına göre *émzürçi*. olarak da okunur. Atalay, bu kelimeleri *émzirçi*, *emzürçi* şeklinde yazmıştır. bk. B. Atalay, age., s. 63. İki hareke ile yazılmış kelimeler için bk. Giriş, s. 26-28. (GT)

¹⁰⁰² Bu kelime, diğer Kıpçak eserlerinde; KK. شغناق, 68. T. چیقاناغ, 20. şeklinde geçmektedir.

¹⁰⁰³ Sayfa kenarındaki ibareden bu kelimeye *buğun* da dendiği anlaşılmaktadır.

¹⁰⁰⁴ Sayfa kenarında /ğ/ ile ibaresi bulunduğu göre bu kelime *bu ğarşık* şeklinde de kullanılır.

¹⁰⁰⁵ Satır arasında ve bu kelimenin üzerinde /d/ ile ibaresi vardır. Buna göre, bu kelimeye *od* da denir.

¹⁰⁰⁶ Bu kelime, Atalay tarafından *sövilmiş* şeklinde okunmuştur. Halbuki metinde *söwülmüş* olarak yazılmıştır. (GT) bk. B. Atalay, age, s. 63.

محتشم	<i>yaçanlı</i>
مزاح	<i>kenkelçi</i>
محتاج	<i>kerekli</i>
مدولب	<i>başkarlı</i>
مصارع	<i>küreşçi</i> ¹⁰⁰⁸
معبس	<i>burğarmış</i>
مغتاظ	<i>yagırmış, yagırıptır</i> ¹⁰⁰⁹
(33 .a)	
متواضع	<i>alşak</i> ¹⁰¹⁰
مقرقع ¹⁰¹¹	<i>yanşak</i> ¹⁰¹²
ملسان ¹⁰¹³	<i>şirin</i>
مرتب	<i>türelî</i>
(ای صاحب عاده)	
محفور	<i>korluğ</i>
معثر	<i>yoksul</i>
معرضانی	<i>yensig</i>
ملیح	<i>özden, hoş, yahşı, kökçek</i>
مزوق	<i>bezenli</i>
مداح	<i>mağtawçı</i>
مستریح	<i>tiş</i> ¹⁰¹⁴

¹⁰⁰⁷ Sayfa kenarında *küleç kişi* ibaresi vardır. (GT) Atalay, bu kelimeyi yazmamıştır. Burada *kişi* kelimesi /ç/ ile değil /ş/ ile yazılmıştır. Bu kelimeyle ilgili bk. 71. dipnot.

¹⁰⁰⁸ Bu kelime, müellif tarafından كوراجي şeklinde yazılmıştır. Diğer Kıpçak eserlerinde; كرشتي, BM. 55.v, كرشدي, Kİ. 80. Atalay ise, bu kelimeyi *küreşçi* olarak okumuştur. bk. B. Atalay, age., s. 63. Biz ise, bu kelimeyi *küreşçi* olarak okuyoruz çünkü /ş/ isimden isim yapım ekidir.(GT)

¹⁰⁰⁹ Bu kelimeler, Atalay tarafından *yangırmış* ve *yangırıptır* şeklinde yazılmıştır. bk. B. Atalay, age., s. 63.

¹⁰¹⁰ Bu kelime, Atalay tarafından *alşak* olarak yazılmıştır. bk. B. Atalay, age., s. 63. Ancak, الشق KK. 45b, alçak DLT. I, 44-11, 100-25. Ancak, bu kelimeyi eserde yazıldığı gibi *alşak* şeklinde okuduk

¹⁰¹¹ Bu kelimenin üzerinde قیل یمرغی و یرمل şeklinde okuyamadığımız kelimeler yazılmaktadır.

¹⁰¹² Bu kelime, iki hareke ile yazıldığına göre *yanşığ* olarak da okunur.

¹⁰¹³ Sayfanın üst kenarında “geveze” anlamında bir ibare vardır. (GT) Bu kelime, Atalay tarafından yazılmamıştır.

معكر	<i>bulġanaq</i>
(33.b)	
مغبش العين	<i>ṭolanaq köz</i>
مقطوع الاذن	<i>çonaq</i>
مختل	<i>alpawuṭ</i> ¹⁰²²
مرض	<i>owur</i> ¹⁰²³
مريوح	<i>ḡurwalı</i>
مخنث	<i>tök, irsek</i>
مخاط	<i>sümkürük</i> ¹⁰²⁴
مجنون	<i>teli</i>
ميت	<i>öli</i>
موت	<i>ölüm</i>
مجر الماء	<i>yırmak</i>
مركب	<i>keme</i>
ملاح	<i>kemeçi</i>
معدیه	<i>yaniq</i> ¹⁰²⁵
مقداف	<i>işkik</i> ¹⁰²⁶
مرساه	<i>ileñir</i> ¹⁰²⁷
مسمار	<i>mıḡ</i>
محار	<i>ḡazaldırıq</i> [†]
مصاصه	<i>yaplaq</i>
مطوق	<i>qızılça ṭırnaq</i> ¹⁰²⁸

¹⁰²¹ Bu kelimenin altında *oṭruq* kelimesi de yazılmıştır. Bu kelime iki hareke ile yazıldığına göre *oṭraḡ* şeklinde de okunacaktır.

¹⁰²² Bu kelime, Atalay tarafından /p/ ile okunmuştur. bk. B. Atalay, age., s. 64. (DLT, I, 144-2, I, 144-8) *alpagut* şeklinde bulunmaktadır. Biz de, /p/ ile okuduk. Bununla ilgili bk. Giriş, s. 17, 22.

¹⁰²³ Bu kelimenin altında *ağır* kelimesi de vardır. (GT) Atalay, bu kelimeyi yazmamıştır.

¹⁰²⁴ Bu kelimenin altında *sümüük* kelimesi de vardır. (GT) Atalay, bu kelimeyi yazmamıştır.

¹⁰²⁵ Sayfa kenarında ve bu kelimenin karşısında *küçet* kelimesi de vardır.

¹⁰²⁶ Sayfa kenarında *kürek* kelimesi görülmektedir.

¹⁰²⁷ Atalay, bu kelime için asıl metinde yazılmamış olan *lenger* kelimesini yazmıştır. (GT)

منقار	<i>burn</i>
مخلاب	<i>tırnağ</i>
محراث	<i>saban</i>
مهر	<i>taş</i>
معرفة	<i>yel</i>
مسلوخ	<i>şıyrığ</i>
معز	<i>işki</i>
مشيمه ¹⁰²⁹	<i>ašana, orana</i>
معفور ¹⁰³⁰	<i>bawur</i>
مدود	<i>açur</i> ¹⁰³¹
مقود	<i>noğta</i>
معقود	<i>bağlı</i> ¹⁰³²
مجر	<i>yular</i>
مبتره	<i>tepeşi</i>
مقرعه	<i>çokmar, kamşu</i> ¹⁰³³
مخله	<i>topra</i> ¹⁰³⁴
مرماه	<i>omaç</i>
(34. a)	
مناضله	<i>çalış</i> ¹⁰³⁵
مطاعنه	<i>şançıç</i>
منجنيق	<i>burma</i>

¹⁰²⁸ Bu kelime, Atalay tarafından *kızılca tırnak* olarak okunmuştur.

¹⁰²⁹ Bu kelimenin altında *eten* kelimesi de vardır.

¹⁰³⁰ Bu kelimenin altında *yidegüç* kelimesi yazılmıştır.

¹⁰³¹ Bu kelime, Atalay tarafından *acur* şeklinde okunmuştur. Biz, metne göre *açur* olarak okuduk. (GT)

¹⁰³² Bu kelimeler sayfa kenarında yazılmaktadır. Biz, onu sıraya aldık. Ayrıca bu kelime, Atalay tarafından yazılmamıştır.

¹⁰³³ Bu kelime iki şekilde yazıldığına göre; *kamşu* şeklinde de okunur. Bununla ilgili bk. Giriş, s. 26-28.

¹⁰³⁴ Bu kelime, diğer Kıpçak eserlerinde; *torba*, Kl. 61 şeklindedir yazılmaktadır. Atalay tarafından /p/ ile yazılmıştır. bk. B. Atalay, *age*, s. 65. Biz ise, /p/ ile okuduk. Sayfanın alt kenarında ve bu kelimenin altında *torpa* kelimesi de yazılmaktadır.

¹⁰³⁵ Bu kelime, Atalay tarafından *çalış* olarak okunmuştur. Biz metne göre *çalış* şeklinde okuduk. (GT)

مهماز	<i>tepkeç</i> ¹⁰³⁶
محصف	<i>biz</i>
مداس ¹⁰³⁷	<i>başkıç</i>
مرآه	<i>közgi</i> ¹⁰³⁸
منشار	<i>bıçkı</i> ¹⁰³⁹
مقطاع	<i>keskü</i> ¹⁰⁴⁰
متقاب	<i>ötürgü</i>
منقار	<i>üşkü</i>
مبرد	<i>ekew</i> ¹⁰⁴¹
مطرقة	<i>çeküş</i>
مقل	<i>burgu</i>
مسن	<i>bilewü</i> ¹⁰⁴²
محراك	<i>kösew</i> ¹⁰⁴³
مغرفة	<i>çömçi</i>
ملعقة	<i>kaşuk</i>
مشبکه	<i>süzme</i>
منسف	<i>ayman</i>
مكنسه	<i>sipirgi</i> ¹⁰⁴⁴
ممسحه	<i>silgü</i> ¹⁰⁴⁵

¹⁰³⁶ Diğer Kıpçak eserlerinde, bu kelime; *tebkiç*, Kİ. 37 şeklinde yazılmaktadır. Atalay, bu kelimeyi /p/ ile okumuştur. bk. B. Atalay, age., s. 65. Biz ise, /p/ ile okuduk.

¹⁰³⁷ Satır arasında ve bu kelimenin altında *başmaç* kelimesi yazılmıştır.

¹⁰³⁸ Bu kelime, Atalay tarafından yazılmamıştır.

¹⁰³⁹ Bu kelimenin iki şekil ile yazıldığına göre hem *bıçkı* hem de *bıçku* olarak okunur. Atalay da, bu kelimeyi iki şekilde okumuştur. bk. B. Atalay, age., s.65. Diğer Kıpçak diyaleklerinde; *بيشقي*, K.K. 33. a, *بچقو*, TA..23. şeklinde geçmekteir. /ş/ ve /ç/ sesiyle ilgili bk. Giriş, s. 17-19.

¹⁰⁴⁰ Bu kelime iki şekil ile yazıldığı için hem *keskü* hem de *keski* olarak okunur.

¹⁰⁴¹ Bu kelimenin ilk harfi üstün ile esre yazıldığına göre *é*/ ile okuduk. (GT) Atalay ise, bu kelimeyi *ekew* şeklinde yazmıştır. bk. B. Atalay, age., s. 65. İki hareke ile yazılmış kelimeler için bk. Giriş, s. 27-29. (GT)

¹⁰⁴² Sayfa kenarında *bilegi* kelimesi de yazılmaktadır.

¹⁰⁴³ Sayfa kenarında *kösegi* kelimesi de yazılmaktadır.

¹⁰⁴⁴ Sayfa kenarında bu kelime /g/ harfi üstünlü olarak *sipirge* şeklinde de okunur.

¹⁰⁴⁵ Bu kelimenin üzerinde *sileçek* kelimesi de görülmektedir.

منفضه	<i>silikgü</i>
مرجوحه	<i>selgençek</i>
مدبه	<i>şibinlik</i> ¹⁰⁴⁶
مغزل	<i>égew</i>
میزان	<i>tirezü</i>
مفتاح	<i>kilit</i> ¹⁰⁴⁷
منخل	<i>elek</i>
منجل	<i>orağ</i>
مقص	<i>kıptı</i> ^(t) , <i>karçı</i> ¹⁰⁴⁸
موسی	<i>yülüwüç, beki</i> de denir. ¹⁰⁴⁹
ملقاط	<i>çimdiwüç, yolkowuş</i> da denir.
ملوطه	<i>ton</i>
منشفه	<i>yüzlük</i>
(34.b)	
مضرب	<i>şırdağ</i>
مطرز	<i>sanslı</i>
مقصص ¹⁰⁵⁰	<i>oyu</i>
مرقع	<i>yamawlı</i>
معيب	<i>iligikli</i> ¹⁰⁵¹
مخرق	<i>yırıtıklı</i>
مجوف ¹⁰⁵²	<i>öngülmiş</i> ¹⁰⁵³
مفشوخ	<i>ölşeyiptir</i> ¹⁰⁵⁴

¹⁰⁴⁶ Sayfa kenarında bu kelime için *şibin süreçek de denir* şeklinde bir ibare vardır.

¹⁰⁴⁷ Sayfa kenarında *anahtar* kelimesi de görülmektedir.

¹⁰⁴⁸ Sayfa kenarında *sındı* kelimesi de vardır.

¹⁰⁴⁹ Sayfa kenarında *yülküwüç* ve *kerey* kelimeleri de yazılmaktadır.

¹⁰⁵⁰ Bu kelimenin üzerinde *kırkık* kelimesi de görülmektedir.

¹⁰⁵¹ Bu kelime, Atalay tarafından *igikli* olarak okunmuştur. bk. B. Atalay, age, s. 66.

¹⁰⁵² Bu kelimenin altında فوق "üst" kelimesi de görülmektedir.

¹⁰⁵³ Bu kelimenin altında aynı anlama gelen منقور kelimesi de vardır.

¹⁰⁵⁴ Sayfa kenarında *ölşeyiptir* yazılmaktadır.

مفقوش	<i>oşatıptır</i>
میخوش	<i>teşikli</i>
منفوذ	<i>ötüptür</i>
مفروك	<i>öwüptür</i> ¹⁰⁵⁵
مقلوب	<i>şöwrülmüş</i>
ممروت	<i>yumrulmuş</i>
معكوس	<i>ters</i>
مبعوج	<i>yimrik</i>
مكسور	<i>şınık</i>
مقور	<i>oyuk</i> ¹⁰⁵⁶
مشقوق و مقدود و	<i>yaralı</i>
مجروح	
مكعب	<i>yumğaklı, yumrı</i>
محرّف	<i>buşkaqlı</i> ¹⁰⁵⁷
مدور	<i>tögerik</i> ¹⁰⁵⁸
مستقیم	<i>öj</i> ¹⁰⁵⁹
مربع	<i>dörtkül</i>
محزّز	<i>kertik</i> ¹⁰⁶⁰
مفرق ¹⁰⁶¹	<i>ayrıq</i>
مركوب	<i>minilmış</i> ¹⁰⁶¹
محروق	<i>köyülmüş</i> ¹⁰⁶²

¹⁰⁵⁵ Arapça ism-i mefûl durumundaki kelimenin Türkçe karşılığı müellif tarafından edilgen olarak değil, etken olarak verilmiştir. Bu kelimenin karşılığı “övülmüş” olmalıdır. Ayrıca, *-iptır* ekinin Kıpçak Türkçesinde geçmiş zaman partisibini değil, duyulan geçmiş zaman kipini karşıladığını da burada hatırlamak gerekir. (GT)

¹⁰⁵⁶ Sayfanın sağ kenarında *oyuladı* kelimesi de yazılmaktadır.

¹⁰⁵⁷ Atalay, bu kelimenin anlamını ? işareti ile bırakmaktadır. bk. B. Atalay, age., s. 66. Fazılov ise, “keskin olanı” anlamını vermektedir. Kelimenin Arapçasına göre “keskin yüz, sivri uç” anlamındadır. (GT)

¹⁰⁵⁸ Satır arasında ve bu kelimenin altında *degirmi* kelimesi bulunmaktadır.

¹⁰⁵⁹ Sayfa kenarında *toğrı* kelimesi de yazılmaktadır.

¹⁰⁶⁰ Satır arasında ve bu kelimenin altında *kertikli* kelimesi de vardır.

¹⁰⁶¹ Sayfa kenarında bu kelimeye *ayruluq* da dendiği belirtilmektedir.

مخلط	<i>kaşığıtır</i>
مدبوغ	<i>eylenmiş</i>
مفتوق	<i>sökülmüş</i>
مخيوط	<i>tikilmiş</i>
مدقوق	<i>dağılmış</i>
مذروع	<i>ülüyüşüptür</i> ¹⁰⁶³
معدود	<i>şayış, şanmış</i>
منظوم	<i>tizik, tizilmiş</i>
ممزق	<i>yırık</i>
مخبى	<i>yaşırılı, kızılı de denir</i>
مدقوق	<i>dağılmış</i>
مخيوط	<i>tikilmiş</i>

(35. a)

مقفول ¹⁰⁶⁴	<i>baylanmış</i> ¹⁰⁶⁵ , <i>baylı, bağılı</i> de denir. ¹⁰⁶⁶
مصطكا	<i>şığız</i> ¹⁰⁶⁷
مشمش	<i>şarı érik</i>
مخلل	<i>tırçı</i>
مبلوس	<i>üyüş</i> ^(مرقق)
مشوي	<i>şişlik</i>
مقلی	<i>kowurluk</i>
مدققه	<i>kıyma</i>

¹⁰⁶² Satır arasında *köyük* kelimesi de yazılmaktadır.

¹⁰⁶³ Bu kelime ve Türkçede karşılığı ile bundan sonra gelen kelimeler 24.b sayfanın sonuna kadar sayfa kenarında yazılmaktadır. Biz onları tek tek sıraya aldık.

¹⁰⁶⁴ Bu kelime, Atalay tarafından yanlışlıkla مقفول şeklinde yazılmıştır. (GT) bk. B. Atalay, age., s. 66.

¹⁰⁶⁵ Atalay, *baylanmış* kelimesi *yaplanmış* şeklinde yanlış okumuştur. (GT) bk. B. Atalay, age., s. 66.

¹⁰⁶⁶ Bu kelime, Atalay tarafından *beğil* şeklinde okunmuştur. Halbuki, metinde *belgi* şeklinde yazmıştır. bk. B. Atalay, age., s. 66.

¹⁰⁶⁷ Bu kelimeyi Atalay, *sagız* olarak yazmıştır. Halbuki, metinde *şığız* olarak yazılmıştır. bk. B. Atalay s. 67.

محشي	<i>şoçuk</i>
ملح	<i>tuz</i>
مالح	<i>tuzlı</i>
ماء	<i>şuw</i>
موج	<i>tolğun</i> ¹⁰⁶⁸
مسك	<i>ıpar</i> ¹⁰⁶⁹
زهر	<i>çiçek</i>
مساواه ¹⁰⁷⁰	<i>beraber</i>
مرج	<i>yaş oğ</i>
مرحاض	<i>şuw öy</i>
مدینه	<i>şar</i>
مشتا	<i>kışlaw</i> ¹⁰⁷¹
مصیاف	<i>yaylaw</i> ¹⁰⁷²
مرعاه	<i>oğlak</i>
مخیف	<i>korğunş</i>
مدّه	<i>bir neçe</i> ¹⁰⁷³
ماضی	<i>bıltır</i>
من ساعه	<i>bayak</i>
مغرب	<i>ağşam</i>
موضع	<i>kaydasa</i>
مصیر	<i>kaşansa</i> ¹⁰⁷⁴

¹⁰⁶⁸ Sayfa kenarında *talaz* kelimesi de yazılmaktadır.

¹⁰⁶⁹ Atalay, bu kelimeyi /p/ ile yazmıştır. bk. B. Atalay, age., s. 67. Diğer Kıpçak eserlerinde; *ıbar*, BM. 5,5, *ıpar*, Kİ.7, *ıpar*, CC. 82,8. şeklinde yazılmaktadır. Biz, bu kelimeyi /p/ ile okuduk. bununla ilgili bk. Giriş, s. 17, 22.

¹⁰⁷⁰ Bu kelime, anlamı “beraber” değil “eşitlik” anlamındadır. Müellif tarafından anlamı yanlış verilmiştir. (GT)

¹⁰⁷¹ Sayfa kenarında *kışlak da denir* ibaresi vardır.

¹⁰⁷² Sayfa kenarında *yaylak da denir* ibaresi vardır. Ayrıca, sayfanın kenarında *yaylak* da yer almaktadır.

¹⁰⁷³ Bu kelime, Atalay tarafından *nece* olarak okunmuştur. bk. B. Atalay, age, s. 67. Ancak, diğer Kıpçak eserlerinde; نچا, KK. 22b, 60.b, (ش) نچا, Kİ.89, نچا, TA. 55. /ç/ ile yazıldığı gibi, bu kelimeyi *neçe* olarak okuduk. /ş/ ve /ç/ sesiyle ilgili bk. Giriş, s. 17-19.

مثل	<i>teŋ, çılayıŋ</i> da denir.
موجود	<i>bar</i>
معدوم	<i>yok</i>
مالك و صاحب	<i>ıye</i> ¹⁰⁷⁵
مثلم	<i>ketik</i>
ملان	<i>tolı</i>
مقابل	<i>karş</i>
مهل	<i>keninçe, irkinçe</i> , ¹⁰⁷⁶ <i>irikiñçe</i>

(35. b)

مره	<i>keret, kez</i> , ¹⁰⁷⁷ <i>kaŋla</i> da denir.
مندیل	<i>yawlık, yağlık</i> da denir.
مخده	<i>yaştık</i>
مهر	<i>kalın</i>
مواسطه	<i>ortağ</i>
مبيع	<i>saŋılık</i>
مخدع	<i>kertek</i>
مساناه	<i>yıllık</i> ¹⁰⁷⁸
مشاهره	<i>aylık</i>
مجامعه	<i>eynelik</i>
میاومه	<i>künlük</i>
ماولا ¹⁰⁷⁹	?

¹⁰⁷⁴ Bu kelime, diğer Kıpçak eserlerinde; قشئن, KK. 22.a. قچن, Kİ. 69, قچن, TA 55. şeklinde geçmektedir. Atalay *kaşansa* şeklinde yanlış yazmıştır. (GT) bk. B. Atalay, age., s. 67.

¹⁰⁷⁵ Atalay, bu kelimenin yanında *eye* kelimesini yazmıştır. Halbuki bu kelime metinde yoktur. bk. B. Atalay, age., s. 67.

¹⁰⁷⁶ Bu kelime, Atalay tarafından irkinçe şeklinde yanlış yazılmıştır. (GT) bk. B. Atalay, age., s. 67.

¹⁰⁷⁷ Bu kelime, Altay tarafından kaz olarak yanlış okunmuştur. bk. B. Atalay, age., s. 67.

¹⁰⁷⁸ Bu kelime, Atalay *yıllık* olarak okuyup soru işaret ile bırakılmıştır. bk. B. Atalay, age, s. 67. DLT'te, yıl "sene" şeklinde geçmektedir. bk. DLT. II, 118-1; III, 5-1. Biz de, *yıllık* olarak okuduk. (GT)

¹⁰⁷⁹ Arapçasına göre, bu kelimenin anlamı "kontrat, sözleşme" dir. Ancak, kelimenin Türkçesi okunmamaktadır.

GEÇMİŞ ZAMAN FİİLLERİ:

مَدَّ	<i>uzattı</i> ^(t)
مَطَّ	<i>şuzadı</i> ¹⁰⁸⁰
مَلَسَ	<i>şıladı</i>
مَصَّ	<i>şordı</i>
مَرَّتْ	<i>yumurdu</i>
مَاتَ	<i>öldi</i>
مَلَا	<i>şoldırdı</i>
مَلَحَ	<i>şuzuldu,¹⁰⁸¹ şuzladı</i>
مَشَمَشَ وَ مَرَمَشَ	<i>kemirdi</i>
مَضَغَ	<i>çeyenedir</i> ¹⁰⁸²
مَسَكَ	<i>tuştı</i> ^(t)
مَخَطَّ	<i>sümkürdi</i>
مَشَى	<i>yürüdi</i>
مَلَّ	<i>uşandı</i>
مَدَحَ	<i>mağtıadı</i>
مَالَ	<i>mayrıldı, éyildi,¹⁰⁸³ égildi ve ögüldi de denir.</i> ¹⁰⁸⁴
مَطَرَ	<i>yawdı, yağdı da denir.</i>
مَسَحَ	<i>sildi, sürütti</i> ¹⁰⁸⁵
مَزَحَ	<i>kenkel éyledi</i> ¹⁰⁸⁶

¹⁰⁸⁰ Sayfa kenarında ve bu kelimenin karşısında مَطَّ için *südi* ve مَطَّ için *süyer* ve مَطَّ için *sündi* kullanımı verilmiştir.

¹⁰⁸¹ Sayfa kenarında *şuzladı* kelimesi yazılmıştır.

¹⁰⁸² Bu kelime, Atalay tarafından *şayandı* şeklinde yanlış yazılmıştır. bk. B. Atalay, age., s. 68.

¹⁰⁸³ Bu kelime, Atalay tarafından *éyildi* olarak yazılmıştır. bk. B. Atalay, age, s. 68.

¹⁰⁸⁴ Sayfa kenarında *amıttı* kelimesi bulunmaktadır.

¹⁰⁸⁵ Bu kelimenin altında *sürti* kelimesi de yazılmaktadır. Ayrıca, sayfanın alt kenarında ve bu kelimenin altında *kenkel éyledi* ve *kenkeledi* kelimesi yazılmaktadır. *Kenkeledi* kelimesi ise Atalay tarafından yazılmamıştır. (GT) İki hareke ile yazılmış kelimeler için bk. Giriş, s. 27-29.

(36.a)

مزق	<i>yırıttı</i>
مرض	(/ض/ harfinde geçmiştir)

/ن/ İLE BAŞLAYANLAR

İSİMLER:

نبي	(/ر/ harfi ile başlayan isimler bölümünde geçmiştir)
نور	<i>aydınlık</i> , ¹⁰⁸⁷ <i>şırak</i> , <i>yarıq</i> , ¹⁰⁸⁸ <i>yarqın</i>
نور	<i>ışık</i> ¹⁰⁸⁹
نهار	<i>kündüz</i>
نجم	<i>yulduz</i>
نقطه	<i>tam</i>
ندی	<i>şık</i>
نسیم	<i>serwin</i>
نبات	<i>bitik</i>
نهر	<i>arıq</i> , <i>ırmaq</i> , <i>özen</i> ¹⁰⁹⁰
موضع السیل	<i>kaya</i> ¹⁰⁹¹
نفس	<i>öz</i> , <i>kens</i> , <i>kend</i>
نبه	<i>süyüm</i> ¹⁰⁹²
نوم	<i>uyku</i>
نوع	<i>tür</i> , عاده için de böyle denir.
نصبه القيام	<i>öre</i> , <i>tik</i>

¹⁰⁸⁶ Sayfanın alt kenarında ve bu kelimenin altında *kenkel èyledi* ve *kenkeledi* kelimesi yazılmaktadır. *Kenkeledi* kelimesi ise Atalay tarafından yazılmamıştır. (GT) İki hareke ile yazılmış kelimeler için bk. Giriş, s. 27-29. (GT)

¹⁰⁸⁷ Sayfa kenarında bu kelimelerden birincisinin *aydınlık* “ay ışığı”; ikincisinin *şarık* “kandil ışığı”; üçüncüsünün ve dördüncüsünün ise *yarıq* ve *yarqın* “sabah ışığı” olduğu açıklanmaktadır.

¹⁰⁸⁸ Sayfanın kenarında نور *ışık* da denir bir ibare yazılmaktadır.

¹⁰⁸⁹ Bu kelime sayfa kenarında yazılmıştır. Biz, onu sıraya aldık.

¹⁰⁹⁰ Sayfa kenarında *ırak* ve *arıq* kelimeleri de yer alınmaktadır.

¹⁰⁹¹ Satır arasında ve bu kelimenin altında *aqın yeri* kelimesi de görülmektedir.

¹⁰⁹² Satır arasında ve bu kelimenin altında *sügüm* kelimesi de vardır.

نفس	<i>tin</i> , ¹⁰⁹³ <i>buş</i>
ناظر العين	<i>ķaraķ</i> , <i>bebek</i> de denir.
ناب الادمى	<i>et azu</i> ¹⁰⁹⁴
ناب الخنزير	<i>pekiş</i>
الطاعن في السن	
نخاع	<i>özek</i>
ناصح	<i>öyütli</i>
نادم	<i>puşmanlı</i> ¹⁰⁹⁵
نمام من الناس	<i>ķanbaz</i>
نافع	<i>aşu</i>
نمر	<i>ķaplan</i> ¹⁰⁹⁶
نمس	<i>közen</i>
نسناس ¹⁰⁹⁷	
نسر	<i>ķartaban, ķarлак</i> ¹⁰⁹⁸
(36.b)	
نعام	<i>tewe ķuş</i>
ناقه ¹⁰⁹⁹	<i>tişi tewe, tewe</i>
نعجه	<i>şawluķ</i>
ناصيه	<i>kekel</i> ¹¹⁰⁰
نمل	<i>ķumruşķa, ķarınķaķ</i> da denir.

¹⁰⁹³ Sayfa kenarında birinci kelimenin “soğuk nefes” ve ikincisinin “sıcak nefes” anlamına geldiği belirtilmiştir.

¹⁰⁹⁴ Bu kelimenin ilk harfi iki hareke ile yazıldığına göre /ê/ ile okuduk. (GT) Atalay ise, bu kelimeyi *it* olarak okumuştur. bk. B. Atalay, age., s. 69. İki hareke ile yazılmış kelimeler için bk. Giriş, s. 27-29. (GT).

¹⁰⁹⁵ Atalay, bu kelimeyi /p/ ile okumuştur. bk. B. Atalay, age., s. 69. Ancak, Atalay başka bir yerde, bu kelimeyi /b/ ile göstermiştir. bk. B. Atalay, age., s. 70. Fazılov, bu kelimeyi /p/ ile okumuştur. bk. Fazılov, age., s. 183. Biz de, bu kelimeyi /p/ ile okuduk. bununla ilgili bk. Giriş, s. 17, 22.

¹⁰⁹⁶ Bu kelime hem *ķaplan* hem de *ķoplan* şeklinde yazılmıştır.

¹⁰⁹⁷ Bu kelime, büyük bir ihtimalle müellif tarafından yazılmamıştır. Çünkü kelimenin yeri boştur.

¹⁰⁹⁸ Sayfanın alt kenarında *ķarķal* kelimesi de yazılmaktadır.

¹⁰⁹⁹ Sayfanın üst kenarında *ijen* kelimesi görülmektedir.

¹¹⁰⁰ Sayfa kenarında *bürçek* kelimesi de yazılmaktadır.

ناموس	<i>siñek, öyez</i> (مرقوق)
نخال	<i>kepek</i> ¹¹⁰¹
نمام	<i>yarpuz</i>
نخله	<i>terek</i>
نقل	<i>şerez</i> (مرقوق)
نوی	<i>çekirdek</i>
نشاب	<i>oğ</i>
نطع	<i>teri</i>
نظیف	<i>aru</i> ¹¹⁰²
نقاب	<i>yaşmaq</i>
نصف	<i>buçuk, yarım</i>
نصاب	<i>şap</i> ¹¹⁰³
ناقص	<i>eksik</i>
نحاس	<i>bakır</i>
نعل	<i>tağa</i>
نیبذ	<i>şagır</i> ¹¹⁰⁴
نوم	<i>uyku</i>
نعاس	<i>uykuşra</i>
ناعم	<i>yumçak</i>
نحل	<i>öwüz</i>
نهبه	<i>talwa, yağma denir.</i>

¹¹⁰¹ Atalay, bu kelimeyi /p/ ile yazmaktadır. Diğer Kıpçak eserlerinde; *kebek*, BM. 8,8, *kepek*, KK. 48, *kábák*, Kİ.78 şeklinde geçmektedir. Biz ise, /p/ ile okuduk. /b/ ve /p/ ile ilgili bk. Giriş, s. 17, 22.

¹¹⁰² Bu kelime hem *arı* hem de *aru* şeklinde yazılmıştır. *arı* kelimesi ise Atalay tarafından yazılmamıştır. İki hareke ile yazılmış kelimeler için bk. Giriş, s. 26-28. (GT)

¹¹⁰³ Diğer Kıpçak eserlerinde; *sap*, (DLT. III, 145-8, 145-11), *sap*, Kİ. 56 şeklinde geçmektedir. Atalay, bu kelimeyi /p/ ile göstermiştir. bk. B. Atalay, age., s. 69. Biz de, /p/ ve /b/ ile okuduk. /b/ ile ilgili bk. Giriş, s. 17, 22.

¹¹⁰⁴ Bu kelime, diğer Kıpçak eserlerinde; شاعر, KK. 70b, چافر, TA. 16. şeklinde geçmektedir. Atalay tarafından *şagır* olarak okunmuştur. bk. B. Atalay, age, s. 69. Biz ise, bu kelimeyi metinde bulunduğu gibi /ş/ ile okuduk. /ş/ ve /ç/ sesiyle ilgili bk. Giriş, s. 17-19. (GT)

نصيب	<i>ülüş</i>
ني	<i>çi</i>
نعم	<i>ereyne , ewet</i> denir.

GEÇMİŞ ZAMAN FİİLLERİ:

نظف	<i>aru boldı</i>
نشف	<i>ķurudı</i>
نفي	<i>sürdi</i>
نط	<i>sekirdi, şışradı</i>
نشج	<i>toķudı</i>
نصب الجام ¹¹⁰⁵	<i>ķurdı</i>
(37. a)	
نزل	<i>tüşti</i>
نسل و نسر	<i>titti</i> ¹¹⁰⁶
نظم	<i>tizdi</i>
ناول	<i>uşundı</i>
نار	<i>aydınladı, şıraķlandı</i>
نغمش	<i>ķımıldadı</i>
نعل	<i>tağaladı</i> ¹¹⁰⁷
نبت	<i>bitti, bürütti</i>
نفخ	<i>ürdi</i> (مرقق) ¹
نشر	<i>yaydı, serdi</i>
نام	<i>uyķuladı</i>
نعس	<i>uyukşıradı</i>
نقى و قشش	<i>şöpledi, şayladı</i> da denir.
نبع	<i>bülgürdi</i>

¹¹⁰⁵ Bu kelimenin altında *dikti* kelimesi de yazılmaktadır.

¹¹⁰⁶ Bu kelimenin üzerinde “kabardı” anlamında “نفش” kelimesi de yazılmıştır.

¹¹⁰⁷ Bu kelime, Atalay tarafından *tagaladı* şeklinde yanlış okunmuştur. bk. B. Atalay, age, s. 70.

نغزو نخس و نیش	<i>tıntadı</i>
نبح	<i>uludı</i>
نقر و دق و	<i>kaqtı</i> ¹¹⁰⁸
طقطق و غمر	
نفض	<i>silkdi</i>
نقص	<i>eksildi</i>
ندم	<i>buşman yedi</i> ¹¹⁰⁹
نتف	<i>yolqadı</i> ¹¹¹⁰
نحت	<i>yondı</i>
منسف	<i>öyüsti</i> ¹¹¹¹
نقص و درف	<i>şamdı</i>
نتن و أروح	<i>şasıdı</i>
نزق	<i>irikti</i>
نصر حامی	<i>yam baştı</i> ^(t)
نجا	<i>kuşuldı, kurtuldı</i>
نیش	<i>tarıtı, tarıtadı</i> ¹¹¹²
(37.b)	
نقد و	<i>tükendi</i>
فرغ	<i>boşandı</i>
نقد بالحجه	<i>ötı</i>
نصح	<i>öyütledi</i>
نطح	<i>süstı</i>
نكح	<i>sikti</i>
ناح و بکی	<i>zar zar yıladı, yıgladı</i> da denir. ¹¹¹³

¹¹⁰⁸ Sayfa kenarında *urdı* kelimesi de yazılmaktadır.

¹¹⁰⁹ Atalay tarafından bu kelimenin ilk harfi, /b/ ile yazılmıştır. Ancak, 69 sayfasında *pişmanlı* kelimesi /p/ ile yazmıştır. bk. B.Atalay, age, s. 69.

¹¹¹⁰ Bu kelimenin altında *yoldı* kelimesi vardır.

¹¹¹¹ Sayfa kenarında *östi* kelimesi bulunmaktadır.

¹¹¹² Bu kelime, 37.b sayfanın başında yer almaktadır.

نطق	<i>tındı</i>
نخل	<i>eledi</i>
نهب	<i>taladı, yağmadı</i> da denir.
نسي	<i>unuftı</i> ^(t)
نظر	<i>baktı</i>
نفع	<i>yaradı</i>
نجم	<i>tülge kördi</i>
نام على وجهه	<i>topan yaftı</i>

/ه/ İLE BAŞLAYANLAR

İSİMLER:

هلال	<i>yeñi ay</i>
هوا	<i>yel</i>
هرم	<i>karı, abışka</i>
هندام	<i>bitiş</i>
هين	<i>yawaş, keñez</i>
هزير ¹¹¹⁴	<i>kolan</i>
هدهد	<i>übük</i>
هديه	<i>armağan</i> ¹¹¹⁵
هناب	<i>ulu meşke</i> ¹¹¹⁶
هاون	<i>bakır geli</i>
هم و حزن	<i>kayğı</i> ¹¹¹⁷
نعوذ بالله منهما ¹¹¹⁸	

¹¹¹³ Atalay, bu kelimeyi, *yıgladı* olarak yanlış yazmıştır. *yıgladı* şeklinde yazılması gerekir. (GT) bk. B. Atalay, age, s. 71.

¹¹¹⁴ Bu kelimeye yanlış bir anlam verildi. Çünkü *هزير* kelimesi *kolan* “eşek” anlamında değil, “aslan” anlamındadır. (GT)

¹¹¹⁵ Bu kelime, Atalay tarafından *armagan* şeklinde yazılmıştır. (GT) bk. B. Atalay, age., s. 71.

¹¹¹⁶ Atalay, kelimenin anlamına ? işareti bırakmıştır. Fazılov ise, “ağaç” anlamında olduğunu zikretmektedir. bk. Fazılov, age, s. 184.

¹¹¹⁷ Bu kelime, Atalay tarafından *kayğı* şeklinde yanlış yazılmıştır. (GT) bk. B. Atalay, ., s. 71.

هزىل	<i>arıķ</i>
هباب	<i>puş</i>
هكذا	<i>bulaydır</i>
هاكذاك	<i>alaydır</i>

GEÇMİŞ ZAMAN FİİLLERİ:

(38. a)

هرب	<i>ķaçtı</i> ¹¹¹⁹
هرول	<i>yéldi</i> ¹¹²⁰
همز	<i>aıldı</i>
هاب	<i>ķoruķtı</i>
هم و حزن	<i>ķayğadı</i> ¹¹²¹
هب	<i>esti</i>
هيا و جهز	<i>yaraķladı</i>
هاج و حمي	<i>kızıştı</i>
هان	<i>ķıydı</i>
هان ضد الصعب	<i>ķeņez boldı, yuwaş boldı</i> da denir.
هرم و قرح	<i>ķarţaydı</i>
هزل	<i>arıķladı</i>
هدد	<i>yanıdı</i>

İLE BAŞLAYANLAR /و/

İSİMLER:

وادی	<i>tere</i> ¹¹²²
صخره ¹¹²³	<i>ķaya</i>

¹¹¹⁸ Bu ibare "Allah'a sığınırız" anlamındadır.

¹¹¹⁹ Bu kelime, BM. قچتی, 52.v. KK. قشتی, 10.a. Kİ. قچتی, 69. CC. qaç- 188. T'da . قچل, 88. geçmektedir.

¹¹²⁰ Bu kelime Atalay tarafından *yeledi* olarak yanlış yazılmıştır. Bu kelimenin "yeldi" şeklinde yazılması gerekir (DLT' de; *yél-* "koşmak".bk: DLTD. s.769). (GT) bk. B. Atalay, age, s. 72.

¹¹²¹ Bu kelime, Atalay tarafından *ķayğadı* olarak yanlış yazılmıştır. (GT) bk. B. Atalay, age., s. 71.

¹¹²² Bu kelimenin altında /d/ harfi yazıldığına göre bu kelime *dere* şeklinde de okunur.

¹¹²³ Bu kelime, *ķaya* kelimesinin altında yazılmaktadır.

وطا	<i>koğuz</i> ¹¹²⁴
وحل	<i>çamur</i> (bitişik olarak <i>yaş balçık</i> da denir)
ولد	<i>owul</i> , ¹¹²⁵ <i>oğul</i> ¹¹²⁶ da denir.
وسط الرأس	<i>tüpe</i>
وسطانى	<i>ortançı</i>
وجه	<i>yüz</i>
وطاق	<i>ortar</i>
ورق	<i>kağıt</i>
ورق الشجر	<i>yaprağ</i> ¹¹²⁷
ورق اللينوفر	<i>tumğı yuğ</i>
ورد	<i>gülef, gül</i>
وسخ	<i>kir</i>
وطواط	<i>yarşa</i> (bitişik olarak <i>yar kanağ ve teri kanağ</i> da denir)
واسع	<i>keş</i>
(38.b)	
والك	میرا?
واحد	<i>bir</i>
وحده	<i>yalmız</i>
وحش	<i>yaman, horyağ, çirkin</i> ¹¹²⁸
وبر	<i>yapağ</i>
وتر	<i>kiriş</i>
وليمه	<i>şılamağ</i>

¹¹²⁴ Bu kelimenin üzerinde /ğ/ ile ibaresinden kelimenin *tağuz* olarak da okunduğu belirtilir.

¹¹²⁵ Bu kelime, Atalay tarafından *ol* şeklinde yazılmıştır. Bize kalırsa bu kelime *owl* olarak yazılması gerek. (GT) bk. B. Atalay, age, s. 72.

¹¹²⁶ Bu kelime, Atalay tarafından *ogul* olarak yanlış yazılmıştır. bk. B. Atalay, age., s. 72.

¹¹²⁷ Diğer Kıpçak eserlerinde, bu kelime; *yapraq*, KK. 129, *yapraq*, Kİ. 90, *yapraq*, TA. 104 şeklinde geçmektedir. Atalay, bu kelimeyi /p/ ile yazmıştır. bk. B. Atalay, age., s. 72. Biz de, /p/ ile okuduk. /b/ ile ilgili bk. Giriş, s. 17, 22.

(GT)

¹¹²⁸ Bu kelime TZ'de جیرکین, diğer Kıpçak eserlerinde ise; KK. شرکن, 23. b. Kİ. جرکن, 43. CC. çirkin 75. T. چرکن, 25 şeklinde geçmektedir.

وحش *kiyik*

GEÇMİŞ ZAMAN FİİLLER:

ولد	<i>towurdı</i> (/ğ/ ile de denir).
وقد	<i>yandı</i>
وذر	<i>yiptirdi</i> ¹¹²⁹
ودی	<i>e letti</i> ¹¹³⁰
وجد	<i>taptı</i> ¹¹³¹
وقف	<i>turdı, tura bardı</i>
وصل	<i>yetti, yetkirdi</i> ¹¹³²
واقف	<i>uydı</i>
ودع	<i>uzatçı</i> ^(t) , <i>könderdi</i> de denir.
وفا	<i>ötedi</i>
ولی ورد	<i>kayıttı</i>
وسط	<i>biçti</i>
ورم	<i>şıştı</i>
وسع	<i>şıydı</i>
وقر	<i>yükletti</i>
وثب	<i>çuladı</i>
وشوش	<i>şıpılzadı</i> ^(t) , <i>şowuşladı da denir</i> ¹¹³³
وقع	<i>yıkıldı</i> ^(t)
وزع	<i>sepiştirdi</i>

¹¹²⁹ Bu kelime, Atalay tarafından okunmamıştır. bk. B. Atalay, age, s. 72. kelimenin Arapçasına göre "tehlikeye at-" anlamındadır.(GT)

¹¹³⁰ Sayfa kenarında *berdi* kelimesi de yazılmaktadır.

¹¹³¹ Bu kelime, diğer Kıpçak eserlerinde; *tabtı*, BM.88v, *taptı*, KK.12a. 1, *taptı*, (ش), Kİ. 61, *tap-*, CC. 123,6,8; 124,6. şeklinde geçmektedir. Atalay tarafından /p/ ile okunmuştur. bk. B. Atalay, age, s. 72.

¹¹³² Sayfa kenarında *uladı* kelimesi yazılmaktadır.

¹¹³³ Sayfa kenarında *şibül dedi*, *çıvıldadı*, *çıvıladı* ve *çıvşadı* kelimelerinin "mırıldandı" anlamına geldiği yazılmıştır.

يحمور	<i>bolan</i>
ياقوت	<i>la'l</i> , ¹¹³⁷ <i>berezeh</i>
يوم	<i>kün</i>
يمين الحلف	<i>ant</i>
يمين	<i>örj</i>
يسار	<i>şol</i>
يمكن	<i>bolaçak</i>
يكون	<i>bolay, bolğay</i>

GEÇMİŞ ZAMAN FİİLLERİ:

يبس	<i>ķurudı</i>
يئس من اليأس	<i>tünügüldi</i> ¹¹³⁸

¹¹³⁷ Bu kelime , Atalay tarafından *lâil* şeklinde yazılmıştır. bk. B. Atalay, age, s. 74.

¹¹³⁸ Sayfa kenarında *tünügüldi* kelimesi de yazılmaktadır. Atalay bu kelimeyi *tüngüldi* şeklinde okumuştur. bk. B. Atalay, age., s. 74.

2. *Et-Tuḥfetü'z-Zekiyye fi'l-Lugati't-Türkiyye*
GRAMER

BELİRSİZ ve BELİRLİ

(النكرة و المعرفة)

Belirsiz (النكرة); kendi cinsinde yaygın olarak kullanılan kelimedir. رجل *er* “er”¹¹³⁹ “erkek, adam”, انسان *kiçi* “kişi”, امراه *épçi*¹¹⁴⁰ “kadın”, فرس *aṭ* “at” ve benzerleri.

(39. b) Belirli (معرفة) bazen iki isimden oluşur: *aḳ pars*, *ḳara kesek*, *baş taw* gibi. Bazen de ikiden fazla isimden oluşur: *ḳabaraşaklı baġa* gibi.

Belirsiz, Arapçada birleşik olarak görülmez; kendi cinsinde yaygın olarak kullanılan kelimedir:

Belirli, özel olarak konulan kelimedir (خاص). *Şahıs zamirleri* (المضمّر), *tamlanan* (المضاف), *özel isim* (العلم), *işaret ismi* (اسم الاشارة), *ism-i mevsul* (الاسم الموصول) gibi.

ZAMİRLER

(الضمائر)

Zamirler: I. (متكلم), II. (مخاطب) ve III. şahsı (غائب) gösteren kelimelerdir. Bunlar teklik (مفرد) veya çokluk (جمع) tur. Türkçede sayıdan başka ikilik (مثنى) yoktur: *ikki* “iki kişi” *kiçi* “kişi”,¹¹⁴¹ *ikki épçi* “iki kadın”, *ikki aṭ* “iki at” gibi.

Zamirler hem bitişik (متصل) hem de ayrı (منفصل) olur. Bunlar da ötrelenmiş, üstünlenmiş veya esrelenmiş olabilir.¹¹⁴²

Ayrı yazılan zamirlerin işareti: teklik I. şahıs *men*, fiillerde çokluk I. şahıs *biz* ve isimlerde *miz* dir. teklik II. şahıs için *seṇ*, çokluk II. şahıs için geniş zamanlı fiillerde *siz*, isimlerde ve geçmiş zamanda *-iḳiz* (40. a) III. teklik şahsın işareti, *kensi*, *kendi* ve *özi* “kendi”. III. çokluk şahsın işareti, isme getirilen çokluk eki *+lar +ler* ‘dir.

¹¹³⁹ Bu kelimeyi, /è/ ile okuduk. Bununla ilgili bk. 73. ve 536. dipnot; Giriş, s. 26-28.

¹¹⁴⁰ Bu kelimeyle ilgili bk. 73. dipnot.

¹¹⁴¹ *kiçi* kelimesiyle ilgili bk. 71. dipnot.

¹¹⁴² Bu kural, kelimenin sonundaki harf ve hareke değişikliğine göre denir. Bu kural Türkçede yoktur. bk. Mehmet Maksudoġlu, *Arapça Dilbilgisi*, İlahiyat Fakültesi Vakfı yay., İstanbul 1998, s. 207.

BİTİŞİK ZAMİRLER

(الضمائر المتصلة)

I. teklik şahsın işareti, isimlerde ve fiillerde sükûnlu /+m/ dir. İsimlerde I. çokluk şahsın işareti *miz* ve geniş zamanda *biz* geçmiş zamanda ise /-k/ ve /-k/’ dır. İsim ve fiillerde III. teklik şahsın işareti sükûnlu (ي) /+i/ ve /+i/ dir. III. çokluk şahıs için isme çokluk eki +*Iar* ve +*Ier* gelir.

İSİMLERE BİTİŞİK ZAMİRLER EKLEME¹¹⁴³

(إضافة الضمائر المتصلة للأسماء)

I. teklik şahıs: *başım* “başım”, *közüm* “gözüm”, *elim* “elim” ve benzeri. I. çokluk şahıs: *başımız* “başımız”, *közümüz* “gözümüz”, *elimiz* “elimiz” ve benzeri. II. teklik şahıs: *başın* “başın”, *közün* “gözün”, *elin* “elin” ve benzeri. II. çokluk şahıs: *başınız* “başınız”, *közünüz* “gözünüz”, *eliniz* “eliniz” ve benzeri. III. teklik şahıs: *başı* “başı”, *közi* “gözü”, *eli* “eli” şeklindedir. (40. b) III. çokluk şahıs: *kensilerinin başı* “kendilerin başı”, *kendilerinin başı* “kendilerin başı”, *özlerinin başı* ¹¹⁴⁴ “kendilerin başı” dersin.

FİLLERE BİTİŞİK ZAMİRLER EKLEME¹¹⁴⁵

(إضافة الضمائر المتصلة بالأفعال)

I. teklik şahıs: *aldım* “aldım”, *yedim* “yedim” ve *keldim* “geldim”. I. çokluk şahıs: *aldık* “aldık”, *yedik* “yedik” ve *keldik* “geldik”. II. teklik şahıs: *aldın* “aldın”,

¹¹⁴³ Burada müellif, iyelik eklerinden söz etmektedir.

¹¹⁴⁴ *öz* kelimesinin 3. şahıs iyelik ekli şekli Kıpçakça gramerlerinde *kendi* ve *kensi* kelimeleri ile birlikte şahıs zamiri olarak gösterilmiştir. bk. Ali Fehmi Karamanlıoğlu, *Kıpçak Türkçesi Grameri*, TDK yay., Ankara 1994, s. 82. Ayrıca, bu kelime KK’de (26b, 56b) *öziler* olarak geçmektedir.

¹¹⁴⁵ Burada şahıs eklerinden söz edilmektedir.

keldi “geldin” ve *yedi* “yedin”. II. çokluk şahıs: *aldınız* “aldınız”, *keldiniz* “geldiniz” ve *yediniz* “yediniz”. III. teklik şahıs: *aldı* “aldı”, *yedi* “yedi” ve *keldi* “geldi”. III. çokluk şahıs: *aldılar* “aldılar”, *keldiler* “geldiler” ve *kettiler* “gittiler” dersin. İki zamiri bir arada söylemek istersen, I. teklik şahıs: *Men aldım* “Ben aldım”, I. çokluk şahıs: *Biz aldık* “Biz aldık”, II. teklik şahıs: *Sen aldın* “Sen aldın”. II. çokluk şahıs: *Siz aldınız* “Siz aldınız”. III. teklik şahıs: *Kensi aldı* “Kendisi aldı”. III. çokluk şahıs için: *kensiler aldılar* “kendileri aldılar” dersin.

AYRI, BİTİŞİK, BELLİ İSİMLER VE İŞARET İSİMLERİNDEKİ ÜSTLEŞME

المرفوعات (الضمائر المنفصلة و المتصلة و الأسماء الظاهرة و أسماء الأشارة)

Bunun işareti zamirden sonraki gelen esreli /ن / dur. (4I. a) Ayır zamirlerde I. teklik şahıs: *Meni töydi* “Beni dövdü”, I çokluk şahıs: *bizni* “bizi”. II. teklik şahıs: *seni* “sizi” ve II. çokluk şahıs: *sizni* “sizi”. III. teklik şahıs: *kensini* “kendisini” ve III. çokluk şahıs: *kensilerini* “kendilerini”, *kendi* ve *özi* -de öyle- dersin. Bitişik zamirler için, I. teklik şahıs: *Başımını yülüdi* “Başımı tıraş etti” ve I. çokluk şahıs: *başımızı* “başımızı”. II. teklik şahıs: *başını* “başını” ve II. çokluk şahıs: *başınızı* “başınızı” III. teklik şahıs: *başını* “başını” ve III. çokluk şahıs: *başlarını* “başlarını”¹¹⁴⁶ dersin.

Belli isimlere: *Bi kulunu töydi* “Bey, kulunu dövdü”, *Sultan kulunu sürdü* “Sultan, kulunu sürdü” dersin.

İşaret isimlerinde yakın için *Munu aldı* “Bunu aldı” ve uzak için *Onı sattı* “Onu sattı” dersin.

EKLEME: III. teklik şahıs için başka zamirler de kullanılır. Yakın için *muwar* kullanılır. Bu, Arapçada yakın için kullanılan (ه) ye benzer. اعطه درهما *Muwar bir*

¹¹⁴⁶ Bu çekimin doğrusu *başlarını* olmalıdır. Biz, müellifin imlâsına bağlı kalarak okuduk. Atalay da aynı şekilde okumuştur. bk. Besim Atalay, age, s. 76.

*ağça bër*¹¹⁴⁷ “Buna bir ağça ver” dersin. Uzak için *ağar* “ona” dersin. *قلت له* *Ağar ayıttım* “Ona söyledim” ve *oña* da bu zamirlerden biridir. *Oñaa yıttım* “Ona söyledim”. Çoğul yapmak istersen bu zamirlere +*lar* eki getirirsin: *muwarlar* ve benzerleri gibi.

UYARI: Esrelenmiş zamirler çeşitlidir ve hepsi bitişiktir. Bununla ilgili bilgiler esrelenmiş bölümde sunulacaktır. Allah daha iyisini bilir.

ÖZEL İSİMLER

(الاسماء الخاصة)

O da, isimleri özelleştirmek için konulan isimlerdir. Bu isimler, teklik olur: *الله* *teğri* “Tanrı”, *الرسول* *payğamber* “peygamber”, *الملك* *kan* “han” ve onun gibi. Özel isimler iki isimden de oluşur: *ala boğa*, *ğara kesek* ve *baş taş* gibi. Özel isimler, bir isim ve bir fiilden de oluşur: *Kün doğdı* ve *Ay doğdı* gibi. Bir fiilden de oluşur: *Bükti* gibi. Bazen de irticalî (ارتجالي) oluşur: *ğalawun* gibi. Bazen de isimden nakledilmiştir¹¹⁴⁸ (اسم منقول): *arslan*, *laçın* ve *toğan* gibi. Arapçadaki belirli edatı /ال/ ile isimler türetilmiş kelimeler arasında mevcuttur. (42. a) *ketken* “giden”, *kelgen* “gelen”, *alğan* “alan” ve benzeri.

Belirsiz ve belirli isimler de aynıdır: *رجل و الرجل* *er*,¹¹⁴⁹ *مرأه و المرأه* *epçi* gibi.¹¹⁵⁰ Çoğul da aynıdır. *erler* ve *epçiler* dersin.

EKLEME: Türkçede kelimelerde dişilik yoktur. *انت و انت* için *seğ* *انت و انت* için *siz* dersin. Allah daha iyisini bilir.

¹¹⁴⁷ Bu kelimeyle ilgili bk. Giriş, s. 26-28; ayrıca, 159. dipnot.

¹¹⁴⁸ Burada, müellif belirli isimlerden bahsetmiştir

¹¹⁴⁹ Bu kelimeyle ilgili bk. 536. dipnot.

¹¹⁵⁰ Bu kelimeyi, /e/ ile okuduk. Bununla ilgili bk. Giriş, s. 26-28; ayrıca, 73. dipnot.

İŞARET İSİMLERİ

(اسماء الاشارة)

Yakını ve uzağı göstermek için teklik ve çokluk işaret isimleri vardır. Yakın için teklik olarak *bu* ve *mu*, uzak için ise *ol* ve *tig*¹¹⁵¹ dersin. Yakın için çokluk olarak *bular* ve *mular* “bunlar”, uzak için çokluk olarak *alar* ve *özler* “onlar” dersin. İşaret isimlerinden de yakın olana: *beri* (هنا) uzak olana *arı* (هناك) dersin.

EKLEME: İşaret ismi ile (ذاك أو لائك , ذا و أولاء) zamir arasında ortaklık görülür: (هو , هم) *o*, *onlar*. Zamirlerde yakın ve uzak olan arasında fark yoktur. Allah daha iyisini bilir.

Yakın yeri gösterirken *munda* “burada” ve uzak için *anda* “orada” dersin. Arapçadaki (ذا) karşılığı olarak kullanılır. Gösterme için Arapçadaki /ه/ nin karşılığı olarak Türkçede yakın olana *uç bu* “işte bu”, uzak olana *uç ol* “işte o” dersin.¹¹⁵² Zamirlere de gelir: *uç men*, *uç biz* ve diğer II. teklik ve III. teklik şahıs zamirleri için de kullanılır. Buna zarf bildiren *da* edatı gelir: *uçtadır*. Buradaki *dır* ifadeyi güzelleştirmek için kullanılır.

MEVSUL

¹¹⁵³ (الموصول)

Sıla bakımından (صلة الموصول) ya zarf olur, ya esrelenmiş ya da cümle olur. Cümle, ya isim cümlesi olur ya da fiil cümlesi olur. Zarf ve esrelenmiş durumda ise *ğı*, *kı* ve *ki=gi* şeklinde olur. *ğı* ve *kı* kalın sıralı, *ki* ve *gi* ince sıralıdır. Bunların hepsi aynı anlamdadır. Zarflardan örnek: (43. a) *kaşımdağı* “yanımda”, *kaşımızdağı*

¹¹⁵¹ Bu kelime, Atalay tarafından *ning* şeklinde yazılarak ? işaret ile bırakılmıştır. bk. B. Atalay, age, s. 78. Ancak, *tig* işaret isminin kökeni ve aslında bir işaret sözü olup olmadığı şüpheli olan bu söz BM’da *ol* ile birlikte Arapça هناك karşılığında gösterilmiştir (15. 2). TZ’de هناك karşılığında *anda* ile müteradif olarak *tikte* sözü geçmektedir (87b. 5). “orada” anlamında *ol*’una bulunma hâli olan *anda* gibi *tikte*’nin bulunma hâli olduğunu tahmin etmiştir. bk. Ali Fehmi Karamanlıoğlu, *Kıpçak Türkçesi Grameri*, TDK yay., Ankara 1994, s. 87.

¹¹⁵² Burada , Arapçadaki isim işareti olan (هذا) anlatılmaktadır. Bu isim işareti iki şekildedir: ها ve /dA/ anlamındaki (ذا) edatıdır. İkisini birlikte ,Türkçede zamirlerle kullanılan *uç* edatı karşılamaktadır: *uç bu*, *uç ol* gibi. (GT)

¹¹⁵³ Bu bölüm, bağlaçlardan bahsetmektedir.

“yanımızda”, *kaçında* “yanında”, *kaçımızda* “yanınızda”, *kaçında* “yanında”, *alar kaçında* “yanındalar”dersin; ancak, bunlara bir kelime ekleyip isim tamlaması yapmak istersen, I. teklik şahıs için *kaçındağının kulu* “yanımdakinin kulu” dersin. Diğer zamirleri de buna göre çek.

Esrelenmiş durumda: *öydeki* “evdeki”, *pazardağı* “pazardaki”, *şanağdağı* “çanakdaki” dersin. İsim tamlaması yaparsan, *Öydekinin kulu* “Evdekinin kulu”ve *Pazardağının kardeşi* “Pazardakinin kardeşi”. Diğerlerini buna göre çek.

Cümleye gelince, hem isim hem fiil cümlesi olur. İsim cümlesinin mevsulu *kim* olur. *Ol ki atası kul* “O ki atası kuldur” ve *Ol kim hocası bay* “O ki hocası zengindir” dersin. Çoğul şekilde *Alar kim* “Onlar kim”dersin ve buna göre çek.

Fiil cümlesinin mevsulu *ki* olur. Fiil cümlesindeki fiil bazen geçmiş bazen de gelecek zaman olur.¹¹⁵⁴ *Ol ki urdu* “O ki vurdu” ve *ki ketti*¹¹⁵⁵ “O ki gitti” dersin.

(43. b) Üstünlenmiş durumda: *Ordakini kördüm* “Ordakini gördüm” *aldığımı urdum* “öndekini vurdum”. Çoğulunda *ki keldiler* “ki geldiler”, *aldıklar* “öndekiler”.¹¹⁵⁶

Belli isimlerde (الاسماء الظاهرة): *bi aldığı* ve *şetük yediki* “bey aldıki ve kedi yediki”dersin

İşaret isimlerinde: *Ol ki keldi* “O ki geldi”, *Ol ki aldı* “O ki aldı”. Çoğulunda: *Alar ki turdılar* “Onlar ki kalktılar”¹¹⁵⁷ dersin. Burada kip geçmiş zamandır.

Geniş zaman (الفعل المضارع): *Ol ki kelir* “O ki gelir”, *Ol ki keter* “Oki gider”.

Gelecek zaman kipinde (المستقبل): *Ol ki tanda kelgey* “O ki yarın gelecek”.

Olumsuz geniş zaman kipinde (الفعل المضارع): *Ol ki tanda kelmes* “O ki yarın gelmez”, *Ol ki kelmes* “O ki gelmez.” dersin

¹¹⁵⁴ Müellif, burada geniş zamandan bahsetmektedir. (GT)

¹¹⁵⁵ Müellif, *ki ketti* yazmış olsa da doğrusu *ol ki ketti* olmalıdır. Zaten bir önceki örneği *ol ki urdu* şeklindedir. (GT) Atalay da, bu eksikliği ifade etmektedir. bk. B. Atalay, age, s. 79.

¹¹⁵⁶ Müellifin, ki mevsul edatını anlatırken verdiği bu örneğin buraya ait olmadığı görülmektedir. Bu sadece bir ek benzerliğidir.

¹¹⁵⁷ Atalay gramer bölümünde, *tur-* fiiline, sadece “durmak” anlamı vermiştir. bk. B. Atalay, age, s. 78. Fiilin Kıpçak Türkçesinde anlamı genellikle “kalmak” tır. (GT)

Şart kipinde (الشرط): *Ol ki kelse* “O ki gelse”, *Ol ki alsa* “O ki alsa”.
Olumsuzunda: *Ol ki kelmese* “O ki gelmese”, *Ol ki almasa* “O ki almasa” dersin.

UYARI: Mevsulun üç durumu mevcuttur. Önde, ortada, ve sonda bulunur. Önde bulunduğu *Ki aldı* “Ki aldı”, *Ki aldım* “Ki aldım”, *Ki aldın* “Ki aldın”. Diğer zamirler için de durum aynıdır. (44. a) Sona geldiğinde: *aldı ki* “aldı ki”, *aldılar ki* “aldılar ki”, *aldım ki* “aldım ki”, *aldık ki* “aldık ki”, *aldın ki* “aldın ki” ve *aldınız ki* “aldınız ki” dersin. Ortada bulunduğu, I. teklik şahıs *aldığım* “aldığım” ve I. çoğul şahıs: *aldığımız* “aldığımız” dersin. II. teklik şahıs *aldığın* “aldığın” ve II. çokluk şahıs için: *aldığınız* “aldığınız” dersin.

Geniş zaman zamirler ile kullanılırken I. teklik şahıs *Ki alırmın* “Ki alırım”, *Ki alırbiz* “Ki alırız” dersin. II. teklik şahıs *Ki alırsın* “Ki alırsın”, *Ki alırsız* “Ki alırsınız” dersin. III. teklik şahıs *Ki alır* “Ki alır”, *Ki alırlar* “Ki alırlar” dersin.

Geniş zamanda bitişik zamirlerle *Ki alırım* “Ki alırım”, *Ki alırız* “Ki alırız” dersin. Sona geldiğinde: *alırmın ki* “alırım ki”, *alırbiz ki* “alırız ki”, *alırsın ki* “alırsın ki”, *alırsız ki* “alırsınız ki” dersin. Bitişik zamirler cümlenin ortasında bulunmaz.

Tatarcada I. teklik şahıs: *aladırmın ki* “alırım ki”, *aladırbiz ki* “alırız ki”, *aladırsın ki* “alırsın ki”, *aladırsız ki* “alırsınız ki”, *aladır ki* “alır ki”, (44. b)

aladırlar ki “alırlar ki”. Olumsuzunda *almadırmın ki* “almam ki”, *almadırbiz ki* “almayız”, *almadırsın ki* “almazsın ki”, *almadırsız ki* “almazsınız” dersin. Burada mevsulun öne gelmesini istersen, *Ki aladırmın* “Ki alırım”, *Ki aladırbiz* “Ki alırız”, *Ki aladırsın* “Ki alırsın”, *Ki aladırsız* “Ki alırsınız” dersin.¹¹⁵⁸

Cümlede bulunan sıfatımsı sıla (الصفة المشبهة) edatının üç şekli vardır.¹¹⁵⁹ Mevsul önde bulunursa: *Ki bige benzer* “Ki beye benzer”, *Ki arslanğa oşar* “Ki aslana benzer”, *Ki ayğa oşar* “Ki aya benzer”. Burada benzetme kelimeleri üç tanedir: *menzer*, *oşar*, *oşar* “benzer”. Sonda bulunduğu, *Bige menzer ki* “Beye ki

¹¹⁵⁸ Buradaki Tatarca diyelektiği Kazan Tatarcasına aittir. bk. T.H. Kun, “Philolog III. Kazan Türkçesine Ait Dil Yadigârları”, *A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. VII, Ankara 4-Aralık 1949.

¹¹⁵⁹ Üç harfli fiilden türer, ifade ettiği mâna ile devamlı olarak sıfatlanan kişi veya varlığı gösterir. bk. Mehmet Maksudoğlu, *Arapça Dilbilgisi*, ilâhiyat Fakültesi Vakıf yay., İstanbul 1998.

benzer”, *Arslanğa oşar ki* “Aslana benzer ki” dersin. Ortada bulunduğunda, *Bige ki menzer* “Beye ki benzer”, *Arslanğa ki oşar* “Aslana ki benzer”.

İsim tamlaması yapılmak istenirse, (45. a) *aldığıma* “aldığına”, *keldigine* “geldiğine” dersin.

Mevsule benzeyen ismi fail yapmak istersen, I. teklik şahıs: *alğanım* “aldığım” ve I. çokluk şahıs: *alğanımız* “aldığımız” II. teklik şahıs: *alğanıñ* ve “aldığın” II. çokluk şahıs: *alğanıñız* “aldığınız” III. teklik şahıs: *alğan* “aldığı” ve III. çokluk şahıs: *alğanlar* “aldıkları” dersin. Olumsuzunda: I. teklik şahıs: *almağanım* “almadığım” I. çokluk şahıs: *almağanımız*. “almadığımız” II. teklik şahıs: *almağanıñ* “almadığın” ve II. çokluk şahıs. *almağanıñız* “almadığınız” III. teklik şahıs: *almağan* “almadığı” ve III. çokluk şahıs için: *almağanlar* “almadıkları” dersin.

Sıfatımsı, ismi failinin önüne ve sonuna gelebilir. Ortasında bulunmaz. Öne geldiğinde: *Maa menzegen* “Bana benzeyen”, *Bizge oşagan* “Bize benzeyen”, *Şaa menzegen* “Sana benzeyen”, *Sizge oşagan* “Size benzeyen” *Oña menzegen* “Ona benzeyen” ve *Alarğa oşagan* “Onlara benzeyen”. Öne geldiğinde¹¹⁶⁰ *Menzegen şaa* “Benzer ki sana”, *Oşagan sizge* “Benzer ki size”, (45. b) *Menzegen maa* “Benzer bana”, *Oşagan bizge* “Benzer bize”. Sonda bulduğunda, *Maa menzegen* “Bana benzer ki”, *Bizge oşagan* “Bize benzer ki” dersin.

İsim cümlesinde: *Ol kim atası kuldur* “O ki babası kuldur”, *Ol ki kocası bidir* “Ol ki kocası beydir” dersin. Çoğulunda, *Alar ki kocaları bilerdir* “Onlar ki kocaları beydir” dersin. Burada ism-i mevsul *kim* ve *ki* dir.

kim kelimesinin bir çok anlamı vardır. Bunlardan biri sıla edatı olmasıdır. Diğerleri ise soru anlamındadır: *Kim keldi* “Kim geldi?”, *Kim ketti* “Kim gitti?”, *Kim tırdı* “Kim kalktı?” gibi.

¹¹⁶⁰ Bu cümledeki örnekler, sıfatımsı isim fiilinin sona gelmesinden ibarettir. Müellif tarafından yanlışlıkla sıfatımsı isim fiilinin öne gelmesi gerektiği yazılmıştır. Metni bozmamak için bu şekilde bıraktık.

Şart anlamına da gelir: *Kim kelse kelirmen* “Kim gelse gelirim”, *Kim tursa tırmarmen* “kim kalksa kalkarım”,¹¹⁶¹ *Kim yese yermen* “Kim yese yerim ben”¹¹⁶². *kim* kelimesi soru anlamına geldiğinde *-sa/ -se* edatı cümlede bulunduğunda, yukarıda söylendiği gibi şart anlamını kazanır.

kim kelimesi tümleç anlamı da taşır: *bildim ki bi tıruptur* “anladım ki bey kalktı”, *bildim kim* “anladımki”.¹¹⁶³

حتى anlamına da gelir: *inandım kim uçmağğa kirgeymen* “İnandım ki cennete gireceğim” gibi. (46. a) /ل/ harfi de *حتى* gibi ki anlamına gelir.¹¹⁶⁴

KÜÇÜLTME

(التصغير)

Küçültme, anlam bakımından bir vasıftır. Fakat Türkler, kısaltmak için vasıf siygaları yerine kalıbı olmayan küçültme siygaları kullanır.

Kıpçakçada küçültme ekleri, *+gına*, *+kına*, *+gine*, *+kine* dir: *katırğına* “katırcık”, *atkına* “atcık”, *eçekgine* “eşekcik” dersin.

Diğer ekler *+çuk*, *+çük* dür: *ataçuk* “atacık”, *kulçuk* “kulcuk”, *eçekçük* “eşekçik”, *itçük* “itcik” dersin. İsimlerde bu eklere /z/ harfini de eklerler: *ataçukaz* “atacağız”, *kulçukaz* “kulcağız”, *itçükez* “itceğiz”.

Bunlardan başka, *+çak*, *+çek* de vardır: *yakınçak* “yakıncık”, *issişek* “sıcacık” gibi.

Bu eklerden başka *+ça* *+çe* de vardır: *apdalça* “aptalca”, *telice* “delice” gibi.

Küçültme ekleri *+rak*, *+rek* dir: *yakşırak* “daha güzel”, *irterek* “daha erken”¹¹⁶⁵ gibi.

¹¹⁶¹ Bu cümle, Atalay tarafından “Bey durursa ben dururum” şeklinde çevrilmiştir. bk. B. Atalay, age., s. 81. Buradaki *tur-* “durmak” anlamında değil, “kalkmak” anlamındadır. (GT)

¹¹⁶² Buradaki şart kipi temenni anlamındadır. (GT) Fakat Atalay, bu kipin fiillerini geniş zaman fiilin şartıyla: *kim gelirse gelirim ben* gibi çevirmiştir. bk. B. Atalay, *Ettuhfet-üz-Zekiyye fil-Lûgat-it-Türkiyye*, TDK yay., İstanbul, 1945, s. 81.

¹¹⁶³ Atalay, bu kelimeleri: *gerçekten beyin durduğunu bildim, gerçekten bildim* şeklinde açıklamıştır. bk. B. Atalay, age, s. 81.

¹¹⁶⁴ Burada, Arapçadaki /ل/ “için” anlamına geldiğine göre *ki* de “için” anlamına gelir.

Tafdil (تفضيل) siygası küçültme ekleri ile ortaktır.

UYARI: Zamirler hiçbir şekilde küçültülmez.

(46. b) Bunun dışında teklik, çokluk, belirli, belirsiz ve işaret isimleri de küçültülür.

Teklik için: *aṭkına* “atcık”, *eṣekkine* “eşekcik” dersin. Belirsizler de böyledir. çokluk için: *kaṭırlarına* “katırcıklar, küçük katırlar”, *eṣeklerine* “eşekcikler, küçük eşekler” dersin.

Özel isimlerde: *arṣlançuk* “aslançık”, *kılıççük*¹¹⁶⁶ “kılıçcık” dersin.

İşaret isimlerinde: *bukine* “buncağız”, *alarkine* “onlarcağız” dersin. Ancak, izafette küçültme eklerinden sonra zamir gelir: *aṭcuḡum* “atcığım”, *kuḷcuḡım* “kulciğim”, *eṣekkinemiz* “eşekçiğimiz”. Buna göre de ölçümle.

İSM-İ FÂİL

(اسم الفاعل)

Kalın sıralılarda ek, *-ğan, -kan* dır. İnce sıralılarda ise: *-gen, -ken* dir: *alğan* “alan”, *çıḡkan* “çıkan”, *ketken* “giden” ve *kelgen* “gelen” dersin. Çoğulunda çoğul ekini getiririz: *alğanlar* “alanlar” *kelgenler* “gelenler” dersin.

Olumsuz durumda *almağan* “almayan”, *kelmegen* “gelmeyen”, *almağanlar* “almayanlar”, *kelmegenler* “gelmeyenler” dersin.

Tamlama durumunda I. teklik şahıs: *alğanım* “aldığım”¹¹⁶⁷ ve I. çokluk şahıs: *alğanımız* “aldığımız”. II. teklik şahıs: (47.a) *alğanı* “aldığın” ve II. çokluk şahıs: *alğanınız* “aldığınız”. III. teklik şahıs: *alğanı* “aldığı” ve II. çoğul şahıs için: *alğanları* “aldıkları” dersin. Bunlar olumlu durumdur.

¹¹⁶⁵ Müellif, küçülme eki verse de (+*rak, +rek*) karşılaştırma eki derece bildirir. Atalay’ın, küçülme eki demesine istinaden “az güzel” vermesine rağmen bu ek eski Türkçeden beri karşılaştırma ekidir ve sıfatları derecelendirir ki anlamı: “daha güzel, daha erken” dir. (GT)

¹¹⁶⁶ Buradaki kelime kalın sıralı olduğu için *kılıçcuḡ* şeklinde yazılmalıdır. Atalay da, aynı yorumu vermiştir. bk. B. Atalay, age., s. 81.

¹¹⁶⁷ Müellif, isim tamlaması örneklerinde de bu çekimi ism-i fâil olarak belirtmiştir. Anlamca “ben alanım” olarak düşünülmüştür. Oysa, buradaki örneklerde *alğanım* “benim aldığım” şeklinde çevrilmelidir. (GT)

Olumsuz durumda ise, *almağanım* “almadığım” *almağanımız* “almadığımız”. Diğer zamirler de öyledir.

Belli isimlerde olumlu durumda, *Bi alğanı* “Beyin aldığı”. Olumsuz durumda *Bi almağanı* “Bey almayan” dersin.

İşaret isimlerinde: *Munu alğan* “Bunu aldığı”, *alğan bular* “aldığı bunlar” dersin.

Türklerin dilinde, ism-i fâil siygasında olasılık durumu yoktur.

Gelecek zamanın işareti ise, esreli /-s/’ dir: *alasımen* “alacağım”, *alasıbiz* “alacağız”, *alasısen* “alacaksın”, *alasısiz* “alacaksınız”, *alası* “alacak”, *alasılar* “alacaklar” Olumsuzunda: *alası tüyül men* “alacaklı değilim” ve diğer zamirler de aynıdır.¹¹⁶⁸

Bir başka gelecek zaman *alaçek*¹¹⁶⁹ olumsuzuna (Türkmenler tarafından) *degül* “değil” denir.

İsimlerde, İsm-i fâilin siygasında, sıfat gerekliliğın işareti esreli /+ç/: *ötmekçi* “ekmekçi”, *etçi* “etçi” *yawurtçı* “yoğurtçu” dersin. Fiillerde, Kıpçakçada sıfat gerekliliğın işaretine /-w/ harfi ekleyerek /-ç/ ile de yapılır. (47. b) *kelüçi* “gelici” *ketüçi* “gidici” *içüçi* “içici” gibi. İsm-i fâil (اسم فاعل) çekiminde mubalağa (مبالغة) yapmak istendiğında *kelgen* için: sükunlü /l/ harfini üstünleştirerek *kelegen* “çok gelen, aşırı gelen”, *ketegen* “çok giden”, *içegen* “çok içen” dersin.

Türkmen dilinde fiiller ve isimlerden sıfat yapmak istendiğında yalnız başına /-ç/ işareti gelir: *ötmekçi* “ekmekçi”, *keliçi* “gelici” gibi.¹¹⁷⁰ İsm-i fâilin iki eki daha vardır: *-miş*, *-miş* ve /-p/, *-miş* eki için: *kün doğmış* “gün doğmuş”, olumsuzluğında:

¹¹⁶⁸ -ası/-esi Kıpçak Türkçesinin gelecek zaman ekidir: *alası men* “alacağım”, *kelesi men* “geleceğim”. bk. Ali Fehmi Karamanlioğlu, *Kıpçak Türkçesi Grameri*, TDK. yayı., Ankara 1994. s. 132. Müellif, bu çekimi ism-i fâil olarak vermiştir. Bu durumda *alası men* çekiminin çevirisi “alacaklıyım” gibi düşünülmelidir. Çekimin olumsuz şeklinde ism-i fâil daha açık bir şekilde görülmektedir: *alası tüyül men* “alacaklı değilim”.

¹¹⁶⁹ Bu kelime metinde *alaçek* olarak yazılmıştır; ancak, doğrusu *alaçaq* şeklinde olmalıdır. Atalay da aynı yorumu vermiştir. bk. Besim Atalay, age, s. 82.

¹¹⁷⁰ Bu ek, meslek ve devamlı meşguliyeti ifade eder. TZ’de ism-i fâil için kullanılmaktadır.

doğmamış “doğmamış” dersin. /-p/ eki için ise: *kelip* “gelmiş”, *ketip* “gitmiş” dersin.

İsm-i fâil eki¹¹⁷¹ geçmiş zaman ekine benzer. Ancak, geçmiş zaman rivayeti değil, duyulan geçmiş zaman kipi istenirse *-miş*, *-miş* ekleri kullanılır. İsm-i fâili, sıfat yapmak istendiğinde /-k/, /-k/ veya iki /-k/, iki /-k/ gelir. /-k/ ekiyle: صاحي *ayık* “ayık”, مستيقظ *uyanık* “uyanık”, ضراط *osrak* “osrak” رايق *tonuk* “donuk” غواش *kışkırak* “kışkırık”¹¹⁷² gibi (48. a) واقع *yıkık* “yıkık” dersin. İki tane /-k/ ekiyle: غطاس *batkak* “batık” هراب *kaçkak* “kaçak”, زلاق *taykak* “kayan” خرا *şıçkak* “sıçan” خواف *korkak* “korkak” dersin.¹¹⁷³

/-k/ ekiyle: سكران *esrik* “sarhoş”, تالف *şürük* “çürük” dersin.

İki /-k/ eki için: بوال *sigek* “işeyen” de dersin.

İSM-İ MEF’UL MEBNİ

(اسم المفعول و المبنى)

Bunun eki, üç fiilin kiplerinden sonra ve bütün zamirlere gelen sükunlü /-l/ ekidir.¹¹⁷⁴ Geçmiş zaman kipinde I. şahıs için: مُسِكْتُ *tutuldum* “tutuldum”, *tutulduk* “tutulduk” Geniş zaman için: *tutulurmen* “tutulurum”, *tutulurbiz* “tutuluruz”. Gelecek zaman için ise: *tutulğaymen* “tutulacağım” ve *tutulğaybiz* “tutulacağız”. Geçmiş zaman II. şahıs için: *tutulduñ* “tutulduñ”, *tutulduñuz* “tutulduñuz”. III. şahıs için: *tutuldı* “tutuldu”, *tutuldılar* “tutuldular” dersin. Buna göre bütün zamirlere de ölçümle.¹¹⁷⁵

İsm-i fâil yapmak istenirse: *tutulğan* “tutulacak”, *tutulmuş* “tutulmuş”.(48. b) *tutuluptur* “tutulmuştur” dersin.

¹¹⁷¹ Burada *-miş*, *-miş*, *-p* eklerinden bahsetmektedir.

¹¹⁷² Kelimenin tabanı *kışkır-* fiili olmalıdır. Atalay, bu kelimenin anlamını “ötürük” olarak vermiştir. bk. B. Atalay, age, s. 83. Halbuki, bu kelimenin anlamı “çağır-, bağır-, feryat et-” dir.

¹¹⁷³ Müellifin iki *-k* ekiyle kastettiği, içinde iki *-k* bulunan *-kaç* ekidir. Ayrıca, burada *-ak* ekine ait örnek de bulunmaktadır. (GT)

¹¹⁷⁴ Hâl, geçmiş ve gelecek zaman fiillerinden bahsedilmektedir.

¹¹⁷⁵ Buradaki örnekler geçmiş zamanın kipindedir.

Bir fiilin ikinci mef'ûlü birincisinden farklı olursa, birinci mef'ûle kalın sıralı -*ka* ve ince sıralı -*ke* tahsis edatı (اداة تخصيص) gelir.¹¹⁷⁶ *ĶulĶa bir ötmek bêrildi* “kula bir ekmek verildi” dersin. Ama ikinci mef'ul birincinin aynı olursa tahsis edatı düşer. *Bilirdi ki bi keledir* “anlaşıldı ki bey gelecek veya beyin geleceği anlaşıldı” dersin.

İsm-i mef'ulü sıfat yapmak gerektiği zaman kalın sıralı kelimelere /-k/, ince sıralı kelimelere /-k/ gelir: مفتوح *açık* “açık” مكسور *şınık* “kırık”, مسلوخ *şoyuk* “soyuk” مخروق *yırık* مشقوق *yırık* “yarık”, مقور *oyuk* “oyuk”, مخلوط *karışık* “karışık”.¹¹⁷⁷ /-k/ ince sıralı için: مخلوق *yülük* “traş edilmiş”, محروق *küyük* “yanık” مفروق *ayrık* “ayrık”,¹¹⁷⁸ مبعوج *yimrik* “eğik” مخزوز *kertik* “kertik”, متلم¹¹⁷⁹ *ketik* “gedik”.¹¹⁸⁰

İSM-İ MEKAN

(اسم المكان)

Bunun eki, isim-fiil ekinin sonuna gelen üstünlenmiş kalın sıralı -*çaĶ* ve ince sıralı -*çek* ekidir: (49. a) مكان الوقوف *turaçaĶ* “duracak yer”, مكان الرقود *yataçaĶ* “yatacak yer”, مكان الكتابه *yazaçaĶ* “yazacak yer”, مكان المجي *keleçek* “gelecek yer” مكان الشرب *içeçek* “içecek yer”, مكان الاكل *yeyeçek* “yiyecek yer” dersin ve ona göre çek.

¹¹⁷⁶ Kalınlı sırada -*ka*, -*Ķa* ve inceli sırada -*ka*, -*ge* yön edatı olarak kullanılır.

¹¹⁷⁷ Bu kelime müellif tarafından *karışık* olarak yanlış yazılmıştır. Bu kelimenin doğrusu *karışık* tır.

¹¹⁷⁸ Bu kelimenin متلم şeklinde yazılması gerekir.

¹¹⁷⁹ Bu kelime, müellif tarafından متلم şeklinde yazılmalı; ancak, halk arasında kullanıldığı gibi kaydedilmiştir.

¹¹⁸⁰ Bu kelimeleri, Atalay -mış/ -miş ekleriyle çevirmiş: *açık* “açılmış”, *şınık* “kırılmış” gibi. Halbuki, Türkçede bu kelimeler *açık*, *kırık* şeklinde kullanılmaktadır. (GT) bk. Besim Atalay, age, s. 84.

ÂLET

(اسم الآلة)

Bunun eki ötreli /-k/ veya /-k'/ dir. منشار *bıçku* “bıçkı” مقطع *keskü* “keski”, مسحه *silkü* “silgi” منفذه *silikkü* “toz alma aleti”. Bunu başkasıyla ölçümleyemezsin. منجل *bilew* “bileği” (Türkmenler tarafından) *bilewü* de denir. منجل *elek* “elek” مفتاح *owrak* “orak” المحفار *açkıç* “anahtar” kazma *kazkıç* “kazma”. Bütün bunlar her yerde -k, /-k/ ile denir.¹¹⁸¹

HEY'ET

(الهيئة)

Gelen sükunlü /-s/ dir. ركبہ *miniş* “biniş”, قعدہ *yatış* “yatış” *olțuruş* “oturuş” اكله *yeyiş* “yeyiş” شربه *içiş* “içiş” Bu /-s/ harfi, zamirlere tamlama durumunda geldiğinde harekelendirilir.

(49. b) I. teklik şahıs için: *minişim* “binişim”, *yatışımız* “yatışımız” II. şahıs *alışın* “alışın”, *ketişiniz* “gelişiniz”, III. şahıs *yeyişi* “yeyişi”, *içişleri* “içişleri” dersin. Buna göre çek.

MASTAR

(المصدر)

Bunun ekleri, kalınlı sıralılarda -*maç* ve ince sıralılarda -*mek* tir. Bu ekler, zamiri olmayan fiillere gelir: اخذا *almaç* “almak”, قياما *țurmaç* “kalkmak”, ذهابا *ketmek* “gitmek”, مجيء ¹¹⁸² *kelmek* “gelmek” dersin.

¹¹⁸¹ Burada, müellif Türkmenler tarafından /-k/, /-k'/ eklerinin bütün kelimelerde kullanıldığını söylemektedir.

¹¹⁸² Bu kelimenin yazılışı yanlıştır. مجيء şeklinde yazılması gerekir.

Bu eklerden başka *-lık, -lik* ekleri de vardır. İsimlere eklendiğinde mastar anlamı da vardır: سلطنة *sulṭanlık* “sultanlık”, هزوله *arıklık* “arıklık”, امریه *bilik* “beylik”, سمنه *semizlik* “semizlik” gibi.

Fiil mastarı ile isim mastarı bir araya da gelebilir: *almaklık* “almalık”, *bermeklik* “vermeklik” (ممال مرقق) ¹¹⁸³ gibi.

Fiil mastar eki olarak sükûnlü /-ş/ de vardır: *Bir uruş urdum* “Bir vuruş vurdum”, *Bir yeyiş yedim* “Bir yeyiş yedim”, *Bir içiş içtim* “Bir içiş içtim” dersin.

Mastar ikiye ayrılır. Birincisi (مبهم) müphem, yani belgisiz olandır. Yukarıda geçtiği gibi. İkincisi ise bir izafetle yapılır.

(50. a) Sıfat olan mastar, *Kaṭı uruş urdum* “Sert vuruş vurdum”. İzafetle olan mastar, *Bi uruşuni urdum* “Bey vuruşunu vurdum” dersin. ¹¹⁸⁴

İsimlerdeki mastar ekleri, başka ifadeler için de kullanılır. Bunlardan mesafe için: مشاھره *aylık* “aylık”, مساناه *yıllık* “yıllık”, مجامعه *eynelik* “haftalık”, میاومه *künlük* “günlük” anlamındadır.

Bir başkası da “hazırlanmış şey” anlamındadır: المعد للترقیع *yamalık* “yamalık”, المعد للصلاه *namazlık* “namazlık”, المعد للتسريح *ṭaraklık* “taraklık” gibi.

Biri de keyfiyyet anlamındadır: *neçiklik* “nicelik” gibi.

Biri de kemiyyet anlamına gelir: *neçelik* “nitelik” gibi.

Mastara zamirler geçince, *almaḳım* “almam”, *almaḳımız* “almamız”, *almaḳıḳ* “alman”, *almaḳıḳımız* “almanız”, *almaḳı* “alması”, *almaḳları* “almaları” dersin. Olumsuzluğunda, *almamaḳım* “almamam”, *almamaḳımız* “almamamız” gibi. ¹¹⁸⁵

¹¹⁸³ Bu kelimedeki *-lik* ekinin üzerindeki anlamı: Bu ekin, *hem fiil hem de isim eki* olduğuna dair bir ibare vardır.

¹¹⁸⁴ *uruşuni* kelimesi, Atalay tarafından *uruşni* olarak yazılmıştır. bk. B. Atalay, age, s. 86. Biz, bu kelimeyi metne uygun okuduk. (GT)

¹¹⁸⁵ Sayfanın kenarında müellif, mastar ve isimden isim yapan *+lık, +lik* ekinin bir araya gelebileceğini belirtmiş ve *almaklık, yemeklik* örneklerini vermiştir; Ayrıca, bunlara zamirlerin de eklenebileceği belirtilmiştir: *almaklıkım* gibi. Atalay, müellifin bu açıklamalarını farklı yorumlamış: açıklamayı “mastar çoğulları” şeklinde anlamış ve verilen *almaklık, yemeklik* gibi örneklerin doğru olmadığını ifade etmiştir. Aslında müellifin açıklaması ve verilen örnekler doğrudur. Atalay,

EMİR KİPİ

(فعل الامر)

Emir kipinin sonu, ünlü ya da ünsüz olur. Ünlüsü ise: *kel* “gel”, *ket* “git”, *yağ* “yat” gibi. İletli olan: *başla* “başla”, *söyle* “söyle”, *sözle* “sözle”, (50. b) *bowuzla* “boğuzla”,¹¹⁸⁶ *yumrukla* “yumrukla” gibi. Emir kipi, (المخاطب) ve (الغائب) için olur. Emir kipinde III. teklik şahıs eki esreli *-sın*, *-sin* dir. bu ek Arapçadaki emir anlamına gelen /ل/ gibidir. II. teklik şahıs *kel* “gel”, *ket* “git”, *al* “al”, *yağ* “yat”, *kas* “kaz”, *tuğ* “tut”, *tuğ* “kalk”¹¹⁸⁷ ve bunun gibidir. II. çokluk şahıs *keliniz* “gelin”, *ketiniz* “gidin”, *söyleyiniz* “söyleyin”, *sözleyiniz* “sözleyin”. /z/ harfi düşebilir: *kelin* “gelin”, *ketin* “gidin”, *tuğun* “kalkın” gibi dersin.¹¹⁸⁸

Emir kipinde III. teklik şahıs için: *kelsin* “gelsin”, *ketsin* “gitsin”, *söylesin* “söylesin”, *bowuzlasın* “boğazlasın”. Çoğulu için: *kelsinler* “gelsinler”, *ketsinler* “gitsinler” ve buna göre çek. Emir kipi, emir ve yasaklamak kiplerinde, kalın sıralılarda *-ğın* ve *-kın*, ince sıralılarda *-kin* ve *-gin* ile pekiştirilir. Dersin ki, *tuğun* “kalk”, *yağkın* “yat”, *kelgin* “gel” gibi. Bu, emir kipindedir. Nehiy için: *tuğmağın* “kalkma”, *yağmağın* “yatma”. (51. a) *ketmegin* “gitme” dersin. Emir ve nehiy kiplerinde ancak muhatab pekiştirilir.

FAYDA: Pekiştirme harfleri, emir kipinde olumlu durumlarda fiilin ahengine uyar. Fiilin başındaki harf, ötreli olursa pekiştirme harfi de ötreli olur. Eğer üstünlü ya da esreli olursa pekiştirme harfi de esreli olur. Pekiştirme harfleri kalın sıralılarla kalın, ince sıralılarla ince olur.¹¹⁸⁹

şeklinde cümleyi ve يجمع المصدر عندهم نحو الماق ليق و ياماك و يضاف للضمائر ايضا نحو الماق ليغيم و قس على صح mastar çoğullanır diye çevirmiştir ve müellifin bu açıklamasından *almalıklar*, *yemelikler* örneklerini çıkarmıştır. bk. B.Atalay, age., s. 86.

¹¹⁸⁶ Sayfanın üst kenarında *buğuzla da denir* şeklinde bir ibare yazılmıştır.

¹¹⁸⁷ Bu kelimeyle ilgili bk.1161. dipnot.

¹¹⁸⁸ II. teklik şahsın emri, örnek olarak *kel-* fiilini alacak olursak *keliniz* ve *kelin* şeklindedir. *keliniz*, *kelin*'in nezaket şeklini ifade eder. Müellif, *kelin* şeklini, /n/ ile yazmıştır. (GT)

¹¹⁸⁹ Bu cümlede birkaç kavram kullanılmaktadır. Halis ve bedevili sıra. Halis sıralı, kalın sıralı demektir. Bedevi sıralı ise ince sıralı anlamındadır. Buradan kalın sıralı kelimelerle kalın sıralı ekler, ince sıralı kelimelerle ince sıralı eklerin kullanılacağı anlaşılmaktadır. bk. Ahmet Caferoğlu, *Kitâbü'l-İdrâk li Lisâni'l-Etrâk*, s. 120.

UYARI: *kelsene* “gelsene”, *kelseñize* “gelsenize” fiilleri pekiştirmeden ibarettir; ancak, bu kelimelerin sonundaki /n/ düşerse kelimenin sonu sükûnlu olur. Bu, tazim ve şart anlamına gelir.

Emir kipindeki I. teklik şahıs pekiştirmek için:¹¹⁹⁰ *alayım* “alayım”, *alalım* “alalım” ve *alalık* “alalım” dersin. Bil ki-Allah seni güçlendirsin- emir kipi fiillerin temelidir; ayrıca fiilin emrini söylemeden hiçbir fiil söylenmez.

Türklerin dilinde irab ve sükûndan başka bir şey yoktur: *men* “ben”, *biz* “biz”, *señ* “sen” (5I. b) *siz* “siz”, *ol* “o”, *bu* “bu”¹¹⁹¹ ve bütün emir kipindeki fiiller *kel* “gel”, *ket* “git”, *tur* “kalk”, *al* “al”, *ye* “ye”, *iç* “iç” şeklindedir.

NEHİY

(النهي)

Bunun eki, emir kipinin sonuna gelen üstünlü /-m/ dir. Bu, gelecek zaman kipiyle ilgilidir. II. teklik şahıs için: *alma* ve *almanız* dersin. /s/ harfi ekleyerek III. teklik şahıs için: *kelmesin* “gelmesin”, *kelmesinler* “gelmesinler” dersin. I. teklik şahıs için: *almayım* “almayım”, *alalım* “almayalım”, *alalık* “almayalım” dersin. Allah daha iyisini bilir.

OLUMSUZLUK

(النفى)

Bunun ekleri vardır. Birincisi, nehiy “yasaklama” ekinden sonra gelen sükûnlu /z/ dir.

Geniş zaman için: ayrı zamirlerin tamlama durumunda I. teklik şahısta *kelmez men* “gelmem” ve I. çokluk şahıs için: *kelmezbiz* “gelmeyiz”. II. teklik şahıs için: *kelmezseñ* “gelmezsin” ve II. çokluk şahıslar için: *kelmezsiz* “gelmezsiniz”. III.

¹¹⁹⁰ I. şahıs emir eki, emir-istek ekidir. Bu çekimde istek anlamı hâkimdir.

¹¹⁹¹ Atalay’a göre, *bu* zamiri dilbilgisine göre sükûnlu değil hareketlidir. Çünkü bu zamirdeki /u/, seslidir. Kitap sahibinin bu kelimeye sükûnlu demesi, Arapça kurallarına göredir. Arapçada bu gibi şekiller, sükûnlu sayılırlar. bk. B. Atalay, age, s. 88.

teklik şahıs için: *kelmez* “gelmez” ve III. çokluk şahıslar için: *kelmezler* “gelmezler”. Burada /z/, /s/ sesine döner: *kelmesmen* “gelmem” ve diğer zamirler de böyledir.

Bitişik zamirler için: I. teklik şahısta (52. a) *kelmezem* “gelmem” dersin. Tatar dilinde *kelmeydirmen* “gelmem”, *kelmeydirbiz* “gelmeyiz”, *kelmeydirseñ* “gelmezsin”, *kelmeydirsiz* “gelmezsiniz”, *kelmeydir* “gelmez” ve *kelmeydirler* “gelmezler” dersin.

Geçmiş zaman fiilinde I. teklik şahıs için: *kelmedim* “gelmedim” ve *kelmedik* “gelmedik”. II. teklik şahıs için: *kelmediñ* “gelmedin” ve *kelmediñiz* “gelmediniz”. III. teklik şahıs için: *kelmedi* “gelmedi” ve *kelmediler* “gelmediler” dersin.

Gelecek zaman fiilinde I. şahıs: *kelmegeymen* “gelmeyeceğim” ve *kelmegeybiz* “gelmeyeceğiz”. II. şahıs: *kelmegeyseñ* “gelmeyeceksin” ve *kelmegeysiz* “gelmeyeceksiniz”. III. şahıs : *kelmegey* “gelmeyecek” ve *kelmegeyler* “gelmeyecekler” dersin.¹¹⁹² Olumsuz şart kipinde I. şahıs: *kelmezem*¹¹⁹³ “gelmesem” ve “*kelmesek gelmesek*”. II. şahıs: *kelmeseseñ* “gelmesen”, *kelmeseseñiz* “gelmeseniz”. III. şahıs için: *kelmese* “gelmese” ve *kelmeseler* “gelmeseler” dersin.

/ببلا/ İLE OLUMSUZ¹¹⁹⁴

Bunun işareti +sız’¹¹⁹⁵ dır: *azıksız kettim* “yemeksiz gittim”, *ağçasız keldim* “parasız geldim” dersin. Ancak, yalnız /لا/ ile olumsuzluğun işareti üstünlü /ne/ dir: *öyde ne kiçi bar ne epci*¹¹⁹⁶ “evde ne erkek var ne kadın” dersin.

¹¹⁹² Sayfanın kenarında *kelirmesem*, *kelirmesek*, *kelirmeseñ*, *kelirmeseñiz*, *kelirmese*, *kelirmeseler* çekimleri vardır. Bunlar, olumsuz geniş zamanın şartı olarak yazılmış olmalıdır; ancak, Kıpçak Türkçesinde bu çekime rastlayamadık.

¹¹⁹³ Bu fiil, müellif tarafından yanlış yazılmıştır. *kelmesem* şeklinde yazılması gerekir. (GT) Atalay, bu fiili müellifin yazdığı gibi vermektedir. bk. B. Atalay, age, s. 89.

¹¹⁹⁴ Bu kelime, müellif tarafından yanlışlıkla ببلا şeklinde yazılmıştır. Doğrusunun بلا olması gerekir. Çünkü buradaki /بلا/ “ile” edatı anlamındadır.

¹¹⁹⁵ Kalınlı sıralı olarak +sız ve inceli sıralı olarak +siz kullanılır.

¹¹⁹⁶ Bu kelimeyle ilgili bk. 73. dipnot.

yoğ “yok” ile de olumsuzluk yapılır: *Öyde kişi yoğ* “Evde kişi yok” ve *Ağşam yoğ* “Param yok”¹¹⁹⁷. Bu, yokluk anlamındadır, *bar* ise “var” anlamındadır. Yokluk anlamı için beş işaret vardır: *-maz, -mez: -may, -mey: +sız, +siz: ne ve yoğ. yoğ* kelimesine *+tur* getirirler ve *yoğtur* derler. Bunun aslı *+dur* dur; ancak bir kelimeyi kalınlaştırmak için /d/ harfi /t/ olur *yoğtur* dersin. Bu ekleme, sözü güzelleştirmek yada duraklamak için yapılmıştır. Allah daha iyisini bilir.

GEÇMİŞ ZAMAN

(الفعل الماضي)

Bunun işareti esreli /d/ dir. I. teklik şahıs için: *keldim* “geldim”, *keldik* “geldik”. II. teklik şahıs: *keldiğ* “geldin” ve *keldiğiz* “geldiniz”. III. teklik şahıs için: *keldi* “geldi” ve *keldiler* “geldiler” dersin.

EKLEME: Çıkış yerinin yakınlığı dolayısıyla /d/ , /t/ sesine döner: *tağtı*, (53. a) *kağtı* “kaçtı”, *sökti* “söktü”, *sıkti* “sıktı”. Kelimenin telâffuzunu kolaylaştırmak için fiilin sonundaki /d/ harfi, /t/ ile değişir: *ketti* “gitti”, *okuttı* “okuttu”, *içitti* “içirdi” dersin. Yine de kelimeyi kalınlaştırmak için /d/ harfi /z/ harfine çevirilir: *aldı* “aldı”, *uyaldı* “utandı”, *uyandı* “uyandı”. Kolaylık için /d/ , /t/ harfi ile değişir: *yattı* “yattı”, *yuttı* “yuttu”, *attı* “attı”. Allah daha iyisini bilir.

Geçmiş zamanın iki işareti daha vardır. Bunlar: *-miş* ve *-p/* dir. Bu ekler ism-i fâil ile ortaktır: *kelmiş* “gelmiş”, *ketmiş* “gitmiş”, *yatmış* “yatmış” dersin. Çoğulunda: *kelmişler* “gelmişler”, *ketmişler* “gitmişler”, *yatmışlar* “yatmışlar” dersin. Buna göre çek.

FAYDA: Bu ek, görüleni değil, duyulanı haber vermek için kullanılır. Bu eke, ayrı ve bitişik zamirleri ile gelir. Ayrı zamirler için: *kelmişmen* “gelmişim”, *kelmişbiz* “gelmişiz”, *kelmişsen* “gelmişsin”, *kelmişsiz* “gelmişsiniz” dersin.¹¹⁹⁸

¹¹⁹⁷ Atalay, *ağşam yoğ* örneğinde geçen *ağşa* kelimesinin *ağça* olabileceğini belirtmiştir. bk. B. Atalay, age., s. 89. Bu kelime, bir Kıpçak ses özelliği taşımakta: /ç/ sesi /ş/ye dönerek sızıcılaştırmaktadır. (GT)

¹¹⁹⁸ Ayrı zamirlerle yapılan çekim, Kıpçak özelliğidir. (GT)

Bitişik zamirler için: kelmişim “gelmişim” dersin.¹¹⁹⁹ Diğer ekler ise: *kelip* “gelmiş”, *keliptir* “gelmiştir”. I. teklik şahıs için: *keliptirmen* “gelmişim”, *keliptirbiz* “gelmişiz”, *keliptirseñ* “gelmişsin”, *keliptirsiz* “gelmişsiniz”, *keliptir* “gelmiş” *keliptirler* “gelmişler”. Bu iki belge ism-i fâil ile ortaktır. *انا جئت المضي* anlamı “ben geldim”, ism-i fâilin anlamı ise *انا جاء* “gelen benim” dir. Allah daha iyisini bilir.

GENİŞ ZAMAN

(الحال)

Bu kip ya yalnız geniş zaman için ya da hem geniş zaman hem de gelecek zaman için kullanılabilir.

Yalnız geniş zamanın işareti, sahih fiilin sonunun üstünlenmesidir: *keledirmen* “geliyorum”, *keledirbiz* “geliyoruz”, *keledirseñ* “geliyorsun”, *keledirsiz* “geliyorsunuz”, *keledir* “geliyor”, *keledirler* “geliyorlar”. Sonu illetli fiil olduğu zaman: *yumruqlaydirmen* “yumruklıyorum”, *buwuzlaydirbiz* “boğazlıyorum”, *söyleydirseñ* “söylüyorsun”, *sözleydirsiz* “söylüyorsunuz”, *mañlaydır* “bağırıyor”¹²⁰⁰ ve *başlaydır* “başlıyor” dersin. Sonu illetli fiillerde olumlu ve olumsuz durumlarda /y/ eklenir.

Olumlu durum yukarıda belirtildi. Olumsuz durum ise: *yumruqlamaydır* “yumruklamıyor”, *buwuzlamaydır* “boğazlamıyor”. Geri kalanlar de böyledir. Ancak sonu sahih fiilse yukarıda söylendiği gibi /y/ harfi düşer: *keledir* “gelir” gibi. Olumsuzda /y/ sabittir: *kelmeydir*¹²⁰¹ “gelmiyor” *kelmeydirmen* “gelmiyorum”, *kelmeydirbiz* “gelmiyoruz”, *kelmeydirseñ* “gelmiyorsun”, *kelmeydirsiz* “gelmiyorsunuz” dersin.

¹¹⁹⁹ Bitişik zamirle yapılan çekim, Türkmen özelliğidir. (GT)

¹²⁰⁰ Atalay, bu kelimenin Doğu Türkçesinde hem *mangdamak* hem de *mengletmek* şeklinde olduğunu belirtmiş: Birincisinin “yürümek, adım atmak”, ikincisinin “ölçümlemek, açıklamak” anlamına geldiğini ifade etmiş ve Radloff’un eserini kaynak göstermiştir. bk. Radloff IV., 2010 ve 2083. bk. B. Atalay, age., s. 90. Bu fiil, TZ’de “bağırma” anlamında kullanılmıştır. (GT)

¹²⁰¹ Sayfanın kenarında *kelmeydirler* fiili yazılmıştır.

İhtimalli geniş zaman için: *kelirmen* “gelirim”, *kelirbiz* “geliriz”, *kelirseň* “gelirsin”, *kelirsiz* “gelirsiniz”, *kelir* “gelir”, *kelirler* “gelirler” dersin.

GELECEK ZAMAN

(المستقبل)

Bunun işareti *-ğay, -kay, -key, -gey* kalın sıralı ve *-ke* ince sıralı için ve ihmâl edilmiş /s/ harfidir. *kelgeymen* “geleceğim”, *kelgeybiz* “geleceğiz”, *kelgeyseň* “geleceksin”, *kelgeysiz* “geleceksiniz”, *kelgey* “gelecek”, *kelgeyler* “gelecekler” ve *çıkkaçaymen* “çıkacağım”, *buwuzlağay* “boğazlayacak” *biz* dersin.

Olumsuzluğunda: *kelmegeymen* “gelmeyeceğim”, *çıkmağaybiz* “çıkılmayacağız” ve geri kalanlar da böyledir.

/s/ harfi için: *kelesimen* “geleceğim”, (54. b) *kelesibiz* “geleceğiz”, *kelesiseň* “geleceksin”, *kelesisiz* “geleceksiniz”, *kelesi* “gelecek”, *kelesiler* “gelecekler” dersin ve denir ki (Türkmenler tarafından), *keleşekmen* “geleceğim”, *keleşekbiz* “geleceğiz” de denir ki (Türkmenler tarafından), *kelesermen* “geleceğim”, *keleserbiz* “geleceğiz” ve buna göre çek.

GEÇİŞLİ FİİL

(الفعل المتعدي)

Onun ekleri, esreli /d/ ve sükunlü /r/ dir: *mindir* “bindir”, *töydür* “dövdür”, *yıydir* “ışıldat” dersin.

Bu, /t/ ile de yapılır: *olçurt* “oturt”, *oçut* “okut”, *başlat* “başlat”, *öltürt* “öldürt”.

Bunlardan da ihmâl edilmiş olan /r/ de var: *içir* “içir”, *çıklar* “çıklar”, *öttür* “nüfuz ettirmek”.¹²⁰²

¹²⁰² *öttür*- fiilindeki geçişlilik eki, -r- değil, -tür- olmalıdır. (GT)

Bunlardan /r/ ve /t/ işaretleri de var: *kışkart* “kısalt”, *keñirt* “genişlet”, *ağart* “ağart” dersin. Bu eklerden başka

(55. a) /d/, /t/, /r/ geçişlilik işaretleri: *dedirt* “dedirt”¹²⁰³ dersin. Yine yukardakinin tersine /t/, /r/ işaretleri: *çektir* “çektir”, *sıktır* “sıktır”, *söktür* “koklat”, *soktur* “soktur” dersin.¹²⁰⁴

Bunlardan /k/ ve /z/ işaretleri: *tirkiz* “dirilt”, *kirkiz* “girdir”.¹²⁰⁵

/y/ işareti: *kiyir* “girdir”.

/k/ ve /r/ işaretleri: *ötker* “nüfuz ettir”.¹²⁰⁶

/z/ işareti: *imiz* “emzir”

/ğ/ harfi: *ulğat* “büyüt”.¹²⁰⁷

/k/ ihmâl edilmiş /r/ işareti: *yaḫkır* “yadır”.¹²⁰⁸

/ğ/ ile /z/ işaretleri: *ṭurguz* “kaldır”.¹²⁰⁹ Buna göre çekmek bir hünerdir. Allah daha iyisini bilir.

TAFDİL ÇEKİMİ

(اسم التفضيل)

Bunun işareti, kalın sıralıda +*raḫ*, ince sıralıda +*rek*’ dir. Dersin ki, اصغر منك *Señden kiçirek* “Senden küçük”. (55. b) اكبر منه *Ondan* “*Uluraḫ* ondan büyük” demektir. Sıfat gerekliliği için: اكتب مني *Menden yazuçıraḫ* “Benden daha iyi yazıcı”, اشرب منا *Bizden içerçirek* “Bizden daha iyi içici”, izafet dışında: الاخير *igireḫ* “daha iyi”, الاشر *yuwuzraḫ* “daha kötü”, احسن *yaḫşıraḫ* “daha iyi” dersin.¹²¹⁰

¹²⁰³ Bu fiildeki geçişlilik ekleri –*dir-* ve –*t-*’ dir . (GT)

¹²⁰⁴ Bu fiillerdeki geçişlilik eki –*tXr-* ekidir . (GT)

¹²⁰⁵ Bu fiillerdeki geçişlilik eki –*kiz-*’ dir . (GT)

¹²⁰⁶ Bu fiildeki geçişlilik eki –*ker-*’ dir . (GT)

¹²⁰⁷ Bu fiildeki geçişlilik eki –*t-*’ dir. –*ğ-* fiilden isim yapma ekidir . (GT)

¹²⁰⁸ Bu fiildeki ek, –*ḫır-*’ dir . (GT)

¹²⁰⁹ Bu fiildeki ek, –*ğuz-* ekidir . (GT)

¹²¹⁰ الاشر, الاخير kelimeleri Arapçada süperlativ olarak verilmiştir; ancak, müellif , Türkçe karşılığını komparlativ şeklinde yazmıştır . (GT) Atalay ise, bu kelimelerin anlamı: aşırı iyisi, aşırı kötüsü, aşırı yakışıklısı, aşırı yamanı olarak vermiştir. bk. B. Atalay, age, s. 93.

Tafdil siygasının küçültmesi: *yağışçarak* “daha güzel”, *yamañçarak* “daha kötü” dersin.¹²¹¹

Sıfatın son derecedeki anlamı: *ازيد* *ij artıķ* “en fazla”, *انقص* *ij eksik* “en az” demektir. Ancak sıfatın son derecedeki mübalağa anlamı istenirse tafdil siygası eklenir: *ij artıķıraķ* “en fazla”, *ij eksikrek* “en eksik” dersin.¹²¹²

Sonu illetli olan isim tamlamasının sonuna /s/ harfi gelir: (56. a) *İj ulusıraķ* “En büyüğü”, *İj karasıraķ* “En siyahı”, *İj sarısıraķ* “En sarısı”.¹²¹³

Sonu sahih için: *ij artıķıraķ* “en fazlası”, *ij eksikirek* “en eksigi”. Buradaki fazla olan /ي/ harfi isim tamlamasının işaretidir.

EKLEME: Bir diyalekte göre sayılarda sonu sahih olan kelimelerde isim tamlamasına /s/ harfi gelir: *واحد* *birisi* “biri”, *ثالثه* *üçsi* “üçü”, *رابعه* *dörtsi* “dördü”, *نصفه* *yarımsı* “yarısı” dersin.

SORU

(الاستفهام)

Bunun işareti Arapçadaki (هل) anlamına gelen esreli /m/’ dır.

İsim cümlesinde ve fiil cümlesinde istifham olur. Fiil cümlesinde soru yapmak istersen I. teklik şahıs, II. teklik şahıs, III. teklik şahıs için olur. Eğer fiilin tekliği söylenirse: *Bi keldi mi* “Bey geldi mi?” dersin. Çoğulunda, *Bi keldiler mi* “Beyler geldi mi?” dersin.

İhtimal bildiren gelecek zamanda teklik için: *Bi kelir mi* “Bey gelir mi?”, çoğulunda *Biler kelirler mi* “Beyler geldi mi?”.

¹²¹¹ Atalay, bu kelimelerin anlamını; güzelcene, yakışıklıcana, kötücene olarak vermiştir. bk. B. Atalay, age., s. 93.

¹²¹² Atalay’ın, bu kelimeleri “ondan daha artık değil, ondan daha eksik değil” şeklinde çevirmesini doğru bulmamaktayız. bk. B. Atalay, age., s. 93. (GT)

¹²¹³ Buradaki +rek eki ile gelen kelimeler de ahenk bulunmuyor. Müellif yanlışlıkla kalın sıralı kelimelerin, ince sıralı ekiyle eklemiştir. Buradaki kelimelerin aşağıdaki gelen kelimelere göre, *ulusıraķ*, *karasıraķ*, *sarısıraķ* olması gerekir. Ayrıca Atalay, bu kelimelerin eki bitişik değil ayrı olarak yazıp ? işareti ile bırakmıştır. bk. B. Atalay, age, s. 93.

Yalnız şimdiki zaman için: *Bi kele midir* “Bey geliyor mu?”, *Biler kele mi* “Beyler geliyorlar mı?” derler.¹²¹⁴

Gelecek zaman I. teklik şahıs için: *Bi kelgey mi* “Bey gelecek mi?” çoğulunda *Biler kelgeyler mi* “Beyler gelecekler mi?”.

Geçmiş zamanda II. teklik şahıs: *keldiñ mi* “geldin mi?” ve II. çokluk şahıs için: *keldiñiz mi* “geldiniz mi?” dersin.

İhtimal bildiren gelecek zaman kipinde II. teklik şahıs: *kelir miseñ* “gelir misin?” ve II. çokluk şahıs için: *kelir misiz* “gelir misiniz?” dersin.

Yalnız şimdiki zaman kipinde II. teklik şahıs: *Kele midirseñ* “Geliyor musun?” ve II. çokluk şahıs için: *kele midirsiz* “gelir misiniz?” dersin.

Gelecek zaman II. teklik şahıs: *kelgey miseñ* “gelecek misin?” ve II. çokluk şahıs için: *kelgey misiz* “gelecek misiniz?” dersin.

Geçmiş zaman I. teklik şahıs: *keldim mi* “geldim mi?” ve I. çokluk şahıs için: *keldik mi* “geldik mi?” dersin.

İhtimal bildiren gelecek zaman için: *Men kelir mi* “Ben gelir miyim?” ve *kelirbiz mi* “gelir miyiz?” dersin.

Yalnız hal bildiren kipte I. teklik şahıs: *keleyim mi* “geliyor muyum”, I. çokluk şahıs için: *kelelim mi* “geliyor muyuz” ve *kelelik mi* “geliyor muyuz” dersin.¹²¹⁵

Gelecek zaman için: (57. a) *kelgeymen mi* “gelecek miyim?”, *Kelgeybiz mi* “gelecek miyiz?” dersin.¹

Sorunun olumsuzluğu, geçmiş zamanda III. teklik şahıs: *kelmedi mi* “gelmedi mi?” ve III. çokluk şahıs: *kelmediler mi* “gelmediler mi?” dersin. I. teklik şahıs *kelmedim mi* “gelmedim mi?” ve *kelmedik mi* “gelmedik mi?”. II. Şahıs için: *kelmediñ mi* “gelmedin mi?” ve *kelmediñiz mi* “gelmediniz mi?” dersin.

Yalnız şimdiki zamanda I. şahıs için: *kelmeyim mi* “gelmiyor muyum” ve *kelmelik mi* “gelmiyor muyuz?” dersin.¹²¹⁶

¹²¹⁴ Atalay ,bu cümleleri *Bey geliyor mudur? Beyler geliyor mudurlar?* şeklinde çevirmiştir. bk. B. Atalay, age., s. 94.

¹²¹⁵ Burada örneği verilen kip, emir-istek kipidir.

İhtimal bildiren gelecek zamanda III. teklik şahıs: *kelmez mi, kelmezler mi* “gelmezler mi?”. II. teklik şahıs için: *kelmez misen* “gelmez misin?” ve II. çokluk şahıs için: *kelmez misiz* “gelmez misiniz”.

Soru için /m/ harfi sona gelir ve ortada bulunur; ancak, öne hiçbir şekilde gelmez. Ortada bulunması ve sona gelmesi için: *Bi mi keldi* “Bey mi geldi?” dersin. I. teklik şahıs: *Men mi keldim* “ben mi geldim?” ve I. çokluk şahıs için: *Biz mi keldik* “Biz mi geldik?”. II. teklik şahıs: *Sen mi keldin* “Sen mi geldin?” ve II. çokluk şahıs için: *Siz mi keldiniz* “Siz mi geldiniz?” dersin. Kalanlar da böyledir.

Sayıyı sormak istersen dersin ki, *Neçe aqçadır bu* “Bu ne kadar paradır?”,

(57. b) *Neçe atdır bular* “Bunlar kaç tane attır?” ya da “Ne kadar at vardır?” dersin.

Neçe “kaç, ne kadar” kelimesi Arapçadaki (كم) anlamdadır.

İstifham işaretlerinden başka Arapçadaki (كيف) anlamına gelen *neçik* “nasıl”: *neçik sen* “nasılsın?”, *Neçik siz* “nasılsınız?”, *Bi neçiktir* “bey nasıldır?”, *Ataş neçiktir* “baban nasıl?” dersin¹²¹⁷ ve denir ki (Türkmenler tarafından), *nete, neçik* kelimeleri de aynı anlamdadır.

İstifham için Arapçadaki (لم) anlamına *nelik* “neden, niçin”¹²¹⁸ de kullanılır, dersin ki, *Nelik keldik* “Niçin geldik” ve *Nelik keldiniz* “Niçin geldiniz”.

Bundan başka Arapçada (لاي شيء) anlamına gelen *nege* “niye”:¹²¹⁹ *Nege keldim* “Niye geldim?” *Nege kettim* “Niye gittim?” dersin.

Nege alışveriş yaparken fiyat sormak için de kullanılır: *Nege aldın* “Kaça aldın?”, *Nege sattınız* “Kaça sattınız”.

¹²¹⁶ Verilen örnekler emir-istek kipine aittir.

¹²¹⁷ Bu cümlelerin çevirisi, Atalay tarafından ? işareti ile bırakılmıştır. Atalay *neçik* “nasıl” kelimesinin karşılığı olarak “ne kadar” kelimesini vermiştir. Bu şekilde cümleler anlamsız kaldı. Ancak, *neçik* kelimesini “nasıl” olarak çevirirsek anlamı doğru olur. (GT) bk. B. Atalay, age, s. 94.

¹²¹⁸ Atalay tarafından, bu soru edatlarının karşılığı “niçin” ve “nasıl” olarak verilmiştir; ancak, bu edat “niçin” anlamına gelip “nasıl” anlamına gelmez. Müellif tarafından da bir tek anlam verilmiştir: o da “niçin” anlamıdır.(GT) bk. B. Atalay, age.,s. 95.

¹²¹⁹ Atalay, bu soru zarfını *neke* şeklinde okumuştur. bk. B. Atalay, age., s. 95. Kelimenin doğru şekli *nege* olmalıdır. (GT) bk. Ali Fehmi Karamanlioğlu, *Kıpçak Türkçesi Grameri*, TDK Yay., Ankara, 1994, s. 92.

İstifham için *neden* “neden” Arapçada anlamı من اي شيء “Hangi şeyden” dir. *Neden külersen* “neden gülersin?”, *Neden kettin* “Neden gittin?” dersin. Çoğulunda: *Neden satmışız* “Neden sattınız?”. Bunun anlamı (مم) “neden” de olur.

EKLEME: Şaşırmadan da istifham anlamı çıkar: *Bi ne körükli kişidir* اي الامير “Bey ne güzel kişidir” ما احسن

(58. a) *Ne yaman kişidir bu* اي ما او حش هذا “Bu bey ne kötü kişidir”, *Ne uzun kişidir bu* “Ne uzun kişidir bu” gibi.

EKLEME: *Ne* kelimesi *kim* kelimesinden daha yaygındır. Çünkü istifham kipi hem canlı hem de cansızlar için kullanılır. Canlılar için: *Ne kişidir bu* “Ne kişidir bu?”. Cansızlarla: *Ne atdır bu* “Ne attır bu?” dersin.

Bu kelime mevsul anlamına da gelir: *Oldur kim* “Odur ki” gibi.

Bundan başka Arapçadaki üstünlü ان anlamına da gelir: علمت ان الامير قائما *Bildim kim bi fıruptur* “anladım ki bey kalkmış. Beyin kalktığını anladım” gibi.¹²²⁰

Hatta anlamına da gelir: امننت حتى ادخل الجنة *İnandım kim uçmağa kirgeymen* “İnandım ki cennete gireceğim. Cennete gireceğime inandım.” gibi. Bazen de Arapçadaki كي / ل / “için” anlamına gelir: كي ادخل الجنة “cennete girmek için” gibi. Bazen de sadece / ل / anlamında olur: لادخل الجنة “cennete girmek için” gibi. Allah daha iyisini bilir.

ÇOĞUL

(الجمع)

Zamirler dışında bunun işareti +*lar* +*ler*’ dır.¹²²¹ (58. b) *kiçiler* “kişiler”, *ipçiler* “kadınlar”, *ağlar* “atlar” dersin. Bu eklerde eril ve dişil aynıdır. İkil durumu sayı ile: *İkki kiş* “İki kişi”, *İkki ipçi* “İki kadın”, *İkki at* “İki at” ve buna göre yap. Zamirler için: I. çokluk şahıs: *biz* II. çokluk şahıs için: *siz* ve -*mişız*, -*mişiz*.

¹²²⁰ Buradaki *bil* fiili, Kıpçak Türkçesinde “anlamak” anlamındadır.

¹²²¹ Burada kalın sıralılarda +*lar*, ince sıralılarda +*ler* kullanılır.

UYARI: *kim* kelimesi +*lar*, +*ler* ile çoğul yapılır: *kimler* “kimler” dersin.

شيء اي anlamına gelen *ne* de bu şekilde çoğul yapılır: *neler* اي اشياء dersin.

شيء anlamına gelen *neme* “şey” ve *nesne* “nesne” için: *nemeler* “şeyler” ve *nesneler* “nesneler”. Allah daha iyisini bilir.

NAİB-İ FÂİL “EDİLGEN”

(نائب الفاعل)

Bunun işareti geniş zamanda harekeli /n/, diğer kiplerde sükûnlu /n/ dir.

Geniş zaman için: *urunur* “vurunur”, *yuwunur* “yıkandır” ve *töşenir* “döşenir” dersin.

Geçmiş zaman için: انضرب *urundi* “vurundu”, انصدم *toğundi* “dokundu, انوسد
¹²²²*yaştındı* “yaslandı”, انفرش *töşendi* “döşendi” ve انغسل *yuwundi* “yıkandı” dersin.

Gelecek zaman için: *urungay* (59. a) “vurunacak”, *töşengey* “döşenecek”, *yuwungay* “yıkacaktır” dersin.

III. teklik şahıs için: *urunsun* “vurunsun”, *töşensin* “döşensin”, *yuwunsun* “yıkansın” dersin.¹²²³

Çoğulunu yapmak istersen isimlere gelen +*lar* ekini kullanırsın: *urundılar* “vurundular”, *toğunurlar* “dokundular”, *yuwangaylar*¹²²⁴ “yıkandılar” dersin. I. teklik şahıs: *urundum* “vurundum” ve I. çokluk şahıs: *toğunduk* “dokunduk”. II. teklik şahıs: *urunduñ* “vurundun” ve II. çokluk şahıs için: *urunduñuz* “vurundunuz”.

Geniş zamanda I. teklik şahıs: *urunurmen* “vurunurum” ve I. çokluk şahıs için: *urunurbiz* “vurunuruz”. II. teklik şahıs: *urunurseñ* “vurunursun” ve II. çokluk şahıs için: *urunursiz* “vurunursunuz” dersin.

¹²²² Bu kelimenin Arapça anlamı “çarptı”dır. (GT)

¹²²³ Burada emir kipindeki III. şahıs anlatılmaktadır.

¹²²⁴ *yuwangay* kelimesi, müellif tarafından yanlış yazılmıştır. Çünkü geçen örneklerde hep *yuwungay* olarak yazılmıştır. Atalay da, bu kelime hakkında aynı yorumu vermiştir. bk. B. Atalay, age, s. 96.

Gelecek zamanda I. teklik şahıs: *urunğaymen* “vurunacağım” ve I. çokluk şahıs için: *urunğaybiz* “vurunacağız”. II. teklik şahıs: *urunğayseñ* “vurunacaksın” ve II. çokluk şahıs için: *urunğaysiz* “vurunacaksınız” dersin. Allah daha iyisini bilir.

MÜFA'ALE “İŞTEŞ”

(مفاعلة)

Bunun alemeti geniş zamanda harekeli mu'ceme /ş/ harfi ve diğer fiillerde sükunlü /ş/ harfidir.

Geçmiş zaman da III. teklik şahıs: *uruştı* “vuruştı” ve III. çokluk şahıs için: (59. b) *uruştılar* “vuruştular”. I. teklik şahıs için: *uruştum* “vuruştum” ve I. çokluk şahıs: *uruştuk* “vuruştuk”. II. teklik şahıs: *uruştun* “vuruştun” ve II. çokluk şahıs için: *uruştunuz* “vuruştunuz” dersin.

Geniş zaman: *uruşur* “vuruşur” ve *uruşurlar* “vuruşurlar”. I. teklik şahıs: *uruşurmen* “vuruşurum” ve I. çokluk şahıs: *uruşurbiz* “vuruşuruz”. II. teklik şahıs: *uruşurseñ* “vuruşursun” ve II. çokluk şahıs için: *uruşursiz* “vuruşursunuz” dersin.

Gelecek zaman III. şahıs için: *uruşğay* “vuruşacak” ve kalanlar da bunun gibidir.

III. teklik şahıs için de dersin ki: *uruşsun* “vuruşsun”, *uruşsunlar* “vuruşsunlar”.¹²²⁵

Bu fiilin, naib-i fâil ile kullanıldığı duyulmamıştır: *uruşuldu* “vuruşuldu” denmez. Diğer zamirlerle de söylenmez.

MEBNİLER “SONU DEĞİŞMEYENLER”

(المبني)

Bunlar iki çeşittir: Lâzım ve arazî.¹²²⁶ İsm-i fiil¹²²⁷ anlamına gelen kelimeler çok

¹²²⁵ Bu örnekler emir kipindeki III. Şahısı anlatmaktadır.

¹²²⁶ Arazî; özel ilgisi olmayan mebni isimdir.

azdır. Bunlar: *tektür* ve Arapçadaki *اسكت* *tin* “sus” dersin.

Bunlardan biri ise nefidir. *ما لاجل الاعطاء جيت* *bèrmemek*¹²²⁸ *uçun keldim* “Vermemek için geldim” (60. a) gibi. Onlardan emir: *تعال اعطي لك* *Maa kel bëryim şaa* “Bana gel vereyim sana” gibi.

Yasaklama anlamına da gelir: *لا ينقطع عني انساك* *Menden kesilmegin unuður men seni* “Benden ayrılma, unuturum seni” gibi.¹²²⁹

Soru anlamında da olur: *هل تاتينا للتحدث* *Söyleşmege kelir mi seş* “Konuşmaya gelir misin?” gibi. Arazî de bu anlama gelir: *ان تنزل تصب خيرا منه* *Tüşer seş igilik şabğay sen* “İnersen iyilik bulacaksın” gibi.

Temenni de: *ليتة كان عندي* *Keşke şaşında bolğay idi* “Keşke yanımda olsaydı” gibi.

Tercih için: *لازمك حتى تعطيني دراهمي* *Seni kıoymayım aķçam bërkinçe* “Seni bırakmayayım paramı verinceye kadar” gibi. Bunların hepsinde başa, öne ve sona gelmesi uygun olur.

Arapçadaki *اذا اذهب او حينئذ* *alaysa*: *اذا و حينئذ* Türkçedeki anlamı *alaysa*: *keter men alaysa* “Öyleyse giderim” gibi.

Cevap durumunda:¹²³⁰ *اذا و حينئذ اضربك* *töyermen seni alaysa* “Öyleyse seni döverim” gibi.

(60. b) Arazî mebninin birkaç kısmı vardır.

Ünlem için: *يا انسان* *ā kiçi* “Ey kişi” gibi. Ünlem kipinde ve diğerlerinde belirtili ve belirtisiz durumlarda aynıdır.

Arazî mebnilerden bitişik sayılar: *احد عشر* *onbir* “onbir” gibi.

¹²²⁷ Arapçada bazı isimler vardır ki fiil anlamı verirler fakat fiil gibi tasrif edilmezler. Bunun için ismi fiil diye adlandırılırlar. bk. Mehmet Maksudoğlu, *Arapça Dilbilgisi*, ilâhiyat Fakültesi Vakıf yay., İstanbul 1998. 219.

¹²²⁸ Bu kelimeyle ilgili bk. 159. dipnot.

¹²²⁹ Atalay bu fiili, *kesilmengiz* şeklinde okumuştur. Bu okuyuş, eserin orijinal imlâsına hem de anlama aykırıdır. Orijinal metinde *ك، نك، /η/* ile yazılmaktadır. Burada ise sadece */k/* harfi vardır. Ayrıca, bu fiilden sonra gelen *sen* zamiri, bu anlama uygun değildir. Doğru şekil *kesilmegin* olmalıdır. (GT)

¹²³⁰ Bu kavramla şart kipindeki ikinci fiil kastedilir. Bu kelimeyi, Atalay soru işareti ile bırakmıştır. bk. B. Atalay, age, s. 97.

SAYILAR

(العدد)

Sayılar dört kısımdır üzeredir, Birler: bir ve dokuz arasındadır. O da *bir* “bir”, *ikki* “iki”, *üç* “üç”, *dört* “dört”, *beş* “beş”, *altı* “altı”, *yedi* “yedi”, *sekiz* “sekiz”, *tağız* “dokuz” dur. Onlar, on ve doksan arasındadır. O da: *On* “on”, *yiğirmi* “yirmi”, *otuz* “otuz”, *kırk* “kırk”, *elli* “elli”, *ağmış* “altmış”, *yetmiş* “yetmiş”, *seksen* “seksen”, *tuğşan* “doksan”dır. Yüzler: yüz ve bin arasındadır. O da: *yüz* “yüz”, *ikki yüz* “iki yüz”, *üç yüz* “üç yüz” gibi. Bine kadar yüzlerin çoğulu az sayı ile olur. Binler ise: *miğ* “bin”. Binlerin çoğulu da söylendiğı gibidir.

(6I. a) Sayıların sıfatı önce büyükten başlayarak aşağıya doğru da sayılmaktadır.

FAYDA: Araplara göre sayı, Türklere göre temyizdir. Araplara göre temyiz, Türklere göre sayıdır. Araplarca sayı örneğı: احدى عشرين واحدا “Yirmibir tane bir” Türklerce temyizdir. Arapçada sayının, Türkçede temyiz olmasına örnek: *bir yegirmi* “bir yirmi” gibi. Türkçede sayının, Arapçada temyiz olmasına örnek: *yegirmi bir* “yirmibir” gibidir.

EKLEME: III. teklik şahıs tamlamasının kuralı, kelimenin sonu illetli olursa /s/ harfi getirilmesidir. Sayının sonu illetli olsun olmasın yine de aynıdır: *birisi* “birisi”, *ikisi* “ikisi”, *üçsi* “üçü”, *dörtisi* “dördü”, *beşsi* “beşi”, *altısı* “altısı”, *yedisi* “yedisi” gibi.

Fakat alışılmış kural: /s/ sesinin illetli olanlara gelmesi ve sahih olanlarda düşmesidir: *biri* “biri”, *ikisi* “ikisi”, *üçü* “üçü”, *dörtü* “dördü”, *beşi* “beşi”, *altısı* “altısı”, *yedisi* “yedisi” gibi.

(6I. b) Üçüncüsü, İsm-i fâil şeklinde getirildiğinde: *ikkinçi* “ikinci”, *üçünçü* “üçüncü”, *dörtünçü* “dördüncü”, *beşinçi* “beşinci” dersin. Bitişik sayılar için: *onbirinçi* “onbirinci”, *onikkinçi* “onikinci”, *onbeşinçi* “onbeşinci” gibi. Sonu illetli olana ise /s/ sesi gelir: *ikkinçisi*, *altınçısı* “altıncısı”, *yedinçisi* “yedincisi” gibi.

Başka bir diyalekte /s/ sesi her ikisinde de gelir: *ikkinçisi* “ikincisi”, *üçünçüsü* “üçüncüsü”, *dörtünçüsü* “dördüncüsü” gibi.

EKLEME: Bir sayısına *birinçi* denmez. Çünkü *+inçi* kendisinden öncesi bulunan sonuncudur. Oysa birinci kelimesi denildiği zaman öncesinde hiç bir şey yoktur. On sayısında da bu durum işitilmemiştir. Sayıda ¹²³¹ *صفه معدوله* “madul sıfatı” getirmek istersen: *birew* “bir tek”, *ikkew* “ikisi birden”, *üçew* “üçü birden”, *dörtew* “dördü birden” dersin. Ona göre çek.

صفه معدوله “madul” sıfatından başka: *birer* “birer”, *ikişer* “ikişer”, *üçer* “üçer”, *dörter* “dörder” (62. a) *beşer* “beşer”, *altışar* “altışar”, *yedişer* “yedişer” gibi. Bir yap, ikki yap denilmek istenirse: bir defa yap *birle* “birle”, iki defa yap *ikile* “ikile”, üç defa yap *üçle* “üçle”, dört defa yap *dörtle* “dörtle” dersin. *مربع*, *مثلث*, *مثنى*, *موحد* demek için: *birgül* “birgen”, *ikkigen* “ikigen”, *üçgen* “üçgen”, *dörtgen* “üçgen” dersin. *واحدیه* için dersin ki: *birlik* “birlik”, *ikkilik* “ikilik”, *üçlük* “üçlük”, *dörtlük* “dörtlük”. *ذو وحد* demek istersen: *birli* “birli” dersin. *مربع*, *مثلث*, *مثنى* için: *ikkili* “ikili”, *üçli* “üçlü”, *dörtli* “dörtlü” dersin. Tek tek olan şeylere (Türkmenler tarafından) *teker* denir. *Teker teker bër* ¹²³² “Teker teker ver” dersin çünkü *tek* kelimesi *فرد* anlamında ve *teker* kelimesi *tek* kelimesinden gelmektedir. Dersin ki: *اعط فردا اما واحدا و اما ثلاثه و اما خمسة* “*Birer birer, üçer üçer, beşer beşer bër*” anlamına *Tek tek bër* “Tek tek ver”de dersin. Defa anlamını istersen: *Bir kaç* “bir kat”, *İkki kaç* “iki kat, iki defa”dersin. Diğerleri de öyledir. *احد* için *kimse* “kimse” ve *احديه* *kimselik* ¹²³³ “birlik”, *وحده* *yalnız* “yalnız”, ¹²³⁴ *yalıgız* “yalnız” da denir. (62. b) *اولیه* *ilklik* “ilklik”, *اولانی* *ilkinçi* “birinci”, *اولینه* *ilkinçisi* “birincisi”, *الآخر* *şoş* “son”, *اخریه* *şoşluk* “sonluk”, *الفرد* *tek* “tek” ve *تیک* “tik”, *الزوج* *tiki* “teki” ve *çeft* “çift”,

¹²³¹ Bu kelime, *معدولة* yanlışıyla yazılmıştır, صفات معدودة “sayılan sıfat” olmalıdır. (GT)

¹²³² Bu kelimeyle ilgili bk 159. dipnot.

¹²³³ *kimselik* diye Türkçede bir kullanım yoktur. Onun karşılığının “birlik” olması gerekir. Atalay, bu kelime hakkında bir yorum yapmamıştır.

¹²³⁴ Atalay, *yalıgız* şeklinin Türkmenlerde kullanıldığını belirtmiştir. bk. B. Atalay, age, s. 99.

الشرط *buçuk* “buçuk”, yarım “yarım” والشق و البش و da öyledir. البعض *bir ança* “biraz” ve *biraz* “biraz” اما رازا البرز و رازا kelimeleri yabancıdır.¹²³⁵

Arazî (قبل و بعد) kelimeleri hakkında daha sonra zaman zarfı bölümünde dokunulacaktır.

NİSPET

(النسب)

Bir sanata veya bir kimseye, bir kabile ya da vasfa ait olabilir. Vasıf için: هذا ذو *Bbu malli* “Bu mallı, zengin”, Ol *tuwarlı dur* “O nimetlidir”. Buradaki *+lı, +li*, Arapçadaki ذو “sahip” anlamındadır.

EKLEME: ذو anlamına gelen *+lı, +li* ekiyle yapılan bir takım kelimeler vardır. Esreli /l/ daha önce söylendi. Esreli /l/, Kıpçak Türkçesinde vardır. Türkmenlerde bu /l/ harfinin ötreli şekli de bulunmaktadır: (63. a) *+luğ da denir*.¹²³⁶

Arazî sıfatlar için: *aklı* “aklı”, *karalı* “karalı”, *köklü* “yeşilli, mavili” dersin. Asıl sıfattaki *+lı* düşer, dersin ki: *uzun* “uzun”, *kışka* “kısa”. Kabile için: *Şamîdir* “Şamlı”, *Hälbîdir* “Halepli”, *Mânşirîdir* “Mansırılı” dersin.¹²³⁷ Bu kuralın dışında işitildi ki, *Şâmlî* “Şamlı”, *Hälâbli* “Halepli”, *Safüdlî* “Safedli”. Bir kimse için: *boyaçu* “boyatıcı”, *içewüçi* “içici”, *söküçi* “sökücü” dersin. Meslek için: *Bu yawurtçı* “Bu yoğurtçu”, *ötmekçi* “ekmekçi”, *etçi* “etçi” dersin, ve ona göre kıyasla.

¹²³⁵ Bu kelimeleri okuyamadık.

¹²³⁶ Bu cümle, Atalay tarafından şöyle çevrilmiştir: Türkmenler /l/ harfini ötreli yaparak *+luğ şeklinde* okunur. bk. B. Atalay, age., s. 99.

¹²³⁷ Bu kelime, Atalay tarafından *Mısırılı* olarak yazılmıştır. Halbuki; metinde *Mânşirî* şeklindedir. (GT) bk. B. Atalay, age., s. 99.

ŞART EDATLARI ve ONUNLA İLGİLİ OLANLAR

(حروف الشرط وما يتعلق بها)

Bunlar: (-sa, -se) (ان و اذا و لو و لولا و لوما و كلما و من و متى و متى ما و مهما و اي و ايما) dir. Onlardan geniş zaman için: (لو ve اذا, ان) edatları kullanılır. Kalan edatlar geçmiş zaman içindir. Türkçede şart edatı ihmal edilmiş üstünlü -sa, -se ekidir. Öbür edatlarda -sa, -se ekiyle ilgili özel işaretler vardır.

(63. b) Bu özellikler, yeri gelince Allah dilerse anlatılacaktır. Dersin ki: قام الامير اذا قام, لو قام الامير: aynı şekilde: ¹²³⁹ “Bey kalksa kalkarım” ¹²³⁸ *Bi tursa turarmen* ¹²⁴⁰ “Bey kalksa” dersin. Şart cümlesindeki haberin öne getirilmesi de caizdir. ¹²⁴¹ *turarmen bi turarsa* “Kalkarım bey kalksa” gibi. Ancak şart edatları, şart edilmiş olanın önüne gelmez: *Se bi turdı* “Se bey kalktı ” diyemezsin.

Şart kipi geçmiş, geniş ve gelecek zaman için olur.

Geçmiş zaman için: *Bi turdısa turarmen* “Bey kalktıysa kalkarım”

Geniş zaman için: *Bi turarsa* “Bey kalkarsa” ve gelecek zaman için: *turgaysa* “kalkacak ise” dersin.

(64. a) **EKLEME:** Şart kipinde emir fiili anlamı yoktur; ancak, lafız olarak vardır. Burada emir fiili, gelecek zaman fiilini başka fiillerden ayırmak için kullanılır: *turarsa turgaymen* “Sen kalksan kalkacağım ben” dersin Bu cümlelerin anlamı *قم انت* “Sen kalk” değildir. Bitti.

Olumsuzluk ve şart kipi bir araya gelirse olumsuzluk edatı şart edatının önünde bulunur: *Bi turmasa* “Bey kalkmasa” dersin. Şart kipine zamirler de eklenir, III. şahıs

¹²³⁸ Müellif tarafından, Arapçadaki şart edatı (ان) yanlışlıkla yazılmamıştır. Buradaki şart cümlesinde -sa, -se edatı olmayınca şart anlamı olmaz.

¹²³⁹ Bu cümle, Atalay tarafından “bey durursa ben dururum” şeklinde çevrilmiştir. Buradaki *tur-* “durmak” anlamında değil, “kalkmak” anlamındadır. (GT) bk. Besim Atalay, age, s. 100.

¹²⁴⁰ Şart cümlesi, şart edatlarından biriyle başlar, iki kısımdan oluşur. İlk kısma şart, ikinci kısma cevap denir, cevap; birinci kısmın anlamını tamamlar. bk. Mehmet Maksudoğlu, *Arapça Dilbilgisi*, ilâhiyat Fakültesi Vakıf yay., İstanbul 1998, s. 404.

¹²⁴¹ Bu kelime ile ilgili bk. 1164. dipnot.

için: *ṭursa* ve *ṭursalar* “kalksa ve kalksalar” dersin. I. şahıs: *ṭursam* ve *ṭursaḳ* “kalksam ve kalksak”, II. şahıs için: *ṭursaḳ* ve *ṭursaḳız* “kalksan ve kalksanız” dersin.

Olumsuzluğunda: *ṭurmasa* “kalkmasa”.¹²⁴² I. teklik şahıs: *ṭurmasam* “kalkmasam” ve I. çokluk: *ṭurmasaḳ* “kalkmasak”, II. teklik şahıs: *ṭurmasaḳ* “kalkmasan” ve II. çokluk şahıs için: *ṭurmasaḳ* “kalkmasak” dersin.¹²⁴³

Tatarcada III. teklik şahıs: *ṭurmaydır* “kalkmaz”, (64.b) III. çokluk şahıs: *ṭurmaydırlar* “kalkmazlar”, I. teklik şahıs: *ṭurmaydırmen* “kalkmam” ve I. çokluk şahıs: *ṭurmaydırbiz* “kalkmayız”. II. teklik şahıs: *ṭurmaydırseḳ* “kalkmazsın” ve II. çokluk şahıs için: *ṭurmaydırsiz* “Kalkmazsınız” dersin.¹²⁴⁴ Şart kipindeki cevap cümlesi fiil olursa: ¹²⁴⁵ ان قام الامير مملوكه قائم *Bi ṭurḁisa ḳulı ṭurmuşdur* “Bey kalktıysa kulu kalkmıştır”. Fiili olumsuz olursa: ان لم يقم الامير ما يقوم مملوكه *Bi ṭurmasa ḳulı ṭurmas* “Bey kalkmasa kulu kalkmaz” dersin. Aynı şekilde bu fiilin ikisinden biri olumsuz olursa: ¹²⁴⁶ ان قام الامير ما يقوم مملوكه *Bi ṭursa ḳulı ṭurmas* “Bey kalksa kulu kalkmaz” dersin.

Şart kipinin cevap kısmında: ان جاء المملوك امسكه *Ḳul kelse tuṭḳun onu*¹²⁴⁷ “Kul gelse tut onu” dersin. Buradaki pekiştirme edatı olan *ḳun*’u düşürülebilir. Şahıs zamirinin öne gelmesi de mümkündür: *Ḳul kelse onu tuṭ* “Kul gelse onu tut” dersin.

Emir kipindeki, Şart’ın cevabında emir kipinde olursa: *Bi kelse ketkin* “Bey gelse git”. Cevabı yasaklama kipinde olursa: ¹²⁴⁸ *Bi kelse ketmekin* “Bey gelse gitme” dersin.

¹²⁴² Burada III. teklik şahıs için söylenir.

¹²⁴³ Bu fiil müellif tarafından yanlış yazılmıştır. Aslında fiilin II. çokluk şahıs için: *ṭurmasaḳız* “kalkmasanız” olması gerekir.

¹²⁴⁴ Buradaki konu şarttır. Müellifin Tatar diyalektinden verdiği örneklerin şartla ilgisi yoktur. Bu şekiller, Tatarcada şimdiki zaman, geniş zaman ve gelecek zamanı bildirir. Biz, müellifin tasarrufuna uyararak örnekleri burada olduğu gibi bıraktık; ancak, asıl karşılıklarını açıklamayı uygun gördük. (GT)

¹²⁴⁵ Bu cümledeki قائم fiil değil, ism-i fâildir. Fakat, fiil görevi yapmaktadır. Bu yüzden müellif tarafından fiil olarak nitelenmiştir.

¹²⁴⁶ Burada, şartın iki kısmı olan şart kipinin fiili ve cevabından söz edilmektedir. (GT)

¹²⁴⁷ Atalay, yanlışlıkla *kelse* fiilini *kelsa* olarak yazmıştır. Ayrıca, bu bölümde verilen örneklerde Atalay, emir kipini istek kipi olarak çevirmiştir. Meselâ; *Köle gelirse tutasın onu* çevirisi, “Köle gelirse tut onu” olmalıdır. (GT) bk. B. Atalay, age, s. 101.

¹²⁴⁸ Burada olumsuzluktan bahsedilmektedir. Ancak, yasaklama kavramı II. teklik ve çokluk şahsa yasak koymak için kullanılan bir olumsuzluktur.

(65.a) Emir kipindeki geniş zaman için: *Bi tırarsa tır* “Bey kalkarsa kalk”, Nehiy için: *Bi tırarsa tırma* “Bey kalkarsa kalkma” dersin. Birinci cümle ان يقم الامير ikinci cümle ise ان قام الامير لا يقم anlamındadır.¹²⁴⁹ Olumsuzluk durumunda *Bi tırmassa tırma* “Bey kalkmazsa kalkma” dır.¹²⁵⁰

Emir kipindeki ism-i fâile benzeyen şart kipi için: ان الامير قائم مملوكه قاي *Bi tırmişsa kulu tırmiştir* “Bey kalkmışsa kulu kalkmıştır”. Olumsuzluk için: *Bi tırmassa tırma* “Bey kalkmazsa kalkma” dersin.

Geniş zaman için: ان يقم الامير ق *Bi tırarsa tır* “Bey kalkarsa kalk” ve nehiy için: ان يقم الامير لا يقم¹²⁵¹ *Bi tırarsa tırma* “Bey kalkarsa kalkma” dersin.

Kelmesem kelmessen لولا احي ما يحيى edatların şartı hep olumsuz olur: لولا و لوما “Gelmesem gelmezsin” dersin.

Türkçede karşılığı *time* “Her ne zaman” olur: كلما جيت *Time kelsem* “Her ne zaman gelsem” dersin ve kalan zamirler için de böyledir: *Time kelsek* “Her ne zaman gelsek”, *Time kelseñ* “Her ne zaman gelsen”, *Time kelseñiz* “Her ne zaman gelseniz”, *Time kelse* “Her ne zaman gelse”, *Time kelseler* “Her ne zaman gelseler” dersin.

Arapçadaki (من) Türkçede karşılığı *kim* “kim”dir: *Kim tırarsa tırarmen* “kim kalkarsa kalkarım” ve kalan zamirler de böyledir

(متى) karşılığı ise *kaçan* “ne zaman”dır. Bu edat şart ve soru edatıdır. Şart edatı olursa:

(65. b) şart ekine gerek vardır: متى جا جيت *Kaçan kelse kelirmen* “Ne zaman gelse gelirim” dersin. Soru edatı olursa şart edatına gerek kalmaz: *Kaçan keldi* “Ne zaman geldi?” ve *Kaçan kelir* “Ne zaman gelir?”

¹²⁴⁹ Bu cümle, verildiği Türkçe karşılığına göre, ان قام الامير لا تقم “bey kalkarsa kalkma” olmalıdır.; fakat, müellif tarafından yanlış yazılmıştır. (GT)

¹²⁵⁰ Bu cümle, Türkçe karşılığına göre, olumsuzluk değil yasaklamadır. Olumsuzluk ان قام الامير لا يقم “Bey kalkarsa kalkmaz” şeklinde olmalıdır. (GT)

¹²⁵¹ Bu cümle, Arapçası müellif tarafından yanlışlıkla ان يقم الامير لا يقم “Bey kalkarsa kalkmaz” olarak yazılmış, fakat doğrusu:

ان يقم الامير لا تقم “Bey kalkarsa kalkma” olmalıdır. (GT) Bu açıklama, Atalay tarafından da yapılmıştır. bk. B. Atalay, age, s. 101.

متى şart olduğunda, olumsuzluk: متى ما قام *Kaçan tırmasa* “Ne zaman alkmasa” dir.¹²⁵²

مهما kelimesi Türkçe karşılığı *neki* “nice” dir, Şart edatıyla birlikte olup *nekise* “niceyse”¹²⁵³ dersin, مهما كان *Neki bolsa* “Her ne olsa” dersin.

اي kelimesinin Türkçe karşılığı *ķaysı* “hangi”dir: şart edatıyla birlikte ايهم *ķaysısa* “hangisiyse” ve *ķaysı bolsa* “Hangisi olsa” dersin.

(لما)geniş zaman için kullanılan bir harftir. Bunun Türkçe karşılığı -*ğaş*, -*ķaş*, -*geş*, -*keş* tir. Türkçede dersin ki: حال اخذ الامير *Bi alğaş* “Bey aldığında”, حال طلوع الامير *ķıkķaş* “Bey çıktığında”, حال مجيء الامير *kelgeş* “geldiğinde” dersin. Türkmencede: حال قيام الامير *Bi tırdıcaķ* “Bey kalktığında” dersin. Bu konuda geniş zaman hükümleri de vardır. Bu hükümler inşallah daha sonra anlatılacaktır. (ان) Kelimesinin de Türkçe karşılığı Farsça kökenli olan *eger* “eğer” kelimesidir; (66. a) ancak, Türkler bu kelimeyi çok kullanır: ان كان الذي تقوله صحي *Eger kerşek ayıtırseñ ki* “Eğer doğru söylersen ki” dersin. Bu kelime şart edatıyla birlikte de kullanılır: *Eger kelse* “eğer gelse” gibi. Olumsuzluk ile: *Eger kelmese* “Eğer gelmese” gibi. Zamirler ile de gelir: *Eger men aldım* “Eğer ben aldım” ve kalan zamirler de buna göredir.

SÖZ BİRLEŞTİRME HÜKÜMLERİ

(الاحكام التركيبية)

Kelimeler arasında bağlantılı bir ilişkiyi gösterir. Bunun kısımları: talep (طلب) , haber (خبر) ve inşadır (انشاء). İnşa: *sattım* “sattım”, *keldim* “geldim”, *aldım* “aldım”. Haber için: الامير قايم *Bi tırmuştur* “Bey kalkmıştır”, *Aşam yatıptır* “Babam yatmıştır” dersin. Talep, varlık (olumluluk) veya yokluk (olumsuzluk) olur. Varlık dilemek için: *kelgin* “gel”, *ketkin* “git” dersin. Yokluk dilemek için: *kelmegin* “gelme”, *ketmegin*

¹²⁵² Atalay’a göre, şart edatı olarak metinde yalnız متى kullanılmasına rağmen başta şart edatlarını sayarken متى ما olarak zikretmesi sebebiyle, bu edat متى ما olmalıdır. Başında müellif متى ‘nın şart edatı kullanıldığında متى ما olduğunu söylemektedir. (GT) bk. B. Atalay, age., s. 102

¹²⁵³ Buradaki nekise edatı “nicesiye” anlamındadır. bk. Ali Fehmi Karamanlıoğlu, *Kıpçak Türkçesi Grameri*, TDK Yay., Ankara 1994, s.92.

“gitme” dersin.¹²⁵⁴ Birincisi ise اقبل و اذهب “gel ve git” ikincisi ise لا تقبل و لا تذهب “gelme ve gitme” ve ona göre çek.

BENZEYENLER

(النواسخ)

Bunlar, *idi* “idi” ve benzerleridir. *keşke* “keşke” ve benzerleri ve *şandı* “sanki” ve benzeridir.

(66.b) Fiil cümlesi, fiil ve failden oluşmaktadır. Ayrıca, fiil cümlesi içine fâili olmayan mef’ûl ve fiilden ibaret olan cümle de girer. Fiiller ikiye ayrılır: (متصرف) Birincisi çekimli “çekimlenen”, ikincisi ise camid (جامد) “çekimsiz”dir. Çekimli, lafzı zamana göre değişen fiillerdir; *turdı* “kalktı”, *turar* “kalkar” ve *turgay* “kalkacak” gibi. Camid fiiller ise telaffuzu değişmeyen fiillerdir *idi* “idi” ve *tüyül* “değil” gibi.

Fiiller, ayrıca لازم لازم “geçişsiz” ve متعدي müteaddi “geçişli” dir. Geçişli olan bir, iki veya üç derece geçişli olur. Geçişsiz olan: *tur* “kalk”, *ket* “git”, *kel* “gel” gibi. Geçişli olanın kuralları ise Allah dilerse mef’ul kısmında gelecektir.

MÜBTEDA’ ve HABER¹²⁵⁵

(المبتدأ و الخبر)

Öznenin (elmübteda^h) önce, yüklem (elhaber) sonra gelmesi temel kuraldır.

الامير قائم *Bi tıruptur* “Bey kalkmıştır”.¹²⁵⁶

¹²⁵⁴ *kitkin*, *kelgin* ve *kitmegin*, *kelmegin* fiillerini, Atalay, III. teklik şahıs için kullanarak: “gitsin, gelsin ve gitmesin, gelmesin” anlamını vermiştir. Halbuki, bu fiiller III. teklik şahıs için değil, II. teklik şahıs için kullanılır. Bunu da müellifin bu çekimlerin Arapça karşılığını vermesinden ve fiilin sonuna gelen ekin Türkçede II. teklik şahıs pekiştirme eki olduğunu bildiğimizden dolayı tespit edebiliyoruz. (GT) bk. B. Atalay, age., s. 102.

¹²⁵⁵ Mübtedâ, isim cümlesinin kendisiyle başladığı isimdir ve merfû’dur. Haber ise, isim cümlesinin ikinci bölümüdür, mübtedâya; nasıl, teklik, ikilik, çokluk, erlik ve dişilik bakımından uymaktadır. bk. Mehmet Maksudoğlu, *Arapça Dilbilgisi*, Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Vakfı yay., İstanbul 1998, s. 287.

¹²⁵⁶ Atalay, bu cümleyi “bey durmaktadır” olarak çevirmiştir. bk. B. Atalay, age., s. 103.

Gelecek zaman için: *Bi tanda utureasıdur* “Bey sabah vakti kalkacaktır” dersin ve *Bi tanda turaçak* “Bey sabah vakti kalkacak” da denir.

(67. a) Öznenin benzetildiği şey yüklem olursa: *Bi arslan* “Bey aslan” gibi; yüklem veya yer zarfı olursa; *Bi öydedir* “Bey evdedir” ve *Bi arındadır* “Bey arkandadır” dersin.

UYARI: Zarflar, Arapçadaki في bulunma halinin karşılığı olan +da, +de ekidir. *Bi öydedir* “Bey evdedir” dersin. Zaman zarfı için: *Bi tanda kelir* “Bey yarın gelir”. Zaman zarfında bazen bulunma hâli ekine ihtiyaç kalmaz: *Yazış bugündür* “Yazış bugündür” dersin.

Yüklem, fiil olursa: *Bi atası tırdı* “Beyin babası kalktı” dersin. Bazen cümlelerin anlamından anlaşılırsa yüklem düşürülebilir: *Armağan kanı* “Armağan hangi?” gibi. Yine de yüklem, soru edatı olunca öznenin önüne gelmesi mümkündür; *Kanı bi* “Hani bey?” gibi. Özne soru edatı olunca, yüklem öznenin önüne gelmesi de mümkündür; *Öyde kimdir* “Evde kimdir, evde kim vardır” ve *Kimdir öyde* “Kimdir evde, kim vardır evde” gibi.

Özne şart ismi olursa (67. b) öne gelmesi gerekir: *Kim tursa turgaymen* “Kim kalkarsa kalkacağım” gibi. Özne, ism-i mevsul olursa: *Ol ki tırdı tırdum*¹²⁵⁷ *bilesinçe* “O kalkan ile birlikte kalktım” dersin. Bu durumda öznenin sona gelmesi câiz değildir. Allah daha iyisini bilir.

Benzeyenler: كان Türkçe karşılığı idi “idi” dir. Onun benzerleri ise: صار boldı “oldu” رجع töndi “döndü”, ضرب kondı “kondu”. Ayrıca, ليس tüyül “değil, (Türkmenler tarafından) degül “degül” de denir. ليس anlamına gelen ما و لات dir.¹²⁵⁸ Mukarabe için: مقاربه¹²⁵⁹ كاد yazdı “yaklaştı”, ابتداء başladı “başladı”, أضحى tañladı “sabahladı”, أمسى keş boldı “akşamladı” dır. Hepsi zamirlerle gelir. كان anlamında: Bi

¹²⁵⁷ Bu fiil yanlılıkla, Atalay tarafından *tırdun* olarak yazılmıştır . (GT) bk. B. Atalay, age., s. 103.

¹²⁵⁸ ما و لات olumsuzluk anlamındadır. Bu kelimeler, Atalay tarafından ? işaretiyle gösterilmiştir. (GT) bk. Mehmet Maksudoğlu, *Arapça Dilbilgisi*, İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., 7. baskı. İstanbul, 1998. s. 301.

¹²⁵⁹ Fiil, yaklaşma bildirir. bk. Mehmet Maksudoğlu, age., 297.

turmuş idi “Bey kalkmış idi”, *Bi turuptur idi* “Bey kalkmış idi”, كان الامير قايمًا منتصبًا, *Bi öre turuptur idi* “Bey kalkmış idi”. (68. a) Burada *öre* kelimesi¹²⁶⁰ “Ayağa dik kalkmak” anlamına gelmektedir. Buna zamir getirmek istersen: *Öre turupturdum* “kalkmışım” ve *Öre turupturduk* “kalkmışık” dersin, kalan zamirler de böyledir.

Yüklem soru ismi olursa: *Bi kayda idi* “Bey nerdeydi?” dersin. Zamirlerle şöyledir: *Kayda idiñ* “Nerdeydin?” ve *Kayda idiñiz* “Nerdeydiniz?” gibi. كان kelimesi ve benzerlerinin cümlenin önünde bulunması imkânsız. *Ṭurğān kimdir* “Kalkan kimdir” dersin. Burada *kim* kelimesinin öne gelmesi mümkün: من كان القايم *Kimdir turğān* “Kimdir kalkan” dersin; ancak, *kim* kelimesi ve *-dır* kelimeleri birbirinden ayrılmaz: *İdi turğān kim* “İdi kalkan kim” diyemezsin gibi. صار *boldu* için: جاء الامير ذو قوة ¹²⁶¹ *Bi küçli boldı* “Bey güçlüydü”. Burada öne gelmesi de câizdir: *Bi boldı küçli* “Bey idi güçlü”; ancak, bu fiilin sona gelmesi daha iyidir. Yine de *idi* ile cümle kesinlikle başlamaz: *idi turuptur* “idi kalkmış” diyemezsin.

EKLEME: Yüklem bir cins isim olursa: (68. b) القوي kelimesinin söylendiği gibi önde ve sonda bulunması mümkündür. Arazî sıfat, الاحمر و الاصفر *Ak boldı*¹²⁶² “Beyaz oldu” ve *Kızıl boldı* “Kırmızı oldu” dersin. Asıl sıfat için: الطويل و القصير *kışka boldı* “Kısa oldu” ve *Boldı kışka* “Oldu kısa”, *Uzun boldı* “Uzun oldu” ve *Boldı uzun* “Oldu uzun” dersin. Çoğulları da bunlara benzerdir.

UYARI: Arazî sıfatlardan biri de: الصوم “oruç” tur. Bu sıfatın sonda bulunması mümkün değildir; *Boldı oruç* “Oldu oruç” asla diyemezsin. İyi anla! Üç şekilde gelen cümleler: متى صرتم امراء *Kaçan bolduñuz biler* “Ne zaman oldunuz beyler?”, *Biler kaçan bolduñuz* “Beyler ne zaman oldunuz?” ve *Kaçan biler bolduñuz* ve *boldı* “Ne zaman beyler oldunuz ve oldu” dersin. Onlar صار “oldu” kelimesinin anlamındadır. İyelik eklerinin sonunda, *boldı* “oldu” kelimesi bulunmaz: *boldum*

¹²⁶⁰ Burada kelime *öre* değil, *ör-* fiili olmalıdır. /-e/, yardımcı fiilden önceki asıl fiile gelen zarf-fiil ekidir. (GT)

¹²⁶¹ Arapça cümledeki fiil “oldu” anlamında değil, “geldi” anlamındadır. Biz, bu fiilin Kıpçakçasını esas alarak “oldu” şeklinde çevirdik. (GT)

¹²⁶² Müellif tarafından, *ak* kelimesinin Arapça anlamı “sarı” olarak verilmiştir.

bolğay “Bey gelmiş olacak”¹²⁶⁶, *كانه الامير* *Bi bolğay* “Bey olacak, sanki bey” dersin. Allah daha iyisini bilir.

KİM

(من)

Bunun çeşitli anlamları vardır. Bunlardan üstünlü olanı *أن* dir. Bunun karşılığı,¹²⁶⁷ *kim* “kim”ve *dep* “deyip”tir. (70. a) *Men seni nesne dep* *احسب انك شيء* *Şandım bi keldi dep* *حسبت ان الامير جاء* *şaanır men* “Ben seni bir şey diye sanırım”, *Bildim kim bi küledür* *علمت ان الامير ضاحكا* *kim* için: “Sandım bey geldi diye” ve *kim* için: “anladım ki bey gülüyor.”

Bir anlamı da sorudur: *Bu kimdir* ve *Kimdir bu* “Bu kimdir?, Kimdir bu?” gibi.

Şart: *Kim tursa tıurarmen* *من يقم اقم انا* “Kim kalkarsa kalkarım” gibi.

Mevsul: *Ol kim keldi* *الذي جاء هناك* “O ki geldi”.

Hatta anlamına da gelir: *İnandım kim uçmağğa* *امننت و صدقت حتى ادخل الجنة* *kirgeymen* “İnandım ki cennete gireceğim, cennete gireceğime inandım” dersin.

Arapçadaki *كي* n in /ل/’si de aynı anlama gelir:

“Cennete girmek için inandım” *لادخل الجنة و كي ادخل الجنة* gibi.

ORUNLADI VE SAANDI VE BİLDİ

Orunladı Arapçadaki *ظن* anlamındadır. Onun da iki mef’ûlu vardır: *ظننت الامير* getirirsen *Orunladım biyi tıurmuştur* “Zannettim beyi kalkmıştır”. Üstünlü *ان* getirirsen *Orunladım kim bi budur* *ظننت ان هذا هو الامير* “Orunladım ki bey budur”. İkincisi ise *Şaandım bi keldi* *حسبت الامير جا* “Sandım bey geldi” dersin. *ان* getirirsen: *Şaandım kim bi küledür* *حسبت ان الامير ضاحكا* “Sandım ki bey gülüyor”.

¹²⁶⁶ Bu cümleyi Atalay: “Bey gele idi” olarak çevirmiştir. Biz, bu cümleyi hem Arapçası hem de Türkçesine göre, “Bey gelmiş olacak” şeklinde çevirdik . (GT) bk. B. Atalay, age, s. 106.

¹²⁶⁷ Bu cümle, 70. sayfada yazılmaktadır.

Üçüncüsü de: علم “bildi” dir. علمت *bildim* “anladım”. ان getirirsen: *Bildim kim bi turuptur* “anladım ki bey kalkmıştır” dersin. Bu fiillerin hepsi geçmiş zaman içindir.

Geniş zaman için: *orunlarmen* “zannederim”, *şaanırmem* “sanırım”, *bilirmem* “anlarım”. *Bildim* fiili mef’ûl “nesne” alır: أعلمت الامير ان الفرس مسرجا *Bini bildirdim atını iyerleniptir* “Beye bildirdim ki atı eğerlenmiş ” dersin. Bu cümlelerin hepsi isim cümlesidir.

Fiil cümlesi getirirsen *kim* yerine *ki* kullanırsın: (71.a) ظننت الامير ما جاء *Orunladım bi kelmedi* “Tahmin ettim ki bey gelmedi. Beyin gelmediğini tahmin ettim”,

حسبت الامير في البيت *Saandım bi öyde* “Sandım bey evde” ve أعلمت الامير راقدا *Bildim bi yatıptır* “Anladım ki bey yatmıştır” dersin.¹²⁶⁸

FIİL ve FÂİL

(الفعل و الفاعل)

Failin en iyi tanımı şöyledir: Fail, tamlanan veya ism-i fâil olmadığı zaman açık isimleri her zaman fiilin önüne gelen ögedir. Genel kural budur. Bu kurala uymazsa fiil ve fâil olmaktan çıkar. Özne ve yüklem durumuna geçer: *Bi keldi* “bey geldi”. *Keldi bi* “geldi bey” olursa, fiil ve fâil durumundadır. En güzeli birincisidir. Ancak, geçmiş zaman kipindeki açık müfret¹²⁶⁹ öne gelirse: *Bi keldi* “Bey geldi” dersin. Çokluk için: *Biler keldiler* “beyler geldiler” dersin. Geniş zaman için: *Bi kelir* “Bey gelir” ve *Biler keldiler* “beyler geldiler” dersin.

Gelecek zaman III. teklik şahıs için: *Bi kelgey* “Bey gelecek” ve *Biler kelgeyler* “Beyler gelecekler”. (71.b) (Türkmenler tarafından) *Biler keleler* “Beyler

¹²⁶⁸ Bu son dört cümlede, müellif tarafından *ki* veya *kim* kelimelerinin yazılması ve cümlelerin *Orunladım ki bi keldi*, *Bini bildirdim ki atını iyerleniptir*, *Şaandım ki bi öyde*, *Bildim ki bi yatıptır* şeklinde olması gerekliydi. Atalay da, bu cümlelerle ilgili aynı yorumu yapmıştır. bk. B. Atalay, age, s. 107, 531. dipnot.

¹²⁶⁹ Burada tekil failden söz edilmektedir.

gelecekler” denir. II. şahıs: *keldiñ* “geldin”, *keldiñiz* “geldiniz”, I. şahıs için: *keldim* “geldim” ve *keldik* “geldik” dersin.

Geniş zaman III. şahıs: *kelir* “gelir” ve *kelirler* “gelirler”, II. şahıs: *kelirseñ* “gelirsin” ve *kelirsiz* “gelirsiniz”, I. şahıs: *kelirmen* “gelirim” ve *kelirbiz* “geliriz” dersin. Diğer diyalektteki¹²⁷⁰ III. şahıs için: *keledir* “gelir” ve *keledirler* “gelirler”, II. şahıs: *keledirseñ* “gelirsin” ve *keledirsiz* “gelirsiniz”, I. şahıs için: *keledirmen* “gelirim” ve *keledirbiz* “geliriz” dersin.

Gelecek zaman III. şahıs: *kelgey* “gelecek” ve *kelgeyler* “gelecekler”, II. şahıs: *kelgeyseñ* “geleceksin” ve *kelgeysiz* “geleceksiniz”, I. şahıs için: *kelgeymen* “geleceğim” ve *kelgeybiz* “geleceğiz” dersin.

Bir takım diyalektlerde: *kelirmen* “gelirim” yerine *kelerim* “gelirim” ve *kelirbiz* “geliriz” yerine *keleriz* “geliriz” dersin.¹²⁷¹ *Kelgeymen* “geleceğim” yerine *kelemen* “gelirim” dersin ve *keliriz* “geliriz” yerine *kelebiz* “geliriz” dersin.¹²⁷² *keldi* “geldim” yerine *kelim* “geldim” ve *keldik* “geldik” yerine *kelik* “geldik” dersin. Ancak, bu diyalekt, Tatarca değildir.

(72. a) Gelecek zamanın işareti esreli /s/ harfidir: *kelesiseñ* “geleceksin” ve *alasisiz* “alacaksınız”, *ketesimen* “gideceğim” ve *olasıbiz* “olacağız” dersin. Olumsuzluğunda *tüyül* “değil” olur ve (Türkmenler tarafından) *degül* “değil” denir: *Bi kullar mährum koyası tüyül* “Bey kulları mahrum koyacak değil” dersin.

Gelecek zamanın eki, geçmiş zaman üzerine de gelir:¹²⁷³ *Köresimiz keldi sizni* “Göresimiz geldi sizi” ve *Köresim keldi seni* “Göresim geldi seni” gibi. Burada istek anlamı vardır.

¹²⁷⁰ Burada Tatar diyalektiği geçmektedir. (GT) Bu, Atalay tarafından başka bir diyalekt olarak çevrilmiştir. bk. B. Atalay, age, s. 107.

¹²⁷¹ Burada gelecek zamanın I. teklik ve çokluk şahsı gösterilmiştir. Sayfa kenarında *kelevüz* çekimi vardır.

¹²⁷² Burada geniş zamanın I. teklik ve çokluk şahsı anlatılmaktadır.

¹²⁷³ Burada *-ası/-esi* gelecek zaman ekini almış olan asıl fiilin, *-dı/-di* geçmiş zaman ekini almış olan *kel-* fiiliyle kullanımından söz edilmektedir. Bu çekim, bugün bütün Kıpçak yazı dillerinde istek kipi olarak kullanılır. (GT)

اشتقنا لكم “Sizi görmek istedik, sizi özledik”¹²⁷⁴ ve اشتقنا لك “Seni görmek istedim, seni özledim”.¹²⁷⁵

Emir kipine gelince I., II. veya III., şahıs için olur. III. şahıs: *kelsin*¹²⁷⁶ “gelsin” ve *Ḳullar ketsin* “Kullar gitsin”, II. şahıs: *kel* “gel” ve *keliniz* “geliniz” dersin. II. teklik şahıs için pekiştirme yapmak istersen: *kelgin* “gel” ve II. çoğul şahıs için: *kelseñiz ne* “geliniz”.¹²⁷⁷

Olumsuzluğun (nehiy) pekiştirmesi için: *kelmegin* “gelme” dersin.

UYARI: Pekiştiren eklerinin *-kıl* ve *-kil -gil* olduğunu söyleyene değer verme. (72.b) Çünkü bu ekler, Türk diline başka dillerden girmiştir. Türkçeyi bilmeyenler tarafından Türkçeye getirilmiştir.¹²⁷⁸ Anla!

Emir kipinde I. şahıs için: *keleyim* “geleyim”, *kelelim* “gelelim” ve *kelelik* “gelelim” dersin. Bu konudan kipi, yasaklama, olumsuzluk ve soru bölümünde söz edilmiştir.

FİİLE FAZLADAN GEREKLİ OLAN ŞEYLER

Bunlar; mastar, zaman zarfı, yer zarfı, hâl zarfı, mef’ûlun bihi,¹²⁷⁹ mef’ûlun lehu,¹²⁸⁰ mef’ulun ma’ahu,¹²⁸¹ müstesna¹²⁸² ve temyizdir.¹²⁸³

¹²⁷⁴ Bu cümleyi Atalay, “sizi özledik” olarak çevirmiştir. Arapçada verilen örneğe göre cümle “sizi özledim” olmalıdır. (GT) bk. B. Atalay, age, s. 108.

¹²⁷⁵ Müellif, *köresim keldi senâ* cümlesini Arapçaya “seni özledim” olarak çevirmiştir. Atalay da bu cümleleri *özlemek* fiiliyle Türkiye Türkçesine çevirmiştir. bk. B. Atalay, age., s. 108. Bu cümleleri *körmek* fiilinden dolayı *özlemek* fiiliyle çevirmek uygun olabilir. Çünkü, birini görmek istemeniz onu özlediğinizi gösterebilir; ancak, istemek fiiliyle çevirmenin daha uygun olacağını düşünüyoruz. . (GT)

¹²⁷⁶ Sayfa kenarında *buradaki sin eki, Arapçadaki emir edatı ل* gibidir şeklinde bir açıklama vardır.

¹²⁷⁷ Atalay, *kelgin* ve *kelseñiz* fiilleri “gelesin ve gelesiniz” olarak yanlış çevirmiştir. Daha önce de söylediğimiz gibi *-gin* eki, emrin II. teklik şahsını pekiştirmek için kullanılır. bk. Besim Atalay, age, s. 08.

¹²⁷⁸ Müellif tarafından, bu ekin kaynağı bilinmemektedir; ancak, bu ek Türkçeye ait bir ektir.

¹²⁷⁹ Fâilin işlediği işten etkilenen isimdir. bk. Mehmet Maksudoğlu, *Arapça Dilbilgisi*, Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Vakfı yay., İstanbul 1998, s. 313.

¹²⁸⁰ Bir fiilin niçin olduğunu ve sebebini bildiren mastara denir. bk. Mehmet Maksudoğlu, age, s. 319.

¹²⁸¹ Beraberlik bildiren isimdir. bk. Mehmet Maksudoğlu, age, s. 324.

¹²⁸² İstisnâ başlıca *الا, غير, سوى, خلا, عدا, حاشا* edatlarından birinin kullanılmasıyla yapılır. İstisnâ, bu edatlardan sonra gelen ismin, önceki bölümün hükmü dışında bırakılmasıdır. bk. Mehmet Maksudoğlu, age, s. 345.

¹²⁸³ Kendinden önce geçen bir isimle ne kastedildiğini açıklayan veya ne bakımından olduğunu beyân eden yalın, belirsiz bir isimdir.

ZAMAN ZARFI

ظرف الزمان

Zaman zarfı müphem veya muhtas olur. Müphem için: نهار *kündüz* “gündüz”, صباح *tañ* “sabah”, ضحا *kuşluk* “kuşluk”, ظهرا *süri tüş* “öğle”, عصرا *ikkindi* “ikindi”, الغروب *aḥşam* “akşam”, ليلا *keçe* “gece” ve *tün* “gece”.¹²⁸⁴ Muhtas ise bu zarflardan birine bir şey veya vasıf ekleyerek yapılır.

(73. a) Fiil, geçişli ya da geçişsiz olsun zarfın önüne gelir. Geçişsiz fiille vasıflanmaya örnek: قمت ليلا *Tünle turdum* “Geceleyin kalktım, uyandım”, ضربت *Kündüz kuşluk* *kuşluk* *urdu* “Gündüz kulumu vurdum”, جاء نهارا *Kündüz oğ* *keldiler* “Gündüz vakti geldiler” ve *Kündüzleyin ketti* “Gündüz vakti gitti” denir-dersin. Bunlar çekimlidir. Çekimli olmayanlara örnek: الامير جاء اليوم *Bi bu kün* *keliptir* “Bey bugün gelmiş” dersin. Olumsuzluk için الامير ليس بقائم اليوم *Bu kün bi* *turmas* “Bugün bey kalkmaz” dersin.¹²⁸⁵

Zaman zarfı, genellikle bulunma ve çıkma halleriyle kullanılır. Arapçada karşılığı (ذا): *tanda* “sabahda” ve *keçede* “gecede” ve benzerleri (قبل و بعد) “önce ve sonra” zaman zarflarındandır. Onlar da bir şeyin başlangıç ve bitiş zamanını bildirir: *Andan burun turdum* “Ondan önce kalktım”, *Alardan soñra keldim* “Onlardan sonra geldim” gibi.

(73. b) Üçüncü şahıs eklendiğinde *Menden burun keldi*, *Bizden soñra ketti* “Benden önce geldi. Bizden sonra gitti”. II. şahıs eklendiğinde: *من قبلك و من بعدك* *Senden burun mindi* “Senden önce bindi” ve *Bi sizden soñra kitti* “Bey sizden sonra gitti” dersin. Allah daha iyisini bilir.

¹²⁸⁴ *tün* kelimesinin anlamı, Atalay tarafından “tün” olarak verilmiştir. Bu kelime bugün kullanılmamaktadır. (GT) bk. B. Atalay, age, s. 109.

¹²⁸⁵ Bu cümle, Atalay tarafından yazılmamıştır.

YER ZARFI

(ظرف المكان)

Yer zarfları altı yönü gösterir. Bunlar: فوق *yukarı* “yukarı”, أسفل *aşağa* “aşağı”, أمام *ilgeri* “ileri”, خلف *aşkari* “arka”, يمين *öñ* “ağ”, يسار *şol* “sol” ve bu anlamlara gelenlerdir: تحت *alt* “alt”, قعر *tüp* “dip”, وراء *art* “art”, مقابل *karşı* “karşı”, جنب *yan* “yan”, بين *ara* “ara”, وسط *orta* “orta”, واطي *aşak* ve *alşak* “alçak”, منحدر *iniş* “iniş”, برا *taşkardı* “dışarı”, جوا *işkeri* “içeri”, قوام *torı* ve *tuğrı* “doğru”da denir, عالي *biyik* “büyük, yüksek”, عريض *yaş* “yassı”, (74. a) طويل *uzun* “uzun”, عميق *terey*¹²⁸⁶ “derin” gibi. Ayrıca, bütün kelimelere iyelik ekleri gelir: *yukarım* “yukarım”, *aşağımız* “aşağımız”, *ilgeriñ* “ilerin”ve *aşkariñiz* “arkanız”, *karşında* “karşında”ve *altlarında* “altında” dersin.

Ünlü ile biten kelimelerde III. şahıs için: *ortasında* “ortasında” ve *arasında* “arasında” dersin

UYARI: Ünsüz ile biten fiillerde¹²⁸⁷ bulunma eki düşürülüp yerine bir üstün gelir: *artıma* “arkama”, *karşımıza* “karşımıza”, *altına*¹²⁸⁸ “altına”, *arayıza* “arkanıza”, *karşına* “karşına” ve *karşılarına* “karşılarına” dersin.¹²⁸⁹ Ünlü ile biten kelimelerde III. şahıs için: *ortasına* “ortasına” dersin. Ona göre çek. Bu zarflar geçişli, geçişsiz, çekimli, çekimsiz fiillerle de kullanılır: *Artımda bi turmuş tur* “Bey arkanda durmuş” gibi.¹²⁹⁰ Olumsuzluk için: *turmamış* “kalkmamış”, *Turmuş tüyül*

¹²⁸⁶ Bu kelime, hem müellif hem de Atalay tarafından *teren* şeklinde yanlış yazılmıştır bk. B. Atalay, age, s. 110. Bu kelime, *terey* şeklinde geniz /n/’si ile yazılmalıdır. DLT’de *terey* olarak geçmektedir. bk. DLT, III, 370-6.

¹²⁸⁷ Buradaki *fiiller* kelimesi, müellif tarafından yanlış kullanılmıştır. Bunlar fiil değil, isimdir. (GT)

¹²⁸⁸ Müellifin bundan önceki örneklerde kullandığı sırayı esas alırsak buradaki ek, II. teklik şahıs iyelik eki olmalıdır. Bu durumda ekin ünsüzünün /n/ olması ve kelimenin *altına* olarak yazılması gerekir. (GT)

¹²⁸⁹ Bu örneklerde, kelimeler aslında ünsüz ile bitmiyor. *karşına* kelimesindeki /n/, zamir “n” sidir. Müellif, III. teklik şahıs iyelik eki almış olan kelimelerden sonra gelen zamir /n/’sini de dikkate alarak, bu kelimeler ünsüzle bitmiş kabul etmiştir. (GT)

¹²⁹⁰ Sayfanın kenarında I. teklik şahıs için *ileyimde*, I. çokluk şahıs için *karşımızda*. II. teklik şahıs için *artımda*, II. çokluk şahıs için *altımızda*. III. teklik şahıs için *altında*, III. çokluk şahıs için *altlarında* dersin, şeklinde bir ibare bulunmaktadır.

“Kalkmış değil”. Yer zarfı da izafetle de kullanılır: الامير في بيتك¹²⁹¹ (74. b) *Bi öyüñdedir* “Bey evindedir” dersin.

HÂL

(الحال)

Hâl, işleyenin veya iş yapıldığı zaman işlenenin durumunu bildirir. Bunun ekleri çok çeşitlidir: 1. Ünsüz ile biten fiillerin sonunun harekelenmesidir. Olumluda: *keledir* “geliyor”, *küledür*, “gülüyor”, *kiyedir* “giyiyor” gibi.¹²⁹²

2. /-y/ harfini ekleyerek olur. Olumluda: *sözleydir* “konuşuyor”, *söyleydir* “söylüyor, konuşuyor”, *yıylaydır* “ağlıyor”. Olumsuzda, *başlamaydır* “başlamıyor”, *okumaydur* “okumuyor”, *bowuzlamaydur* “boğazlamıyor” gibi.¹²⁹³ Buradaki /y/, ünsüz ile biten fiillerin olumsuzluk eki almış şekline de gelir: *kelmeydir* “gelmiyor”, *külmeydür* “gülmüyor”, *yañmaydır* “yatmıyor” gibi.

3. /-p/ eki ise: *kelip* “gelmiş”, *ketip* “gitmiş”, *başlap* “başlamış”, *söylep* “söylemiş”. Bu fiilleri güzelleştirmek ya da durmak için: *-dır*, *-dir* eki kullanılır: *keliptir*, “gelmiş” *söyleydür* “söylüyor”.¹²⁹⁴

4. /-y/ ve /-r/ harflerini ekleyerek: *keleyor* “geliyor”, *keteyor* “gidiyor”, (75. a) *yañayor* “yatıyor” gibi. Bu ekler ünlü ile biten fiillerin sonuna da gelir: *yumruğlayor* “yumrukluyor”, *mañlayor men* “bağırıyorum” gibi. Mübalağa istenirse: *keleyorur* “geliyor”, *keteyorur* “gidiyor”, *başlayorur* “başlıyor”, *yumruğlayorur* “yumrukluyor” gibi.

5. *-ken* eki de eklenir: *keleyorken* “geliyorken”, *keteyorken* “gidiyorken”, *başlayorken* “başlıyorken”, *yumruğlayorken* “yumrukluyorken”.¹²⁹⁵ Olumsuzluğunda

¹²⁹¹ Bu cümle 74. b sayfasında vardır.

¹²⁹² Buradaki *keledir* yapısı, “geliyor” anlamında olup *-a-dır/-e-dir* ekleri şimdiki zamanı ifade eder. Müellif, -a/-e ekinin kökenini dikkate alarak bunları hâl olarak değerlendirmiştir. (GT)

¹²⁹³ Bu kelimeler, Atalay tarafından *küledir*, *okumaydur*, *bowuzlamaydur* şeklinde okunmuştur. Metinde ise *küledür*, *okumaydur*, *bowuzlamaydur* olarak yazılmıştır. (GT) Atalay, age, s. 111.

¹²⁹⁴ *-p* ekinden sonra gelen *-dır/-dir* ekiyle kelime, hâl zarfı olmaktan çıkar; duyulan geçmiş zaman ve şimdiki zamanı ifade eder. (GT)

ise olumsuzluk ekinin eklenmesi ile olur: *kelmeyip* “gelmemiş”, *söylemeyip* “söylememiş”, *kelmeyiptir* “gelmemiş”, *söylemeyiptir* “söylememiş” ve *kelmeyor* “gelmiyor”, *ketmeyor* “gitmiyor”, *yatmayor* “yatmıyor” ve *başlamayyor* “başlamıyor”, *yumruklamayyor* “yumruklamıyor”, *kelmeyyorur* “gelmiyor”, *ketmeyyorur* “gitmiyor”, *başlamayyorur* “başlamıyor” gibi.

6. *-ğaş, -kaş, -keş, -geş* ekleri, zaman bildirir: *turağaş* “kalkınca”, *bağkaş* “bakınca”, *kelgeş* “gelince”, *söylegeş* “söyleyince” gibi.¹²⁹⁶ (75. b) Bu eklerin Türkçe karşılığı *oğ* kelimesidir.¹²⁹⁷ *İmdi oğ* “şimdi”, *Anda oğ* “Tam o zaman”, *Kündüz oğ keldi* “Gündüz vakti geldi”, *Keçe oğ kettiler* “Gece vakti gittiler” gibi. Zamirlere eklenince: *kitgenim oğ* “Ben gidince, gider gitmez”, *kelgenimiz oğ* “biz gelir gelmez”, *alğanıñ oğ* “Sen alır almaz”, *kirgeniñiz oğ* “Siz girer girmez”, *yegeni oğ* “O yer yemez” *İşgenler oğ* “Onlar içer içmez” gibi.¹²⁹⁸ *oğ* “zaman” kelimesine karşılık olarak *+layın, +leyin* de kullanılır. *+layın, +leyin: Kündüzleyin keldiler* “Gündüzleyin geldiler”, *Keşeleyn kettiler* “Geceleyin gittiler” gibi. Tamlama durumunda *keldegümleyin, ketügümleyin*. Kalanları da buna benzerdir.

Ayrı zamirlerle bitiştiğinde: *küledürmen* “gülüyorum”,¹²⁹⁹ *keledirbiz* “gelüyoruz” *keliptirsen* “gelmişsin”, *keleyorsiz* “geliyorsunuz”, *keleyorurmen* “geliyorum”, *keteyormen ken*, “ben gidiyorken”, *men turağaş* “ben kalkınca” dersin. Fiil, iki defa tekrarlanarak hâl pekiştirilir: *Küle küle keldi* “Güle güle geldi”, *Yılay yılay ketti* “Ağlaya ağlaya gitti” gibi. Bu durumda tekrarlanmış hâlin, (76. a) teklik, ikilik veya çokluk olsun- hiçbir şekilde çoğul olmasımümkün değildir: *Küle küle keldiler* “Güle gülerler geldiler” diyemezsin. Ancak, ikinci fiilde çoğul olur: *Küle küle keldiler* “Güle güle geldiler” gibi.

¹²⁹⁵ *-ken* eki, hâl zarfını değil, zaman zarfını ifade eder. (GT) zaman bildiren zarf- fiil ekidir

¹²⁹⁶ *-ğaş, -geş* eki de, hâl zarfının değil, zaman bildiren zarf- fiil ekidir. (GT)

¹²⁹⁷ Sayfa kenarında *oğ kelimesi hal ile beraber kullanılır* şeklinde bir açıklama vardır.

¹²⁹⁸ *oğ* kelimesi, pekiştirme edatıdır. Atalay, bunu “zaman” olarak çevirmiştir. bk. B. Atalay, age, s. 112.

¹²⁹⁹ Bu kelime, müellif tarafından *küledür men* olarak yazılmıştır. Atalay ise *küledir men* şeklinde okumuştur. Biz, metne uygun olarak okuduk. (GT) bk. B. Atalay, age, s.112.

İştikak ve intikal hâlin şartlarındandır; ancak, hâl, geçici, değişken olmayan sıfatlardan da gelir. Yüce Allah demiş ki: “وخلق الانسان ضعيفا”¹³⁰⁰ gibi.

Başka bir dilde: *Külüben keldi* “Gülerek geldi” dersin.

Esrelenmiş durumu da hâl anlamına gelir: *Ḳul öyde oḳ tutuldu* “Kul evde tutuldu” dersin.¹³⁰¹

Zarf anlamına da gelir: *Bi ileyinde oḳ uruldu* “Beyin tam önünde vuruldu”,
Bi keldi kūn doğmuş idi “Bey geldi güneş doğduğunda” dersin.

Bi yüzi kızarıp keldi “bey yüzü kızarıp geldi”, *Bi kızarımış yüzli keldi* “Bey kızarmış yüzlü olarak geldi” dersin.

Olumsuz isim cümlesindeki geçmiş zaman için: (76. b) *Bi keldi kūn doğmamış* “Bey geldi güneş doğmadan”, *Aṭnı iyerleyip mindim* “Atı eyerleyip bindim”. Bu cümlelerin olumsuzluğunda *yerlemeyip* “eyerlemeyip” dersin. Hâl, mef’ûlun bihi “nesne” ile gelirse: *Ötmek yiyew keldi* “Ekmek yiyerek geldi”, *Aṭ minew kitti* “Ata binerek gitti” dersin. Başka bir diyalekte: *aṭ mineyip* “ata binerek”, *aṭ mineyin* “ata binerek” dersin. Fiil ister olumlu ister olumsuz durumda olsun hâl in fiilin önüne gelmesi gerekir: *Küle keldi* “Gülerek geldi”, *Küle ketmedi* “Gülerek gitmedi” dersin. Bu cümlelerde hâl, belirlidir. Belirsiz durumda:¹³⁰² *Bir kiçi küle keldi* “Bir kişi gülerek geldi”

Bir bi mine ketti “Bir bey binerek gitti” dersin.

(77. a) Hâl sahibi /ال/ ile başlayan ism-i fail olursa,¹³⁰³ hâl in, hâl sahibinin önüne gelmesi mümkün değildir. Örnek: *Urgan küle keldi* “Vuran gülerek geldi”; ancak, *güle urgan* “gülerek vuran ” diyemezsin.

¹³⁰⁰ “İnsan zayıf olarak yaratılmıştır” demektir.

¹³⁰¹ Bu kural Arapça gramerine göre anlatılmıştır. Türkçede böyle bir kural yoktur.

¹³⁰² Bu konuyla ilgili verilen örneklerde bir yanlış yapılmıştır. Türkçede verilmiş örneklerdeki sayılar isimden önce gelir; ancak, bir ve iki sayıları isimden sonra bulunmaktadır. Müellifin Arapça çevirisinde de Türkçedeki gibi sayı, isimden önce yazılmıştır. Bu da Arapça kurallara göre yanlış bir kullanımdır; ancak, Halk arasında kullanılmaktadır. (GT)

¹³⁰³ Burada hâl sahibinin belirli olmasından bahsedilmektedir.

Mevsulun edatı *kim* veya *ki* olursa, onunla beraber işaret edatı söylenebilir de söylenmeyebilir de: *Ol kim urdı küle keldi* “O ki vurdu gülerek geldi, o vuran kişi gülerek geldi” ve *Ol ki urdı* “O ki vurdu, o vuran” dersin. İşaret ismini söylemeyince: *Ki urdı küle keldi* “Ki vurdu gülerek geldi.” Bu durumlarda hâlin sona gelmesi mümkündür: *Ol ki urdı keldi küle* “O ki vurdu geldi gülerek”. Ayrıca, *keldi küle ol kim urdı* “geldi gülerek o ki vurdu” söyleyebilirsin. Sonuç olarak, mevsul ile sıla cümlesini ayırmak, hâl cümlesi veya fiil cümlesi de olsa mümkün değildir.

Esrelenmiş durumlarda: *Öydeki küle tırdı* “Evdeki gülerek kalktı” dersin.

Zarf için: (77. b) *ğabı keldi küle ketti* “Yanımdaki gülerek gitti”. Bu durumlarda öne ve sona getirebilirsin; ancak, ism-i mevsul ile zarfi ve esrelenmiş ismi ayırmayacaksın.

EKLEME: *külewçi* “gülücü” kelimesine mübalağa yapmak istersen: *külegen* “aşırı gülen” dersin. *külgen* “gülen” *külüçi* “gülücü” ve (Türkmenler tarafından) *küleçek* “gülecek” denir. Allah daha iyisini bilir.

+I/+İ İLE TÜMLEÇ

المفعول به

Tümleç, isim veya zamir olur. İsim olursa: *Ötmekni yedim* “Ekmeği yedim”, *Ağçanı aldım* “Parayı aldım”, *Atnı mindim* “Ata bindim” dersin. Zamir olursa: *Onı aldım* “Onu aldım”, *Ew*¹³⁰⁴ *yuydum*¹³⁰⁵ “Ev yıkadım”, *Muwar bėrdim*¹³⁰⁶ “Burayı

¹³⁰⁴ Bu kelime, Atalay tarafından okunmamıştır. Burada müellif *ew* “ev” kelimesini Türkmen diyalektiği için kullanmıştır. (GT)

¹³⁰⁵ Atalay, bu fiili *yundum* şeklinde okumuştur. bk. Besim Atalay, age, s. 114. Orijinal metinde *یویدوم* olarak görülen harf, sükundur. /ي/ harfinin noktaları çıkmamıştır. Ayrıca, cümleyi dikkate aldığımızda fiilin edilgen değil, etken olması gerekmektedir. (GT)

¹³⁰⁶ *Bėrdi* kelimesiyle ilgili bk.159. dipnot.

verdim” dersin. Bunlar belirli mef’ûlun bihi içindir. Muevvel için:¹³⁰⁷ صدقت ان الامير قام *İnandım kim bi tûrdı* “İnandım ki bey kalktı”, عجت من مسك الامير, *Taşladım bi tûtmakından* “Beyin tutulmasına şaşırđım”. Fiiller nesne alıp almamasına göre daha önce de geçtiği gibi geçişli ve geçişsiz olmak üzere iki kısımdır.

(78. a) Geçişli fiiller, tümlecin hemze, şedde ve esrelenme gibi harfler almasıyla geçişli olur. Esrelenme harfinin karşılığı +*ga*, +*ka*, +*ke*, +*ge* dir: اعطيت *Ķulga aţ bėrdim* “Kula at verdim”, قلت لجمق *Çakmakça ayıttım* “Çakmak’a söyledim” ve *Bige Ķul sattım* “Beye kul sattım”. Esrelenme harfi olmadan geçişli olana örnek: *Beni çıkıp şaandım* “Beyi çıkmış sandım” gibi. Arapçada belirtili yapan /ال/ ile geçişli hale getirilmiş bir tümleçte, /ال/ ya söylenir veya söylenmez. Söyleyince cer harfi getirilir, söylenmeyene örnek: *bini kördüm* “beyi gördüm” *AĶçanı aldım* “Parayı aldım”, *Aţnı mindim*¹³⁰⁸ “Ata bindim”. Esrelenme harfi ile örnek: *Ķulga bėrdim* “Kula verdim”, *Bige baĶtım* “Beye baktım” dersin. Fail zamir olursa, *Onı bėrdim* ve *bėrdim onı* “Onu verdim ve verdim onu” dersin.¹³⁰⁹

İsm-i mef’ûl soru ismi olursa: (78. b) *Kimni urdum* “Kimi vurdum” dersin. Şart ismi için: *Kimni urar seĶ urar men*¹³¹⁰ “Kimi vurursan vururum ben”. Burada mef’ulün önde bulunması gerekir. Çünkü söylendiği gibi şart ismidir.

Mevsul olursa: *Oi kim urduĶ pazarda kördüm*. “O ki vurdun pazarda gördüm, o vurduğunu pazarda gördüm.”

Şedde ile geçişli fiiller için: *Olanı*¹³¹¹ *söyündürdüm* “Oğlanı sevindirdim”, *Oğlanı töydürdüm*, “Oğlanı dövdürdüm” *اركبت الفرس*

¹³⁰⁷ Mastarı muevvel fiil gibi görev yapabilir. bk. Hasan Akdağ, *Arap Dili Dilbilgisi*, Tekin Kitapevi, Konya 1997. s. 454.

¹³⁰⁸ Atalay, bu cümleyi: *aţnı mindim* “ata bindim” olarak çevirmiştir. Halbuki, burada tümleç ekinden bahsedilmektedir. (GT) bk. B. Atalay, age, s. 115

¹³⁰⁹ Atalay; cer harfi atılan isim, belirtili; atılmayan da belirtisizdir, şeklinde bir açıklama yapmıştır. bk. B. Atalay, age, s. 115.

¹³¹⁰ Atalay, bu kelimelerle zamirleri bitişik yazmıştır. Halbuki, bu zamir ayrı yazılan zamirlerdendir. (GT) bk. Besim Atalay, age, s. 115

¹³¹¹ İmlaya göre, bu kelimeyi *olan* olarak okuduk; ancak, /و/ harfini sükunlu düşünürsek *owlan* şeklinde okumak da mümkündür. (GT)

Atını mindirdim “Ata bindirdim”, اطعمت اللحم *Etni yedirdim*¹³¹² “Eti yedirdim” *Sunu içirdim* “Suyu içirdim” dersin. Allah daha iyisini bilir.

İSM-İ MEF'ÛL İLE KULLANILAN İSM-İ FÂİL

(تعلق اسم الفاعل بالمفعول به)

Dersin ki: *Ṭanda bi kұлını urasıdur* “Sabahleyin bey kulunu vuracaktır.” Öne ve sona gelebilir. Bu gelecek zaman kepiyle yapılmıştır.¹³¹³

(79. a) Geçmiş zaman için, *Bi kұлını urdı* “Bey kulu vurdu” dersin.

Geçişli fiil, bir mef'ulla olursa: الامير سيستضرب مملوكه *Bi kұлunu töydiresi dür* “Bey kulunu dövdürecektir” dersin.

İki mef'ulla geçişli olursa: الامير سيعطي مملوكه فرسا *Bi kұлuna bir aṭ bèresi.*¹³¹⁴ “Bey kuluna bir at verecek”.

Geniş ve geçmiş zaman için: *Bi kұлını urmuşdur* “Bey kulunu vurmıştır”. Mübalağa için: *Bi kұлunu uruçıdur* “Bey kulunu vurucudur” dersin.

İsm-i fâil, fail ile kullanılırsa: ابو الامير قائم *Bi atası ṭurmuşdur* “Beyin babası kalkmıştır”, الامير ذو وجه حسن *Munu yüzi körüklidür*¹³¹⁵ “Bunun yüzü güzeldir” dersin.¹³¹⁶ *Bu közi sürmelidür*¹³¹⁷ “Bu gözü sürmelidir” *Bi burnı uzun* “Beyin burnu uzun”. Sürmeli göz sahibi ve uzun burun arasında fark vardır. Sürmeli göz sahibi diyebilirsin; ancak, “uzun sahibi, kısa sahibi” diyemezsin.

¹³¹² Bu cümle, Atalay tarafından yazılmamıştır. (GT)

¹³¹³ Burada farklı bir konuya geçiş yapıldığı için eksik sayfaların bulunduğunu düşünmekteyiz.

¹³¹⁴ *bèresi* kelimesiyle ilgili bk. iki hareke ile yazılmış kelimeler Giriş. s. 27-29; ayrıca, 159. dipnot.

¹³¹⁵ Bu cümle Arapçaya “Beyin yüzü güzeldir” şeklinde çevrilmiştir. (GT)

¹³¹⁶ Buradaki cümle, *bi yüzi körüklidür* olmalıdır. Bu açıklama Atalay’da da vardır. bk. B. Atalay, age, s. 116.

¹³¹⁷ Bu cümle, Arapçaya “Beyin gözü sürmelidir” şeklinde çevrilmiştir. Bu durumda Kıpçakça cümlelerin *Bi közi sürmelidür* şeklinde olması gerekir.

MASTAR, MEF'UL İLE GELİRSE

(تعلق المصدر بالمفعول به)

(79. b) İki sıfat kullanmak istersen: رأيت انسانين عاقلين *İkki uşlı kiçi kördüm*¹³¹⁸ “İki akıllı kişi gördüm”. Çoğul için: عاقل ثلاثة انسان ذو عقل *Üç uşlı kiçi* “üç akıllı kişi” dersin; ancak, sıfat tekil olursa çoğul yapabilirsin: رأيت العقلاء *Uşlılar kördüm* “Akıllıları gördüm” ve *uşlarını* “akılları” da öyledir,¹³²⁰ جاء رجلان عقاء *İkki uşlı er keldi* “İki akıllı erkek geldi”, *İkki uşlı kiçiğe berdim*. “İki akıllı kişiye verdim”. Esrelenmiş kelimenin nekre sıfatında, انسان من الترك دخلت الى *Bir kiçi kaçna kirdim Türkten*. “Türk olan bir kişinin huzuruna girdim ”

Zarf, nekre sıfatı olursa: *Bir kiçi kaçna kirdim*. “Bir kişinin huzuruna girdim”

Fiil cümlesi, sıfat olursa: جاء الانسان الذي احبه *Keldi er kim söwer men onni* “Erkek geldi ki ben onu severim, benim sevdiğim erkek geldi.” dersin.

İsim cümlesi sıfat olursa: جاء الواحد الذي ابوه ميت *Keldi bir er kim atası ölüptür* “Bir erkek geldi ki atası ölmüştür, babası ölmüş olan bir adam geldi ”.

(80. a) Bir kelime belirli bir isme sıfat olursa bunlardan birisinin ve başkasının öne alınması mümkün olmayıp hepsinin sona alınması gerekir. Arapçada olduğu gibi, belirli isimlerin vasıfları söylendiği zaman bunların bazısı- yüce Allah dilerse- gelecektir.

Sıfat tekrarlanırsa öne gelir: رأيت انسانا كاتباً ذو عقل *Uşlı yazuçı kiçi kördüm*. “Akıllı yazar (kişi) gördüm” Sıfat tekrarlanmayınca: *Okuçı kiçi kördüm* “öğrenci kişi

¹³¹⁸ Bu kelimenin üzerinde عقلا “akıl sahibi” kelimesi yazılmıştır. Ayrıca, sayfanın kenarında *sıfat tek başına olduğunda ve belirtileni bulunmadığında çoğul yapılır. Uşlılar kiçi* denmez, şeklinde bir ibare bulunmaktadır. *kiçi* kelimesiyle ilgili bk. 17. dipnot.

¹³¹⁹ Burada, müellif tarafından büyük bir yanlış yapılmıştır. Arapçada üç ve dokuz sayılarından sonra gelen isimler hep çoğul olarak kullanılır; fakat عقلا ثلاثة انسان ذو عقل cümlesinde insan kelimesi çoğul değil, tekildir. Bu da Arapça kurallara göre yanlış bir kullanımdır. (GT)

¹³²⁰ Bu kelimeye bir yanlışlık vardır. Çokluk eki alan sıfat, *uşlarını* değil *uşlılarını* şeklinde olmalıdır. Atalay, bu kelime hakkında aynı yorumu yapmıştır. bk. B. Atalay, age, s. 116, 556. dipnot.

¹³²¹ Arapça gramer kaidelerine göre جاء رجلان عاقلان olması gerekmektedir.

gördüm”, *Kişi okuçu kördüm* “Kişi öğrenci gördüm”, *Kördüm okuçu kişi*¹³²²“Gördüm öğrenci kişi” dersin. Allah daha iyisini bilir.

Belirtiler ve belirsizler bölümünde geçtiği gibi belirli isimler beştir: şahıs zamiri, özel isim, tamlanan, işaret ismi ve mevsul’dür. Şahıs zamirinin kendisi vasıflanmadığı gibi kendisiyle başkası da vasıflanamaz. Özel isim ise kendisinden başkasını vasıflamaz. Tamlanan, işaret ve sıla isimleri bir şey ile vasıflanabilir. Örnek: mevsul ile vasıf:¹³²³ رأيت ذاك الامير الذي قام *Kördüm bini ol ki turdı*, “Gördüm beyi o ki kalktı, o ayağa kalkan beyi gördüm”, رأيت الامير الذي في البيت *Öydeki bini kördüm* “Evdeki beyi gördüm”. (80. b) مسكت المملوك الذي عندك *Katımdağı kuluni tuttum* “Huzurundaki kulunu tuttum”.

Mevsufun önüne eselenmiş tümleçlerin ve zarfların gelmesi uygundur. İsm-i fail ile belirtili mevsul: *Kördüm kelgeni okuçını* “Öğrencinin geldiğini gördüm” ve *Kelgeni kördüm yazuçını* “Geldiğini gördüm öğrencinin”, *Yazuçını kelgeni kördüm*. “Yazarın geldiğini gördüm” dersin.

İsm-i işaret ile vasıflamaya örnek: *Bu bini kördüm*, “Bu beyi gördüm.”, Uyarmak için: *Uç bu bini kördüm* “İşte bu beyi gördüm”. Onun sona getirilmesi asla olmaz: *Kördüm bu uç* “Gördüm bu işte” gibi.

Tamlanan ile niteleme: *Binin kulu sunçurnı kördüm*, “Beyin kulu şahini gördüm”, *Bi kulu sunçurnı*, “Beyin kulu şahini”, *Sunçurnı kördüm binin kulu*¹³²⁴ “Beyin kulu olan şahini gördüm ve *bi kulu* “bey kulu” söylenmesi de caizdir. Bunun gibi *Ölgen şuçı munun kardaşı* “Ölen sucu bunun kardeşidir”.

(81. a) *Ölgen bu suçunun kardaşı* “Ölen bu suçunun kardeşi”¹³²⁵ *الذي مات أخوه هذا السقا* dersin.

¹³²² Bu sayfadaki *kişi* kelimesini metne göre okuduk, bu kelime *kişi* şeklinde yazılmalıdır. Bununla ilgili bk. 71. dipnot.

¹³²³ Müellif, bağlaç olan *ki* ile aitlik eki olan *+ki*’yi mevsul adı altında değerlendirmiştir. (GT)

¹³²⁴ Buradaki cümle örneği uygun değildir. Çünkü doğru şekiller yukarıda gösterildi. Yukarıda yazıldığı gibi çevirdik.

¹³²⁵ Bu cümle 81. a sayfası başında yazılmaktadır.

ATIF

(العطف)

Türkçede, Arapçadaki /و/ bağlacı gibi bir edat yoktur. Türkçede bağlaç yapılmak istenirse belirli olan ism-i failin Türkçedeki karşılığı /-p/ getirilir: *Alıp ketti* “alıp gitti”, *alıp kel* “alıp gel”, *alıp keldim* “alıp geldim”. Bunun anlamı: جاء اخذا دersin. Kalanlar da öyledir.

Hâber vermek istersen: قام الامير و مملوكه الاخر *Bi tırdı kulu da*. “Bey kalktı kulu da”, Buradaki الاخر *dağı* “diğer” anlamındadır.

Sorunun anlamını و او, و او için Türkçedeki *yoksa* “yoksa, ya da” kullanılır: جاء *Bi tırdı yoksa kulu* “Bey kalktı yoksa kulu”.

Olumsuz edatı olan (لا) ise:¹³²⁶ ملوك الامير ما قام *Bi kulu tırmadı* “beyin kulu kalkmadı” dersin. (بل و لكن) edatları istidrak içindir. Türkçe bunların onun karşılığı yoktur. Ancak onun yerine *yok* “yok, lakin” kelimesi ile ifade ederler: ما قام الامير بل *Bi tırmadı yok kulu*. “Bey kalkmadı yok, yok kulu”¹³²⁷

(81. b) لكن kelimesi yerine Türkmencedeki نعم anlamına gelen *ereyne*¹³²⁸ “evet” kelimesi vardır. اما edatı seçme edatı olup Türkçedeki karşılığı *ya* “ya”dır; اما تاخذ هذا يا هذا *Ya munu alırsen ya munu* “Ya bunu alırsın ya bunu” gibi. (يا)Arapça bir harfdir. Ancak, Türkler bu harfi kendi dillerinde de kullanır. اما edatı ise Arapçadan geçmiştir, kökeni Arapçadır. Allah daha iyisini bilir.

¹³²⁶ Satırlar arasında anlamı: (لا) olumsuz edatı Arapçadaki (ما) olumsuz edatının anlamındadır, şeklinde bir ibare bulunmaktadır.

¹³²⁷ Sayfa kenarında bu konuyla ilgili örnekleri içeren بي كالدی يوق قول بي كالدی قول بيير اوتماك يلدیم بوجقونی *bi keldi yok kulu, bi keldi kul, bir ötmek yedim buçqumı* “bey geldi yok yok kulu, bey geldi yok yok Kul, bir ekmeğin yarısını yedim” cümleleri vardır. Bu cümleler, Atalay tarafından yazılmamaktadır.

(GT)

¹³²⁸ Bu kelime Farsçadır.

PEKİŞTİRME

(التوكيد)

Fiil, isim ve harf için tekrarlanarak olur. İsim için: الامير الامير *bi bi keldi* “bey bey geldi”. Fiil için: خذ خذ *al al* “al al”dersin. Harf için ise: لا لا *yoğ yoğ* dersin. Cümle için: *bi keldi* “bey geldi” dersin.

Manevi pekiştirme ise bazen master bazen de sınırlı sözler ile olur. Mastara örnek: أكلت أكلت *yemek yedim*, “yemek yedim” شربت شربا *içmek içtim* “içmek içtim” dersin. Burada öne ve sona gelmesi mümkündür.

(82. a) Sınırlı sözler ise kendisine dayanılan pekiştirmesi içindir. Fiilin başkasından değil bizzat kendisinden çıktığını bildirir: *Bi turdı özi* “Bey kendisi kalktı”, *Bi ketti kensi* “Bey kendisi gitti”, *Bi keldi kendi* “Bey geldi kendi”.

Arapçada bütünlük bildiren (كل) kelimesinin Türkçede karşılığı *barşsa* “hepsi, bütün” dır: *Kiçiler keldiler barşsa* “Bütün adamlar geldiler” ve ابع و ابع و ابع “hepsi” gibi. Öne ve sona alabilirsin, *Altın barşasını aldım* “Altının hepsini aldım” gibi.

Belirsizler, kendisi parçalara bölünebilen veya bölünmeyenleri pekiştirir. Parçalara bölünemeyenler için: قام رجل نفسه *Bir kiçi turdı özi* “Bir adam kalktı kendisi” dersin. Parçalara bölünebilen için: *Bir ötmek yedim barşasını* “Bir ekmeğin hepsini yedim” ve *barşasın* “hepsini” gibidir. Arapçada pekiştirme, edatının vurgulanan kelimedenden önce gelmesi mümkün değildir.

BEDEL¹³²⁹

(البدل)

Bedelin bazı kısımları vardır: Mutâbık bedel¹³³⁰ için: قام الامير اخوك *ğardaşm bi turdi* “kardeşin bey kalktı” dersin. Allah daha iyisini bilir. Kalan kısımların Türkçe karşılığı yoktur. Anla!

İDGAM

(الادغام)

Bu, ya bir ya da iki kelimedenden oluşur: İkincisi çok azdır. **(82. b)** *ğullar* “kullar”, *yaşsı* “yassı”, *ağfan* “attan” dersin. Allah daha iyisini bilir.

MUHATAB

(المخاطب الافصح)

En doğru ifadesi: belirli bir isimde kendisi hakkında sorulanla başlamanı belirli muhâtabtır: *Bi neçiktir* “Bey nasıldır” dersin. İşaret ismi için de böyledir: *Bu neçiktir* “Bu nasıldır”, *Ol neçiktir* “O nasıldır” dersin. Zamirler için: *Neçik seğ* “Nasılsın”, *Neçik siz* “Nasılsınız” dersin. Tersisi olursa damümkündür: *Neçik bi* “Nasıl”, *Neçik bu* “Nasıl bu”, *Neçik ol* “Nasıl o”, *Seğ neçik* “Sen nasılsın”, *Siz neçik* “Siz nasılsınız” gibi. Ancak en doğru söylenen şekli ilkidir. Allah daha iyisini bilir.

HİKÂYE

(الحكاية)

قال اخوك ان الامير نائم *ğardaşm ayıttı bi yatmıştı* “Kardeşin söyledi bey yatmıştır” dersin.

¹³²⁹ Bedel, kendisinden önce gelen isme i'râb bakımından uyan isimdir. bk. Mehmet Maksudoğlu, age, s. 385.

¹³³⁰ Mutâbık bedel; kendilerinden önce gelen isimlere tamamen uygun bedele denir.

Sözünün hikâye geniş zaman kipinde: *Kardeşim aytır*. “Kardeşim söyler” şeklinde ifade edersin. Başka lehçelerde ise geçmiş zaman için: *dedi* “dedi” ve *didi* “dedi” diyebilirsin.

Geniş zaman için: *Kardeşim diyor* “Kardeşin diyor”, *diyor* “diyor” ve *ayıttadır* “söyler” dersin. Geçmiş zaman için ise: *Bi maa keldi* “Bey bana geldi”de dersin.¹³³¹

Soru kipinde: *Bu kimdir* “Bu kimdir” ve *Kimdir bu* “Kimdir bu” dersin.

Üstünleme durumunda “nesne”; *Bini kördüm* “Beyi gördüm” dersin. (83.b) Esrelenme durumunda “bulunma ve çıkmak hâl eki”; *biden keştim* ve *aştım* “beyden geçtim ve aştım” dersin. Allah daha iyisini bilir.

ATMA

(الحذف)

Bu da yukardaki gibi kullanımını az ve düzensizdir. Türkçede /-d/ harfi bazen atılarak: *içir* “içir” olur, aslı ise *içdir* “içir”dir.¹³³²

Yine /-p/ harfi de atılır. Arapçadaki ان كان edatı için: *eger* “eğer” edatını kullanılır. Bu edatın temeli *epker* “eğer”dir.

İhmâl edilmiş /-r/ ise: *birle* “bile” yerine *bile* “bile” derler. Yine de uyarmak için kullanılan /i/'yi de attılar: *uç imdi* “şimdi” kelimesi için *şimdi* “şimdi” derler.

şışkan “sıçan” kelimesindeki /-k/ harfi de atılarak *şıçan* “sıçan” olur. Yine *taşkardı* “dışarı” kelimesindeki /-k/ harfi atarak *taşarı* “dışarı” derler.

/k/ harfini *işkeri* “içeri” kelimesinde de atarak: *işeri* “içeri” derler. Yine *başkar* “başka” kelimesindeki /-k/ harfini de atarak *başar* “başka” diye söylerler.

I. teklik şahıs olumsuzluğunda: *alman* “almam” dersin. Bu fiilin temeli *almaz men* “Ben almam” dir.¹³³³

¹³³¹ Bu örnekler geçmiş zaman içindir.

¹³³² Sayfanın kenarında: *kaşır kelimesinin aslı kaşdır* anlamında bir ibare yazılmaktadır.

II. çoğul şahısta /z/ harfi atılarak *almız* “alınız” kelimesi yerine: *alm* “alın” derler. Bu aynı zamanda kısaltma gibidir. (83. b) Allah daha iyisini bilir

İSİMDEN FİİL TÜREMESİ

(اشتقاق الفعل من الاسم)

Bu geniş bir bölümdür. Bndan birkaç örnek vererek genelini anlatmaya çalışacağız.

Türeme, aslında olan değişmedir. Çekim, bunun aksinedir.

<i>aķ</i> “ak” kelimesinde	<i>ağardı</i> “ağardı”
<i>ṭara</i> “kara”	<i>ḳarardı</i> “karardı”
<i>ṣarı</i> “sarı”	<i>ṣaradı, ṣarğadı</i> “sarardı”
<i>ḳızıl</i> “kızıl”	<i>ḳızardı</i> “kızardı”
<i>kük</i> “kök”	<i>kükerdi</i> “kökledi”
<i>yaşıl</i> “yeşil”	<i>yaşardı</i> “yaşardı”
<i>ḳayğı</i> “kaygı”	<i>ḳayğırdı</i> “kaygılandı”
<i>oşruk</i> “osruk”	<i>oşurdu</i> “osurdu”
<i>tükürük</i> “tükürük”	<i>tükürdi</i> ¹³³⁴ “tükürdü”
<i>sümükürük</i> “sümük”	<i>sümükürdi</i> “sümükürdü”
<i>sidik</i> “sidi”	<i>sidi</i> “sidikleği”
<i>bay</i> “mutlu, zengin”	<i>bayıdı</i> “mutlu oldu, zengin oldu”
<i>kesek</i> “kesik”	<i>keşti</i> “keşti”
<i>ölşük</i> “ölçek”	<i>ölüştü</i> “ölçtü”
<i>ṭarak</i> “tarak”	<i>ṭaradı</i> “taradı”
<i>biçin</i> “biçen”	<i>biçti</i> “biçti”
<i>ḳısķa</i> “kısa”	<i>ḳışardı</i> “kısaldı”
<i>uzun</i> “uzun”	<i>uzandı</i> “uzadı”

¹³³³ Atalay, burada atılan olumsuzluk belgesi olmadığını ve /z/ harfi ile *men* kelimesinin *-me*’si olduğunu ifade etmektedir. bk. B. Atalay, age, s. 120.

¹³³⁴ Sayfanın kenarına *ḳuşķaķ* > *ḳuştı* kelimeleri yazılmıştır.

<i>saŋu</i> “satan”	<i>sattı</i> “sattı”
<i>alu</i> “alınan”	<i>aldı</i> “aldı”
(84. a)	
<i>iski</i> “eski”	<i>iksirdi</i> “eskidi”
<i>şaşıĸ</i> “sası”	<i>şaşdı</i> “sasımak”
<i>tilek</i> “dilek”	<i>tileği</i> “diledi”
<i>ŋayak</i> “dayak”	<i>ŋayandı</i> , dayandı”
<i>yamaw</i> “yama”	<i>yamadı</i> “yamadı”
<i>boyaw</i> “boya”	<i>boyadı</i> “boyadı”
<i>yaş</i> “yaş”	<i>yaşardı</i> “yaşardı”
<i>terterledi, tiri</i> “ter”	<i>tirildi</i> “terledi”
<i>teşek</i> “yaşam”	<i>yaşadı</i> “yaşadı”
<i>töşek</i> “döşek”	<i>töşedi</i> “döşedi”
<i>awruk</i> “avcı”	<i>awurdı</i> “avladı”
<i>ürü</i> “üfleme”	<i>üwürdi</i> “üfledi”
<i>iŋ</i> “iyi” “	<i>iyirdi</i> “iyi oldu”
<i>iĸ</i> “iyi” “	<i>iyildi</i> “iyi oldu”
<i>az</i> “az” “	<i>azardı</i> “azaldı”
<i>yaraĸ</i> “ışık”	<i>yaraĸladı</i> “ışıkladı”
<i>öt</i> “acı”	<i>ötti</i> “acıdı”
<i>owlak</i> “av”	<i>owladı</i> “avladı”
<i>yumuşak</i> “yumuşak”	<i>yumuşadı</i> “yumuşadı”
<i>kemirşek</i> “kemiren”	<i>kemirdi</i> “kemirdi”
<i>şişik</i> “şişik”	<i>şişti</i> “şişti”
<i>ölüm</i> “ölüm”	<i>öldi</i> “öldü”
<i>yem</i> “yem”	<i>yedi</i> “yedi”
<i>içim</i> “içecek”	<i>içti</i> “içti”
<i>ınçırık</i> “hıçkırık”	<i>ınçırdı</i> “hıçkırmak”

(84. b)

talaw “talan, yağma” *taladı* “talanladı, yağmaldı”

aţlam “atlam” *aţladı* “atladı”

bitik “bitik” *bitti* “bitti” Allah daha iyisini bilir.

ÜNLEM

(النداء)

Nida' edatları üçtür: ünlem birinci edattır. *ā* “ey” için: *ā kiçi* “ey kişi” dersin. İkincisi için *abaw* “ey”, üçüncüsü ise *abu* “abu” dersin. Allah daha iyisini bilir.

ŞAŞMA

(التعجب)

Şaşma, anlaşılmayan ve olağan dışı olan ve sebepleri gizli olan şeydir. Bunun, iki çekimi vardır:

¹³³⁵ *ما افعله و افعله به* Arapça ta'accübün şartları; üç harfli fiillerden olması, vukuu bulunması, daima olması, ziyadelik ve noksanlık kabul etmesidir. Birincisine örnek: *bi ni özden kiçidir* “bey ne kadar iyidir” gibi.

ما افعل به fiiller hep emir kipinde bulunmaktadır. Çünkü fiilin kendisi emir kipindedir ve haber anlamındadır. *بقى الامير حسنا* *Bi körükli boldı* ¹³³⁶ “Bey iyi oldu” *صار ذا حسنا* söylenmesi de olur.

(85.a) Şaşma fiili esrelenmiş harfleri¹³³⁷ ile ancak bir fiilden başkasına geçişli olur. *Bi kulunğa ne uruçıdur* “Bey kuluna ne kadar vurucudur”. Renkler, şaşma, sayı, tek gözlü olmak Arapçada karşılığı yoktur; ancak, Türkçede bu durum mümkündür: *Ne aқdır bu* “Ne beyazdır bu”, *Ne kıızıldır bu* “Ne kırmızıdır bu”, *Ne ғaradır bu* “Ne siyahtır bu” gibi. Arapçadaki *اشد و ايبين* kelimelerini ekleyerek Türkçede: *Ne appaқdır*

¹³³⁵ Bu çekimler Türkçede yoktur.

¹³³⁶ Bu cümlelerin Arapçada anlamı “Bey iyi kaldı”, fakat müellif Kıpçakçasını “Bey iyi oldu” olarak anlamlandırmıştır. (GT)

¹³³⁷ Burada bulunma ve çıkma hâli ekinden söz etmektedir.

bu “Ne bembeyazdır bu”, *Ne kıpkızıldır bu* “Ne kıpkırmızıdır bu”, *Ne kapkaradır bu* “Ne simsiyahtır bu” dersin. Yine: *Ne şokurdır bu*, “Ne tek gözlüdür bu”, *Ne şapraşdır bu* “?” dersin. Allah daha iyisini bilir.

ÖVME ve YERME FİLLERİ

(نعم و بنس)

Bu ikisi sınırsız övme ve yerme için kullanılır. Bunlar ancak geçmiş zaman kipiyle olur: *Bi yakşı kiçi* “Bey iyi kişidir”, *Yaman kuldur bu* “Yaman kuldur bu” dersin.

Yine övme için: çekimli olan *maқта* “övme” kelimesi kullanır. Geçmiş zaman için: *maқтаdı*, “övdü” geniş zaman için: *maқтар* “över” ve gelecek zaman için: *maқтағaydır* “övecektir” dersin. Kalan çekimler de öyledir.

Yerme için: *azarlar* “azarlar” bu kelime de bellidir. Tamlama için: (85. b) *Binin kulu yakşı kişidir* “Beyin kulu iyi kişidir”, *Épçinin*¹³³⁸ *iri yaman kişi* “Kadın iri, yaman kişidir”dir. Esrelenmiş harfler için: *Öydekini kulu yakşı kişi* “Evdeki kulu iyi kişidir” dersin. Zarfta: *Pazardağının kulu yaman kişidir* “Pazardakinin kulu yaman kişidir”, *Kaıındağı yakşı kişi* “Yanıdaki iyi kişidir” dersin. II. şahıs için: *Kaıındağınñ kulu yaman kişidir* “Yanıdakinin kulu yaman kişidir” dersin. Allah daha iyisini bilir.

YARDIM İSTEME

(الاستغاثة)

Bunun ancak bir şekli vardır: *Ā kiçiler maa buluşuuz* “Ey kişiler bana yardım ediniz”, *Maa buluş eyleñiz* “Bana buluş eyleyiniz, yardım ediniz” dersin. Ayrıca (Türkmenler tarafından) *Maa meded eyleñiz* “bana medet, yardım edin” denir.

¹³³⁸ Bu kelimeyle ilgili bk. 73. dipnot.

ÇOĞULUN ÇOĞULU

جمع الجمع¹³³⁹

الخلق و العالم	<i>el kün</i> “halk, elâlem”, <i>el ulus</i> “halk”
السواد	<i>alas bulas</i> “uzaktan ne olduğu bilinmeyen karaltı”
السراب	<i>şagım</i> “serap”
جمع الوحوش	<i>kiyik</i> “vahşi hayvanlar”
جمع الخيول	<i>yılkı</i> “atlar”
جمع البهائم	<i>tuwarlar</i> “koyun, deve, sığır sürüsü”
جمع الكلاب	<i>urguk, kaşarlar</i> “köpekler”
الغله	<i>aşlık</i> “azık”
(86. a)	
الفاكهه	<i>yemiş</i> “meyveler”
النقل	<i>şerez</i> “çerez”
جمع الطيور	<i>kum kuş</i> ¹³⁴⁰ “kuş topluluğu, sürüsü”
الخدم و الحشم	<i>kul kuşan</i> “kullar, köleler” Allah daha iyisini bilir.

CEZM HARFLERİ

(حروف الجزم)

Bu da fiillere hastır, Cezim ancak edat ile olur. Cezim eden edat ikiye ayrılır. Bir fiilli cezm eden edata “cezm edatı”, iki fiilli cezm eden edatı “şart edatı” dır.

Cezim edatı dörttür: (لا في النهي, لام الامر, لما, لم). لم edatı fiilin olumsuz edatı, bu fiil geçmiş zaman fiilidir: لم يضرب مملوكي *ğulum urmaydır* “kalkmadı”, لم يضرب مملوكي *ğulum urmaydır* “Kulumu vurmadım ben” dersin.

¹³³⁹ Buradaki verilen kavramın anlamı bir şeyin çoğul ismidir. Türkçede kendisinde çoğul edatı olmayan anlamında çoğulluk bulunan kelimedir. bk. Besim Atalay, age, s. 124.

¹³⁴⁰ Bu kelime, Atalay tarafından yanlışlıkla *kum auş* olarak yazılmıştır. Biz ise, bu kelimeyi metne göre *kum kuş* şeklinde yazdık. (GT) bk. B. Atalay, age., s. 124.

لما edatı geçmiş zaman anlamına gelir.¹³⁴¹ Bu edat geçmiş zaman fiiline gelip حين ذهاب “anında” anlamındadır: حين مجيئ الامير *bi kelgeş*¹³⁴² “bey geldiğinde”, حين ذهاب *kul ketgeş* “kul gittiğinde” dersin. Bu edat geniş zamana gelerek fiilin anlamını geçmiş zaman yapar: *Bi tırmaydır* “Bey kalkmadı” gibi.

انضرب ¹³⁴³ *urulsun* “vurulsun” edatı, edilgen fiil şekli ile gelir: انضرب ¹³⁴³ *urulsun* “vurulsun” (86. b) başkası. *Kelsin* “gelsin”, *ketsin* “gitsin” dersin. Bir fiile iyelik ekleri gelirse: I. şahıs ve III. şahıs için olur. I. şahıs için: *تُرَاقِم* “kalkayım” III. şahıs için: *تُرس* “kalksın” dersin. Bu örnekteki /-s/ harfi, istek ekidir.

لما için: *تُرَاقِم* “kalkma”, *كُتْم* “gitme”, *كُلم* “gelme”. Allah daha iyisini bilir.

/+s/ harfine gelince bunun bir takım hükümleri vardır. Çoğulu geçmiştir. Bu harfi akran ve emsâl için kullanılır: *الاخ* *kardeş*, *رفيق البطن* *karındaş* “kardeş”, *رفيق الاستاذ* *hoşdaş* “öğrencilik arkadaşı”, *رفيق الطريق* *yoldaş* “yoldaş”, *رفيق البيت* *öydeş* “evdeş”, *رفيق اللعب* *oynaş* “oyun arkadaşı”, *رفيق المكان* *yerdeş* “yer arkadaşı”, *رفيق الرضاعة* *emildeş* “süt kardeşi”, *رفيق الجنس* *kökdeş* “aynı cins”, *رفيق الطول* *boydaş* “aynı boyda”. Buna göre yap.

EKLEME: Başlık bölümünde Arapçadaki kullanılan او bağlacı edatın hakkında söz edildi. Bu edatın anlamında kuşku ve gizlilik vardır: *قام الامير او مملوكه* *Bi tırdı yoksa kulu* “Bey kalktı yoksa kulu” gibi.

(87. a) Burada *yoksa* “yoksa” kelimesi Arapçadaki (او ve ام) edatlarının anlamındadır. Kalkan kişinin kim olduğunu öğrenilirse kapalılık da kalkar. Ancak kimin kalktığını öğrenilmezse bu edat kuşku anlamına gelir.

Bu edatın anlamında seçme ve alışveriş de vardır. Seçmek için: *اعط فرسا او بغلا* *Bir at bër yoksa katır* “Bir at ya da katır ver” dersin. Satın almak için: *اشتر جاريه او*

¹³⁴¹ Sayfanın kenarındaki anlamı: لما edatı geniş zaman ile gelip geniş zamanın anlamına çevirir. Buna Kuran’dan bir ayet “İblis Allah’a âsi olup hiç de pişman olmadı” örnek olarak verilmiştir.

¹³⁴² -gaş, -keş edatları -ken edatının görevi yapar.

¹³⁴³ Buradaki Arapça kelimenin Türkçedeki karşılığı “vuruldu”dur. Müellifin gaib için, emir yaptığından لينضرب şeklinde yazması gerekirdi. (GT)

ملوكا *Bir kırnağ satım al yoksa bir kul* “Bir cariye ya da kul” dersin. اما edatı bu anlama da gelir.¹³⁴⁴ Allah daha iyisini bilir.

ZAMİRLER VE EKLER

الضمائر و العلامات

Ayrı zamirler için: I. teklik şahıs için: *men*, I. çokluk şahıs için: *biz*. I. çokluk şahıs için fiillerde *biz*, isimlerde *miz'* dir. II. teklik şahıs için: *señ*, II. çokluk şahıs için: *siz* ve *ñiz*¹³⁴⁵. III. teklik şahıs için: *özi*, *kensi* ve *kendi*. Onlara çoğul eki ekleyerek III. Çokluk şahıs olur.

Bitişik zamirler: I. teklik şahıs sukunlü /-m/ , I. çoğul geçmiş zaman /-k/, /-k/ dir. İhtimali geniş zaman *-lık*, *-lik*, *-lum*, *-lim'* dir.

II. teklik şahıs genizden gelen /ñ/, II. çokluk şahıs için: (87. b) genizli /-ñ/ ile beraber /z/ harfleri kullanılır.

III. teklik şahıs için: *on* “onlar” ve *añar* “onlar” *muwar* “bunlar”dır. Çoğul eki getirerek III. çoğul şahıs yapılır.

İşaret alâmetinde yakınlık için *bu* “bu”, uzak için *ol'* dur, Çokluk için *bular*, *mular* ve *allar'* dir. *هنا munda هناك anđa* ve *tikte'* dir. Buradaki /o/ işaret ismine gelen uyarmak /o/'si' dir. Bunun edatı ise *uç'* tur.

Şart edatı, üstünlü ihmâl edilmiş /-s/' dir.

Mevsul edatı: +*ğı*, +*ğı*, +*ki*, +*ki*, -*gi*, +*gi*, *kim'* dir.

Küçültme eki: +*ğina*, +*kına*, +*kine*, +*gine*, +*çuk*, +*ğaz*, +*kaz*, +*kez*, +*gez*, +*çağ*, +*çek*, +*ça*, +*çe*, +*rağ*, +*rek'* dir.

İsm-i fail eki: -*ğan*, -*gan*, -*қан*, -*ken*, /-p/, -*miş*, -*miş*, /-k/, /-k/, /-g/ -*kk*, -*gg*, -*kk'* dir.

İsm-i mef'ul eki: /-k/, /-k/, /-g/' dir.

¹³⁴⁴ Sayfanın kenarında bulunan bir açıklamaya göre: *tercih ve ibahe kavramlarının arasında bir fark vardır; tercihte iki şeyi birleştirmek olmaz; ancak, ibahede olur.*

¹³⁴⁵ Bu ek, fiil için kullanılan bir ektir.

Edilgen eki bütün durumlarda (88. a) sukunlü /-l/’ dir.

Yer bildiren isim eki: fiilin sonu harekelendikten sonra -*çağ*, -*çek* ekidir.

Âlet eki: /-k/, /-k/, /-g/’ dir.

Hey’et eki: /-ş/’ dir.

Fiil mastar yapma eki: -*mağ*, -*mek*’ dir.

Mastara benzeyen isim yaptım eki: +*lık*, +*lik*’ dir.

Emir kipinin eki sükundur.

Pekiştirme eki II. şahıs için: -*ğın*, -*ğın*, -*kın*, -*kin*, -*gin*’ dir.

Nehiy eki üstünlü /-m/’ dir.

Olumsuzluk eki üstünlü /-m/ ile /z/ . Bu /z/, /s/ harfine: ya /y/’e ya da /-p/ çevirilir. Ya da /y/ ile /r/ /y/’e, ya da /m/ ile /ş/ /y/’e çevirilir. Bu eklerin hepsi I. Şahıs tekilde düşer: *kelmen*, *ketmen* gibi.

Ÿ ile olumsuzluk edatı: *sız*, *siz*, *yoğ* ve *ne*’ dir.

Yalnız geniş zaman için, ünsüz ile biten fiillerin sonu üstün ile harekelendirilmektir. Bu ancak olumlularda olur. Olumsuzda ise; fiilin sonuna /y/ getirilir. Ünlü ile biten fiiller ister olumlu ister olumsuz olsun (88. b) sukunlü y dir. Kalın sıralı kelimelerde -*ğaş*, -*kaş*, ince sıralı kelimelerde -*keş*, -*geş*, ve -*oğ* ve -*ken*, -*gen*’ dir. (Türkmenler tarafından) -*leyin de denir*.

İhtimallı geniş zamanın eki sukunlü /-r/’ dir.

Gelecek zamanın eki kalın sıralrada -*ğay*, -*kağ*, ince sıralarda -*key*, -*gey*’ dir. Ayrıca ihmal edilmiş esreli /-s/, -*çağ*, -*çek*’ dir.

Geçişlilik ekleri: /-d/ ile beraber /r/, /-t/ ile beraber /r/, /-r/, /-t/, /-r/ ile beraber /t/, /-k/ ile /z/, /-y/, /-k/ ile beraber /r/, /-z/, /-g/’ dir.

Tafdil ekleri: -*rağ*, -*rek*’ dir.

Soru edatları: esreli /-n/, *neçik*, *nelik*, *nege*, *neden* dir.

Edilgen eki, sukunlü /-n/’ dir.

İşteşlik eki /-ş/’ dir.

Sayıların alâmeti, büyük sayılara ile başlamaktır.

Geniş zamanın eki: /-ı, -il/ dir

Sıfat ve sahiplik eki esrelenmiş /-il/ dir.

(89. a) Zatlık eki /+c/ dir.¹³⁴⁶

ان, اذا, لو ekleri ihmal edilmiş /-s/ dir.

کان Türkçede karşılığı: ليت *keşke* “keşke”, حسب *şandı* “sandı”, صار *boldı* “oldu”, علم *bildi* “öğrendi, anladı”, ظن *orunladı* “sandı” fiilleridir. *yazdı* “yazdı”, قارب *oldu*, ان *Üstünlü* , حتی , edatı *kim* dir. Bu edat Arapçadaki من¹³⁴⁷ “kim” anlamındadır.

Emir ve nehiy /ل/ edatı ihmâl edilmiş esreli /-s/ dir.

Esrelenmiş harfler işareti من için: Açık tenvinli *+dan, +den*, الى için: *+ğa, +ka, +ke, +ge* dir, حتى için *-gınça, -kınça, -ginçe, -dağı* ekleridir. في için: açık *+da, +de* “+da, +de” ekleridir. عن için: üst kelimesi, مع için: *bile* “ile” edatı, و يكون için: *bolay* ve (Türkmenler tarafından) *bolğay da denir* “?”. Arapçadaki mülk bildiren harfi /ل/ Türkçede karşılığı: *+ğa, +ka, +ge* dir.

Benzetme için: *oşar* ve (Türkmenler tarafından) *oğşar da denir, menzer, teñ*, yakınlık için *kibi* ve uzak için *kibi, -şmar* ve (Türkmenler tarafından) *çılایم da denir*- kelimeleridir. (89. b)

اجل kelimesi için *uçun* edatı kullanılır.

شان	“	<i>ötri</i> “için”
يمين	“	<i>anıt</i> “yemin”
بعض	“	<i>bir ança</i> , (Türkmenler tarafından) <i>biraz da denir</i> “biraz”
عند	“	<i>kaş</i> , izafet için: <i>niş</i>
متى	“	<i>kaçan</i> “ne zaman”
متى ما	“	<i>kaçan ki</i> “ne zaman ki” ¹³⁴⁸
مهما	“	<i>ne ki</i>

¹³⁴⁶ Sahife kenarında Türkçeye ilgili olmayan bir ibare vardır.

¹³⁴⁷ Bu kelime müellif tarafından مان şeklinde yanlış yazılmıştır. Biz doğrusunu yazdık.

¹³⁴⁸ Sayfanın alt kenarında anlamı “miktar ile paylaşmak” olan bir ibare yer almaktadır. Bundan anlıyoruz ki *şmar* kelimesi *miktar* kelimesi ile aynı anlamdadır.

مصير kelimesi için: *kaçansa*

اي	“	<i>ķaysı</i> “hangi”
ايما	“	<i>ķaysı ki</i> , (Türkmenler tarafından) <i>ķangı da denir.</i>
اي من	“	<i>ne kim</i> “kim”
حيث	“	<i>ne yerde</i> “nerede”
حيث ما	“	<i>ne yerdeki</i> “neredeki”
اين	“	<i>ķayda</i> “nerede”
اينما	“	<i>ķaydaki</i> “neredeki”
كيف	“	<i>neçik</i> “nasıl”
كيف ما	“	<i>neçik ki</i> “nasıl ki”
اي شيء	“	<i>ne</i> “ne”
ايما شيء	“	<i>ne ki, ne kim</i> “ne ki, ne kim”
كلما	“	<i>neşe ki</i>
لما	“	<i>çünkü</i> “çünkü”
ما لم	“	<i>mayınça</i>
اين	“	<i>ķanı</i> “hani”
في اين	“	<i>ķayda</i> “nerede”
مم	“	<i>neden</i> “neden”
اينما	“	<i>ķaydaki</i> , yer için موضع لا تذهب (Türkmenler tarafından)

ķaydasa ketme denir “bir yere gitme”.

اما kelimesi için *ey* “ama” kelimesi kullanılır.

اما ما “ *ķaydaysa ki*

غير “ *özge, ayruķ, ayrı, eyri, başka* “başka”

(90. a) (ام, او) ile soru yapmak istenirse *yoķsa* “yoksa” edatı kullanır.

Arapçadaki olumsuzluk bildiren ما edatı için *ne* “ne”, العدم “yokluk” için: *yoķ*,

نعم için: *ewet* ve (Türkmenler tarafından) *ereyne* “evet” denir.

یما *ya* “ya”, نوع *tür* “tür”, عادة *türe* “töre”, عمدا *tüyana* “?”, *yene, kene* ve *teñle*,¹³⁴⁹ مقدار *+ça, +çe* “+ça, +çe”, علامة *nişan* “nişan”,¹³⁵⁰ عذر *bahane*, Tatarcada *şıltamaq* “bahane”, شیی *neme, nesne*. Çoğulunda: *nemeler, nesneler* “şey, nesne”, ما شیی *iyе*, izafette /+s/ ile yapılır, اخذه *almış* “almış”, الى الان *henez* “henüz”, اما *alaq* “ama” *alaq* kelimesi, haberde ve diğerleri için pekiştirme edatı. Haber için:

közi şişiptir alaq “gözü iyice şişmiştir”, başkası için: *başm taşar men alaq* “başımı iyice taşlarım”dersin.

imdi oq, anda oq, alaq ve oq edatlarının anlamlarında olup, geniş zamanla birlikte kullanılır. Ayrıca, Pekiştirme anlamına da kullanılır: *bağın oq* dersin. الجده *bar* “var”, حينه *ayruk* “ayrık”,¹³⁵¹ لا ترجع *ayruk* “ayrık”, الفایده *aşu* “fayda”, (90. b) الميل *amrak* “”, yok *yoq* “yok”, النعم *amrak* “”, لزم *tiyişli* “gerek”, bu anlama da gelir *ançak* و وحده و سوى *ançak* لا غير, “nazlı”, *nazani* “nazlı”, *alaysa* “o zaman”, *basa* “bundan başka gerek”, *ketek* “ihtiuac” “ancak”, *her neme, her nesne, time* “her şey”, *barşa* “bütün”, *heç* “hiç”, *her neme, her nesne, time* “her şey”, *barşa* “bütün”, *közün aydın* قرت عينك *keneteler* “ansızlık”,¹³⁵² غفله *kâh*, تارة *hüner* “hüner”, *birge* “beraber”, *akrın* “yavaş”, *buşmas* “zararsız”, *buşman yemek* “pişmanlık”, *kininçe, irkinçe* “yavaş”, *kılğı, derd* “yaratık”, *erk* “irade”, *şkalı* “takdir”, *öç* “taraf”, *erk* “irade”, *şkalı* “takdir”, *öç* “taraf”, *bir neşe kün* “birkaç gün”, *ayamaq* “cimrilik”, *yanıdı* “tehdid etti”, *iprenir* “iyi olur”. Allah daha iyisini bilir. Peygamber Hz. Muhammed’e, ve arkadaşlarına salât ve selâm olsun.

¹³⁴⁹ Atalay, bu kelimenin *yeñile* şeklinde olması gerektiğini söylüyor. bk. B. Atalay, age., s. 129.

¹³⁵⁰ Sayfanın kenarında: *şara da denir* şeklinde bir ibare yazılmaktadır.

¹³⁵¹ Bu kelimenin Arapçada anlamı “dönme” dir; ancak, müellif, “ayrı” anlamını vermiştir. (GT)

¹³⁵² Bu kelime Atalay tarafından *keh* şeklinde de okunmuştur. bk. B. Atalay, age, s.

SONUÇ

1. *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lûgati't-Türkiyye*, Memlûk devletinde Kıpçakça üzerine yazılmış en önemli eserlerden birisidir. Araplara Kıpçakçayı öğretmek maksadıyla, bir Arap filolog tarafından yazılan eserler içinden en kapsamlılarından biri olması ve son dönem Kıpçak dili özelliklerini yansıtması eserin öne çıkan yanlarındanıdır.

2. Bu eser üzerinde çeşitli çalışmalar yapılmıştır: Bunlardan biri; Besim Atalay tarafından yayımlanan *Ettuhfet-üz-Zekiyye fil-Lûgat-it-Türkiyyedir*. Diğeri ise, Fazılov'un Rusça' *İzıskannıy Dar Tyurkskomy Yazıku (Grammatičeskiy taraktat, XIV, v. na arabskom yazıke)*dir. Bu kitaplar eser üzerine yapılan çalışmaların en önemlileridir. Eserin üzerinde de önemli makaleler yer almaktadır: Zajaczkowski, *Note complementari sula lessicografia arabo-turca nell'epoca dello Stato Mamelucco*. Ayrıca, Atalay ve Kun arasında tartışılmış "Philologica I.", "Philologica II." ve "Ettuhfet-üz-Zekiyye" Çevirmesi'nin Tenkidi Dolayısıyla" hepsi tezimiz içinde karşılaştırmalı olarak kullanılmıştır.

Bu eserin yeniden çevirisinden şu sonuçlar elde edilmiştir:

4. Eserde dönemin Arapça kaynaklarında olduğu gibi müellifin isminin aynı yerde ve benzer kalıp cümlelerle yazılmayıp bunun yerine sayfa kenarında sonradan eklenmiş izlenimi doğuracak şekilde yazılmış olması müellifi ile ilgili kuşku ve tartışmalar ortaya çıkarmıştır. Zajaczkowski, eserin bir çok yerinde geçen Muhammed el Münif isminin eserin yazarı olduğu görüşündedir. Fakat, biz de, bu eser hakkında araştırma yapan diğer araştırmacılar gibi eserin müellifinin kesin olarak belli olmadığı görüşüne katılıyoruz.

5. Müellifin eserde kullandığı Arapçada hem Suriye hem Mısır Arapçasının izlerinin olması bize müellifin bu iki bölgede de bulunduğunu düşündürmektedir. Mamafih Mısır ve bölgelerinin (ikisinin de) Memlûk devleti sınırları içinde bulunması ve bölgeler arasında mevcut kaynaşmadan dolayı yazarın bir bölgeden çıkmadan da değişik ağız özelliklerine eserinde yer vermiş olması mümkündür.

6. Eserdeki siyah mürekkep ile harekelendirilmiş kelimelerden kiminin müstansih tarafından kiminin müellif tarafından yapıldığı tartışılmış; ancak, kanaatimize göre, siyah mürekkep ile yazılmış kelimeler müellif tarafından harekelendirilmiştir.

7. Atalay, müellifin Farsça, Arapça ve Türkçe dillerini iyi bilmediği görüşündedir. Atalay'ın bu görüşünü doğrulamak için getirdiği örnekler yeterli olmadığı için biz onunla aynı görüşte değiliz. Bize göre, yazarın anadili Arapçadır. Bu durumda yazarın Türkçeyi ve Farsçayı Arapça seviyesinde bilmemesi normaldir. Fakat, eserden anlaşıldığı kadarıyla hataları olsa bile yazar, bu iki dili de iyi seviyede bilmektedir.

8. Müellif eserde bazı Arapça ve Türkçe kelimelerin yazımında hata yapmıştır. Arapçadaki hatalar gayri ihtiyari olarak yapılmış gibi gözükse de Türkçedeki hatalar bilgi eksikliğinden kaynaklanmış gibi gözükmektedir. Tezimizde tesbit edilebilen hatalar düzeltilmiştir. Müellif tarafından, Türkçe ile ilgili yapılan hatalara örnek verecek olursak:

- Sıfat fiil eki olan *-gan*, *-gen* isim tamlaması örneklerinde ism-i fâil olarak belirtilmiştir. Müellif, anlamca “ben alanım” olarak düşünmüştür. Oysa buradaki *alganım* örneği “benim aldığım” şeklinde düşünülmelidir.

- Küçültme olarak kullanılan *+rak*, *+rek* küçültme değil, karşılaştırma ekidir.

-TZ'de Türkçede kullanımı olmayan kelimelere rastlamaktayız. Eserde, *birlik* kelimesi yerine *kimselik* kelimesi kullanılmıştır.

- *Alası men* cümlesinde, müellif bu çekimi ism-i fâil olarak vermiştir. *Alası men* çekiminin çevirisi “alacağım” olmalıdır.

- Esrelenmiş durumu hâl ve zarf anlamına gelen şu örnekler Arapça'nın kuralları düşünülerek verilmiştir: *Ḳul öyde oḡ tuṭuldu* “Kul evde tutuldu” ve *Biileyinde oḡ uruldu* “Beyin önünde vuruldu”

- Zaman zarfı olan *-ken*, *-gaş* ve *geş* ekleri müellif tarafından hâl zarfı olarak ifade edilmektedir.

Bu örneklerden müellifin Türkçeye tamamıyla hâkim olmadığını ve verdiği örnekleri Arapça dilbilgisi kurallarına göre değerlendirdiğini anlaşılmaktadır.

9. Atalay'ın, çevirisinde yaptığı okuma ve anlamlandırma ile ilgili yapılmış hataları düzelttik. Eksikleri de tamamladık.

- Atalay'ın okumadığı ve soru işareti vererek bıraktığı (49) kelimedenden (31) tanesini okuduk, (18) tanesini ise şüphelerimiz olduğu için (?) işareti vererek bıraktık.

- Atalay ve Kun arasındaki tartışılmış anlam ve okuma ile ilgili kelimeleri iki tablo şeklinde gösterdik.

Anlamlandırma ile ilgili olarak Atalay'ın verdiği (15., 21., 32., 33., 34., 58., 80., 82., 87., 90., 94., 99., 102., 107., 109., 110., 137.), Kun'un verdiği (7., 12., 14., 25., 33., 40., 41., 45., 65., 67., 68., 122., 123., 131.) maddelerin doğru olduğunu bulmaktayız. 96. madde hem Atalay'ın hem de Kun'un verdiği anlamları kabul etmekteyiz. 105. maddede ise hem Atalay hem de Kun yanlış anlam vermişlerdir. Çünkü, *sızladı* kelimesi "bir araya toplandı" anlamındadır.

Okunuş ile ilgili olarak Atalay'ın verdiği (16., 27., 28., 48., 53., 60., 63., 73., 78., 92., 93., 95., 103., 134.), Kun'un verdiği (3., 4., 12., 31., 46., 69., 74., 77., 83., 85., 104., 116., 120., 126.) maddelerin doğru olduğunu kabul etmekteyiz.

10. *Et-Tuhfetü'z-Zekiyyefi'l-Luğati't-Türkiyye'nin* özellikleri ile ilgili değerlendirmelerimiz:

-Eserde 3500-4000 arasında sözcük bulunduğundan eser, bir el kitabı değil, bir sözlüktür.

-Eserde, hem üstün hem esre ile yazılmış kelimeler vardır. Bu iki harekeli ses /é/ sesidir. Üstün ve esrenin yanı sıra diğer harekeler ile yazılmış kelimelerin farklı bir şekilde okunması gerektiği ifade edilmektedir. Bu eserdeki /e/ kullanılan kelimelerin sayısı (32) dir. Farklı harekelerin kullanıldığı kelimelerin sayısı ise (25) dir.

-Bu eserde, /ç/ sesinin /ş/ ye değişmesi yoğun bir şekilde işlenmiştir. Araplar /ç/ harfini kullanmadıkları için ifadelerini hem /c/ hem de /ş/ ile yazmaktadırlar; ancak müellif bu eserde /چ/, /ج/ ve /ش/ seslerini duyduğu gibi yazmıştır. Aksi takdirde müellif, bu sesleri diğer eserlerdeki gibi bir harfle ifade edebilirdi. Bunun için bazı kelimelerin bu üç sembol ile yazıldığını görmekteyiz. Bu kelimeler de üç farklı kullanımın olabileceğini göstermektedir. Bunlar: *صانجتي* /ş/ ile denir. (24a), *اوركوج*,

چوراك, قاولاغاش, قاولاغوج, شولماك, جوملاك, كيراش, كيراج (19b) اوركاش, شورندى, جاورندى (38b) شيولدادى, چيولدادى, شوق بولدى, چوقلادى, شرك (29a).

-Kun'a göre TZ'de ve bu dönemde /p/'nin /b/ ye değişmesi ve /ب/ ile yazılmış bütün kelimelerin /b/ ile okunması gerektiği yanlış bir görüştür. Çünkü *Kitâbü'l-İdrâk li Lisâni'l-Etrâk*'ta /p/ harfi ile yazılmış kelimelerin yanında karışmış işareti olan /ş/ harfini kullanmaktadır. Dolayısıyla TZ'deki -(X)p zarf-fiil ekinin /b/ ile okunması yanlıştır.

Eserde bazı edatlar ve ekler farklı bir görev almaktadır. Meselâ;

- *oq* pekiştirme edatı, bugün Kıpçak lehçesinde (Başkurtça, Tatarca, Nogayca) geniş zaman eklerine gelerek pekiştirme anlamı verir. Örneği: *kelgenimiz oq* “biz gelir gelmez”, *kitgenim oq* “ben gider gitmez”, *kirgeniñiz oq* “Siz girer girmez”, *yegeni oq* “O yer yemez” *İşgenler oq* “Onlar içer içmez” gibi.

- Meslek ve devamlı meşguliyet ifade eden /ç/ eki TZ'de ismi fâili ifade için kullanılmaktadır: *ötmekçi* “ekmekçi”, *keliçi* “gelici” gibi.

11. /ش/ harfi /ş/ sesini ifade etmektedir.

12. Yazar eserinde bazı Arapça kelimelerin Kıpçakça karşılığını verirken bu kelimeler ile anlamca aynı olan, ses özellikleri açısından da benzer olduğu için karıştırılabilecek Türkmençe kelimeleri Kıpçakça kelimelerin yanında, buna قیل ve يقال “denir” ibaresi ile vermiştir. Bu durum yazarın çok dikkatli ve titiz olduğunu, Türkmençe ve Türkmen nüfusunun bölgedeki etkisinin güçlü olduğunu düşündürmektedir. Bu eserdeki Oğuzlara ait قیل “dendi” ve يقال “denir” kelimesiyle yazılmış kelimelerin sayısı (156)dır.

13. Bu çalışmada Kıpçakçanın ses özellikleri tespit ettik. g>y: Oğz. *degirmen*, Mkıp. *tiyirmen*, ğ>y; Oğz. *sıgındı*, Mkıp. *sıyındı* “sıgındı”, g>w; Oğz. *yügürdi*, Mkıp. *yüwürdi*, “yürdü”, ğ>w; Oğz. *şahlık*, Mkıp. *şawlık*, “sağlık”, e. w>y; Oğz. *öw*, Mkıp. *öy* “ev”, ğ>g; Oğz. *yengi*, Mkıp. *yengi* “yeni”, ğ>g; Oğz. *yengi*, Mkıp. *yengi* “yeni”, ş<ç; Oğz. *şanştı*, Mkıp. *şançtı* “sancı”, ħ>k; Oğz. *ışılh*, Mkıp. *ışık* “ışık”, k>k; Oğz. *köbürçük*, Mkıp. *ķabarķak* “ağaçtan içi oyularak yapılan sandık, kutu”, /g/

düşmesi; Oğz. *igrendi*, Mkıp. *irendi* “iğrendi”, /g/ düşmesi; Oğz. *igrendi*, Mkıp. *irendi* “iğrendi” gibi.

A. Anlamla ilgili tablo:

Maddeler	Kelimeler	B. Atalay'ın Görüşleri	T.H. Kun'un Görüşleri
7.	<i>yılmagay</i>	yalabık	henüz sakalı çıkmamış olan, tüysüz
12.	<i>kel</i>	saçı dökülmüş	Bir hastalık yüzünden saç dökülmesi
15.	<i>kılçır</i>	şaşı	eğir, münharif
21.	<i>mayruk</i>	seyrek, eğri dişli	kolda eğirlik
22.	<i>kulan</i>	seyrek, eğri dişli	kolda eğirlik
24.	<i>kulamşa</i>	puşt	eş cinsellik
25.	<i>kulampara</i>	oğlancı	genç adam
32.	<i>kotak</i>	taşak	testiculus, penis
33.	<i>kuyruk</i>	kuyruk	kuyruğu yağ yapısında olan koyun
34.	<i>boz</i>	boz renk	gri
36.	<i>kür</i>	anlamı verilmemiştir	yanık kırmızı
37.	<i>al</i>	al	açık doru
40.	<i>toga</i>	toka, temel	halkâ
41.	<i>murt</i>	anlamı verilmemiştir	mersin ağacı
45.	<i>utlakaz</i>	bir çeşit kuş	telli turna
51.	<i>kakaç</i>	eskimiş	bir çeşit mensucat
57.	<i>pışlak</i>	kurutulmuş yoğurt	lor peynir, tuzsuz peynir
58.	<i>yumur</i>	hazırlanmış maya	kuzuların midesinden alınan peynir veya yoğurt mayası
64.	<i>ulaktı</i>	anlaşmazlık etti	fikirde ayrıldı
65.	<i>séndi éndi</i>	séndi, indi	yüksek yerden indi
67.	<i>sıladı</i>	düğün şöleni verdi	yemek verdi

68.	<i>konakladı</i>	şölen verdi	misafirperverlik etti
70.	<i>karıldı</i>	boğazda bir şey kaldı, boğaza durdu	konuşma esnasında genize kaçan ince bir yemek parçası
76.	<i>kara tanık bildi</i>	tanımak ,anlamak	müphem bir kelime olduğunu ifade etmektedir
80.	<i>sezgendi</i>	deprendi	ürkendi
82.	<i>öngüdi</i>	yüzünü buruşturdu	sert davrandı, sert yüz
87.	<i>sürtüdi</i>	kaşdı, sürttü. Bu fiilin bazen geçişli bazen geçişsiz olduğunu söylemektedir	geçişsiz bir fiil olduğunu ifade etmektedir
90.	<i>toktadı</i>	sabit kıldı, sabit oldu	destekledi
94.	<i>ongdı</i>	fevz, necat, zafer	başardı
96.	<i>koştı</i>	koştı, attı	emretti, tebliğ etti
99.	<i>mangıladı</i>	ezan okudu, bağırdı	namaza çağırdı
102.	<i>tüş kördi</i>	düşü azdı	rüya gördü
105.	<i>sızaldı</i>	inceldi	müphem bir kelime olduğunu ifade etmektedir
107.	<i>yimrildi</i>	yarıldı, ayrıldı	parçaladı
109.	<i>kertildi</i>	kertildi	yonttı, kesti
110.	<i>sorundi</i>	sündü	müphem bir kelime olduğunu ifade etmektedir
113.	<i>tişikti</i>	şekketi, işkillendi	müphem bir kelime olduğunu ifade etmektedir
118.	<i>kırdı</i>	kırdı	şakladı öldü
122.	<i>kaldıradı</i>	kalkıdı	şakladı
123.	<i>tırpıldadı</i>	kararsız oldu	çırpındı
131.	<i>aylandı</i>	çerçevelendi	çevirdi, döndü
137.	<i>tınıştı</i>	rahat etti, dinlendi	duydu, hissetti

B. Okunuşla İlgili Tablo

maddeler	Arapçada yazılışı	B. Atalay'ın okunuşu	T.H. Kunun okunuşu
3.	کیچی	<i>kişi</i>	<i>kiçi</i>
10.	طاماق صاو	<i>tamak sav</i>	<i>tamaqsau</i>
11.	یچی	<i>okumamıştır</i>	<i>yégen</i>
12.	کاشال	<i>keşel</i>	<i>keçel</i>
16.	شابقلی	<i>şapaklı</i>	<i>çabaklı</i>
19.	ککرا ی	<i>kekeme</i>	<i>kälägü veya kälägäi</i>
20.	ییرتق طوطاقلی	<i>yırtık tutaklı</i>	<i>totoqlı</i>
24.	قولام شا	<i>kulamşa</i>	<i>kulamça</i>
27.	توبا	<i>tüpe</i>	<i>töbe</i>
28.	یالکا, جاکا	<i>yelge, çege</i>	<i>yälkä, çäkä</i>
31.	بارماق	<i>parmak</i>	<i>barmak</i>
46.	أبراش	<i>apraš</i>	<i>abraş</i>
48.	ياب الاق	<i>yap ak</i>	<i>yabbak</i>
53.	أوبا	<i>opa</i>	<i>oba</i>
54.	کوکاوور	<i>kükevür</i>	<i>kökevür</i>
60.	أسرا کون	<i>asra kün</i>	<i>esre kün</i>
63.	أیوش بولضی	<i>öyüş boldı</i>	<i>üyüş boldı</i>
69.	یلتدی	<i>yiletedi</i>	<i>yeltedi</i>
73.	بولوشلادی	<i>buluşladı</i>	<i>boluşladı</i>
74.	ایلیکلادی	<i>iyikledi</i>	<i>iliklädi</i>
77.	تینیش	<i>tiniş</i>	<i>tınç</i>
78.	صوقلاندى	<i>soklandı</i>	<i>suqlandı</i>
83.	أونکدی	<i>önđi</i>	<i>oñ</i>
85.	طغرلدى	<i>toğrıdı</i>	<i>toğruldı</i>
92.	تزلدی	<i>tüzdi</i>	<i>tözdi</i>
93.	یالشدی	<i>yalşıdı</i>	<i>yalçıdı</i>
95.	بورش باردی	<i>borş bérđi</i>	<i>borç berdi</i>
95.		<i>bérđi</i>	<i>berdi</i>

KAYNAKÇA

- Argunşah, Mustafa, *Kıpçakça Sözlüklerinde İmlâ Sorunları, V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II*, 20-26 Eylül 2004, s. 3337-3348.
- Atalay, Besim, *Divanü Lugat-it-Türk Tercümesi*, C. I-V, TDK yay., Ankara 1985.
- , *Ettuhfet-üz-Zekiyye Fi'l-Lûgati't-Türkiyye*, TDK yay., İstanbul 1945.
- , "Ettuhfet-üz-Zekiyye" Çevirmesi'nin Tenkidi Dolayısıyla", *A.Ü. Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. VI, S. 1-2, 1948 Ocak- Nisan, Ankara 1947.
- Caferoğlu, Ahmet, *Kitâb al-idrâk li-Lisân al Atrâk*, Türkiyat Enstitüsü Yay., İstanbul 1931.
- , *Türk Dili Tarihi II*, İstanbul 1972.
- Clauson, Sir Gerard *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford, At The Clarendon Pres, 1972.
- Çerbak, A.M. Reçenzii "izıskannıy Dar Torkskomı Yazıkı", *Soretskaya Turkologiya*, No: 3, 1979, s. 71-73.
- Dağlıoğlu, Hikmet Turhan *Şemsettin Sami, Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1934, s. 58.
- Denison Rosç, E. *Kuş İsimlerinin Doğu Türkçesi, Mançuca ve Çince Sözlüğü*, (İngilizceden çeviren: Emine Gürsoy- Naskali), Ankara 1994, s. 33.
- Eckmann, J., "Memluk Kıpçakçasının Oğuzlaşmasına Dair", *TDAY-Belleten*, Ankara 1964, s. 35-41.
- , "Harezmi Türkçesi", *Tarihî Türk Şiveleri*, Çev. Mehmet Akalın, Ankara 1988, s. 173-210.
- , *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, Haz. Osman Fikri Sertkaya, TDK yay., Ankara 1996.
- Ercilasun, Ahmet Başlangıçtan, *Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ, Ankara 2004, s. 390-391.
- , "Memlûk Kıpçak Dönemi Eserleri ile ilgili Düşünceler, Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu", Ankara 2005.

- Ez-Zemaḥşerî, *Esâsü'l-Belâgat, Dâru ihyâi't-Türâşi'l-Arabî*, Beyrut 2001.
- Fazilov, E. İ. Ziyayev, *İzıskannıy Dar Tyurkskomy Yazıku (Grammatıçeskiy taraktat, XIV v. na arabskom yazıke)*, İzdatel'stvo "Fan" Uzbekskey SSR, Taşkent 1978.
- , "Zamečaniya o rukopisi i jazyke "at-Tuḥfa", *Turcologica* (50), 1976, s. 334-340.
- Grønbech, K. *Komanisches Wörterbuch, Türkischer Wortindex zu Codeks Cumanikus*, Einar Munksgaard, Kopenhagen 1942.
- Hacieminoglu, Necmettin, *Harezmi Türkçesi ve Grameri*, İÜyay., Ankara, 1997, s. 16.
- Halası Kun, T. "Philologica I.", *A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.V, S. 1, Ocak-Şubat, Ankara 1947.
- , "Philologica II.", *A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. VII, S. 2, Haziran, Ankara 1949.s. 430.
- , "Philolog III. Kazan Türkçesine Ait Dil Yadıgârları", *A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. VII, Ankara 4- Aralık 1949.
- , "Die mameluk-kiptschakischen Sprachstudien und die Handschriften in Stambul", *Körösi Csoma Archivum*, III, 1941-1943, 77-83.
- , "Kıpçak Turkic Philology X*: The At-Tuḥfah And İts Author", *Archivum Eurasiae Medii Aevi*, Tomus V, 1985 (1987), s. 167-173.
- , "Kıpçak Philology and the Turkic Loanwords in Hungarian, I", *Archivum Euroasiae Medii Aevi*, I. 1975, s. 155-210.
- Houtsma, Martinus *Ein Türkisch-Arabisches Glossar*, Leiden 1894.
- Işık, İhsan *Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi*, C. 1, Elvan yay., Ankara, 2004, s. 223-224.
- İbni Manzûr, *Lisânü'l-Lisâni Tehzibu Lisâni'l-Arabî*, C. I, II, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1939.
- İnönü Ansiklopedisi*, C. IV. Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1950, s. 85.
- Köprülü, Mehmet Fuat *Zeitschrift für türkische Pilologie und verwandte Gebiet, Körösi Csoma Achivum. Zeitschrift für Türkische Philologie und verwante Gebiete*, Kölet 7, Budapest 1922.

- , *Kıpçak Türkçesi Grameri*, TDK.yay., Ankara 1994.
- Mevlut Sarıış, *El – mevarid*, Arapça Türkçe Lûgat.. Bahar yayınlar, İstanbul. 1984.
- Mustafa, İbrahim, *El-Mu'camu'l-wasîf*, Çağrı yay. İstanbul 1990.
- Mutallibov, Saslih, *Attuhfatuz zakiyatu filugatit Turkiya*, Türk dili (Kıpçak dili), Taşkent, Özbekistan SSR 1968.
- Olgun, İbrahim, *Farsça-Türkçe Sözlük*, Elhan Kitabevi, Ankara 1984
- Oral, Gülserin, *Kıpçak İle Oğuz Arasındaki Lexique Farklar*, Mezuniyet Tezi, No: 9550, Türkoloji, 1963-1964.
- Osmanlıcada Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi*, TDK yay., İstanbul 1934, s. 73.
- Özyetgin, Melek, *Ebū Hayyān, Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk* (Fiil: Tarihî-Karşılaştırmalı Bir Gramer ve Sözlük Denemesi), Kösav yay., Ankara 2001, s. 103.
- Paçacıoğlu, Burhan, *Orta Türkçe*, Dilek Ofset Matbacılık, Ankara, 1995, s. 159.
- Peter B. Golden, bu durumu bir kusur olarak görmektedir. bk. *The King's Dictionary, The Rasûlid Hexaglot*, Brill: Leiden. Boston. Köln 2000.
- Pritsak, Omeljan “Das Kiptschakisch”, *Pilologiae Turcica Fundamenta*, T. I, Wiesbaden, 1959, s. 74-81.
- Ränsän, M., *Materialien Zur Morphologie der Türkischen Sprachen*, Studia Orientalia, ESOF, XXI, Helsinki 1957.
- Söz Derleme Dergisi*, C.I, Cumhuriyet matbasi, İstanbul 1942.
- Şukurlu, A, “Ob uezbekskom Perevode “At-Tyḥfat-uz-Zakiyye Fil-Lugat-it-Turkiyye.” *Sovetskaya Turkologiya*, 1970, No: 1, s. 100-105.
- Toparlı, Recep, *El-Kavânînü'l- Külliyye li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye*, TDK yay., Ankara 1999.
- , *İrşadü'l-Mülûk ve 's-Selâfîn*, TDK, Ankara 1992, s. 10-12.
- , *Kıpçak Türkçesi Sözlük*, TDK yay., Ankara 2003.
- Yavuzarslan, Paşa, “Türk Dilinin Sözcük Tarihi Açısından Önemli Bir Eser: *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fil- Lügati't-Türkiyy*”, neşr edilmemiş bir makale, s. 5.
- Tuhfetü'z-Zekiyye fil- Lügati't-Türkiyy*”, neşr edilmemiş bir makale, s. 5.
- Yudahin, K.K. *Kırgız Sözlüğü*, TDK yay, Ankara 1998.

- Zajaczkowski, Ananias *Vocabulaire Arabe-Kiptchak de l'époque de l'Etat Mamelouk, Bulġat al-Muštaq fi luġat at-Turk wa'l Qıfçaq*, II Le Verba, Warszawa 1954.
- , *Vocabulaire Arabe-Kiptchak de l'époque de l'Etat Mamelouk, Bulġat al-Muštaq fi luġat at-Turk wa'l Qıfçaq*, I Le nom, Warszawa 1958.
- , Note complementari sula lessicografia arabo-turca nell'epoca dello Stato Mamelucco "Memlûklar zamanında Arapça - Türkçe el kitabı Çalışmaları Üzerine İlâve Notlar.", *Annali*, Napoli, Nuova Serie I, Roma 1940, s. 149-162.
- , "chapters Choisis du Vocabulaire arabe-kiptchak "Ad-Durrat al-muđī'a fi-l-luġat at-turkiya", *Rocznik Orientalistyczny*, XXIX, 2, Warszawa 1965.

ÖZET

Tezimizde *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Luġati't-Türkiyye* eseri, Arap harfleriyle yazılmış Kıpçak Türkçesi, Türkiye Türkçesine transkribe ettik. Tez önsöz, giriş, sözlük, gramer, sonuç, kaynak ve özetten oluşmaktadır.

Girişte, müellifin doğduğu yer, kimliği, eser hakkında bilgiler, eser hakkında yazılmış yazılar ve eserin imlâ özelliklerinden bahsedilmektedir. İkinci kısımda ise; eserde ki Kıpçak Türkçesiyle yazılmış kelimeleri transkribe ederek yazdık. Üçüncü kısımda, Kıpçak Türkçesiyle yazılmış kelimeleri, cümleleri, ibareleri transkribe ederek Türkiye Türkçesine aktardık. Sonuç kısmında; Atalay'ın ve eser müellifinin hatalarını düzelttik ve Kıpçakça özellikleri tespit ettik.

ABSTRACT

In our thesis of the historical document *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lugati't-Türkiyye* we have made a transliteration from the Arabic-lettered Kipchak Turkish to the Turkish used in the Republic of Turkey. The thesis consists of foreward, introduction, dictionary, grammar, conclusion, source, and summary.

The introduction consists of the writer's place of birth, identity, information concerning the document, writings concerning the document, and various other characteristics. We have written the second part of the thesis transliterating the Kipchak Turkish. In the third part we have transliterated the words, sentences, meanings written in Kipchak Turkish to modern Turkish. In the conclusion we have corrected Atalay and the writer's mistakes and have identified its Kipchak characteristics.